Évfordulók

'77

Kossuth

ÉVFORDULÓK 1977

799

E.M.G 16/2 PÁRT BIZ.
[illegible]ára,

ÉVFORDULÓK

1977

E.M.G 16/2 PART BIZ.
Könyvtára.

KOSSUTH KÖNYVKIADÓ / 1976

ÍRTA ÉS ÖSSZEÁLLÍTOTTA:
GÁRDOS MIKLÓS

ISBN 963 09 0762 3

© Gárdos Miklos, 1976

Január

1777. I. *A Ratio Educationis kiadása.**
1937. I. 3. Komját Aladár halála.
1897. I. 6. Veres Péter születése.
1927. I. 18. Jászai Samu halála.
1902. I. 20. *Nazim Hikmet török költő születése.*
1897. I. 31. Az első magyar (Várkonyi-féle) földmunkáskongresszus megnyitása.

E.M.G. 16/2 PART BIZ.
Könyvtára.

* A dőlt betűvel szedett évfordulókról részletes ismertetőt közlünk.

A Ratio Educationis

Kétszáz éve, 1777 januarjában jelent meg a Ratio Educationis

Érthető a lelkesedés, amellyel Mándi Márton István debreceni diák, később pápai tanár dicsérte egyik barátjának a magyar közoktatás reformját összefoglaló Ratio Educationist 1785-ben, tehát csak nyolc esztendővel azután, hogy megalkották. „Ebben a könyvben ki van fejtve, mi legyen az a nevezetes normális iskola, amelyről mindenki beszél, de senki sem tudja. Ha tudni akarod milyen szép, milyen okos, milyen csodálatos, milyen hasznos, milyen tudni illő, utána fogsz nézni ott. Bűnt fogsz elkövetni, ha mindjárt nálatok nem keresed meg és nem olvasod át. Szidj össze engem, ha háromszor-négyszer való elolvasás is terhet fog jelenteni. Én hálát adok az isteneknek, hogy kezemben van ez a könyv, és olvasom, egyszersmind sajnálom, hogy eddig ez a szerencse nem jutott nekem osztályrészül. Ezer meg ezer embert látok, akik csak fecsegnek és a sötétben harcolnak saját rögeszméikkel, amit én mosolyogva nézek, és rettenetesen mulatok rajtuk . . ." – írta a kortárs.

A ma embere a lelkesedést megértve, inkább a lényegre gondol a Ratio Educationis paragrafusait vizsgálgatva: a felvilágosult abszolutizmus kora magyar földön ezzel az oktatási reformmal vette ki az egyház kezéből az addig ott monopóliumként levő oktatásügyet és szögezte le, hogy az az államigazgatás szerves feladata.

A vármegyék urai, az egyház emberei, az arisztokraták persze nem örültek Mária Terézia, az uralkodónő intézkedésének, igyekeztek megvalósulását – nem is eredmény nélkül – fékezni, lassítani. Akik pedig egyetértettek vele, mindenekelőtt a nemesség műveltebb, tájékozottabb része, azok is csak addig a mélységig kívánták az oktatási reformelőírások végrehajtását, ameddig rendi kiváltságaik megőrzése mellett ez lehetségesnek látszott.

A „Ratio Educationis totiusque rei literariae rer Regnum Hungariae et provincias eidem adnexas" („A neveles és oktatásügy rendje Magyarországon és kapcsolt tartományaiban") című rendelet összesen kétszázotvennégy paragrafusban foglalta össze az

igazgatástól, a gazdasági szervezéstől a tantárgyi feladatokig mindazt, amit a Habsburg-uralkodónő az osztrák tanügyi reform mintájára Magyarországon is bevezetni szándékozott.

A királynő lépéseit az udvari orvosa és bizalmas tanácsadója, Gerhard van Swieten sugallta. Természetes az, hogy a jezsuitákat izzó gyűlölettel támadó holland származású egyetemi tanár gondolkodása a korszellemet fejezte ki. A felvilágosodás gondolatai a katolikus Ausztriában, a bécsi Burgban, a Habsburg-családban is hatottak. Mária Terézia fia, a trónörökös, a későbbi II. József császár egy 1766-ban írott memorandumában gúnyosan idézi azokat a jámborokat, akik „azt hiszik, hogy mindent elértek, s nagy férfiút neveltek az államnak, ha a fiú misét hallgat, elimádkozza olvasóját, minden két hétben meggyón, s mást nem olvas, mint amit tisztelendőjének korlátolt esze megengedhetőnek képzel . . ."

A Ratio Educationis százötvenötödik paragrafusa még az újságolvasás fontosságáról is szól: „A polgári életben nem csekély hatással van a művelődésre, és nemritkán sok haszonnal jár azon dolgoknak az ismerete, melyek a világ különböző részeiben nap nap után történnek. És semmit sem emlegetnek beszéd közben gyakrabban az emberek, mint az új eseményeket. Fonák dolog volna, ha a magyar ifjak ezen a téren tájékozatlanok lennének. Ezért nemcsak alkalmat kell adni a gimnáziumban a közérdekű újdonságok olvasására, hanem a belőlük való kívánatos és hasznos okulás megszerzésére is . . . a gimnáziumi igazgató az év kezdetén vezesse be ezen újságolvasást, és hetenként kétszer maga tartsa meg . . ." – olvasható itt, s két paragrafussal később azt fogalmazták meg a rendelet szerzői, hogy szükség van a tanulók nyilvános szónoki készségének fejlesztésére is.

A tanügyi reform kilenc tankerületre osztotta az országot. Minden tankerület élén főigazgató állt, felügyelő jogköre minden tanintézetre kiterjedt. Csak az egyetem volt kivétel; az közvetlenül a Helytartótanács alá tartozott. A Ratio által megteremtett iskolai szervezet egységes volt: elemi, középiskolai (három grammatikai és két gimnáziumi osztály), akadémia és egyetemi tagozat állt egymással szoros kapcsolatban. A későbbi, kiegészítő Ratio Educationisok kibővítették az oktatási időt és alapul szolgáltak a több mint egy évszázadig érvényben levő magyar oktatási rendszer kidolgozásához.

Jóval több ismeret került be a tantervbe a kor eredményeiből, mint amikor még a jezsuiták, egyáltalán az egyház irányította ezek összeállítását. Az ismeretek fontosságát kiemelve magyarázza az egyik paragrafus: „. . . a magyar királyság területén bőségesen elszórt természeti kincsek többnyire csak azért maradnak

RATIO
EDUCATIONIS
TOTIUSQUE
REI LITERARIÆ
PER
REGNUM HUNGARIÆ
ET
PROVINCIAS
EIDEM ADNEXAS.

TOMUS I.

VINDOBONÆ.
TYPIS JOAN. THOM. NOB. DE TRATTNERN.
S.A.C. C.ES. REG. MAJ. TYPOGR. ET BIBL.
MDCCLXXVII.

A Ratio Educationis címlapja

eltemetve, mert nem ismerik őket . . . amit csak a föld, víz, a levegő, a föld belseje ölében rejteget, mindaz tárgya" a természetrajznak. Majd így folytatja: „. . . nem az utolsó helyet követeli magának a geometria, amely bámulatosan képezi az ifjak elméjét a helyes gondolkodásra és a tárgyakról való igaz fogalmaknak megalkotására".

Az egész reform osztályjellege, alkotóinak alapelképzelése szin-

te tüntető nyíltsággal fogalmazódott meg a száznegyvenedik paragrafus egyik mondatában: „. . . a gimnáziumok . . . az előkelőbb polgárok számára vannak rendelve, hogy bennük családjuknak, földieiknek és államuknak hasznos polgáraivá váljanak". S egy másik, a „kisebb városi és falusi népiskolákról" szóló megállapítás teljessé teszi a képet: „Ezek az iskolák a nagyobb városi iskolákkal egyebekben megegyeznek, egy tanítójukkal és a tantárgyak számával azonban különböznek tőlük. Először, mert a kisvárosokban és a falvakon az ifjúságnak társadalmi helyzetéhez képest sokkal kevesebb ismeretre van szüksége; továbbá több tanító fenntartásának költségeit rendesen nem bírják fedezni." Azaz: a falusi, a kisvárosi gyermek az úri osztály gyerekeinek kijáró tanulási lehetőségekről ne álmodozzon, társadalmi helyzetéhez képest elég a kevés is, egyébként meg sem tudná fizetni.

Azt, hogy a közoktatást most kezébe vevő állam miként viszonyul a katolikus államvalláshoz, mindennél jobban mutatja, hogy minden iskolában mindennap kötelező volt a vallásoktatás, ráadásul a Ratio a hitoktatókra bízta „a tanulók viselkedésének megfigyelését". A szabálykönyv különleges fontosságot tulajdonított a német nyelv tanításának. A németesítés természetesen nemcsak a magyar nemzeti kultúra és az önállóság elleni támadás volt, hanem a szlovákok, a szerbek, a horvátok, a románok ellen is irányult. A rendelet pontosan meghatározta az egyes iskolatípusokban tanított tárgyakat. Falun, az elemi iskolákban az írás-olvasás, a német nyelv, a számtan, az erkölcstan és az állampolgári ismeretek szerepeltek a kötelező tantárgyak között. A városi elemi iskolákban ezekhez még a mértan, a természettani ismeretek, valamint a rajzoktatás kapcsolódott. A középiskolákban a latin, a számtan, a természetrajz, a földrajz, a történelem, a természetjog mellett a hivatali, a könyvviteli és az Ausztriára vonatkozó ismereteket nyújtó tárgyakat oktatták.

A szabálykönyv komoly pozitívuma, hogy igen sok korszerű pedagógiai felismerést tartalmazott, s alighanem a legfontosabb ezek közül az iskolai közösség jelentőségének felismerése, a diákok egyéni életrendjének egészséges befolyásolása, az iskola és a szülői ház kapcsolatának figyelembevétele.

A Ratio Educationis sok-sok előírása persze csak jámbor óhaj maradt, a paragrafusokból az egyház elsősorban a számára kedvező vallásoktatást kötelezően előíró részeket tartotta be száz százalékig, a rendelet megjelenése mégis igen fontos fordulatot jelentett a magyar oktatásügy egész történetében. „A Ratio Educationis a földesurat és uralkodót híven szolgáló, jó adófizető parasztokat és a bécsi császárhoz hű, engedelmes, használható hiva-

talnokokat akart nevelni, valamennyi iskolafokon pedig németül tudó alattvalókat az összbirodalom számára. De ehhez az oktatás lefelé való kiterjesztése, az újabb tudományokhoz való szakszerűsítése volt szükséges, amit az egyház tanügyi szerepének korlátozásával lehetett csak megoldani. E feladat kezdeményezését, intézményes megoldását ekkor csak az abszolutisztikus állam vállalhatta" – állapítja meg a Ratio mai értékelője, Ravasz János, aki azt is leszögezi, hogy a rendelet törekvései tele voltak ellentmondásokkal, s bár az előírások sora kifejezte és őrizte a fennálló feudális rendet, a későbbi magyar oktatásügyben, amikor az egység, világiság és korszerűség még erőteljesebb igény volt, a Ratióra is hivatkozhattak az utódok.

A Ratio megjelenésének idején persze támaszkodni lehetett több protestáns iskola nagyszerű eredményeire is (Debrecen, Pozsony, Sárospatak említendő itt elsősorban), a tanítás azonban túlnyomórészt a katolikus klérus kezén volt. A Ratio megalkotója, a felvilágosult abszolutizmus kora nem lett volna felvilágosult, ha nem ügyelt volna arra, hogy neveltjei többet tudjanak mint az előző nemzedékek, s nem lett volna abszolutizmus, ha nem vigyázott volna arra, hogy ne oly sokat, hogy szellemi előrelépéssel egészen a szellemi függetlenségig eljussanak.

Irodalom: Az 1777-iki Ratio Educationis. (Fordította, bevezetéssel és jegyzetekkel ellátta dr. Friml Aladár.) Budapest 1913.
Finánczy Ernő: A magyarországi közoktatás Mária Terézia korában. Budapest 1899.
Ravasz János: Az 1777-es Ratio Educationisról. (Tanulmányok a neveléstudomány köréből. Akadémiai Kiadó 1958.)

Tetőtől talpig indulat

Hetvenöt éve, 1902. január 20-án született Nazim Hikmet.

Nazim Hikmet

Valóban hetvenöt éve született? Ő maga mondta, hogy éppen csak valószínű, hogy az 1902-es évszám az igazi . . . „Van, aki azt mondta gyerekkoromban, hogy egy évvel idősebb vagyok, mint állítom . . . De hát az anyakönyv ismeretlen volt Anatóliában, ahonnan én jöttem."

„Én, egy ember, a török költő,
Nazim Hikmet, én
tetőtől talpig indulat, vágy és remény . . ."

– írta magáról a férfi, aki valóban tetőtől talpig indulat volt. Az anatóliai föld legelmaradottabb, legszegényebb és legbigottabban vallásos vidékéről származott. Családja éppen a szegénység, az elmaradottság haszonélvezőjeként gazdagodott meg, lett az oszmán birodalom utolsó évtizedeiben a legbefolyásosabb körökhöz tartozó família. A fiatalembert családja arra a haditengerészeti akadémiára küldte, amelynek tanári karában jó néhány tiszt vallotta magát az ifjútörök-mozgalom hívének, azaz a nemzeti burzsoáziának a feudalizmust felszámolni igyekvő, a modern, a kapitalista Törökország megteremtéséért harcba lépő (és a megszálló görögök ellen fegyveres szabadságharcot folytató) Musztafa Kemal vezette mozgalom katonájának.

A haditengerésztiszt-jelölt Nazim Hikmet hamarosan továbbpillantott mint tanárai. Harcolt, és verseket írt. „Anatóliába kerültem. A nép sovány lovaival, Noé korából itt maradt fegyvereivel, éhségével és tetveivel harcolt a görögök ellen. Felfedeztem a népet és a nép harcát. Csodáltam, féltem, szerettem, el voltam ragadtatva, és éreztem, hogy mindezeket egészen másképpen kel-

lene megírni, de nem sikerült. Még nagyobb megrendülésre volt szükségem . . ."

Törökországban az ifjútörökök, a forradalmi mozgalom hívei körében, Kemal híveinek soraiban megbecsülés és tisztelet élt a szovjet politika iránt; a munkások és szegényparasztok között pedig a kommunista eszméknek is mind több követője lett. Egy angol diplomata, Rumbold jelentette Londonba a Külügyminisztériumnak: „. . . attól tartunk, hogy a nép túlnyomó részének szemében népszerű bolsevik elvek Törökországban is elterjednek. Azt a benyomást kell keltenünk, hogy mi az iszlámot védjük a bolsevizmussal szemben . . ."

A kommunista eszmék hívei között hamarosan ott küzdött a fiatal költő, Nazim Hikmet is. Hazájából azonban menekülnie kellett, az 1920-ban alakult Török Kommunista Párt három évvel később illegalitásba kényszerült. Nazim Hikmet 1924-ben belépett a Kommunista Pártba. A Kommunista Párt vezetőségének döntése értelmében a tegnapi tengerészkadetet, a tegnapi harcost tanulni küldték a Szovjetunióba. Nazim Hikmet a Szovjetunióban a Keleti Dolgozók Kommunista Egyetemén tanult, és tanult a szovjet költőktől is, mindenekelőtt eszményképétől, Majakovszkijtól.

Amikor hazatért, verssel; szóval, szervezkedéssel szolgálta népét és kommunista eszményeit. 1937-ben letartóztatták, megkínozták, és huszonnyolc évi börtönbüntetésre ítélték.

„Nem az a kérdés, hogy fogoly vagy-e,
Arról van szó, hogy meg ne add magad!"

– zengett a szava a börtöncellából. Súlyos beteg lett: a szíve, a megkínzott szív lázadozott. Tizenharmadik évét töltötte már börtönben, amikor 1950-ben nagybetegen éhségsztrájkba kezdett a férfi, aki nem csak csupa indulat, „tetőtől talpig vágy és remény" is volt. A harcoló költőhöz elért a nemzetközi szolidaritás szava. Moszkvában, a többi szocialista fővárosban, Párizsban, New Yorkban, Stockholmban tüntettek szabadon bocsátásáért. A török hatóságok úgy számoltak: a halálos betegnek már csak hetei lehetnek, kinyithatják előtte a börtönkaput. Feltételesen szabadlábra helyezték, de rendőri felügyeletet mondtak ki rá.

Nazim Hikmet ekkor a szocialista országok vendégszeretetét választotta, úgy döntött, hogy egyetemi évei Moszkvájába költözik. Onnan látogatta sorra a szocialista országokat, ott írta sok más gyönyörű verse mellett a híres „Végrendelet"-et:

„Elvtársak, ha netán nem érném meg azt az időt,
vagyis ha meghalnék a felszabadulás előtt,
vigyetek Anatóliába
s ott keressetek nekem egy falusi temetőt . . ."

Amikor 1963-ban Moszkvában megölte a szívinfarktus, egyik magyar költőtársa és barátja, Somlyó György írta róla: „Tragikusan görnyesztő sorsot kevesen viseltek nála sudárabban. Egyébként is a sudárság éppúgy jellemzi belső tartását, ahogy első látásra oly fényesen kitüntette termetét. Nemcsak emberi, apai, hazafiúi sorsa volt tragikus. Még inkább költői sorsa . . . ami költőnek talán nem is második, de hazája előtti hazája, abból csaknem egész életén át, s élete végéig száműzve volt: az anyanyelvből. Vannak költők – kevesen –, akik körülményeik folytán meg tudnak maguknak hódítani egy másik, új nyelvet. Hikmet mindvégig törökül írt (néhány franciául írt versét leszámítva). De az olvasók hatalmas többségéhez csak más nyelveken jutott, mintha valaki mindig csak kölcsönruhában jelenhetne meg az emberek között. Nyelvi „illegalitása" soha egy pillanatra sem szűnt meg. Minden költő álma, hogy versei minél több nyelven hódítsanak, minél több metamorfózison eshessenek át, minél több emberi variáción keresztül valósíthassák meg önmagukat – nála fájdalmas csonkítottsággá változott. Nemcsak szívében volt sebzett, nyelvében, e második szívünkben is. Mióta a börtönből szabadult – mióta ismerhettük –, élete merő erőfeszítésből állt. Gyöngédsége kemény volt, mint a gyémánt."

Kékszemű óriásnak nevezte, látta magát egyik versében. „Elég nekem / hogy a huszadik század forgatagában / helyünk jó harcunk oldalán van" – mondta magáról, kommunista eszméi vállalásáról ez a költő, akinek nevében a Nazim szó a költészetet, a Hikmet pedig a bölcsességet jelenti.

Irodalom: *Somlyó György:* Hikmet szíve. Élet és Irodalom, 1963. június 8.
Timár György: Nazim Hikmet. Nagyvilág, 1963. 8. sz.
Nazim Hikmet. Népszabadság, 1963. június 4.

Február

1902. II. 2. A kijevi munkások és diákok tüntetése.
1757. II. Kitaibel Pál botanikus születése.
1902. II. 6. Ötezer munkanélküli gyűlése Budapesten.
1902. II. 7. *Jahn Ferenc a magyar munkásmozgalom mártírjának születése.*
1902. II. 9. *Gabriel Péri francia kommunista újságíró születése.*
1947. II. 10. *A magyar és több más békeszerzõdés aláírása.*
1957. II. 13. Jászi Oszkár halála.
1937. II. 23–26. Pécsi bányászok éhségsztrájkja.
1937. II. 24. *Csendõrsortüz Mecsekszabolcson.*
1937. II. 24. Sztrájk a pécsi Sopiana-gépgyárban.
1927. II. 27. *A Bolgár Munkáspárt megalakulása.*
1927. II. 27. Szántó Zoltán és harcostársai letartóztatása.

A szegények doktora

Hetvenöt éve, 1902. február 7-én született dr. Jahn Ferenc.

Jahn Ferenc

Hány magyar pora keveredik a bajor földdel Dachau egykori koncentrációs tábora helyén! 1944 utolsó heteiben deportálóvonat érkezett Magyarországról a München melletti kisváros peremén épült, szörnyű hírű táborba. A szerelvény a komáromi Csillag-erődből hozta az ország börtöneiből ott összegyűjtött politikai foglyokat. Margit körúti fegyház, a Conti utcai katonai börtön és a más horthysta meg nyilas börtönök politikai elítéltjeit és vizsgálati foglyait a magyar őrség még ott, a komáromi állomáson a nácik kezére adta. Dachauban halt meg Kis Zsigmond, a kommunisták pártja egyik vezetője, Golub Rudolf és Nedermann Ferenc, az ellenállási mozgalom harcosai, Kondor György festőművész, Goldmann György szobrász, a párt két bátor harcosa, és ott hunyta le a szemét, csontig soványodva, utolsó lehelletéig sorstársait segítve dr. Jahn Ferenc kommunista orvos.

1928-ban, huszonhat évesen avatták doktorrá Jahn Ferencet. Már diákkorában, egyetemi évei alatt, különösen pedig szigorló orvos korától részt vett a munkásmozgalom harcaiban. 1926-ban egyike azoknak a fiatal értelmiségieknek, akik a Romain Rolland által kezdeményezett nemzetközi békemozgalom magyar Békeegyesületét megszervezik. 1929-ben kezdeményezője a Szociáldemokrata Párt keretében működő szocialista orvoscsoport megalakításának, amelynek titkára lett.

A kispesti orvos, „a szegények doktora" a leglelkesebb munkása ennek a csoportnak, és mind gyakrabban szólalt meg a „Szocializmus", a „Népszava" hasábjain, hogy megmagyarázza: az orvosnak fontos szerepe lehet az osztályharc csatáiban. „. . . az egészség és betegség, élet és halál számára oly fontos problémái-

E.M.G 16 2 PÁRT BI
Könyvtára,

nak vizsgálatánál az ember sohsem tudta magát teljesen függetleníteni amaz osztályérdekek diktálta szemlélettől, amely e kérdéseket misztikussá és megközelíthetetlenné varázsolta, hogy egyéni bajainak változhatatlanságába való belenyugvásán keresztül osztályhelyzetébe való belenyugvásának lelkiállapotába helyezze őt" – írta Jahn Ferenc 1931-ben. Minden fellépése, tette arra irányult, hogy az osztályviszonyokat, a kizsákmányolás tényét világosan, pontosan feltárja a dolgozó emberek előtt.

Esztendőkön át a Szociáldemokrata Párt kispesti szervezetének, majd vezetőségének, s a húszas évek végétől a Kommunisták Magyarországi Pártjának tagja. Már kommunista, amikor 1936-ban a kispesti városi képviselő-testület tagjává választották. Amikor a Szociáldemokrata Párt reformista vezetőinek ellenállását sikerült a munkásoknak leküzdeni és Jahn Ferenc jelöltségét bejelentették, a reakció egyik röpcédulája így támadta: „Kispesti választópolgár! Ha a vörös uralom rémségeit akarod hazádra zúdítani, akkor szavazz a kommunisták szálláscsinálójára, a dr. Jahn Ferenc által vezetett szocialista listára."

A kispesti városi közgyűlésen, a képviselő-testület nyilvánossága előtt hangzottak el Jahn Ferenc szájából azok a követelések, amelyeket az akkori városvezetés „demagóg túlzásnak" mondott – s amelyek a munkástömegek jogos igényeit foglalták összse. Az akkor még nem létező népfürdőt, bölcsődét, óvodát, iskolaorvosi rendszert, az anya- és csecsemővédelemre fordított filléres költségvetés felemelését, az úgynevezett „ínségesek megsegítése", azaz a munkanélküliek támogatása intézményes, értelmes megszervezését követelte a szocialista képviselő-testületi tag, akit még a nyilaspártok előretörése, a reakció rohama idején, 1939-ben is újraválasztott Kispest népe.

Jahn Ferenc a harmincas évek derekán már a kommunista értelmiségiek első sorában küzd; a párt féllegális folyóiratában, a „Gondolat"-ban, a „Társadalmi Szemle"-ben jelennek meg írásai. (A „Gondolat" egyik híressé lett szociográfiai tanulmánya, a „Visegrádi utca 24" az egyik legfontosabb városkutató szociográfiai munka volt. Bálint György, Darvas József, Forgács Antal mellé társult dr. Jahn Ferenc, az orvos, hogy a kommunista folyóirat pontos képet tudjon adni a polgári kerület proletárszigetéről.)

1940-ben sikerült a Horthy-rendőrségnek okot lelnie az addig mindig a „konspiráció művészének" nevezett Jahn Ferenc letartóztatására. A Kulich Gyula által vezetett KMP-szervezet lebukása után letartóztatták őt is, és kilenchavi börtönbüntetésre ítélték. Az ítéletben az állt, hogy Jahn Ferencnek „bizonyos, a bűnvádi eljárás során fel nem tárt mozgalmi szerepe is volt". Ezt

azonban csak részben tudták bizonyítani. Az szerencsére nem derült ki, hogy például Kulich Gyulának Jahn Ferenc orvosi bizonyítványa alapján adott útlevelet „tüdőbaja gyógyítására, svájci utazásra" a rendőrség, amikor a párt Külföldi Bizottsága hívta megbeszélésre a kommunista vezetőt. Nem tudták, hogy „a szociáldemokrata orvos, a szociáldemokrata városi képviselő" a kommunisták pártjának harcosa.

A börtönből írott, megmaradt levelek mutatják: Jahn Ferenc az osztályellenség börtönében is betegeire gondolt elsősorban – leveleiben néhány apró, magánjellegű megjegyzés mellett a legtöbb az üzenet – ez vagy az a beteg milyen kezelést kérjen, hogyan kell vigyázni rá.

Jahn Ferenc 1943 januárjában került börtönbe, s amikor az esztendő őszén kiszabadult, orvosként már nem dolgozhatott: a fasiszta orvoskamara kizárta tagjai sorából. De lakásán felkeresték régi betegei, s az orvos, aki szótárt szerkesztett, fordításokból élt, igyekezett segíteni a kispesti munkásoknak. Hamarosan bekapcsolódott a kommunisták vezette ellenállási mozgalomba. A magyar honvédség gyógyszer- és kötszerkészletéből szereztek igen nagy mennyiséget a kispestiek, és Jahn Ferenc irányításával csomagolták, látták el a szükséges feliratokkal a kis csomagokra osztott gyógyszert, kötszert, amit a hegyekben harcoló jugoszláv partizánokhoz juttattak el. 1944 áprilisáig folyt ez a munka; akkor hurcolták el az ellenállási szervezet több tagjával együtt dr. Jahn Ferencet is. Előbb a csendőrnyomozók csillaghegyi kínzókamráiban, majd a Margit körúti fegyházban, később a komáromi Csillag-erőd föld alatti zárkáiban őrizték a harcosokat. A komáromi állomáson vette át az SS-őrség a foglyokat, onnan indult el velük a vonat Dachau felé . . .

Irodalom: A toll fegyverével. Jahn Ferenc válogatott publicisztikai írásai. (Válogatta és az összekötő szöveget írta Jahn Anna.) Medicina Könyvkiadó 1968.
Vadász Ferenc: Dr. Jahn Ferenc. Népszabadság, 1965. március 5.
Rózsa László: Egy forradalmár orvos. Népszabadság, 1962. február 7.

Az emberiségért énekelt

Hetvenöt éve, 1902. február 9-én született Gabriel Péri.

Gabriel Péri

Párizsban, a Mont Valérienen, 1941. december 15-én a nácik egyik kivégzőosztagának sortüze meggyilkol egy harminckilenc esztendős férfit. Nem sokkal a sortűz előtt fejezi be utolsó levelének megírását az a férfi, akinek az írás a hivatása, mestersége volt.

„Szeretném, ha barátaim tudnák, hogy hű maradtam életem eszményéhez, s honfitársaim tudnák, azért halok meg, hogy éljen Franciaország. Utolsó ízben vizsgálom meg a lelkiismeretemet. Nincs mit megbánnom. Ha újra kezdhetném az életet, ugyanezen az úton járnék. Ma éjjel állandóan arra gondolok, hogy igaza volt az én drága Paul Vaillant-Couturier barátomnak, amikor azt mondta, hogy »a kommunizmus a világ fiatalsága« és »daloló holnapokat készít elő«. Most én is a daloló holnapokat fogom előkészíteni. Erősnek érzem magam ahhoz, hogy szembenézzek a halállal. Búcsúzom. Éljen Franciaország!"

Aztán aláírta a nevét. Gabriel Péri – nagyon sok újságcikk alá írta ugyanígy; nagyon sok gyűlés, ankét elnöke mondta ki ugyanezt a nevet mint a szónok nevét; a francia nemzetgyűlés jegyzőkönyveiben harcos beszédek, éles közbeszólások előtt állt sok éven át ugyanez a név. A búcsúlevél mondatai mögött a kommunista harcos életének évei sorakoztak. Élete eszménye, amelyhez hű maradt: az a gondolat, hogy a kommunisták hivatottak megteremteni a szabadság és igazság világát. Ha újra kezdte volna életét, újra a kizsákmányolás nélküli társadalomért küzdők seregébe állt volna.

A Cherche-Midi börtönben, ahol mártírhalála előtt őrizték, a cellában felkereste a nácik megbízottja. Nem először – már előbb is, a Santé-börtönben is azt ajánlották neki: „mentse meg

az életét", nem kell más, csak tagadja meg elvtársait, a kommunisták pártját. Ha Gabriel Péri kommunista képviselő, a párt lapjának, a „L'Humanité"-nak egyik szerkesztője vállalja, hogy életéért cserébe mond néhány langyos, a megszállóknak segítő mondatot, a náciknak és cselédeiknek könnyű dolga lesz a kommunisták tízezreivel – így gondolták a rabtartók. A nácik számítása nem vált be: Péri nem az életét, hanem a becsületet választotta.

Papírt, írószert adtak be a cellába. Azt mondták: írja meg önéletrajzát a bírák számára. Abban reménykedtek, hogy az önéletírásban lehet egy-két számukra kedvezően is értelmezhető mondat, s azt fel lehet használni a kommunisták pártja, az egyre erősödő ellenállás ellen. A francia publicisztika egyik kimagasló alakjának világos, tiszta mondatait azonban csak egyféleképpen lehetett érteni.

Az önéletrajz – a búcsúlevél előtti írás – folytatása azoknak a bátor cikkeknek, amelyeket Péri az illegalitásban írt. Folytatása annak a francia milliókért, a dolgozókért szót emelő újságírói munkának, amelyet Gabriel Péri tizenhét esztendős kora óta végzett. Akkor, 1919-ben jelentek meg első írásai Henri Barbusse és Paul Vaillant-Couturier „Clarté" (Világosság) című lapjában. Akkor lett a Francia Szocialista Párt tagja is. Amikor a tours-i kongresszuson a szocialisták kétharmados többséggel úgy döntenek, hogy a III. Internacionáléhoz csatlakoznak és megszületik a Francia Kommunista Párt, Péri az első párttagok között van. A francia Kommunista Ifjúsági Szövetség egyik vezetője, mint kommunista – az ifjúsági lap, a „L'Avant-Garde" szerkesztője – jó néhányszor megjárja a börtönt is. 1932-től 1936-ig képviselő, az argenteuili kerület választói küldik a nemzetgyűlésbe.

„Toulonban születtem 1902-ben. Nagyapám ifjúkorában elhagyta Ajacciót és elszegődött hajósinasnak egy hadihajóra . . . Amikor nyugdíjba ment, tengerészkapitány volt, a becsületrend és a katonai érdemrend tulajdonosa . . . Szüleim Marseille-ben laktak. Apám az ottani kereskedelmi kamara tisztviselője volt, és a marseille-i dokkok technikai osztályának igazgatója lett . . . állást kaptam az egyik hajózási és hajóépítési vállalatnál, ahol az igazgató tanács titkára lettem" – ezt írta Péri a börtönbeli önéletrajz elején. Eddig még szabályos, olyan életrajz, mint akármelyik marseille-i kispolgári család fiáé

De aztán más mondatok következtek.

„Akkor ébredtem gondolkodó életre, amikor a világ még háborúban állt . . . Magyarázatot kerestem a háborúra, amelyet nemcsak szenvedések forrásának tekintettem, de olyan felfordulásnak

is, amelynek értelmét, eredetét, jelentését, forrását szerettem volna felfedezni" – írta. Elmondta, miként ismerkedett meg a „Kommunista Kiáltvánnyal", Marx és Engels más műveivel, miként lett szocialista.

„Addig azt tartottam hivatásomnak, hogy megbecsült és érdekes foglalkozásra tegyek szert, családot alapítsak, élvezzem az anyagi kényelmet és az értelem örömeit, s mellékesen szenteljem magamat a szocialista politika védelmének. Az orosz forradalom és a forradalmi rázkódtatások, amelyek 1918 és 1920 között megrendítették a világot, felforgatták terveimet és azok most már kissé nevetséges tévelygésnek tűntek fel előttem. A küzdelem a szocializmusért, a forradalomért, nem lehetett »mellékes« tevékenység valamilyen főfoglalkozás mellett. Ez a lényeg, csak ez lehet az életem. A többi lesz a »mellékes«, ha nem akarom tönkretenni az életemet. Foglalkozásom, kenyérkeresetem, társadalmi helyzetem, mindez mellékessé válik, és csupán annyi jelentősége marad, amennyire lehetővé teszi számomra, hogy a forradalomnak szenteljem magam. Értékét nem a társadalmi rangfokozatban elfoglalt hely adja meg, hanem azok a lehetőségek, amelyeket nyújtani fog, hogy a forradalom munkása lehessek!" – írta a börtöncellában a kommunista rab.

Barátja és elvtársa, Louis Aragon emlékező írásában felidézi az alacsony termetű, arányos arcvonású, fekete szemű és világos hajú, szeműldökét finoman felvonó férfit, amint kezében pipájával ott áll a kommunista napilap, a „L'Humanité" Montmartre utcai szerkesztőségének egyik szobájában és beszél a köztársaság minisztereiről, képviselőiről, emberekről, akikkel a parlamentben aznap találkozott, „a Bourbon-palota egész állatvilágáról".

Az európai dzsungelről, a tőkés őserdőről is mindent tudott Péri. Leleplező szenvedéllyel fordult Mussolini és Hitler, aztán meg későbbi franciaországi csatlósaik, akkor még csak bámulóik, Pétain meg Laval ellen. Az igazságkereső hírlapíró pengeéles szava átvágta a hazugságfüggönyt Saigonban és Algírban, Marokkóban és Tuniszban 1928-ban és 1937-ben: meglátta és megírta, milyen iszonyú bűnöket követett el a gyarmattartó francia burzsoázia. Megírta azt is: senki és semmi nem tarthatja fel az ott élő és kétszeresen kizsákmányolt milliók szabadságharcát. Megsejtette a spanyol fasizmus felülkerekedését a berlini és római fasiszta banditák segítségével; írt arról, hogy akik kiszolgáltatták a feketeinges rablóknak Addisz Abebát és a barnaingeseknek Prágát, eladják majd Brüsszelt, Hágát, Párizst is.

Mindez ott volt a börtönbeli önéletrajzban is. Így is felelt Péri azoknak, akik azt hitték, hogy előbb fenyegetéssel, majd ígérge-

téssel megtántoríthatják. A nácik zsoldjában álló francia fasiszta rendőrség tartóztatta le Périt is, „L'Humanité"-beli kollégáját, Lucien Sampaix-t is: 1941 nyarán és őszén hajtóvadászat indult a mind nagyobb példányszámban megjelenő, minden francia otthonba eljutó illegális antifasiszta sajtó munkatársai ellen.

A nácik a francia fasiszta szervektől a legtöbb letartóztatottat atvették: így került Péri és Sampaix is von Stülpnagel náci tábornok hadbírósága elé. A horogkeresztes bírák hatévi várbörtönre ítélték a kommunista újságírókat. Pierre Puchcu, a hazaáruló Pétain marsall vichyi kormányának belügyminisztere az ítélet hírére a „meg nem szállt" országrészből Párizsba utazott, és felkereste von Stülpnagelt. Azt kérte a Pétain-miniszter a Hitler-tábornoktól: inkább végeztesse ki Sampaix-t és Périt. A tábornok bólintott. Ugyanazon a napon ölték meg Caenben Lucien Sampaix-t és Párizsban Gabriel Périt.

Az elvtárs és barát, Aragon írja: „Péri szembenézett hóhéraival. Felemelik a német fegyvereket, és ő énekel. A Marseillaise száll fel a hajnalban. Az első sortűz után térdre esik. És akkor ajkára tódul egész nemes élete. Ő, aki a franciákért énekelt, most az egész emberiségért akar énekelni: az Internacionálé ez, annak a Pottier-nek szavai, aki ugyancsak Franciaország fia volt; a második német sortűz hallgattatja el, végez vele. Így végződik Gabriel Péri története. És így kezdődik a legendája."

Az elvtárs és barát, Aragon verse így zeng:

„És dördült a sortűz rája
S ő dalolt F e l h o n f i a k
És nem esett el csupán a
Második sortűz alatt

S egy másik francia ének
Tolult nyelvére még
Az amelyet már teérted
Énekel emberiség."

Irodalom: *Gabriel Péri:* Daloló holnapok. Aragon előszavával. Szikra 1950
Louis Aragon: Ballada arról, aki dalolva állta a kinszenvedést · Illyés Gyula fordítása.

Békeszerződés, 1947

Harminc éve, 1947. február 10-én kötötték meg Párizsban a magyar békeszerződést.

1947 februárjában, amikor a „Szövetséges és Társult Hatalmak" (azaz Ausztrália, Belorusszia, Csehszlovákia, a Dél-afrikai Unió, India, Jugoszlávia, Nagy-Britannia, a Szovjetunió, Új-Zéland, Ukrajna, Kanada és az Amerikai Egyesült Államok), akiket a hivatalos szövegben úgy említettek, mint a „Magyarországgal háborúban állott", vagy „az európai ellenséges államok ellen jelentős katonai erőkkel háborút folytató" országokat, megkötötték a békeszerződést Magyarországgal, éles küzdelem zárult le.

A békeszerződés ügyében (egyszerre kötötték meg a békét Magyarország mellett Olaszországgal, Bulgáriával, Romániával és Finnországgal) heves politikai küzdelem folyt a párizsi tárgyalásokon a Szovjetunió, az oldalán álló népi demokratikus országok és a nyugati hatalmak között. A békekonferencia 1946. július 31-én ült össze. A korabeli krónikás elmondta, hogy azon a napon egy felhő sem volt az égen, forrón tűzött a nap, a rendőrök verejtékezve álltak sorfalat a Luxembourg-palota felé vezető úton. A palotánál a Köztársasági Gárda csillogó vértezetű katonái álltak; ők köszöntötték a hagyományos karlendítéssel az érkezőket. A díszteremben tartották a nyitóülést. A teremben az első sorokban a nagyhatalmak küldöttségei ültek, mögöttük, a francia ábécé sorrendjében a többi delegációk – az utolsó sorban kaptak helyet a négy, minap még ellenséges ország küldöttei. A vendéglátó Franciaország miniszterelnökének megnyitó szavai után az amerikai, a szovjet és az angol külügyminiszter beszélt.

A magyar küldöttség először 1946. augusztus 15-én délután vonulhatott be az ülésterembe. „Mély csend és az egyes sorokban kínos érdektelenség fogadta a magyar külügyminiszter egyórás francia beszédét. A Szovjetunió és a szomszéd országok delegációi teljes számban ott voltak, de az angolszász küldöttségek padsoraiban csak lézengtek. Tárgyilagosan és szomorú beletörődéssel állapítottuk meg, hogy bizony a tőlünk több ezer kilométernyi távolságban élő népeket nem nagyon érdekli jövőnk. A világpolitika nagy forgatagában, az egymást követő diplomáciai

manőverek hosszú sorozatában a magyar delegáció jó ideig elszigetelten figyelte az eseményeket. A perspektívák sötétek voltak, a hangulat az elképzelhető legrosszabb. Régen volt külügyminiszternek olyan nehéz dolga, mint Gyöngyösi János magyar külügyminiszternek . . ." – írta a békeküldöttséget kísérő magyar újságírók egyike.

Valóban: a nyugati országok delegációi mindent elkövettek az eredetileg még a potsdami konferencián, a londoni, majd a moszkvai külügyminiszteri értekezleten, végül pedig a párizsi külügyminiszteri tanácskozáson már előkészített békeszerződés-tervezet olyan megváltoztatása érdekében, amely segített volna a nyugati tőkés politikai befolyás visszaszerzésében a népi demokratikus fejlődés útján járó nemrég felszabadult országokban. El akarták érni például, hogy a Dunát nyilvánítsák „nemzetközi folyammá"; meg akarták akadályozni, hogy a nyugatra hurcolt összes megtalált magyar javakat visszakapja az ország.

A magyar küldöttség azt tapasztalta, hogy csak a szovjet küldöttség ragaszkodik következetesen ahhoz az elvhez – amit egyébként bele is foglaltak a nyolc részre tagozódó, negyvenkét cikkelyből és több mellékletből álló szerződés önálló bevezetésébe –, hogy Magyarországnak viselnie kell a felelősség reá eső részét azért, mert a nácik oldalán támadó háborúban vett részt, a békeszerződésnek azonban azt a célt kell szolgálnia, hogy győztesek és legyőzöttek közötti barátság alapjaként megkönnyítse az átmenetet az új helyzetben a legyőzött „gazdasági és nemzeti újjászületéséhez".

A magyar békedelegáció helyzetét nehezítette, hogy a hazai belpolitikai viszonyok alakulása nem tette lehetővé az egységes és egyértelmű állásfoglalást a békeszerződés kérdésében. A béke dolgában politikai és sajtóvita alakult ki. „A jobboldal a nemzeti érzés »felébresztésével« nemcsak indokolatlan, megalapozatlan várakozást plántált a közvéleménybe a békekonferenciával kapcsolatosan, hanem egyidejűleg a nemzetietlenség vádjával próbálta elszigetelni a munkáspártokat, elsősorban a Kommunista Pártot. De nem teljesen megalapozatlanok az olyan vélemények sem . . . , hogy a Kisgazdapárt a szóban forgó sajtóvita kiprovokálásával a magyar közvéleményt a szomszédaival, mindenekelőtt a Szovjetunióval igyekezett szembeállítani, hogy számunkra az egyetlen és elkerülhetetlen külpolitikai orientáció az angolszász maradjon" – írja a korszak történetírója, Balogh Sándor.

A magyar békeküldöttség szakértői gárdájának összetétele, a küldöttség egyes tagjainak állásfoglalásai is tükrözték ezt a hazai hangulatot. „A küldöttség tagjai a vezetők megérkezéséig jó-

formán csak az angolszász hatalmak képviselőivel tartottak fenn kapcsolatokat, s ez elkerülhetetlenül oda vezetett, hogy a Szovjetunió és az addig nem egy kérdésben megértő magatartást tanúsító Jugoszlávia bizalmatlansága is fokozódott Magyarországgal, pontosabban a magyar békeküldöttséggel szemben" – írja Balogh Sándor és megállapítja, hogy például Masaryk csehszlovák külügyminiszterrel szemben, aki azt bizonygatta, hogy „Magyarországon még mindig élnek és hatnak a múlt maradványai", Kiszeljov, Belorusszia küldöttségének vezetője elismerte a magyar demokrácia erőfeszítéseit és eredményeit.

A magyar békeszerződés aláírása Párizsban

A békeszerződés nyolc része közül az első Magyarország határaival foglalkozott s visszaállította az 1938. január 1-i állapotot; azaz visszacsatolni rendelte azokat a területeket, amelyeket Magyarország a fasiszta Németország révén kapott Csehszlovákiától, Jugoszláviától és Romániától. „Az 1947-es párizsi békeszerződések az antifasiszta háborút zárták le, rendelkezései a fasizmus által teremtett viszonyokat voltak hivatva felszámolni; ebbe beletartozott Magyarország háborús szerepe és felelőssége is. Már 1938-tól világos volt, hogy Magyarországnak, amely részt vett

Csehszlovákia feldarabolásában, majd 1941-ben Jugoszlávia megszállásában, a fasizmus leverése után semmiféle joga nem lesz az ezektől az országoktól elfoglalt területekre. Ezeket az országokat – amelyek kezdettől fogva az antifasiszta hatalmak oldalán álltak – a német fasizmus a magyar fasiszta ellenforradalmi rendszerrel együttműködve, magyar fegyveres erők aktív támogatásával igázta le. A határkérdések Románia viszonylatában nem voltak eleve eldöntöttek: Románia 1944-ig maga is a német fasizmus csatlósa volt. A háború folyamán a kommunisták számtalanszor hangoztatták, hogy ha Magyarország szakít a fasiszta Németországgal, ha átáll a szövetségesek oldalára, és részt vesz a német agresszor elleni felszabadító háborúban, ez jelentősen befolyásolni fogja a határkérdések háború utáni rendezését is. Románia 1944 nyarán hozzájárult a fasizmus elleni harchoz. Magyarország viszont a fasiszta Németország utolsó csatlósa maradt" – írja Lackó Miklós történész és megállapítja, hogy a békeelőkészítés időpontjában is osztályálláspontot, belpolitikai vonalat takart az e kérdésekben kialakított állásfoglalás. „Világosan megmutatkozott ez abban, ahogyan a forradalmi proletariátus és a burzsoázia a »jó békeelőkészítést« értelmezte. A koalíció jobbszárnya azzal vádolta a magyar kommunistákat, hogy folytonosan a magyar reakció háborús felelősségét hangoztatják és rontják az ország nemzetközi hitelét. Azt szerették volna, ha egy nacionalista »nemzeti egység« jegyében a kommunisták is fátyolt borítanának a múltra és a magyar reakció szerepét mentegetnék. A kommunisták ezzel szemben azt hangoztatták, hogy a »békeelőkészítés« nem 1945–1946-ban kezdődött, hanem már 1938-ban, a fasiszta Németországhoz való szégyenletes csatlakozással; az ország nemzetközi és belpolitikai érdekei a reakciós múlttal való következetes leszámolást követelik; Magyarország csak úgy foglalhat helyet a felszabadult országok közösségében, csak úgy állíthatja helyre elveszített nemzeti becsületét, ha az új népi demokratikus útra lép, és megalkuvás nélkül harcol mindenfajta nacionalizmussal szemben" – folytatja Lackó Miklós.

A békeszerződés további részei az emberi jogok és alapvető szabadságjogok kötelezettségvállalását, katonai rendelkezéseket, majd a jóvátétellel kapcsolatos előírásokat tartalmaztak. A jóvátétellel kapcsolatban kell megemlíteni, hogy azt háromszáz millió 1938-as vásárlóértékű USA-dollárban állapították meg, amit nyolc év alatt kellett volna a folyó termelésből származó árukkal teljesíteni. (A teljes összegből kétharmadrész illette a Szovjetuniót, egy harmadrész Csehszlovákiát és Jugoszláviát.) A Szovjetunió állandóan halasztást adott a szállításokra, 1948-ban a

még hátralevő szállítások feléről lemondott, végül a maradványt törölte.

A békeszerződés – sok más intézkedés mellett – cikkelyeibe foglalta a restitúció, a visszaszolgáltatás elvét is. Az elvet Magyarországra úgy kellett volna alkalmazni, hogy az ország visszakövetelhette az egykori tengelyhatalmak területéről a magyar földről elhurcolt és nagy nehezen kinyomozott, megtalált értékeket. Egyes nyugati hatalmak azonban megtagadták ennek a cikkelynek teljes végrehajtását, így az elhurcolt magyar javaknak csak egy része kerülhetett haza.

Sok vita után a békekonferencia 1946. október elején lényegtelen változtatásokkal megszavazta az előkészített magyar béketervezetet. A magyar nemzetgyűlés politikai bizottsága előtt 1946 novemberében szerepelt a kérdés, majd 1947. január 30-án a bizottság megvitatta a békekötésre való felhatalmazásról szóló törvénytervezetet. Február 5-én a nemzetgyűlés ezt a felhatalmazást vita nélkül megadta, így hát a magyar küldöttség 10-én aláírhatta a Luxembourg-palotában a békeszerződés okmányát. A nemzetgyűlés plénuma 1947. június 24-én kezdte meg a ratifikálás tárgyalását. Akadtak olyan, a munkáspártokkal, a fejlődésnek a nagy többség által választott útjával szembeforduló képviselők (érdekes módon „a nyugati kormányok meg nem értését emlegető" ellenzéki képviselők később mind nyugatra disszidáltak!), akik nacionalista hangulatkeltésre használták fel a néhány napig tartó vitát. Az elsöprő többség azonban – joggal – a népi demokratikus rendszer megszilárdításának, nemzetközi elismertetésének fontos tényezőjét látta a békeszerződés megkötésében, és ezért üdvözölte a törvénybe iktatás tényét is. Az 1947: XVIII. törvénycikkel a békeszerződés a magyar törvények sorába lépett.

Irodalom: Magyarország története. II. kot. Gondolat Könyvkiadó 1967.
Balogh Sándor: Parlamenti és pártharcok Magyarországon 1945-1947. Kossuth Könyvkiadó 1975.

Mecsekszabolcs, 1937

Negyven eve, 1937. februar 24-én dördült el a csendőrsortűz Mecsekszabolcson a sztrájkoló bányászokra.

A csendőrség pécsi szárnyparancsnoksága a maga módján megmagyarázta, miért öltek meg három embert és miért sebesítettek meg kilenc másikat. A jelentésben az állt, hogy 1937. február 24-én délután negyed hatkor a vasasi Thomen-aknától háromnégyszáz főnyi tömeg indult el Pécs felé. Tüntetésre készültek, amit a mecsekszabolcsi csendőrőrs meg akart akadályozni. „Az öt tagból álló csendőrjárőr . . . a tömeget felszólította, hogy oszoljon szét. A tömeg nem tett eleget a fölszólításnak, hanem botokkal és kövekkel felfegyverkezve támadólag lépett föl. A csendőrőrs látva, hogy újabb fölszólítása is eredménytelen, szuronytámadással akarta föloszlatni a tömeget . . . A csendőrök végső próbálkozásként három lövést adtak le. Ez sem csökkentette a tömeg harci kedvét, a csendőrök tehát önvédelemből kénytelenek voltak fegyverüket ismét használatba venni, és a tömegre irányítva leadtak ismét négy lövést . . ."

A Magyar Távirati Iroda pécsi tudósítása a csendőrök szövege után ezt a mondatot közli: „A hivatalos jelentéssel szemben, amely csak hét lövésről tud, utalunk a tíz sebesült és a két halott névsorára." Amikor ez a mondat megíródott, még csak két halott volt, másnapra belehalt sebeibe a harmadik vasasi bányász is.

A hivatalos jelentés csak önvédelemről beszél, s egyetlen szót sem mond arról, mi történt az előző napon, s a sortűz délelőttjén. Egyetlen szót sem szól a vasasi bányászok bérköveteléséről, az éhségsztrájkról és arról, hogy február 23-án a pécsi vegyesdandár-parancsnokságról gépkocsikon katonaságot küldtek Vasasra és Mecsekszabolcsra, az egész pécsi bányavidéken erősítést kaptak a csendőrőrsök és a rendőrkapitányságok. Egyetlen szót sem szólt arról, hogy még február 23-án a tőkésvállalat, a Dunagőzhajózási Társaság úgy felelt a munkások bérköveteléseire, hogy valamennyi bányatelepen azonnali üzemszünetet rendelt el.

A vasasi Thomen-aknában 265 bányász sáncolta el magát azon a februári kedd délután. A „Népszava" már első tudósításában a

háttérre, az előzményekre is utalt: „A vasasi bányászok éhségsztrájkja néhány nappal ezelőtt lefolyt bérharc következménye. A munkásság ekkor az 1933. évi bérek visszaállítását kérte, de a követelés teljesítése elől a bányaigazgatóság elzárkózott azzal az indokolással, hogy nincs módjában béremelést adni. Az iparügyi minisztérium közvetítésével tárgyalások indultak, és a hír szerint ezeknek a tárgyalásoknak az eddigi eredményével voltak elégedetlenek a vasasi bányászok. A bányamunkás-szakszervezet nem helyesli a vasasi bányamunkások lépését, mert – amint Tolnai József titkár elvtárs a múlt hét csütörtökjén megtartott vasasi bányászgyűlésen is kifejtette – az ország legveszélyesebb bányája a Pécs vidéki, ahol a sújtólég és a különféle mérges gázokkal telített levegő rendkívül romboló hatással van az emberi szervezetre. Az 1934. évi éhségsztrájknak a súlyos nyomait még ma is igen sok bányamunkás viseli, és a munkásság amúgy is nagymértékben leromlott egészségi állapotában a bánya mélyén való hosszabb tartózkodás, az éhezéssel párosulva, a gyengébb szervezetűekre katasztrofális lehet. A bányamunkásság súlyos elkeseredésének a bizonyítéka, hogy mindennek ellenére mégis ehhez a fegyverhez nyúlt."

A bányászszakszervezet szociáldemokrata vezetősége és a Szociáldemokrata Párt – a „Népszava" megfogalmazásából ez világosan látszik – nemcsak nem értett egyet a kenyérért, az emberibb életviszonyokért küzdők harcos fellépésével, hanem, egy másik tudósításban egyenesen „végzetes lépésnek" nevezte az éhségsztrájkot.

A Dunagőzhajózási Társaság bányáiban ekkoriban 65 pengő volt a legmagasabb havi kereset, ami állandóan csökkent. A cég bécsi központja – a Pécs vidéki bányák osztrák tőkések kezében voltak – arra hivatkozott, hogy „nagyok a készletek", s ezért havi 16–18 napra korlátozta a munkát.

A szociáldemokrata vezetés megalkuvó, a sztrájkot „végzetes lépésnek" tekintő állásfoglalásával szemben a kommunisták a valóság teljes feltárásával támogatták a küzdelmet. A Svájcban megjelenő Komintern-lap, a „Rundschau", amelynek Alpári Gyula magyar kommunista volt a főszerkesztője, nagyobb cikkben foglalkozott a pécsi szénmedence bányászainak harcával. A kommunista lap emlékeztetett arra, hogy mivel külföldi cégről volt szó, még a magyar polgári sajtó is le mert egyet-mást leplezni a Dunagőzhajózási Társaság taktikájáról.

Három embert megölt tehát a sortűz: Keller János ott, a csendőrroham színhelyén, a mecsekszabolcsi temető mellett, Hegedüs Mihály a műtőasztalon, Fejtig József a kórházi ágyon halt meg.

A sebesültek között három bányászasszony is volt; felső karlövéssel, váll-lövéssel, arclövéssel, tehát a csendőrök a tüntetők fejét vették célba.

Bornemissza Géza iparügyi miniszter – akihez a szociáldemokraták javaslatára fordultak a bányászok – február 24-én nyilatkozott. Kijelentette: a hatóság nem tárgyal az „erőszakos munkabeszüntetést végrehajtó" sztrájkolókkal, nem hajlandó biztosítani „a bűnösök büntetlenségét".

Az éhségsztrájk és a csendőrsortűz a képviselőházban is szóba került. Darányi Kálmán miniszterelnök fenyegető hangon jelen-

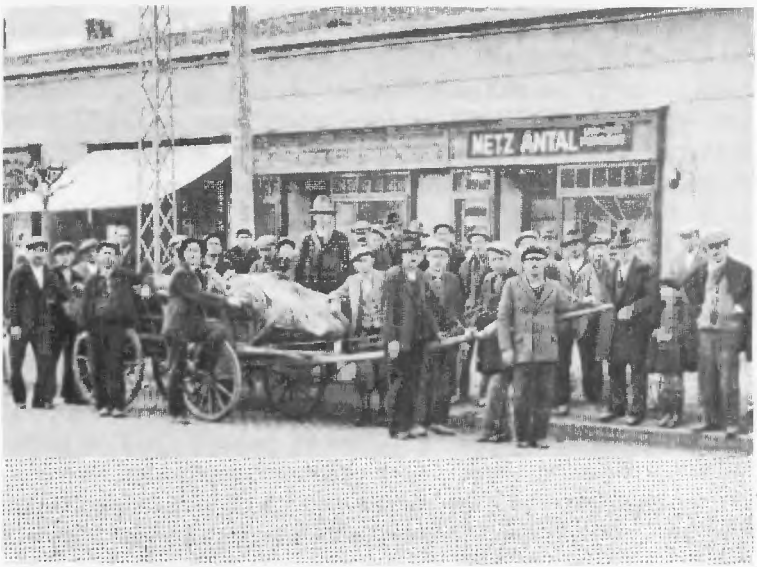

Élelmet szállítanak a sztrájkoló bányászoknak

tette ki, hogy „mindenki, aki szembeszáll a jogrend őreivel, a pécsi feluszított tömeg sorsára jut". Még a kormány egyik lapjának, a szélsőjobboldali „Függetlenség"-nek a vezércikke is elismerte: „lehet valami rendellenesség a bányában". A kormány megbízottja tárgyalt a bécsi cég képviselőivel: a DGT megígérte, hogy a vitatott nyolcszázalékos bérlevonás megszűnik. A bányászok a hatvanhat órás éhségsztrájk után feljöttek a mélyből.

A tőkés cég és kormány csak arra várt, hogy befejeződjön a sztrájk. Előbb tizenegy embert bocsátottak el azzal az indokkal, hogy ők „a sztrájk értelmi szerzői". Ezután még százharmincöt munkás kapta meg a levelet: nem dolgozhatnak tovább. Február 28-án újra sztrájk volt a pécsi szénmedencében. Most már az

éhségsztrájk megtorlásául elbocsátott munkások visszavételéért harcoltak a bányászok. S ezúttal már nem csupán a szociáldemokrata szakszervezethez tartozók szüntették be a munkát, a keresztényszocialista szakszervezet és a kormánytámogató Nemzeti Munkaközpont tagjai is sztrájkba léptek. Egységes fellépésük megdöbbentette a kormányt.

Mikecz Ödön, a belügyi államtitkár ingerülten mondta, hogy „ennek a sztrájknak most már politikai jellege van, hiszen nincs szó bérkérdésről", és mindjárt utasítást is adott embereinek, érjék el: a kormány pénzén szervezkedő Nemzeti Munkaközpont törje meg a sztrájkot. Hozzátette azt is, hogy „senkinek sincs beleszólása abba, hogy egy magánvállalat, mint a DGT, kit alkalmaz, vagy kit bocsát el".

Huszonnégy óra múlva a Nemzeti Munkaközpont szállította a sztrájktörőket. Az államtitkár úr örömének adott kifejezést és azt mondta: „gondoskodnak a munkaszabadság megvédéséről", nagyszámú karhatalmat rendeltek ki a bányavidékre.

Még tizenöt napig tartott a sztrájk. Mecsekszabolcson két munkást vertek véresre a csendőrök, Hosszúhetényben pedig a sztrájkolókat egyenként a csendőrpihenőre kísérték, ahol összerugdosták őket. A száznegyvenhat elbocsátott munkás visszavételét nem sikerült elérni.

Március 3-án, a sztrájk harmadik napján a képviselőházban két szociáldemokrata és több jobboldali képviselő beszélt a pécsi eseményekről, a miniszter, Bornemissza pedig a DGT, a tőkésvállalat védelmében szólt . . . Az egyik szélsőjobboldali képviselő legfontosabb javaslata így hangzott: „A jövőre vonatkozólag ezeknek a dolgoknak a humánusabb kezelését tegyék lehetővé, ennek módját pedig abban látom, hogy a csendőrséget és a rendőrséget fel kell szerelni könnyfakasztó bombákkal és könnyfakasztó pisztolyokkal." A szociáldemokrata padsorból egy hang odakiáltotta a jobboldalnak: „A legújabb szociális intézkedés a könnyfakasztó bomba!"

Mecsekszabolcson három halálos áldozata, 9 sebesültje volt a csendőrsortűznek, de ezzel még nem elégedett meg az ellenforradalmi hatalom. A vasasiak közül – ők vonultak le a bányamélybe sztrájkolni – a „személyes szabadság megsértése, magánosok elleni erőszak bűntette" miatt hetven bányászt ítéltek fogházbüntetésre. A mecsekszabolcsiak – rájuk lőttek a csendőrök – közül nyolcvannyolcan kerültek a vádlottak padjára. Harminc vádlott fogházbüntetést kapott, ötvennyolcat felmentettek ugyan, de őket azonnal elbocsátotta a Dunagőzhajózási Társaság.

A bizonyítási eljárás során az ügyész többször is hivatkozott

„a tüntetők által használt fegyverekre". Ezek a fegyverek bűnjelként szerepeltek a tárgyaláson. Tizenhat darab elszáradt erdei gallyat mutogatott Horthy ügyésze, ez volt a nyolcvannyolc vádlott – főként bányászasszonyok – veszedelmes fegyvere, ezért lőttek kétszer is, „önvédelemből" a tömegbe a csendőrök.

Irodalom: Dokumentumok a magyar forradalmi munkásmozgalom történetéből. 1935–1945. Kossuth Könyvkiadó 1964.
Csépányi Dezső: Az ellenforradalmi rendszer munkásellenes politikája. 1935–1939. Akadémiai Kiadó 1972.

Nehéz út Bulgáriában

Ötven évvel ezelőtt, 1927. február 27-én alakult meg a Bolgár Munkáspárt.

A bolgár munkásmozgalom harcos történetének egy fontos szakaszán élt és küzdött a Bolgár Munkáspárt. A kommunisták teremtették meg, szervezték és irányították; harcos, nehéz útja végén aztán újra a kommunisták pártjával egyesülve folytatták tovább a küzdelmet a bolgár munkásosztály hű fiai.

Az első világháborút követő években a bolgár munkásmozgalomnak mindenekelőtt a burzsoáziával, a bolgár cári államnak a munkásszervezetek elleni állandó, összpontosított támadásaival kellett megküzdenie, de harcolnia kellett a mozgalomban megjelenő legkülönfélébb elhajlásokkal, téves nézetekkel és az ezekre épülő gyakorlattal is. A bolgár és a nemzetközi munkásmozgalom nagy alakja, Georgi Dimitrov egy történelmi visszapillantásában – a Bolgár Munkáspárt (Kommunisták) V. kongresszusán mondott beszámolójában, 1948-ban – megállapította: a tesznyák, a szűkelvű, azaz az alapelvekhez szigorúan ragaszkodó szocialisták pártja a forradalmi marxista irányzatot követte ugyan, de még nem volt „bolsevizmus bolgár talajon. Hosszú harcra volt szükség a párt bolsevizálásához, ahhoz, hogy új típusú párt, marxista–leninista párt legyen." A tesznyákok, a szűkelvű szocialisták pártja 1919-ben nyilvánította magát kommunistának és lépett be a Kommunista Internacionáléba. „A párt elvként fogadta el az illegális harc módszereit is, valamint azt, hogy ezeket a módszereket össze kell kapcsolni a harc és a forradalmi propaganda minden olyan legális lehetőségének széles körű felhasználásával, mint amilyet a parlament, a községi és megyei közigazgatási testületek nyújtanak" – mondta Dimitrov.

A bolgár kommunisták az 1919-es választásokon 118 000 szavazatot kaptak és 47 képviselőt küldhettek a parlamentbe. 1920-ban 22 városi és 65 falusi kommunista közigazgatási szervezetet teremtettek. A burzsoázia és a szolgálatában álló központi hatalom bőszülten támadt a pártra, még a választási törvényt is gyorsan úgy alakították át, hogy a munkások, parasztok, kisemberek szavazata jóval kisebb értékű legyen, mint addig. Ennek

РАБОТНИЧЕСКО ДЕЛО
ОРГАН НА РАБОТНИЧЕСКАТА ПАРТИЯ В БЪЛГАРИЯ
Работническата партия и нейните задачи
ДЕКЛАРАЦИЯ

A Bolgár Munkáspárt lapja

ellenére még 1922-ben is 9 városi és 104 falusi tanácsban voltak többségben a kommunisták, illetve az 1923-as választásokon 203 000 szavazó 16 helyet biztosított a parlamentben a marxistáknak.

A párton belül meg kellett küzdeni azokkal a doktrinér ele-

mekkel, akik, amikor a bolgár cári tisztek fasiszta jellegű államcsínyt hajtottak végre (1923. június 9-én), afféle „semlegességet" javasoltak. Véleményük szerint a földművesszövetségi kormányt – amelyet a kommunisták bizonyos feltételek között támogattak, s amelyet a puccs megdöntött – a néptömegek nem fogják megvédeni, nem követik a kommunisták felhívásait. A katonai puccs elleni elszigetelt fellépésben számos bátor forradalmár vett részt, ám az akkori pártvezetés elmulasztotta a kedvező harci helyzet kihasználását. Csak később, a hazatért Vaszil Kolarov és Georgi Dimitrov szervezte meg az 1923. szeptemberi felkelést, amelynek igen jelentős szerepe volt a bolgár kommunisták pártjának továbbfejlődésében. A szeptemberi felkelés a túlerővel szemben elbukott ugyan, de „olyan mély, véres barázdát vont a néptömegek és a fasiszta burzsoázia közé, amelyet soha többé nem lehetett betemetni. A fasizmus az egész további időszakban nem tudta soha megszilárdítani állásait, és nem tudott széles szociális bázist teremteni magának" – állapította meg Dimitrov, leszögezve, hogy a párt ekkor vált a város és a falu dolgozóinak igazi vezetőjévé.

A párt későbbi elemzése megállapította, hogy a bukás egyik oka a háború utáni forradalmi válság szakaszában és a fegyveres harc közvetlen előkészítése idején elkövetett elméleti és taktikai hibák sora volt. A helyes egységfront-politikát nem teljes egészében valósították meg, de szerepe volt a balsikerben annak is, hogy nem nyerték meg a felkelés számára a hadsereget vagy legalább annak egy jelentős részét. (Mindezt a Munkáspárt megalakítása idején tekintették komoly tanulságnak a kommunisták.)

Az elesettek, a felkelés hősi halottai – és a burzsoázia bosszújának áldozatai, több mint húszezer ember – mégsem áldozták hiába életüket. A harc fontos tapasztalatokkal gazdagította a bolgár és a nemzetközi kommunista mozgalmat. A bolgár kommunisták ekkor szakítottak végleg azokkal a helytelen nézetekkel, amelyek nem tartották alapvető fontosságúnak a munkásosztály és a parasztság szövetségét a burzsoázia elleni harcban.

Esztendőkbe telt, amíg a fasiszta puccs után kialakult körülményeket megváltoztatni, és az 1923. szeptemberi felkelés leverése utáni súlyos vérveszteségeket pedig kiheverni sikerült. Közben a fasiszta erők nemzetközi és bulgáriai helyzete, a kapitalizmus ideiglenes és részleges stabilizációjának bekövetkeztével megszilárdult, ami újabb nehézségeket hozott a mozgalom számára. Ráadásul a bolgár pártban baloldali szektások kezébe került a vezetés, akik a Kommunista Internacionálé tekintélyével visszaélve – Dimitrov szavai szerint – „aljas küzdelmet folytattak a

párt régi, hű káderei ellen, a párt forradalmi múltja ellen, és a pártot a tömegektől való elszigetelődés végzetes útjára taszították . . . A baloldali szektás frakció fő akadálya lett a párt bolsevizálásának . . . Mégis, a baloldali szektás frakció ideiglenes túlsúlya ellenére, a pártnak elég egészséges ereje volt ahhoz, hogy a munkásmozgalom helyi fellendülésekor vezetni tudja a dolgozók harcait." Ez a fellendülés is segítette a Bolgár Munkáspárt megszervezését.

A bolgár burzsoáziát igen súlyosan érintette az a nemzetközi felháborodás, amely a Cankov-kormány véres terrorja miatt mind hangosabban szólt. Kommunisták, parasztok, párton kívüli antifasiszták ezreit gyilkolták le ekkor a fasiszta bandák. Sok más haladó író cikkei mellett mindenekelőtt Henri Barbusse „A hóhérok" című könyvében leplezte le a bolgár kormány terrorját; a haragos nemzetközi tiltakozás Szófia számára mind elviselhetetlenebb lett. A Cankov-kormány távozott; helyére Ljapcsev kormánya került, amely finomabb, kevésbé visszatetsző módon folytatta elődje politikáját.

„A forradalmi mozgalom legnagyobb sikere Andrej Ljapcsev kormányzása idején a törvényes Munkáspárt (RP) és a törvényes Munkás Ifjúsági Szövetség (RMSZ) megalakítása volt. Ez előtt alakultak meg a Független Munkás Szakszervezetek (NRPSZ). A Munkáspárt megalakítása 1927 februárjában történt. Ez tanúságtétel volt a munkásosztály politikai érettségéről, mely a Kommunista Párt betiltása idején a szervezkedés és a politikai tömegharc új útjait kereste. A Munkáspárt forradalmi marxista–leninista párt volt, a Bolgár Kommunista Párt legális megnyilatkozása. A Ljapcsev-kormány a Munkáspárt megalakulását abból a meggondolásból kiindulva engedélyezte, hogy így könnyebben tudja majd figyelemmel kísérni a munkásmozgalom fejlődését" – olvasható „Bulgária története"-ben.

A Munkáspárt az 1931-es parlamenti választásokon, az úgynevezett Munka Tömb listáján, együtt lépett fel az Agrárszövetség baloldali szárnyával; a párt 170 000 szavazatot és 31 képviselői helyet kapott.

Dimitrov igen jelentős fordulatnak tekintette, hogy a Munkáspárt, az illegális Kommunista Párt vezetésével rövid idő alatt nagy tekintélyre tudott szert tenni a tömegek között. „Kétségtelen, hogy a párt sikerei sokkal nagyobbak lettek volna, ha nem lett volna a baloldali szektás frakció káros befolyása . . ., akik . . . nem arra irányították figyelmüket, hogy a párt álljon a tömegek újra fellendülő harcának élére, hanem skolasztikus, szektás eszmefuttatásokba bocsátkoztak a párt múltjáról, és kilométer hosszú-

ságú határozatokat szerkesztettek, amelyeket egyetlen munkás sem tudott végigolvasni" – mondta Dimitrov. A bolgár kommunisták, bár a következő esztendőkben még véres, nehéz harcok álltak előttük – a burzsoázia a munkásvezetők nagy csoportját hurcolta bitó alá és börtönbe, a munkáspárti képviselőket megfosztották mandátumaiktól, újabb katonai puccs robbant ki, utat nyitva a monarcho-fasiszta katonai diktatúrának – ekkor már mint alapvető feladatot, egy széles körű antifasiszta népfront megalakítását tűzték ki megvalósítandó célként. A Munkáspárt egy önfeloszlató határozat után 1935 februárjában újjáalakult, majd 1939-ben, most már illegalitásban egyesült a Kommunista Párttal, Bolgár Munkáspárt néven.

Az osztály, amelyet a párt vezetett, ekkor már készült a fasiszta háború elleni nagy népfelszabadító harcra, a párt által vezetett és a nép végleges győzelmét kivívó fegyveres felkelésre.

Irodalom: *Georgi Dimitrov:* Egységfront, népfront, szocializmus. Kossuth Könyvkiadó 1974.
Koszev–Hrisztov–Angelov: Bulgária története. Gondolat Könyvkiadó 1971.
Nagy Károly: Bemutatom Bulgáriát. Kossuth Könyvkiadó 1969.

Március

1817. III. 2. *Arany János születése.*
1877. III. 4. *A magyar vas- és ércmunkások szakegyletének megalakítása.*
1827. III. 5. P. S. Laplace halála.
1827. III. 5. Alessandro Volta halála.
1927. III. 7. *Mosolygó Antal, a magyar munkásmozgalom kiemelkedő alakjának halála.*
III. 8. *Nemzetközi nőnap.*
1897. III. 11. Duczynska Ilona, a magyar forradalmi mozgalom kiemelkedő alakjának születése.
1907. III. 12. *Killián György, a magyar munkásmozgalom kiemelkedő harcosának születése.*
1848. III. 15. *A pesti nép forradalma.*
1937. III. 15. *A Márciusi Front megalakulása.*
1919. III. 21. *A Tanácsköztársaság kikiáltása.*
1902. III. 23. *Lenin „Mi a teendő" c. műve megjelenik.*
1827. III. 26. Beethoven halála.
1852. III. 27. Kürschner Jakab, a magyar munkásmozgalom kiemelkedő harcosának születése.
1952. III. 30. Nikosz Beloiannisz görög kommunista kivégzése.
1727. III. 31. Isaac Newton halála.

Arany János

Százhatvan éve, 1817. március 2-án született Arany János.

Bizonyos, hogy sokszor járt ott, a nyolc korinthoszi oszloppal ékes gyönyörű klasszicista palota, a Pollack Mihály építette Nemzeti Múzeum előtt, ahol most is – immár több mint nyolc évtizede – ott áll bronzszobra.

Arany bronzalakja ott áll, ahol Petőfi, a barát, a költőtárs, az eszmetárs a forradalom napjának délutánján már a talpon álló pesti néphez szólt; a néphez, amely meghallgatta a délelőtt, a szabaddá vált sajtó első termékeként megjelent felszólítást: „Talpra magyar . . .” Az úri Magyarország egyszerre támadta, gúnyolta Petőfit és Aranyt. „Egy szenvedélyrészeg csoport garázdálkodik a tudomány és a műveltség szent csarnokaiban . . . ez irodalmi tivornyázók durva kurjongatásai töltik el boltíveket . . .” Így feleltek a múlt emberei az irodalmi nyilvánosság elé bocsátott költői levélváltásra, a barátságra, amelynek lényegét Petőfi abban summázza, hogy mindketten a fiatal Magyarországnak abba a merész, nagyot akaró táborába tartoznak „mely nem akarja a haza kopott bocskorát örökké foltozni, hogy legyen folt hátán folt, hanem tetőtől talpig új ruhába akarja öltöztetni”.

A Múzeum-kerti bronzalak mögött felsejlik az élő költő is: visszaemlékezésekből, levelekből ismerjük a szalontai, a nagykőrösi, a Margitszigeten sétáló Aranyt, a fiatalt és az öreget egyaránt. Tolnai Lajos, a nagy regényíró, tanárát tisztelte benne. „Középtermetű, köpcös, kemény járású, sötétfekete hajú, spanyol szakállú, olajbarna, sárgás, teli arcú ember volt. Apró fekete szemei csodálatos fényben csillogtak. Roppant gyorsan tudott velük ide-oda nézni. Szívesen mosolyogva és hamar jót nevetett . . . Magyar nadrágot és csizmát viselt, de német kabátot, magyar kalappal. Hangja tompa volt, mely versolvasás alkalmával édesen ellágyult. Annak a rendkívüli szerénységnek tulajdonítom, mely mindig sajátja is maradt, hogy benne és rajta a nagy embert semmi se árulta el. Inkább egy jómódú vendéglősnek látszott, mint költőnek. A latin nyelvet és a magyar irodalmat tanította . . . Amint kezdtünk a nagyobbak által tudomására jutni, hogy

kicsoda ezen szigorú ember: imádtuk . . .” – írta Tolnai a nagykőrösi időkről. Ágai Adolf, a híres élclap, a „Borsszem Jankó” szerkesztője, másik kőrösi diákja, az idős költőről így ír: „. . . az Akadémia palotájában lakott . . . Megviselte a csapás nagyon. Arcának szomorú kifejezését még növelte az is, hogy ősmagyarán gyászolva leányát, szakállt eresztett. S ez a szakáll ősznek hajtott ki. Megőszült a feje is, és meghanyatlott az egészsége . . . Fölfölkerestem a Margitszigeten is, ahol a vén platánok árnyékában hosszasan beszélgetett el velem a kőrösi időkről, meg a lapomról, amelyet kegyébe vett . . .” Fia, Arany László, a költő („A délibábok hőse” írója), írta meg, hogy kései éveiben mellbaja, nagyothallása mellé „utoljára még szemei is annyira megromlottak, hogy minden olvasással végképpen föl kellett hagynia. Ez volt rá a legsúlyosabb csapás . . . ami őt leginkább érdekelte: görögöt, angolt, mástól hallva, meg sem tudta volna érteni. Hiszen ezeket a nyelveket csak a szeme által ismerte. Mintha összecsapott volna élete fölött a hullám . . . Aki az utolsó évben úgy távolabbról látta őt, megtört alakjával, fájdalmasan komoly arccal, elvonulva, csaknem félénken mélázni a Margitsziget félreeső utain, alig sejthette, hogy lelkében még mindig maradt az egykori derültségnek egy ki nem alvó szikrája.”

A taksás jobbágy fia, a debreceni kollégium diákja, a kisújszállási segédtanító, a vándorszínész, a szalontai városi másodjegyző ugyanazt mondja első nagyobb munkájában, „Az elveszett alkotmány”-ban, mint Petőfi, azaz: „Kijavíthatatlan rongyot foltozni botorság.” Ő maga írta erről a Kisfaludy Társaság díját, 25 aranyat is nyert műről: „. . . csak magán időtöltésül kezdék abba, hogy kiöntsem bosszúságomat, mire más terem nemigen vala, nem tartozván a kiváltságos osztályhoz”. Azaz, bár elsősorban a maradi nemeseket gúnyolja ki a komikus eposz (nevezhető eposzparódiának is), megkapják a magukét az úgynevezett liberálisok is; politikai ítéletet is mond a megismert vidéki, megyei élet, az uralkodó osztályok felett.

Az első nagyobb mű után az első remekmű a „Toldi”. A Kisfaludy Társaság „költői beszélyre” hirdet pályázatot. „A költői beszély a dráma felé közelít” – mondja Arany, megmagyarázva, hogy a mű „hőseinek egyéni jellemet ad . . . de azt drámailag fejti tovább, a lelkiállapotokat, azoknak fokonkénti fejlődését tüntetvén elő”. A „Toldi” egyébként, a szalontai néphagyományban is élő (és Ilosvai Selymes Péter által már feldolgozott) egykori történelmi személyiség életének, élete egy szakaszának elbeszélése, egy „pórsuhanc” története, aki „lerázza a viszonyok jármát”. A népi realista epika nagy alkotása nemzedékek egymást követő

Arany János szobra a Múzeum-kertben

sora előtt joggal áll a tökéletesség, fénylően szép alkotás középiskolában is tanított példájaként. Világos, mesteri szerkezetű elbeszélő költemény, amely a népnyelv, a népi mesekultúra és dalkultúra kincseit emeli át a megújuló (és éppen Petőfivel és Aranynyal megújuló) irodalomba.

Szalontán él, s 1848. március 20-án ráírja a „Toldi estéje" első változata kéziratának végére a befejezés dátumát. Ebben a műben van ez a négy sor is:

„Hajt az idő gyorsan – rendes útján eljár –
Ha felülünk, felvesz, ha maradunk nem vár;
Változik a világ: g y e n g ü l, ami erős,
És e r ő s lesz, ami gyenge volt azelőtt."

Az idő gyorsan hajtott. Pest-Budán már túl voltak március idusán, s a barát, Petőfi, a forradalmi nép harcosainak élén járt. Arany másnap kapta meg a „Nemzeti Dal" egy példányát. Hamarosan országszerte toborozni kezdték a nemzetőrséget. A szalontai toborzóknak írt verset Arany János és a vers (egy honvédhadnagy hirtelen szerzett zenéje szárnyán) útnak indult, és hamarosan mindenütt énekelték:

„Olyan marsra lábam se billentem,
Hogy azt bántsam, aki nem bánt engem:
De a szabadságért, ha egy íznyi,
Talpon állok mindhalálig víni."

A forradalom és szabadságharc Arany Jánosa előbb a kormány néplapjának, a „Nép Barátjá"-nak társszerkesztője, fontos politikai cikkeinek írója, önkéntes nemzetőr, majd (Debrecenben és Pesten) a Belügyminisztériumban dolgozik, s persze szól a költő is.

Az 1849-es év szülötte a magyar antiklerikális költészet egyik remeke, a „János pap országa", amelynek éles, nyílt, leleplező hangján átüt az is, amit Arany publicistaként mond el a „Nép Barátjá"-ban: „Az a baj, hogy a főpapok féltik százezrekre menő jövedelmüket . . . a népet az igazi szabadság felől fel nem világosítják, sőt, azt hitetik el vele, hogy minden bajnak, ami most van, a szabadság az oka."

Az elbukott harc, az összeomlás után személyes szabadsága megmarad ugyan, de összeomlik egzisztenciája; „csaknem földönfutó valék" – írja később. Egy ideig alkalmi írnok a szalontai járás főszolgabírája mellett, aztán Geszten, Tiszáék családjánál nevelő; 1851-től pedig a nagykőrösi református főgimnázium tanára.

Tanáréveiben, az elnyomás legsúlyosabb időszakában Arany is, akárcsak tanártársai, a kötelező önéletrajzokban jelentéktelennek, mellékesnek tüntetik fel a szabadságharc hónapjaiban vállalt szerepüket. Érthető ez, természetes. Ám Arany sohasem tagadta meg a forradalmat. Más kérdés, hogy bírálta következetlenségeit, s megsejtve 1848–1849 valódi osztályhátterét, egyes vezetőit is. Másrészről tudnunk kell: nemcsak a kortárs és barát,

Tompa allegóriákban zengő költészete volt az ötvenes-hatvanas évek egyetlen nagyon sokak által megértett kifejezése a nemzeti közszellemnek. Arany is szólt, s az ő szava még szélesebb rétegek érzelmeit mozgatta meg.

Barta János remek Arany-monográfiája utal arra, hogy a költő nagyon is tudatosan fordult „az elburkolás módszeréhez". „Miután a szellemet a legügyesebb kalodarendszer sem képes dugházban tartani – írja Arany –, hanem úgy jár vele, mint a gyermek az eltaposni akart napsugárral, hogy midőn talpa alatt hiszi, már ismét felül ragyog – volt alkalom egyet-mást, habár leplezetten kimondani."

A zsarnokság ellen a költő mindig szót emel. Az Arany-életmű csodálatos zengésű része, a balladák sora, többször is emlékeztet, mennyire komolyan vallotta és vállalta ezt a néha oktalanul „politikamentesnek", „konzervatívnak" emlegetett Arany János. A „Szondi két apródjá"-ban a sima szavú kísértésre, ígérgetésre felelő dalnokpár bátor szava már a zsarnokra, Alira még jó szót, könnyű dalt a börtön és vessző fenyegetése alatt sem mondani képes költő állásfoglalása. A másik nagy ballada, „A walesi bárdok" méltó válasz volt arra a Bécsből, 1857-ben érkezett kérésre, hogy a költő üdvözölje a magyarországi körútra készülő Ferenc Józsefet. A balladában Edvárd király Montgomery várában „tetteit zengeni" a walesi bárdokat, a tartomány népi költőit kívánja hallani. Az első egy ősz férfi, a második ifjú, s jön a harmadik is, mind vakmerően nyílt szavú:

„Elhullt csatában a derék –
No halld meg, Eduárd:
Neved ki diccsel ejtené
Nem él oly velszi bárd.

Emléke sír a lanton még –
No halld meg, Eduárd:
Átok fejedre minden dal,
Melyet zeng velszi bárd."

Ötszáz bárdot küldött máglyára a monda szerint 1277-ben I. Eduárd angol király – írta a „Koszorú"-ban, folyóiratában, a csak 1863-ban „ó-ángol ballada" alcímmel közölhető vers jegyzetében a költő – „hogy nemzetök dicső múltját zöngve, a fiakat föl ne gerjeszthessék az angol járom lerázására".

A nagykőrösi tanárságból előbb a Kisfaludy Társaság igazgatójaként költözik Pestre, majd lapszerkesztőként nevel, tanít. Ám

sem a „Szépirodalmi Figyelő", sem a „Koszorú" nem váltja be Arany hozzájuk fűzött reményeit. Pedig a szerkesztő és az irodalomszervező nagyszerű elveket vall. Egy „Nyilatkozat"-ához illesztett rövid jegyzete mindenkorra érvényes megjegyzéssel egészíti ki a nőírókkal kapcsolatos (ma is helytálló) véleményét: „Mivé lenne az irodalom, ha kiváltságot követelne például a rossz írónő lovagias tekintetekből, a hazafias rossz író patriotizmusból, az arisztokrata főrangú állásánál fogva, a demokrata egyenlőség szempontjából, a silány tanköltő morális irányáért, a klérushoz tartozó palástja miatt, s kit csupán éhség hajt a múzsák oltárához, a gyomor jogai tiszteletben tartásáért! Pedig ennek némely részét már megértük."

Vojtina Mátyás múlt századi pesti kocsmai rímfaragó neveemléke csak azért villan elő a ma emberének gondolatai közül, mert Arany három verse („Vojtina levelei öccséhez I–II" és „Vojtina Ars poetikája") megörökítette. S a „Vojtina Ars poetikája" a mai költőhöz, íróhoz, szellem emberéhez is szól:

„Jelennek írunk . . . és tán a jövőnek,
(Legtöbbje pénzért a betűszedőnek,
De az sosem hallgatja Vojtinát,
Gyártván *divathoz* a vásárfiát;)
Jelennek ír, ki a jelenben él,
– Mondom – közöttünk hisz, szeret, remél,
Küzd, vágy, remeg, örvend, szomorkodik:
Miért élne *visszább*, vagy húsz századig?
Kinek szokott ruhája lenge burnus,
Csak nyűg, teher lábán az ó kothurnus;
S kiről tudom jól: ki apja-fia,
Röstellem azt, ha élve *múmia*."

1877-ben hatvanesztendős Arany, amikor újra lírai verseket ír. A Margitszigeten pihenő költő az új verseket beírja abba a kulcsra zárható emlékkönyvbe, „Kapcsos könyv"-be, amit esztendőkkel előbb Gyulai Páltól kapott.

„Kidőlt immár sok ép, erős,
Ki velem indult és haladt;
Kevés itt fenn az ismerős:
Oh, mennyivel több föld alatt!"

– írja 1877-ben. Az ugyanebben az évben írt „Ének a pesti ligetről" utolsó strófája így szól:

„El is megyek, tán nemsokára,
Hír-név, dicsőség nem maraszt;
Tudom, mit ér fagyos sugára,
Itt is megtanulhattam azt:
Nyerd bár világi életedben
Ég s föld minden koszorúit:
Neved csak az, mit e ligetben
Egy sírkő rád olvas: *Fuit.*"

Az „Őszikék" a maga nemritkán öngúnnyal, finom humorral szóló sorainak gyakran visszatérő gondolata ez, az elmúlás hívása.

1882. október 15-én, bár szeretett volna, már nem tudott elmenni Petőfi szobrának leleplezésére. Október 22-én felkelt betegágyából, megkérdezte hány óra, s feleletet sem várva mondta: „Különben mindegy." Tizenkét óra előtt tíz perccel meghalt. A nemzeti költészet egyik megteremtője, Petőfi barátja, harcostársa, a magyar irodalom sugárzó lángelméje hunyt ki.

Irodalom: *Barta János:* Arany János. Művelt Nép Könyvkiadó 1953.
Keresztury Dezső: „S mi vagyok én . . ." Arany János 1817–1856. Szépirodalmi Könyvkiadó 1967.
Debreceni István: Arany János hétköznapjai. Gondolat Könyvkiadó 1968.
Móricz Zsigmond: Válogatott irodalmi tanulmányok. Művelt Nép Könyvkiadó 1952.
Arany János Összes költeményei. I–III. köt. Budapest, 1962.

Vasasok a Beleznay-kertben

Száz éve, 1877. március 4-én alakították meg szakegyletüket a vas- és ércmunkások.

A száz évvel ezelőtt megalakult vas- és ércmunkás szakegyletről, a mai vasasszakszervezet harcos elődjéről keveset tudunk. A munkássajtó 1877 februárjában „Budapest érc- és vasmunkásaihoz" címmel felhívást közölt és szakmai szervezet megalakítására hívott fel. Az alakuló ülés március 4-én ült össze. Az alapszabályzatot – Pachner János és Kürschner Jakab előadói beszédének meghallgatása után – az 1877. december 26-i gyűlés fogadta el.

Az adatok hiánya nagyon is érthető: 1877-ben a Tisza Kálmán-féle 1875-ös „egyleti rendelet" volt érvényben, amely gátolta a szakegyletek, szakszervezetek alakítását. Az egyik paragrafusa kimondta, hogy „munkásegyleteknek csak azok tekintetnek, amelyek az 1872. évi ipartörvény értelmében alakíttatnak". Márpedig az ipartörvényben csak az ipartestületekről, azaz a munkáltatók szervezeteiről esik szó, sem segédek, sem munkások egyleteit nem említik.

A hírhedt, csak 1508-asnak nevezett rendelet (ez volt a száma) kimondta: „politikai és munkásegyleteknél egyleti tag csak magyar állampolgár lehet". Márpedig az 1875-ös statisztika a budapesti gyári munkások származásáról elmondja, hogy 1786 magyar munkás mellett „812 ausztriai, 54 némethoni és 76 egyéb külföldi" dolgozik a fővárosi gép- és vasgyárakban. (A hetvenes-nyolcvanas években egyébként, egy másik statisztika szerint tízezer budapesti munkás 46,6%-a volt magyar, 22,2 százaléka szlovák, 6,2 százaléka szerb, román és egyéb, 25 százaléka külföldi.)

A szakegyletek létrehozásának tilalma a munkásokat a szakszervezeti feladatokat félig-meddig illegálisan betöltő „segélyző és önképző" egyletek megalakítása, megtűrt, „békésen tevékenykedő" szervezetek megalakítása felé szorította. Voltak olyan egyletek is, amelyek benyújtották alapszabályaikat, és mindjárt dolgozni is kezdtek – nemegyszer a belügyminiszteri elutasítás után is. Farkas Károly vasmunkás, az Internacionálé magyarországi központi megbízottja, a Pest-Budai Munkásképző Egylet választmányi titkára, a Betegpénztár létrehozója, az osztályharcos mun-

káspártért küzdő csoport egyik vezetője, majd az 1871-es „hűtlenségi per" fővádlottja már 1870-ben szervezett vasmunkás-szakegyletet. Irányításával sztrájkoltak 1870 februárjától áprilisig munkahelye, az Első Magyar Gépgyár munkásai. S a „hűtlenségi per" felmentett fővádlottja 1873-ban a belügyminiszterhez küldi a Vas- és Fémmunkás Egylet alapszabályait, s 1875 júniusában az ő általa életre hívott szervezet fordult a Munkás Heti Krónika hasábjain először a vasmunkásokhoz. A felhívásban ez áll: „E szakbeli munkások Budapesttől való távolmaradásra hívatnak fel, mivel a munkások és gyárosok között differenciák vannak

Budapest vas- és érczmunkásai hoz!

Vasárnap, 1877. márczius 4-én délutáni 3 órakor a Beleznay-kert helyiségeiben n y i l v á n o s

vas- és érczmunkás-gyülés

tartatik a következő napirenddel:

1. Egy vas- és érczmunkás-szakegylet alakitása.
— Az alapszabályok előterjesztése.
2. A vas- és érczmunkások helyzete Magyarországon.

Szaktársak! Minden egyesnek érdekében áll e gyülésen megjelenni. Mutassátok meg, hogy vannak vas- és érczmunkások, kik felfogva osztályérdekűket, megjelennek a kijelölt helyre.

Szaktársak! Törekedjen minden egyes oda, hogy a gyülés számosan látogatott legyen, hogy minél előbb elérhessük óhajtott czélunkat. Ismételjük tehát: F e l a g y ü l é s r e!

A b e h i v ó k.

Határozati javaslat.

A ma, márczius 4-én a Beleznay-kertben ülésező vas- és érczmunkás-gyülés feladatául tüzi ki, a vas- és érczmunkások jogaiért ép ugy, mint a közügy érdekében működni.

A vas- és érczmunkások kötelességüknek tekintik mindazon ügyekben, melyek a szaktársulat vagy általában a munkásmozgalom ellen irányozvák, erejökből telhetőleg ellenműködni.

Tekintve, hogy a vas- és érczmunkások a legszanyarubb viszonyok között vannak. — minden egyes kötelességévé teszi törvényes eszközökkel oda hatni, anyagi helyzetének javitását előmozditani, hogy igy a maguk számára emberhez méltó létet biztositsanak.

A vas- és érczmunkások gyülése végre a munkás közlönyök, illetőleg a „Munkás-Heti-Krónika" és „Arbeiter-Wochen-Chronik" képviselőségének a munkásügyek körül fáradhatlan szorgalommal eszközlött szolgálatainak és tevékenységének elismeréséül teljes bizalmát mondja ki.

Budapest, márczius 4. 1877.

A Beleznay-kertben tartott vas- és érczmunkás-gyülés.

A magyar vas- és érczmunkások felhivása és határozati javaslata

küszöbön. Egyúttal felkéretnek a normális és névleges bérszabások beküldésére."

Ez az a tavasz, amikor a „Népszava" hasábjain megjelenik a „Szervezkedjünk" című cikk, amely a munkáspárt megalakítását sürgeti, ír a munkások lapja a szakegyletek fontosságáról, s leszögezi, a munkásság tehetetlen „amíg tökéletesen szétszórtan áll a tőke túlhatalma ellenében". A cikk befejező sorai: „Rajta tehát munkások! Egyesüljünk vallás- és nemzet különbség nélkül; keresztény vagy zsidó, magyar vagy német, szerb vagy cseh valaki – ez ne határozzon; mindnyájan első rendben emberek és munkások vagyunk, tehát testvéresüljünk!"

A vasasgyűlés március 4-én ült össze a mai Rákóczi út és a Puskin utca sarkán, a Beleznay-kertben. Az 1800-as évek elejéig

a kert közepén álló kis egyemeletes kastély még lakás volt, később a kert népmulatságok színhelye lett, a Beleznay család is másutt lakott már. A Beleznay-kertben volt 1869 augusztusában a Pest-Budai Munkásképző Egylet alakuló közgyűlése, majd 1873. március 23-án a Magyarországi Munkáspárt megalakulását bejelentő gyűlés is. Természetes tehát, hogy a vasasok is ezt a helyet választották a szakegyletet életre hívó gyűlés színhelyéül.

Így szólt a határozat, amelyet a gyűlés elfogadott: „. . . a vas- és ércmunkásgyűlés feladatául tűzi ki a vas- és ércmunkások jogaiért, éppúgy mint a közügy érdekében működni. A vas- és ércmunkások kötelességüknek tekintik mindazon ügyekben, melyek a szaktársulat vagy általában a munkásmozgalom ellen irányozvák, erejükből telhetőleg ellenműködni. Tekintve, hogy a vas- és ércmunkások a legsanyarúbb viszonyok között vannak – minden egyes kötelességévé teszi törvényes eszközökkel oda hatni, anyagi helyzetének javítását előmozdítani, hogy így maguk számára emberhez méltó létet biztosítsanak . . ."

A vasasok szakegylet-alapító gyűlése (a határozat szövegében ugyan nem szerepel az egylet megalakításának kimondása, de ez megtörtént) fontos lépés volt. Igaz, a szakegyletek erejét nem a tagság száma adta, hanem maga a tény, hogy szervezkedik, erőt gyűjt a munkásosztály. 1875-ben Külföldi Viktor a Munkás Heti Krónikában húsz-harminc tagból álló szakegyletekről ír, tehát a főváros összes szakegyleti tagjainak száma mintegy hétszáz lehetett.

Néhány hónappal a vasasok szakegyletének megalakítása után, a kormányzat 1878. évi V. törvénycikkben (a büntető törvénykönyvben) először hoz paragrafusokat az „osztály elleni izgatás" büntetéséről, és „magánosok elleni erőszak" címén ír elő megtorlást azok ellen, akik „a munkabér felemelése . . . végett . . . munkás vagy munkaadó ellen erőszakot követnek el". Büntetni rendeli azokat, akik gyárak, műhelyek előtt „összecsoportosulnak avégett, hogy a munka megkezdését vagy folytatását megakadályozzák, vagy pedig a munkásokat a munka elhagyására bírják". Más szóval a szakszervezeti mozgalmat addig is gátló és az uralkodó osztályok érdekeit szolgáló törvények mellé újat alkotott az urak parlamentje.

De ami 1877. március 4-én a Beleznay-kertben megkezdődött, egyetlen pillanatra sem szünetelt többé, a vasasok szakszervezeti mozgalma kisebb, egyes rétegeket összefogó szervezetek útján haladt tovább. A bádogossegédek, a kovácsok, rézművesek, vas- és érceöntők, vasesztergályosok, lakatosok, fémcsiszolók, reszelővágók, villanyszerelők és sok más szakmai ágazat szervezetei után

1903. május 10-én megalakult a Magyarországi Vas- és Fémmunkások Központi Szövetsége.

A századik születésnapon a vasasok szakszervezete, amelyet ötven-hatvan munkás alakított meg a Beleznay-kertben, több mint hatszázezer munkás szervezete.

Irodalom: *Erényi Tibor:* A magyarországi szakszervezeti mozgalom kezdetei. Táncsics Könyvkiadó 1962.
Lackó Miklós: Ipari munkásságunk összetételének alakulása. 1867-1949. Kossuth Könyvkiadó 1961.
A magyar munkásmozgalom történetének válogatott dokumentumai. 1. köt. Szikra 1951.
Erőss Emma–Erényi Tibor: „Vasas, ne hagyd magad!" Népszava Kiadó 1955.

Mosolygó Antal

Ötven éve, 1927. március 7-én halt meg Mosolygó Antal.

Mosolygó Antal

A férfi ott ült az asztalnál, a papír előtt. Gondolkodott. Az életéről kell írni. Az útról, amelyet megjárt a moszkvai kis szobáig. Ópályitól Moszkváig, a béres otthonától, a cselédháztól a moszkvai magyar klubig, amelynek asztalán az önéletrajzot írja. Nem is szabályos önéletrajz ez. Villanások csak egy élet éveiből. Most azt írja le, miként ébredt rá, hogy a szakszervezeti munkába kell bekapcsolódnia. Húszéves sem volt még s vándormunkásként járta az országot. Nyerges- és kocsifényező volt, s így jutott el a fiumei hajógyárba. Akkoriban már jó néhány városban, faluban hirdette azokat az eszméket, amelyeket könyvekből, baráti vitákból kialakított. Azt magyarázgatta mindenütt: félre a lassú, megalkuvó, csöndes szervezkedéssel, félre a szociáldemokrata papolással. De mindig csak az egyes ember fellépéséről, lázadásáról beszélt. „Munkamegtagadás, általános sztrájk, felkelés!" – hajtogatta mindenütt és ezt mondta Fiumében is, a torpedógyárban, ahol éppen sztrájkoltak a munkások. A sztrájkőrséggel beszélgetett és az egyik munkás végighallgatta mindazt, amit sztrájkról, felkelésről, lázadásról mondott. Aztán felelt neki.

A moszkvai önéletrajzba belekerült az, amit a fiumei olasz, a sztrájkoló torpedógyári munkás felelt. „No, te nagyszerű dolgokról beszélsz. Van eszed és erőd. De vajon mit használ egyik embernek a másik emberhez való beszéde kis társaságban. Te sokat tanultál. Többet tudsz, mint én és egyes kollégák, akik itt a sztrájkot vezetik. De ha százszor többet is tudsz és százszorosan igazad van, ez mégiscsak reménytelen dolog. Ezzel az erővel a tömegeket kell megmozgatni . . . Neked a szakszervezetek üzemi életébe kell belekapcsolódnod!"

Az önéletrajzot író férfi az idézőjel után újra abbahagyta az írást. Miként kellene tömören, világosan megírni, hogyan hatott rá ez a fiumei beszélgetés? Miként lett a magános harcosból, a szindikalista elvek hangoztatójából a szakszervezeti munka embere? Miként vállalta el, hogy a zsilvölgyi bányavidékre megy, hogy hozzálásson a bányászok szervezéséhez? Miként tiltotta ki a szolgabíró a járásból, az alispán a megyéből, miként kísérték a pesti vonathoz a csendőrök?

A moszkvai kis szobában a sötétszőke hajú, hajlott hátú férfi lassan írta az önéletrajzot. Mellékelni kellett a kérelemhez. Mosolygó Antal felvételét kérte a Bolsevik Pártba.

Egymás után sorakoztak az önéletrajzban azok a nevek, akikkel együtt harcolt, küzdött az osztály igazáért, az osztály győzelméért. Munkások kis festőüzemekben. Vezetők a szakszervezeti mozgalomban. Emberek, akik előbb dicsérték, támogatták, azt mondták: „Légy hűséges híve a szociáldemokrata lobogónak!" – aztán meg szinte hangosan örültek, amikor hazatoloncolták Pestre. „Nagyon agilis voltál az igaz, de túlságosan szélsőséges!" – magyarázgatták. Aztán meg bajtársak a menetszázadban, a fronton: a császár egyenruhájába bújtatott munkások, parasztok. Elvtársak, akik válaszoltak a frontról írott leveleire – azokban a levelekben az állt: „Ne hallgassatok a szakszervezeti vezetőkre, azokra, akik támogatják ezt a szörnyű háborút! Akadályozzátok meg, hogy a szakszervezet pénzét hadikölcsön-jegyzésre fordítsák!"

A fehér papíron egymás után sorakoztak a mondatok. Az önéletrajz írójának szeme előtt egymás után villantak fel az arcok. Iszkruljev tanár, a szindikalista csoport vezetője, a munkástársak, akikkel ott találkozott. Bellér Ignác, a kazánkovács. Aztán az a busa bajszú, szomorú tekintetű férfiarc, a cvikkeres férfi arca, Szabó Ervin. Előbb a Galilei-körben tanult tőle. Szemináriumi előadás volt, a csendes beszédű Szabó Ervint diákok hallgatták, Duczynska Ilona, Sugár Tivadar, Haász Árpád, aztán meg az a néhány munkás, akit ő hívott oda: Mikulik József, Végh Dezső.

Felvillant egy találkozás filmje is. 1917. augusztus elseje volt, és néhányan – Szabó Ervin hívására – szokatlan helyen találkoztak. Egyházi épületben, egyházi ember lakásán: Giesswein Sándor pápai prelátus házában. Ott határozta el a csoport, hogy felveszi „A Zimmerwaldhoz csatlakozó magyarországi szocialisták csoportja" nevet. Megállapodtak az első röpiratok megírásában, sokszorosításában, plakátok kiadásában. Igen, Duczynska Ilona rajzolta linóleumra a szindikalista folyóirat, a „Társadalmi For-

radalom" emblémáját arra a plakátra, amelynek ez volt a szövege: „Egy fillért, egy embert se a hadsereg számára!" Azt mondták ott a Giesswein-házban: ezt a plakátot a hadikölcsönjegyzésre felszólító plakátok mellé kell ragasztani.

Mátyásföldi repülőgépgyár. Mosolygó Antalt itt már vezetőjévé választotta a munkásság: főbizalmi lett. És a hivatalos, választott főbizalmi titkos, illegális csoportban is küzdött. Csoportja vállalta a legtöbbet az antimilitarista mozgalomban. A Nagy Október után magyar földön is terjedt a felismerés: a munkásosztálynak ki kell harcolnia hatalmi szervei megalakítását, munkástanácsokat kell alakítani. Az első munkástanácsok egyikében, majd a Központi Munkástanács tagjainak sorában ott volt Mosolygó Antal is.

1918 márciusában a budapesti főkapitány magához hívatta Krecsányi Kálmán detektívfőnököt. „Egyre több a hadsereg, a háború ellen izgató röpcédula! Minden erőt bevetni – meg kell találni a röpcédulák íróit, sokszorosítóit. Bizony, ott tartunk, hogy a frontra is kijutnak ezek a röplapok; a menetszázadok legénysége viszi ki őket. De nekik is csak odaadja valaki!" Újpesten, egy utcasarkon találtak egy ilyen röpiratot. Krecsányi detektívfőnök meghökkenve olvasta a sokszorosított röplapot. A lila betűk szavakká, mondatokká álltak össze Krecsányi szeme előtt, és a detektívfőnök hökkenten olvasta: „Az adót azért fizetjük, hogy naponta 25 milliót lődözzenek el, hogy katonamundérba bújtassanak bennünket... Olcsóbb lett-e a cipő azért, hogy megöltünk néhány millió szerb proletárt és kikergettük őket házaikból? Olcsóbb lett-e azért a kenyér? Jobban élünk-e? A német és francia kapitalisták annyi fiatal férfit áldoztak fel Elzászért, hogy abból hatszor kikerülne az egész ottani lakosság... Cselekednünk kell! Német kaszárnya lett a világunk, és rosszabb úgy sem jöhet már! Min gondolkodjunk még?... Testvérek, fegyverkezzetek! Minden ezredben, minden gyárban, minden községben alakítsátok meg a katonák, munkások, parasztok tanácsát."

A detektívfőnök felnézett a röpiratból. És végén itt még Petőfi! A „Talpra magyar!" „Rabok legyünk vagy szabadok..." – hát ezt írják! Munkások tanácsa... Mint az oroszoknál – mondta a főkapitánynak.

Május elsején szerte a városban jó néhány népgyűlés volt. Akárcsak más népgyűléseken, most is sok detektív ácsorgott a tömegben. Két nyomozó észrevette, hogy a ligetben, a Kolegyerszky-kioszk előtt egy fiatalember röpcédulákat osztogat. Délután még két munkásfiút láttak meg a detektívek: estére megkezdő-

dött a nagy kihallgatás Krecsányi szobájában – vajon honnan, kitől kapták a röplapokat?

A moszkvai szobában, ott az asztal előtt Mosolygó hirtelen ott látta maga előtt az újságot, az 1919. márciusi lapot, a „Pesti Napló"-t, amely elbeszélte a nyomozás történetét. „Mosolygó Antal repülőgépgyári munkásra terelődött a gyanú. Mosolygóról köztudomású volt, hogy szindikalista, ő egyáltalán nem rejtette véka alá azt a meggyőződését, hogy mielőbb meg kell szüntetni a frontokon való öldöklést és megcsinálni a békét. Detektívek mentek ki Mosolygóért, és behozták a főkapitányságra, ahol két napon keresztül vallatták. Mosolygó lakásán számos szindikalista iratot és röpiratot találtak, ő azonban csak annyit vallott be, hogy azokat ismeretlen embertől kapta, akivel véletlenül találkozott az utcán, a Mátyás király kávéház előtt. Elmondotta, hogy vele együtt elment annak a lakására, és ott kapta a röpcédulákat. Amikor azonban megkérdezték Mosolygótól, hogy kicsoda ez az ember, ő minden felvilágosítást megtagadott, és kijelentette, hogy ezt semmi körülmények között sem mondja meg. A rendőrség tehetetlen volt Mosolygóval szemben, de azért a detektívek tovább nyomoztak. Így állapították meg, hogy a mozgalom fő irányítója és a röpcédulák terjesztője egy Sallai Imre nevű banktisztviselő, aki a Szentkirályi utca 19. számú ház harmadik emeletén egy hónapos szobában lakott . . . Sallait hosszabb figyelés után fogták el . . . A főkapitányságon Sallait egész éjszaka vallatták, Krecsányi az összes mesterfogásokat megpróbálta, de hiába."

Igen. Ez már 1918 májusa volt, amikor Sallait is, őt is letartóztatták. De a röpiratok akkor már szerte a Monarchiában mindenütt ott voltak, ahol magyar katona állomásozott. Katona György matrózhoz Cattaróba, másokhoz Zimonyba, Lembergbe, Brünnbe, Salzburgba, Szabadkára, Aradra, Kecskemétre eljutott a mozgalom szava. Cattaróban, Pólában nemsokára Horthy ellentengernagy parancsai ellen lázadtak a matrózok – úgy, ahogy a röplapok hívták harcba őket. A budapesti fegyvergyárban a munkások feltörték a raktárakat és előbb magukat, aztán a szomszéd gyárak munkásait fegyverezték fel. Az aszódi repülőgépgyár munkásai elfoglalták a nagybirtokot. Ahogy a röpcédulákban állt: munkástanácsot alakítottak.

Aztán az őszirózsás forradalom kiszabadította a börtönből Mosolygó Antalt is, Sallai Imrét is. Mosolygó ott volt azok között a munkásemberek között, akik egy budai lakásban megalakították a Kommunisták Magyarországi Pártját.

Mindezt leírta az önéletrajzban. Szerény, tömör mondatok következtek: munka, harc a Tanácsköztársaság napjaiban, a párt

Központi Bizottsága tagjaként, a budapesti Központi Munkástanács tagjaként, zászlóalj-politikai tisztként a Vörös Hadseregben. Aztán az ellenforradalom következett: a súlyos tüdőbetegséggel küzdő Mosolygó Antalt tízévi fegyházra ítélték.

Mind ott volt ez is az önéletrajzban, a tagfelvételi kérelemben, amelyet Lenin pártjához írt Mosolygó Antal. A Horthy-börtönből 1921 novemberében az orosz proletárforradalom szabadította ki: fogolycserével került Moszkvába.

Régi tüdőbetegsége a Horthy-börtönben fellobbant, súlyosbodott. Hosszú időt töltött szanatóriumban a Fekete-tenger partján, hónapokat kórházakban. Aztán a magyar kommunisták szervezetében s a moszkvai magyar klubban dolgozott, tanult, tanított, írt, kutatómunkát végzett a Marx–Engels Intézet könyvtárában.

Hamar elégett. Alig múlt harminchat esztendős, amikor megölte a tuberkulózis.

Irodalom: *Kelen Jolán:* Mosolygó Antal. Párttörténeti Közlemények, 1966. 1. sz.
Vadász Ferenc: Mosolygó Antal, Népszabadság, 1966. január 25.
Lengyel József: Visegrádi utca. (Mérni a mérhetetlent. (II. kötet.) Szépirodalmi Könyvkiadó 1966.

A nők napja

Március 8.: nemzetközi nőnap – megünneplését 1910-ben a szocialista nők második, koppenhágai konferenciája határozta el.

„A világ szocialista asszonyai, saját országuk proletariátusának osztályöntudatos politikai és szakmai szervezetével egyetértésben évente egy nőnapot rendeznek, amely elsősorban a nők választójogáért folytatott agitációt szolgálja. Ezt a követelést az egész nőkérdéssel való összefüggésében a szocialista felfogásnak megfelelően kell megvilágítani. A nőnapot nemzetközi jellegűvé kell tenni, és gondosan elő kell készíteni." Így szólt Clara Zetkin javaslata, melynek alapján az 1910-es koppenhágai nemzetközi szocialista nőkonferencia úgy döntött, hogy a megnyitás napja, március 8. legyen a nemzetközi nőmozgalom napja. Az a nap, amikor arra emlékeztetjük a világot: a nőknek a férfiakkal azonos társadalmi, jogi, gazdasági és politikai helyzetet kell biztosítani. Egyre több országban foglalják törvénybe a nők egyenjogúságát, bár például a képviselő-választásokon való részvétel jogát jó néhány tőkésországban csak a második világháború után nyerték el a nők. Az 1910-es esztendőben, amikor Clara Zetkin a nemzetközi nőnap megünneplését javasolta, a legtöbb európai országban, a politikai jogokról nem is szólva, a nők számára még életpályák, egyetemi lehetőségek egész sora is elérhetetlen volt. Először 1917-ben, a Nagy Október győzelme nyitott utat a teljes női egyenjogúság számára. S még 1971-ben is, amikor az Egyesült Nemzetek Szervezete élére új főtitkár állt, a Kurt Waldheimet üdvözlő újságcikkek egyike felvetette a világszervezet és a női egyenjogúság viszonyát – mégpedig éppen az ENSZ-nek a nőknek a világon elfoglalt helyzetével foglalkozó bizottsága megbízható adatai alapján. A bizottság ugyanis minden kommentár nélkül közölte, hogy az ENSZ 2250 alkalmazottja közül csak 382 nő, közülük csak heten vannak vezető beosztásban, szemben 237 magas beosztású férfival . . .

Ami a hazai helyzetet illeti, a Magyar Szocialista Munkáspárt Központi Bizottsága 1970 februárjában széles körű felmérés alapján foglalkozott a nők politikai, gazdasági és szociális helyzetével és azokkal a feladatokkal, amelyek a párt előtt állnak eb-

ben a kérdésben. „A nők felszabadításáért, egyenjogúságáért vívott harcnak a magyar munkásmozgalom, pártunk mindenkor nagy elvi, politikai jelentőséget tulajdonít. A nők életében is jelentős eredményeket hoztak forradalmi vívmányaink: a munkásosztály hatalmának kivívása, a szocializmus alapjainak lerakása, gazdasági, kulturális fejlődésünk. A nők politikai, gazdasági és szociális helyzete az elmúlt 25 évben a társadalom általános politikai és gazdasági haladásának részeként fejlődött. Megvalósult a nők egyenjogúsága, a társadalom meghatározó tényezői lettek, az összes dolgozókkal egyetemben emelkedett a dolgozó nők életszínvonala, műveltsége, képzettsége és kultúrája" – szögezte le a párt Központi Bizottsága.

Egy régi, négy évtizedes statisztikai összeállítás megmutatja a nők helyzetét a tegnap Magyarországán. A Mike-féle „Magyar Statisztikai Zsebkönyv" IV. évfolyama elmondja, hogy 1930-ban 2 932 864 kereső férfi mellett 1 066 378 kereső nő volt Magyarországon. A megoszlásból kiderül: 471 079 nő az őstermelés-kategóriában, azaz a mezőgazdaságban dolgozott, 172 493 volt az iparban dolgozó nők száma, és majdnem ennyi nő, pontosan 166 848 szerepelt a „házi cseléd" rovatban ... (A bányászat és kohászat 475, a kereskedelem és hitel 56 339, a közlekedés 8868 nőt foglalkoztatott, „különböző ágbeli és külön megjelölés nélküli napszámos" 20 990 szerepel a statisztikában, 37 766 egyéb foglalkozású nő és 72 416 „tőkés és nyugdíjas" ...) Ugyanez a könyv ismerteti a nők iskolai végzettségének adatait is. Ezek szerint 1930-ban Magyarországon a hat évnél idősebb népességből a nők 0,2 százaléka végzett egyetemet vagy főiskolát, 1,6 százaléka nyolc középiskolai osztályt (ez ma, a nyolc általános iskola után elvégzett négy középiskolai osztálynak felel meg) – s a nők 10,1 százaléka „sem ír, sem olvas", azaz analfabéta.

A jelen számai közül is érdemes idézni néhányat. Az aktív keresők aránya nemek szerint 1975. január 1-ig úgy alakult, hogy 56 százalékuk volt a férfi, 44 százalékuk a nő, ami a keresőképes korú nők 67 százaléka. S ami a nők népgazdasági ágak szerinti megoszlását illeti (1974-ben 2 211 500 kereső nő volt), a legtöbben a kereskedelemben dolgoztak, arányuk ott 63,2 százalék volt. Az „egyéb" kategóriában szerepel az igazgatástól a sokféle szolgáltatáson át az egészségügyig egy egész sor fontos munkaterület – ott a nők aránya 60,0 százalék; az iparban 44,8 százalék, a mezőgazdaságban (ide tartozik az erdőgazdálkodás és a vízgazdálkodás is) 39,1 százalék, a szállítás-hírközlés területen 22,7 százalék, és az építőiparban 16,4 százalék. S az 1973 74-es tanév

Nemzetközi Nőnap: március 8.

elején az egyetemeken és főiskolákon 46,3 százalék volt a nők aránya.

A párt már idézett állásfoglalása egyébként a következőket állapítja meg: „A szocialista társadalom minden korábbinál nagyobb számban vonta be a nőket a termelőmunkába, a közéletbe, és megnyitotta előttük a művelődés, a tanulás lehetőségét. A ke-

resőképes korú nők 65 százaléka foglalkoztatott. 1968-ban 60 százalékkal több nő dolgozott az iparban és a szolgáltatások területén, mint 1949-ben. Hazánkban a nők szervezői és aktív résztvevői a szocialista építőmunkának, a munkaversenynek, a brigádmozgalomnak. A nők igénye a munkavállalásra növekszik, s helyenként megelőzi a lehetőségeket. A párttagok egynegyede, a szakszervezeti aktivisták 42 százaléka, az országgyűlési képviselők 19 százaléka és a tanácstagok 18 százaléka nő. A középiskolai tanulók többsége és a felsőfokú oktatásban részt vevő hallgatók 44 százaléka leány – a dolgozó asszonyok 4 százaléka egyetemi vagy főiskolai oklevelet szerzett."

A párt Központi Bizottságának határozata leszögezte, hogy a nők közjogi és politikai egyenjogúsága biztosított a szocialista Magyarországon, jogaik érvényesülése azonban korlátozott, mert ehhez még nem minden területen adottak a feltételek. S hogy ez a megállapítás az azóta eltelt évek folyamán is érvényes maradt, azt bizonyította az MSZMP XI. kongresszusának határozata, amely a nőkérdéssel foglalkozva felhívja a figyelmet arra, hogy: „A párt szervei és szervezetei tekintsék állandó feladatuknak a nők élet- és munkakörülményeivel, politikai, szakmai fejlődésével és társadalmi aktivitásának növelésével foglalkozó határozat valóra váltását. Továbbra is szorgalmazzák, hogy előrehaladásunkkal, anyagi helyzetünk alakulásával összhangban javuljon a nők helyzete. Készítsenek fel és javasoljanak minél több tehetséges nőt vezető tisztségre. Kezdeményezzék a dolgozó nők kettős elfoglaltságához rugalmasabban igazodó oktatási formák kialakítását, a szakképzettségükben és politikai felkészültségükben mutatkozó elmaradás gyorsabb felszámolását, az anyák munkájának lehetőségeinkhez mért könnyítését. Rendszeresen számoltassák be az állami és gazdasági szervek kommunista vezetőit ezekből adódó teendőik végrehajtásáról." S amennyire igaz és élő probléma az, hogy a társadalomban élő, a múltból itt maradt, még ma is ható maradi nézetek gátolják a teljes női egyenjogúság megvalósítását, tény az is, hogy a nők között is sokan vannak, akik nem ismerik jogaikat és nem törekednek kellő határozottsággal azok érvényesítésére.

Munkában, helytállásban mindig ott vannak, a férfiakkal egy sorban veszik ki részüket a szocialista építés tennivalóiból a magyar nők, ám a társadalmi-családi hagyomány jegyében tulajdonképpen mindig a nőké a többletmunka, hiszen az ő vállukon van a gyereknevelés, a háztartás vezetésének többletmunkája is. A társadalom, a szocialista rend a maga intézkedéseivel, rendeleteivel segíthet az egyenjogúság mind teljesebb érvényesülésében, se-

gíthet a háztartási, a gyermeknevelési munka megkönnyítésében – ám a társadalom másik felének, a férfiaknak kell az otthoni, családi többletmunkából, fizikai és érzelmi, lelki többletteherből minél többet átvállalni, hogy az egyenjogúság szép jelszóból egyre inkább valóság legyen.

Irodalom: *Clara Zetkin:* Válogatott beszédek és írások. I. köt. Kossuth Könyvkiadó 1961.
Lányok–Asszonyok. Világtükör. Kossuth Könyvkiadó 1966.
Magyar Statisztikai Zsebkönyv. IV. évf. 1934.
Magyar Statisztikai Évkönyv. 1974.

Mindig jókedvű

Hetven éve, 1907. március 12-én született Killián György.

Killián György

Negyvenöt éve, 1932. július 15-én reggel fél hétkor Koszper Lajos szobafestő és felesége Thék Endre utcai, első emeleti lakásába berontott nyolc detektív. Hain Péter, a főkapitányság politikai nyomozó csoportjának vezetője volt az egyikük. Letartóztatták a lakás bérlőit. A detektívek felforgatták a lakást. Egy szekrényben dossziékat, bennük iratokat találtak: csupa kommunista okmány, röpirat, párthatározat, utasítás, elszámolás, kommunista könyvek, útlevelek. A másik szekrényben írógépre, stencilre, titkosíráshoz való vegyszerre bukkantak. A detektívek sejtették, hogy központfélére leltek. Valóban: a Kommunisták Magyarországi Pártjának titkársági iratait találták meg.

Fél kilenc tájban megérkeztek a házigazda „kosztosai": előbb „Gyuszi", aztán „Tibi", végül pedig „Gabi". A Hain-féle detektívcsoport elfogta a Kommunisták Magyarországi Pártja Központi Bizottsága három tagját úgy, ahogy sorban megérkeztek a titkárság által bérelt lakásba: Fürst Sándort, Karikás Frigyest és Sallai Imrét. Amikor tíz óra után a detektívek a lakás főbérlőit és a három kommunista vezetőt bevitték a főkapitányságra, Koszperékből már kiverték azt is, hogy egy negyedik férfi is szokott a lakásra járni. „Vili. Csak azt tudom, hogy Vili" – mondta Koszper Lajos. Valóban nem is ismerte Vili valódi nevét.

Három nappal később, július 18-án délelőtt csöngettek a Thék Endre utcai lakásban, ahol két detektív hetvenkét órája várta Vilit. A csöngetésre nem Koszperné nyitott ajtót, hanem egy férfi. Ketten rontottak rá a megdöbbent fiatalemberre. Megbilincselték, megmotozták. Papirosok voltak a zsebében, iratok, kézírásos feljegyzések, sokszorosított röplapok, bejelentőlap.

A két detektív bevitte a főkapitányságra Vilit, azaz Killián Györgyöt – mert ő volt az, mit sem tudva a titkársági irodában történtekről –, és átadták Tütő Béla detektívnek, aki azonnal megkezdte kihallgatását. Kovács és Dzikovszky a bejelentőlap alapján azonnal megkeresték Killián édesanyját a Dob utca 33-ban – fia nála lakott. Házkutatás: a két detektív sokszorosított füzetecskét talált. A címe: „Harc a spiclikkel, rendőrkémekkel, provokátorokkal." Kovács lapozgatja. A 32. oldalon egy bekezdés arról szól, miként kell viselkedni a rendőrség előtt. „Senki se ismerje el se önmagáról, se más elvtársakról a párthoz való tartozást . . ." – olvassa a detektív. Szóval kommunista.

Odabenn a főkapitányságon Tütő már jegyzőkönyvet ír. Előbb a név, a személyleírás. „180 cm magas, egyenes testtartású, hosszas és sovány arcú, gesztenyebarna hajú, borotvált . . . Nyelvtudása: német, eszperanto . . ." Aztán a vallomás. „Iskolái elvégzése után lakatostanulónak ment, és 1924-ben szabadult. A munkahelye? Az Egyesült Izzó . . ." 1922-ben már belépett az egyik szociáldemokrata ifjúmunkáscsoportba, nemsokára a csoport vezetőségi tagja lett. Tanult, előadásokra, szemináriumokra járt. Elbocsátották és nem tudott a szakmában elhelyezkedni. „Akkor aztán megpróbáltam külföldön – 1930 nyarán Ausztriába mentem, ott kaptam valami munkát. Tavaly szeptemberig voltam ott. De aztán hazajöttem, ott is nagyon sok az elbocsátás . . . Nem, semmiféle vezető szerepem nincs, éppen csak egy barátom, Jani kérésére hoztam-vittem írásokat Janitól és Janinak . . . Nem, nem tudom . . . Nem ismerem . . . Nem tudom . . . Nem ismerem . . ."

Így kezdődött az akkor huszonöt éves Killián György kihallgatási jegyzőkönyve. Sok minden persze nem volt, nem lehetett ebben a jegyzőkönyvben, hiszen Killián úgy járt el, ahogy az édesanyja lakásán az ő fiókjában megtalált füzet előírta.

Sallai Imrét és Fürst Sándort statáriális bíróság elé hurcolták – halálra ítélték, és kivégezték őket. Karikás Frigyes és Killián György ügye rendes bíróság elé került. Karikás három és fél, Killián két és fél évi börtönbüntetést kapott.

A jegyzőkönyv és ami abban állt, a Horthy-rendőrségnek, a bíróságnak szólt. A valóság, Killián György teljes élete sokkal több, sokkal színesebb volt. Színesebb, harcosabb, mozgalmasabb. Lakatosinas volt Nagy Gyula józsefvárosi mesternél. Szerette a munkát. 1922-ben a tanoncok munkájából rendezett kiállításon kis bronzérmet kapott. Mégis: amikor felszabadult, 1925-ben, Nagy úr, a mester elbocsátotta. A tanoncmunka olcsóbb volt, mint segédbért fizetni. Egy teljes évig munkanélküli volt Killián György. Tagja volt a vasasszakszervezetnek, a vasas-ificsoport-

nak, a Természetbarátok Turista Egyesületének, mindenütt szerették, ismerték a hosszú, vékony fiút.

Végül aztán a szakmán kívül sikerült elhelyezkednie – kerékpáros kifutó lett az „Esti Kurír" szerkesztőségében. Csak 1927 őszén tudott végre jobb munkahelyet találni: az Egyesült Izzóban lett segédmunkás. Ám hamar bekerült a forrasztóműhelybe: az ügyes kezű fiatalembert megszerették itt is.

Sok ismerőssel találkozott a gyárban is, meg a Dob utcától a gyárig tartó, vagy hazafelé vezető úton. Vasas-ifikkel, a vasárnapi munkáskirándulások résztvevőivel, azokkal, akiket a Nyugati előtt, a „Banánszigeten", a munkásturisták találkozóhelyén ismert meg. Az egyik természetbarát, Kőműves Frigyes, egyre többször intézte úgy, hogy Killiánnal beszélgessen. Egyre több szó esett a politikáról, a munkások harcáról. Aztán egy napon Kőműves azt mondta: „Gyere el holnap . . . Néhányan találkozunk. Kommunista ifjúmunkás-sejtülés lesz ez, téged pedig felvett tagjai sorába a KIMSZ."

1929-ben már Killián György a Természetbarátok Turista Egyesülete V–VI. kerületi csoportjában működő kommunista frakció vezetője, nem sokkal később a KIMSZ északi kerületi bizottságának titkára. 1930 nyara és 1931 ősze között váratlanul eltűnt Budapestről. Mindenki úgy hallotta, hogy Killiánt nagy szerencse érte, Svájcban kapott munkát egy üveggyárban. Ám Killián előbb Ausztriában járt, ahol a KIMSZ II. kongresszusán vett részt mint a KIMSZ északi kerületének küldötte, aztán pedig a párt Moszkvába küldte, a Lenin-iskolára.

1931 szeptemberében tért haza: egy esztendeig tanult a Szovjetunióban. Hazatérése után a KIMSZ másodtitkára, majd titkára lett, s ő szerkesztette a KIMSZ lapját, az „Ifjú Proletár"-t is. Állandó kapcsolatban állt Sallai Imrével és Fürst Sándorral, részt vett a titkárság ülésein. 1932 májusában a Központi Bizottság tagjává választották. S egy napon, a megállapodás szerint, a Thék Endre utcai lakás ajtaján csöngetett.

Markó utca, Pest vidéki fogház, Csillag-börtön, Szeged. Ide Karikás Frigyessel együtt vitték. Karikás az első napokban Tamás Aladárral beszélgetett. „»Ezt a Killián gyereket nagyon a figyelmedbe ajánlom – mondta. – Olyan az esze, mint a szikra. És ami a legfontosabb, mindig jókedvű.« Magam is ezt tapasztaltam. Amikor csak összetalálkoztunk a folyosón, mindig rám nevetett; a másik percben meg már kérdezett valamit. De olyan furcsákat, hogy no. Mint például: hány esztendős volt a legfiatalabb római császár, meg: hol használtak először szekérkereket? Amikor egyiket se tudtam megmondani, azt kérdezte: akkor miképpen szer-

kesztettél te folyóiratokat? Erre én jól hátba ütöttem" – írja Tamás Aladár.

1935 februárjában szabadult. Júniusban a párt már Párizsba küldte fontos megbízatással. Hazaérkezése után néhány nappal (éppen csak átadhatta a pártnak a Párizsból hozott utasításokat) letartóztatták. Azt akarták megtudni, merre járt az elmúlt hónapban. „Hetekig túráztam a Bükkben, kellett a levegő, az egyedüllét a két és fél év börtön után" – mondta, akárhogy kínozták is.

Három évet ült újra börtönben, most ítélet nélkül – pedig azt akarták rábizonyítani, hogy a Bükkben, egy lőszergyár tájékán kémkedett. 1938 júliusában szabadult, s munkanélküliként tengődött: a feketelistán levő „veszedelmes kommunista" csak egyszer-egyszer, véletlenül jutott munkához. A pártmunkában egyelőre nem vehetett részt: a nyomozók túlságosan jól ismerték. 1939 nyarán a párt segítségével illegálisan elhagyta az országot: Jugoszlávián, Görögországon és Törökországon keresztül a Szovjetunióba utazott.

Egy ideig a moszkvai 2. sz. óragyárban dolgozott, hamarosan élmunkás lett. Megnősült, egy német kommunista lányt vett feleségül. Amikor a nácik megtámadták a Szovjetuniót, Killián azonnal jelentkezett a Vörös Hadseregbe. Harcolt a Donnál, Kurszknál, dolgozott propagandistaként fogolytáborban, a fronton az első vonal hangszóróinál. „Nyolc éjszakán keresztül az első vonalban, hangszórón keresztül agitáltam. Nagyon érdekes volt. Ha beszéltem, csend volt, de ha azt mondtam, hogy hazudnak a német tisztek, akkor lövöldözni kezdtek" – írta feleségének.

Killián itthon, magyar földön szeretett volna küzdeni: többször is ilyen kéréssel fordult a párt vezetőihez. Végül engedtek kérésének, és visszarendelték a frontról, hogy Magyarországra küldjék illegális munkára. 1943. június 25-én éjjel a Varsó melletti Mińsk Mazowiecki falucskától 4 kilométerre fekvő völgyben géppfegyveres partizánok őrködtek az „M" betű alakjában felállított, petróleummal leöntött 9 rőzserakás mellett. Éjfél után felhangzott a repülőgépmotor zúgása, fellobogtak a jelzőtüzek. Néhány perc múlva Killián György és harcostársa, Turjanicza Anna ejtőernyővel kiugrott a gépből. Mire a partizánok odaértek az „égi vendéghez", Killián György már lövésre kész fegyverrel követelte a jelszót: „Sarnecki-Gliniak". Földet érés után a lengyel partizánokkal azonnal Anna keresésére indult. Társát nem sikerült megtalálni. A hitleristák elfogták, de nem tudták megtörni.

Killiánt lengyel harcostársai először Cielechowiznában, majd Anielinában bújtatták el. Itt készült fel a varsói utazásra. Né-

hány nap múlva Zygmunt Bakula társaságában elindult a lengyel fővárosba. Útközben Killián György és fegyvertársa a német fasisztákkal vívott tűzharcban hősi halált halt.

Irodalom: *Domokos József:* „. . . Emlékezz, proletár! Sallai Imre és Fürst Sándor pere. Kossuth Könyvkiadó 1962.
T. Szerémi Borbála: A szabadság vértanúi. Kossuth Könyvkiadó 1960.
Fodor Zoltán: Az A–3131-es hazatér. Zrínyi Kiadó 1964.
Tamás Aladár: Börtönfalak árnyékában. Szépirodalmi Könyvkiadó 1971.
Tóth László: Killián György utolsó napjai. Ifjúkommunista, 1967/8. sz.
Vadász Ferenc: A hős arca. Népszabadság, 1968. június 25.
Vadász Ferenc: Killián György útja. Népszabadság, 1967. március 11.

A negyvennyolcas március

1848. március 15-én győzött a pesti nép forradalma.

Petőfi írja naplójában, hogy március 15-én már korán az ifjak kávéházába, a Pilvaxba indult. Az úton Vasvári Pállal találkozott; azt mondta neki, menjen fel Jókaihoz, közös Dohány utcai lakásukra „s ott várjanak meg engemet". A kávéházban még csak néhány fiatalembert talált, „kik nagy búsan politizáltak. Bulyovszky Gyulát, ki közöttük volt, meghíttam Jókaihoz, a többieknek meghagytam, hogy az érkezőket tartsák itt, míg vissza nem jövünk. Hazamenvén, előadtam szándékomat a sajtó rögtöni fölszabadításáról" – írta a költő. A Dohány utcai lakásban történtekről így számol be Jókai: „. . . négyen voltunk együtt Dohány utcai szobámban: Petőfi, Vasvári, Bulyovszky és én. Társaim rám bízták, hogy fogalmazzam meg a pesti tizenkét pontot a néptől érthető alakban; Petőfinek egy költeménye volt készen e napra . . ."

Folytassa a történetet Petőfi: „Vasvári az én botommal hadonászott, nem tudva, hogy szurony van benne; egyszerre kiröpült a szurony, egyenesen Bécs felé, anélkül, hogy valamelyikünket megsértette volna. Jó jel – kiáltánk fel egyhangúlag. Amint a proklamáció elkészült s indulófélben voltunk, azt kérdém, micsoda nap van ma? – Szerda, felelte egyik. – Szerencsés nap, mondám, szerdán házasodtam meg."

Ahogy Petőfi naplójában elmondja, lelkesedéssel és a sors iránti bizalommal mentek vissza a kávéházba, ahol már sok ifjú gyűlt össze, hiszen előző este határozatot fogadtak el a „Közvélemény asztala" körül, hogy reggel ott felolvassák a „Mit kíván a magyar nemzet?" című proklamációt. Ez volt a Jókai fogalmazta tizenkét pont. „Jókai a proklamációt olvasta fel, én a »Nemzeti dal«-t szavaltam el, mindkettő riadó tetszéssel fogadtatott" – így Petőfi.

S aztán elindultak. Előbb az Újvilág és a Hatvani utca sarkán álló öreg épületben (valaha jezsuita kolostor volt) levő orvosi egyetemre mentek. A diákoknak az udvaron újra felolvasták a 12 pontot, és elszavalták a „Nemzeti dal"-t; a diákok lelkesen csatlakoztak. Aztán a bölcsészeti és jogi fakultás Egye-

tem piaci épületébe vonultak. Ott valaki odakiáltott Petőfiéknek: „Menjünk Budára! Írassuk alá a cenzorral, és nyomassuk ki a »Nemzeti dal«-t!"

Petőfi nevetett: ő már előre mást gondolt s csak derűvel fogadta elképzelése mását egy közbekiáltásban: „Nem megyünk! Nem ismerjük el a cenzúrát! Nyomassuk ki cenzúra nélkül!" Ekkor már hatalmas tömeg követte a forradalmár ifjakat; együtt indult el az emberáradat a Károlyi-palota irányában, a Hatvani utca torkolatáig, ott a ferencesek templomáig, onnan meg a Szép utca sarkáig vonultak. Ott volt Landerer és Heckenast nyomdája.

Fél évszázaddal később, 1896-ban egy öreg nyomdász, Ács Mihály megírta, hogy Landerer Lajos, a nyomdatulajdonosok egyike, valószínűleg sejtette, mi fog történni, tudott az előző napi Pilvax-beli határozatról, hiszen a mozgalom vezetőivel még az „Életképek" nyomdász-kiadójaként jó viszonyban volt. Mert hát 14-én este lelkükre kötötte: reggel mindenki legyen a helyén, sőt, egy lényeges, elengedhetetlen előkészületet is tett, előre nagy mennyiségű papírt áztatott, mintha pontosan tudta volna, hogy két röplapot kell 15-én reggel nyomtatni . . .

A szemtanúk egyike, Degré Alajos így írja le, hogy mi történt, amikor az ifjak ki akarták nyomatni a röplapokat.

„. . . Landerer szárazon mondta:

– Lehetetlen, nincs rajta az engedélyezés.

Összenéztünk, nem tudtuk, hogyan kell csinálni.

Landerer odasúgta:

– Foglaljanak le egy sajtót!

Irinyi József a nagy gépre rátette a kezét e szókkal: »E sajtót a nép nevében lefoglaljuk.« Éles hangja bejárta a műhely minden zugát.

– Erőszaknak ellent nem állhatok – felelt Landerer."

Ács Mihály, a nyomdász, emlékezésében megírta, hogy Träger művezető vette át a 12 pont már kész magyar és német kéziratát (a magyar szöveget Potemkin Alfonz, Lamatin Antal és Neumann Lajos, a németet Giersch Lajos és Weiss János szedték), Petőfi pedig gyorsan leírta a „Nemzeti dal"-t Träger asztalán. Siettek, amikor az első versszakot a költő leírta, Vasvári levágta a kéziratról; versszakonként kapták a szedők. Az utolsó strófa Kohn József szedőnek jutott: őmellé Petőfi odaállt, még diktálta is a verset.

Délután három órára népgyűlést hívtak össze a Múzeum-kertbe. A nyomdában közben a Nemzeti dal két szedését (ekkorra már kettő volt!) a gyorssajtóba emelték be, úgyhogy a népgyűlés előtti percekben Holmayer Ferenc gépmester már több ezer pél-

Pest – 1848. A szabad sajtó első termékeinek szétosztása a Landerer és Heckenast-nyomda előtt

dányt adhatott az ifjaknak. (Közben a forradalmárok elmentek a városházára is, ahol éppen együtt ült a tanács. Rottenbiller Lipót polgármester – Degré szerint – így üdvözölte az ifjakat: „Önök hozzák a teljes szabadság reményeit, önök verték le a sajtóról a bilincseket, s biztosan hiszem, hogy az önök oltalma alatt városunk meg lesz óva a rendzavarásoktól.") Következett a népgyűlés; itt mások mellett, Petőfi is beszélt. (Nem szavalt, ezt a legendát a történelmi tények cáfolják.)

Miként beszélt? Vajda János írta: „Láttam őt szónokolni, mégpedig elég kockázatos körülmények közt . . . olyan nyugodtan állt beszédei alatt, mint szobor, arcának egyetlen izma sem rándult meg, mintha valódi bronzból lett volna . . . nagy izgató volt, de ő maga izgatott nem volt soha."

„Kevéssel négy óra után" – írta Táncsics Mihály e márciusi napról, a térparancsnok belépett a Bécsi kapu utcai börtön cellá-

jába. „Halálsápadtan lépett be hozzám jelenteni, mi történik, hogy forradalom van, hogy a teméntelen népsokaság Pestről már a várban van engem kiszabadítani . . . már hallatszott a forrongó sokaság moraja . . . Kiszabadításomat főképp az ifjúság kezdeményezte, hozzá kiválóan a munkás nép csatlakozott; az ifjúság önzetlenül, a honszeretet tiszta lángjától hevítve; a munkás nép inkább hálából, mert minden iratomban különösen az ő érdekeit védettem, jogaiért küzdöttem. A munkás nép természetes ösztönénél, igazságérzeténél fogva mindig megismerte és megismeri, ki az ő igaz barátja, s az iránt háláját minden körülmények közt le szokta róni."

Este a Nemzeti Színházban, a „Bánk bán" előadását is megszakította a forradalmat ünneplő tömeg: Egressy elszavalta a színpadról Petőfi „Nemzeti dal"-át . . .

1848. március 15-én a pesti ifjúság megfogalmazta a nemzet haladó osztályainak gondolatait, s az általa felrázott plebejustömegek forradalmi fellépésétől ösztönözve, a köznemesség haladó többségének vezetésével harc kezdődött az ország függetlenségéért és a polgári átalakulásért. Petőfi tisztán látta, hogy az „események folytatásának ez közönséges volna, kétségkívül, de tekintve annak, ami volt, kezdetnek, nagyszerű, dicső. Nehezebb a gyermeknek az első lépést megtennie, mint mérföldeket gyalogolni a meglett embernek."

Tehát az Európa országain végigságuldó forradalmi vihar elért magyar földre is. Párizsban kezdődött, február 24-én. Lajos Fülöp polgárkirályságának – az 1830-as párizsi forradalom szülötte volt ez a Bourbonok elkergetése után kialakult középutas rendszer – 1847–1848-ra megoldhatatlan problémákkal kellett szembenéznie. A kétségtelenül gyors ipari fejlődés után bekövetkező gazdasági válság hónapjaiban az 1833-as 695 000 hivatalosan „szegénynek" nevezett nyomorgó helyett már 1 330 000 ilyen kenyér- és munkanélküliről kellett gondoskodni; s számolni kellett a reformokat követelő ellenzékkel is.

Lajos Fülöp trónbeszédben ítélte el „az ellenséges és vak szenvedélyek" felszítását. Az ellenzék – elsősorban a köztársaságiak – egyre inkább a zártkörű rendezvényeket (banketteket) használták fel a reformgondolatok terjesztésére; egy bankettet, amelyen a trónbeszédre akartak felelni, február 22-re hívtak össze. A polgárkirály betiltotta a lakomát, és 20 000 főnyi katonát vont össze Párizsban. Az elmaradt bankett napján épültek az első barikádok főként a főváros munkások lakta kerületeiben; 23-án a riadóztatott nemzetőrség a kormány és vezetője, a gyűlölt Guizot lemondását követelte.

Guizot távozott ugyan, de a fegyveres felkelők egyre növekvő csapata újabb barikádokat emelt; egyre több köztársasági jelszó harsogott, és a két republikánus újság (a „vörös republikánus" „La Réforme" és a „háromszínű republikánus" „National") szerkesztői tüntetést szerveztek.

A tüntető tömegre a katonák sortüzet adtak: 52 halott és 74 sebesült maradt az utcakövön. Másnap Lajos Fülöp ráébredt, hogy már a polgárságnak sem kell: lemondott. Néhány óra múlva köztársasági kormány alakult, tagjai között a munkásokat Louis Blanc és Albert képviselte. Másnap a proletariátus közvetlen fellépésére formailag is megszületett a második francia köztársaság. Ha néhány hónap múlva a burzsoázia barbár, fegyveres rohammal le is gyűrte a barikádokon harcoló munkásokat, február győzelmét a francia nép a proletariátusnak köszönhette.

Francia földről német földre lépett át a forradalmi gondolat; a Német Szövetség kisebb-nagyobb államaiban a német forradalmárok más, radikális célkitűzések mellett az egységes köztársaságért is harcoltak. Hessen–Darmstadt, Württemberg, Bajorország, Rajna–Vesztfália – egymás után lobbantak fel a sajtószabadságot, a polgári szabadságjogokat követelő mozgalmak. Münchenben lemondatták Lajos bajor királyt, s Kölnben, ahol a Kommunisták Szövetségének két tagja népgyűlést hívott össze, a munkások „A nép követelése" címmel petíciót fogadtak el, a városi tanácsnak címezve. A porosz fővárosban, Berlinben március első napjaitól kezdve feszült, forradalmi hangulat uralkodott; a haladó „Mannheimer Zeitung" azt írta: „Aki a munkások hangulatát ismeri, az tudja, hogy közeledik a fergeteg, amelyhez képest a francia vihar csak enyhe fuvallat volt."

S a német föld után a Habsburg-birodalom fővárosa, Bécs következett. Bécsben egyszerre érlelték a forradalmi hangulatot a Párizsból és Dél-Németországból, valamint a szomszéd Pozsonyból érkező hírek. A Pozsonyból kapott értesülések közül Kossuth Lajos március 3-i beszéde keltett nagy izgalmat; Kossuth valódi képviseleti rendszert, alkotmányt követelt s nemcsak Magyarországnak, hanem az osztrák tartományoknak is. Március elején liberális, radikális polgárok két ízben is állítottak össze petíciókat, amelyeket a tartománygyűléshez nyújtottak be; később egyetemi hallgatók is készítettek ilyen feliratot; ők már a császárhoz akarták eljuttatni petíciójukat, s amikor a Habsburg-család két főhercegétől szép és semmit sem jelentő szavakat kaptak válaszul, tüntetésre határozták el magukat. Március 13-án indult el a tüntető menet a tartománygyűlés épületéhez, ahol zárt kapu fogad-

ta őket. (A tömegben Kossuth március 3-i beszédét többször erőteljes hangon felolvasták . . .)

A tömeg végül is megrohanta a rendek üléstermét; az eredmény az lett, hogy most már egy törvényes testület – a tartománygyűlés – fogadta el és kívánta a császár elé terjeszteni a tömegek követeléseit, amelyek közül az első a gyűlölt, konzervatív kancellár, Metternich eltávolítása volt. Eldördültek az első fegyverek; a katonák tüzeltek a tüntetőkre. Ekkor állt a polgárőrség is a követelés mellé; este kilenckor Metternich lemondott . . .

Március 11-én a prágai Szent Vencel-fürdőben liberális polgárok tartottak gyűlést – engedély nélkül persze –, itt fogalmazták meg a cseh és a német polgárok első feliratukat.

Ezek a hírek érkeztek a magyar március tizenötödikét megelőző napokban-órákban Pestre. Hamary Dániel visszaemlékezéséből tudjuk, hogy milyen gyorsan és milyen módon reagáltak a pestiek: „Midőn . . . átmentünk (mintegy 6 óra tájt este) a Pilvax Kávéházba, mely telve zajongó, nyugtalankodó egyetemi hallgatókkal és másokkal, a kávéház egyik oszlopán papiros darabra ezt láttuk írva: »Metternich a félszázados agg róka megbukott . . .«"

S Vasvári Pál ezt mondta: „Egész Európa tengere forr, s a népek újjászületésének meg kell történni! Jaj a nemzetnek, mely még most is közönnyel tudna tekinteni a nagyszerű világeseményekre. Azt én egyenesen öngyilkossággal vádolnám. A francia kakas már harmadszor is kukorékolt: a hajnal most minden életrevaló nemzetnél kezdődik . . . Most vagy soha! Ha a kedvező európai eseményeket elszalasztjuk, akkor ismét sínlődhetünk századokon át . . . Amely nemzet önmagát elhagyja, az nem méltó a szabadságra."

Ez március 14-én hangzott el. Másnap győzött a pesti plebejus nép forradalma.

Irodalom: *Hatvany Lajos:* Így élt Petőfi. 1–5. köt. Akadémiai Kiadó 1955–1957.
Fekete Sándor: Vasvári Pál. Művelt Nép 1951.
Heckenast–Karácsonyi–Lukács–Spira: A magyar nép története. Művelt Nép 1951.
Urbán Aladár: Európa a forradalom forgószelében. 1848–1849. Kossuth Könyvkiadó 1970.

A Márciusi Front

Negyven éve, 1937. március 15-én alakult meg a Márciusi Front.

Történelmi véletlen, történelmi szerencse: még a kézirata is megmaradt a második világháború viharos évei alatt annak az ötezer példányban a debreceni Nagy Károly-féle nyomdában készült röplapnak, amely több volt, mint egy folyóirat olvasására felszólító néhány sor. Szemben a nyilaskeresztes, fasiszta népbutítással, náci zsoldban folytatott hazaárulással, a Márciusi Front a harmincas évek Magyarországán kimondotta a később, a kommunisták által magasra emelt lobogón olvasható jelszót: „Népi demokrácia: szabadság, föld, kenyér, független ország."

A Márciusi Front 1937. március 15-én, a budapesti Egyetemi Kör ünnepi gyűlésén alakult meg. Itt fogadták el azt a programot, amely összefoglalja a kor valóban haladó magyar politikai csoportjainak minden olyan követelését, amely még egy akkor nyilvánosan meghirdethető „új 12 pontba" belefér. Így az ország demokratikus átalakítása, a gondolat-, szólás-, sajtó-, gyülekezési és szervezkedési szabadság, az általános, egyenlő, titkos választójog követelése mellé „az ötszáz holdon felüli birtokok kisajátítása", a bankok, kartellek és monopóliumok „uralmának megszüntetése", progresszív adórendszer bevezetése került. Szerepel a követelések között a negyvenórás munkahét, a dolgozók gazdasági vonatkozású szervezkedésének szabadsága, „az alsóbb néposztályok érdekében a közép- és főiskolákon a progresszív tandíjrendszer és minőségi szelekció bevezetése". Ott van a kor magyar politikájából el nem távolítható igény: „magyar revíziót; a Dunavölgyi népek számára a hovatartozandóság kérdésében az önrendelkezési jog tiszteletben tartását" is követeli a 12 pont.

Van tehát itt harcos, antifasiszta gondolat is, de akad nacionalista ihletésű mondat, következetlenség is. Ám még az elnevezésben is – hiszen a „front" szó világosan utal erre – hatott azoknak a kommunistáknak az elképzelése, akik a párt népfrontkoncepcióját közvetítették az egyetemi hallgatók, fiatal írók, ifjú, progresszív (ha nem is mindig következetesen baloldali) értelmiségieknek.

Bényei Józsefnek a „Tovább" című folyóiratról írott munkája szerint a Márciusi Front megszületéséhez három irányból vezetett az út. Az irodalomból – azaz az új népi-realizmus követőinek sorából, a népi írók sorából, akik közül elsősorban Szabó Pált, Darvas Józsefet, Illyés Gyulát, Sárközi Györgyöt, Féja Gézát és talán (ellentmondásaival együtt is) Kodolányi Jánost kell megemlíteni. Irodalom és politikai harc határmezsgyéjén haladt a falukutatók mozgalma; a szociográfiai munka országfelrázó eredményei közt Illyés Gyula „Puszták népe", Erdei Ferenc „Futóhomok" (és még három más, 1945 előtt megjelent Erdei-mű); Féja Géza „Viharsarok" című munkája volt a legfontosabb. A második irány a Márciusi Front felé a különböző ifjúsági-értelmiségi csoportoktól vezetett. Ma már látható, hogy egymástól oly különböző színű és jellegű csoportokat kell itt számon tartani, mint a felvidéki Sarlós-mozgalom, a romániai Erdélyi Fiatalok Köre, a Szegedi Fiatalok Művészeti Kollégiuma, a Bartha Miklós Társaság, a Wesselényi Reform Klub, vagy a Soli Deo Gloria protestáns diákszervezet, sőt még a Turul Szövetség nevű jobboldali, kormánytámogató egyetemi diákszövetség néhány tagból álló kis csoportja. A harmadik irány már egyenesen a politikától vezet a Márciusi Front felé – azoktól, akik a falukutató írók műveiből már levonták a szükséges következtetéseket, akik már meg is fogták a kommunisták feléjük kinyújtott kezét.

„A Kommunisták Magyarországi Pártja élénk figyelemmel kísérte a »népi írók« mozgalmát. A párt – egyes tagjain keresztül – közvetlen szervezeti kapcsolatot is teremtett a »népi írók« mozgalmával. A párt befolyására a »népi írók« mozgalma, amely kezdetben szellemi mozgalom volt, egyre inkább politikai mozgalommá vált. A kommunisták ösztönzésére 1937. március 15-én megalakították a Márciusi Frontot. Ez nem csupán a »népi írók« mozgalma, hanem a kommunisták részvétele folytán az antifasiszta front megjelenésének első formája volt Magyarországon . . . A Márciusi Front legradikálisabb szárnyát a debreceni fiatalok csoportja képezte. Ez a csoport a kommunisták kezdeményezésére jött létre, s a legszorosabban együttműködött a Kommunista Párttal" – írja a magyar függetlenségi mozgalom történetét tárgyaló könyvében Kállai Gyula, akinek egyébként jelentős szerepe volt a debreceni egyetemi baloldal megszervezésében még a Márciusi Front előtt. „A debreceni és budapesti egyetemi csoportokkal a népi írókon kívül kapcsolatban álltak Donáth Ferenc, Mód Aladár, Molnár Erik, akik a Kommunista Pártot képviselték. Itt kapcsolódott a mozgalomhoz Fehér Lajos is. A Már-

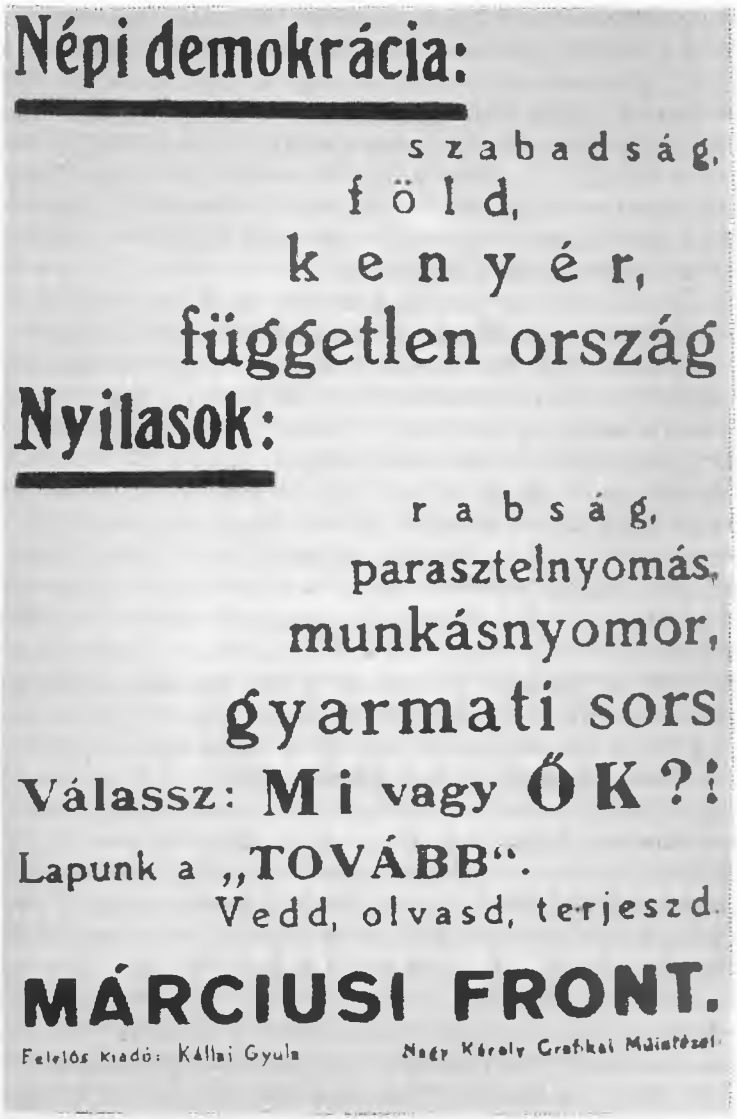

A Márciusi Front felhívása

ciusi Front megteremtésében jelentős szerepet játszottak ezek az egyetemi csoportok" – írja a korszak történetírója, Pintér István.

A kommunisták, a rendelkezésükre álló legális fórumokon, nemegyszer olyan, polgári lapokban publikálni tudó nagyszerű

tollú hírlapírók segítségével, mint Bálint György, egyszerre bírálták és védelmezték a Márciusi Frontot; egyszerre mutattak rá egyes résztvevők téves nézeteire vagy a programban meglevő következetlenségekre, és támogatták a front kiszélesítésének gondolatát. Világosan kimondták – például a „Gondolat", a párt legális, a népfrontpolitikát hirdető folyóiratában –, hogy politikai tetteket, a napi politikába való beleszólást várnak a népi íróktól is, következésképp a Márciusi Fronttal kapcsolatos kommunista álláspontot is ez határozta meg.

A kommunisták a legszélesebben értelmezett népfrontpolitika népszerűsítéséért küzdöttek. Így Zöld Sándor orvostanhallgató a Kommunista Párt megbízásából vállalta el, hogy a debreceni Egyetemi Kör diákegyesületek 1937. évi diétáján, azaz együttes tanácskozásán olyan határozati javaslatot terjeszt elő, amelyet az ellene folytatott vizsgálat során mint „bűnjelet" csatoltak az aktákhoz... „Mondja ki a diéta, hogy a magyar mezőgazdasági dolgozóknak emberi életet biztosítani csak úgy lehetséges, ha a magyar föld annak a rétegnek jut, amely e földet ma is megdolgozza. Ennek egyedül lehetséges módja a megváltási ár nélküli kisajátítás, mert a hárommillió koldustól megváltási árat követelni egyértelmű volna a mezőgazdasági dolgozóknak a földből való kisemmizésével... követeli a diéta: a meglevő demokratikus népjogok tiszteletben tartását és a népjogok kiszélesítését; az általános, egyenlő, titkos választójog bevezetését, a gyülekezési és szervezkedési jog korlátozásainak megszüntetését, a sajtószabadságot, az ipari munkásság szervezeteinek épségben tartását, a mezőgazdasági dolgozók szervezkedését tiltó 1898. II. tc. eltörlését" – írta Zöld Sándor abban a határozati javaslatban, amelyet maga és társai nevében, de félreismerhetetlenül a kommunisták pártjának politikai vonala jegyében terjesztett elő, és amely – ez is történelem, tehát kár lenne elhallgatni – nem kapott többséget a diétán.

Bálint György a „Gondolat" 1937. júniusi számában aztán világos szóval megmondja, hogyan is áll a helyzet a politikai tettek kérdésében: „A Márciusi Front, bár nem áll pártpolitikai alapon, szembekerült a jobboldal legbefolyásosabb csoportjaival. A Márciusi Front – mint minden eddigi szóbeli és írásbeli megnyilatkozásából világosan látszik –, a leghatározottabban diktatúraellenes, és ellenségeinek tartja mindazokat az áramlatokat, melyek Magyarországon a fasizmus valamelyik formáját akarják meghonosítani. A Márciusi Front demokratikus Magyarországért harcol, kartell- és nagybirtokellenes, és ugyanakkor ragaszkodik a dolgozók eddigi szervezeteinek teljes szabadságához... A Már-

ciusi Front nagyszabású földreformot követel, és a fiatal intellektuel nemzedéket a szegényparaszt-érdekek szolgálatába akarja állítani . . ."

Ez már azt fejezi ki, hogy a Márciusi Front 1937 nyarán-őszén határozottan balra tolódott. A marosvásárhelyi találkozón, 1937 októberében Nagy István és mások sikerrel harcoltak azért, hogy a munkásosztály mellé más, haladó, polgári erőket hívjanak szövetségbe, ha csak rövid időre is. Ugyancsak 1937. október 3-án Makón, a Márciusi Front híveinek találkozóján elfogadott „Makói Kiáltvány" már úgy visszhangozza – ezúttal már Illyés Gyula és Veres Péter nevével az aláírók között – a kommunisták szavát, hogy a kiáltvány megfogalmazói vallják: „a Márciusi Front kitűzött elveinek megvalósításáért gyakorlati munkákat is vállalnak, s hajlandók a napi politikai harcokban . . . tevékenyen részt venni". A Márciusi Front következetes vezetői által megfogalmazott „Mit kíván a magyar nép? (A Márciusi Front programja)" című állásfoglalás – egyszerre jelent meg a „Híd", 1938. 5. és a „Válasz", 1938. 3. számában – újabb lépés balfelé, hiszen itt fogalmazódik meg, hogy a frontnak politikai mozgalommá kell válnia. Sajnos, a határozott, világos szót nem követhette tett. Megszűnt a „Híd", majd a „Válasz" is.

A Márciusi Front legkövetkezetesebb harcosai megpróbálták folytatni a harcot. 1938 márciusban jelent meg a „Tovább" című folyóirat. Szervezői, szerkesztői közül többen összeköttetésben álltak a Kommunisták Magyarországi Pártjával, vagy párttagok voltak: mint Kállai Gyula, Zöld Sándor, Kiss József, Újhelyi Szilárd. Mindannyian már előbb a debreceni egyetem diákjainak baloldali vezetői közé tartoztak, első pillanattól kezdve a Márciusi Front programjának vállalói és hirdetői voltak. Újhelyi Szilárd a „Tovább" első számában büszkén szögezi le, hogy „vannak, akik minden támadás ellenére is biztosan haladnak tovább, akik minden rágalomhadjárat közepette is tiszták maradnak, akik nem fásulnak el mai politikai flörtök lelketlen és sivár világában sem, mert örökre és visszavonhatatlanul egy új világgal jegyezték el magukat".

Az egyik kortárs, harcostárs, a Márciusi Front debreceni csoportjának tagja, dr. Tariska István írja visszaemlékezésében: „Debrecenben Kállai Gyula és Zöld Sándor befolyása révén gyorsan és egységesebben érvényesült a KMP népfrontpolitikája. Ennek következtében a Márciusi Front radikálisabb, biztosan népi, határozottan demokratikus mozgalommá vált, s ezzel azonnal – bizonyos mértékig – szembe is került a budapesti »írói« Márciusi Fronttal . . . Debrecenben a diák-munkás-paraszt Már-

ciusi Front a híres – és ugyancsak 1848-as utánérzés jellegű – pesti 12 pontra a három számot megért »Tovább« című lappal válaszolt."

A debreceni Hadházi utca 5. szám alatt, Újhelyi Szilárd lakásán döntött egy kis diákcsoport – a Márciusi Front kommunista diákjai – a „Tovább" megjelenéséről. A Márciusi Front debreceni folyóirata – a KMP népfrontpolitikájának szócsöve – három számot ért meg: a horthysta hatalom megfojtotta.

Erősödött az üldözés, a gyengébbek – politikai szempontból amúgy sem egységes gondolkodásúak – félelemből és kényszerből távolodtak el, mások, a következetesebbek, politikailag szilárdabbak számára nemegyszer a tett lehetőségei szűkültek napról napra: a fasizmus előretörésével, a háború közeledtével személyes szabadságuk, fizikai mozgásképességük is korlátozódott. Ám a Márciusi Front története: a magyar függetlenségi mozgalom első komoly sikerének története, bevezető, invokáció a későbbi harcok históriájához.

Irodalom: *Kállai Gyula:* A magyar függetlenségi mozgalom 1936–1945. Kossuth Könyvkiadó 1965.
Dokumentumok a magyar forradalmi munkásmozgalom történetéből. 1935–1945. Kossuth Könyvkiadó 1964.
Pintér István: Magyar antifasizmus és ellenállás, Kossuth Könyvkiadó 1975.
K. Nagy Magda: A Válasz. Szépirodalmi Kiadó. 1969.
Bényei József: A „Tovább". Egy forradalmi folyóirat története. (Kézirat).

Az első órák

Ötvennyolc évvel ezelőtt, 1919. március 21-én született meg a Magyar Tanácsköztársaság.

Kassák Lajos nagy művének, az „Egy ember élete" hetedik kötetének befejező részében olvasható 1919. március 21-ének estéjéről: „Ma délután tudtuk meg, hogy Lukács György előadást tart a Régi Képviselőházban. Korán . . . elindultunk, hogy meghallgassuk az előadást.

A terem diákokkal és munkásokkal volt tele. A menetelesen körbe épített padokban szorosan zsúfolódtak az emberek.

Lukács György az etikáról és a taktikáról beszélt. Nem könnyedszavú előadó. Ebben a túlzsúfoltságban és izgatott légkörben alig lehet figyelemmel kísérni a gondolatmenetét. A téma is nehéz, s az ő előadói modora sem könnyíti meg a hallgatóság helyzetét . . . Váratlanul, mintha villám hasítana bele az épületbe. Az előadó még beszél, mikor az emelvény lépcsőjén egy katonaruhás ember indul fölfelé és megáll Lukács háta mögött. Valaki éles áthatható hangon elkiáltja magát.

– Éljen Szamuely Tibor!

Egyszerre, mintha mindenki ráismerne a katonára, mint a jó barátot, gazdag rokont örömujjongva üdvözlik. Tudják, hogy sikerült megugrania a letartóztatás elől, de a tömegnek sejtelme sem lehet arról, hogy hol bujkálhatott, mit csinálhatott az elmúlt napokban. Most itt áll az emelvényen épegészségesen, a katonaruhája rendes, és mosolyog az arca, amint széttárja a két karját, hogy csöndre intse az embereket. Beszélni készül, mindenünnen felé zúgnak a kiáltások.

– Halljuk! Halljuk!

– Halljuk Szamuelyt!

Végre szóhoz jut. Pátosz nélkül, kemény értelmes hangon mondja:

– Kedves elvtársak, nagy örömhírt jöttem veletek közölni. Most érkeztem a Gyűjtőfogházból, ahol a kommunista foglyok és a Szociáldemokrata Párt vezetősége közös megbeszélést tartott. A két párt ebben az órában megegyezett egymással. Megtörtént a

szocialista fúzió, és ezzel megszületett a Magyar Tanácsköztársaság!

Éljen a magyar munkások, parasztok és katonák szovjetköztársasága! Éljenek az orosz testvéreink!

A lelkesedés kicsapott a torkokból, és egyszerre összevissza kurjongat mindenki. Az előadás folytatásáról már szó sem lehet. Olyan ez a tömegnyi ember, mint egy szalmakazal, tűzcsóvát dobtak bele, s most mindent elpusztítani készülő lobogással fellángol. Ember ember nyomában megindulnak kifelé.

Este van már, hideg, apró cseppekben szemereg az eső. A tömeg menetelő oszloppá alakul, és megindul a Múzeum körúton és átkanyarodik a Rákóczi útra.

Valaki már zászlót is kerített a menet élére. Az út két partján álló házak ablakai kinyílnak, és a csendes polgári lakásokból tarka és vörös kendőket lobogtatnak a vonuló, kiáltozó, a Marseillaise-t és az Internacionálét éneklő tömeg felé."

A Gyűjtőfogházba a polgári demokratikus forradalom kormánya záratta a kommunista vezetőket; a következetes forradalom pártja kellemetlen volt, túlságosan nyíltan vágta az igazságot a burzsoázia, a magántulajdon kormányának arcába. A börtönbe zárt kommunisták egy részét március 8-án szabadon bocsátották, más részüket Károlyi Mihály köztársasági elnök utasítására politikai foglyoknak nyilvánították. (Addig ez – a polgári kormány nagyobb dicsőségére – nem volt így, sőt, a letartóztatott Kun Bélát a rendőrökkel megverették.) A Gyűjtőfogház afféle második párttitkársággá változott, ahol a Szociáldemokrata Párt baloldalának küldöttei is felkeresték a kommunistákat.

A kommunisták világosan megfogalmazták, milyen alapon lehet szó a szociáldemokratákkal való együttműködésről. Kun Béla Bogár Ignáchoz, a nyomdászszakszervezet egyik vezetőjéhez a börtönből írt levelében (Bogár többször is felkereste Kunt a Gyűjtőfogházban) részletesen kifejtette „azt a platformot, melyen felfogása szerint a magyarországi munkásmozgalom egységesíthető volna". A platform első pontja (tíz pontból állt) így szólt: „Semmiféle támogatása az úgynevezett népkormánynak, tartózkodás a burzsoá állam kormányában való részvételtől. Szakítás mindennemű osztály-együttműködéssel; a munkásság osztályszervezeteinek a munkás-, katona- és földművesszegények tanácsainak hatalmi szervül való kiépítése."

A Tanácsköztársaság születése előtt tíz nappal kelt levél befejező része így hangzik: „Tudom, hogy ezt a harcot, a proletariátus felszabadításának végső, döntő harcát ha talán nem is egységes munkáspárt dönti el, de ezekben a harcokban fog újból egységgé

A Tanácsköztársaság Emlékműve a budapesti Felvonulás téren

kovácsolódni minden ország munkásmozgalma. A harcnak első etappe-ja után egységes lesz majd a munkásmozgalom, amint az lett Oroszországban, ahol – tévedések elkerülése végett megjegyzem – nem a bolsevikek helyezkedtek a mensevikek álláspontjára."

Március 20-án délelőtt megjelent Károlyi Mihály köztársasági elnöknél – angol, amerikai, francia és olasz tisztek kíséretében – Vix francia alezredes, a budapesti antantmisszió vezetője, és egy

jegyzéket nyújtott át; a jegyzék a párizsi békekonferencia február 26-i határozatát tartalmazta. Ez a határozat megengedte, hogy a Román Királyság csapatai előrenyomuljanak Arad–Nagyszalonta–Nagyvárad–Nagykároly–Szatmárnémeti vonaláig, és előírta egy szövetséges (elsősorban francia) csapatok által megszállandó semleges zóna kijelölését, a románok által megszállt területtől nyugatra. A határozat szerint a magyar csapatok visszavonásának március 23-án kellett kezdődnie és tíz nap alatt befejeződnie. Károlyi és Berinkey miniszterelnök és a jelenlevő Böhm Vilmos hadügyminiszter mindjárt nemet mondtak. (Böhm a hadügyminisztériumba ment Károlyitól, Stromfeld Auréllal és Tombor Jenővel, két törzstiszttel tárgyalt. Tombor azt mondta: a Szociáldemokrata Pártnak „ki kell békülnie, meg kell egyeznie a Kommunista Párttal, hogy a régi Ausztria északi határán álló orosz szovjet csapatokkal a szövetségi együttműködés létrejöhessen".)

Délután ülésezett a szociáldemokrata vezetőség; itt az az álláspont uralkodott, hogy megállapodást kell kötni a kommunistákkal: úgy határoztak, hogy a baloldal egyik vezetője, Landler Jenő keresse fel Kun Bélát a Gyűjtőfogházban. Délutántól estig minisztertanács volt. Károlyi beszédében azt emlegette: „szükséges, hogy a Kommunista Párttal a Szociáldemokrata Párt megegyezzen . . ." Végül a minisztertanács egyhangúlag lemondott, válaszul Vix jegyzékére, amelyet a kormány teljesíthetetlennek tartott.

Másnap, nyomdászsztrájk lévén – előző nap a nyomdászok elzavarták a régi, bürokrata szakszervezeti vezetőséget is – újság nem jelent meg. Reggel Csepelen a nagyobb fővárosi üzemek megbízottai és a Katonatanács küldöttei értekezletet tartottak – a tárgy a kommunista vezetők börtönből való kiszabadítása volt, időpontról is szó esett: március 23.

Délelőtt Landler Jenő a Gyűjtőfogházban, a Szociáldemokrata Párt nevében így informálta Kunt: „Garami, Buchinger és Peidl kivételével mindenki azt akarja, hogy a kommunistákkal vegyük át a hatalmat. Engem küldtek ide, hogy . . . közöljem önökkel. A platform lenne: a két párt egyesülése a Kommunista Párt platformján, a hatalom átvétele és a proletárdiktatúra kikiáltása. Ha önök elfogadják ezt a platformot, akkor a kormány még ma megalakulhat. Garami, Buchinger és Peidl nem lépne be az egyesült pártba." Aztán elment – a kommunisták a börtönben tárgyalóbizottságot választottak.

Landler a szociáldemokrata vezetőségi ülésre sietett; ott a pártvezetőség tagjain kívül jelen voltak a szakszervezeti vezetők is és a baloldal vezetői, Pogány József, Varga Jenő és mások. A

jobboldali vezetők – Garami, Buchinger, Peidl, Propper és néhány társuk – szembeszegültek a kommunistákkal való együttműködéssel, akadt középutas javaslat, de megszólalt a baloldali hang is. Még folyt a vita, amikor Landler megérkezett. „Megvan a megállapodás!" mondta. Szavaztak – csak néhány jobboldali volt a megegyezés ellen –, és délután a szociáldemokrata tárgyalóbizottság elindult a Gyűjtőfogházba.

Délután öt órakor már megszületett a megegyezés. Az egyesült új párt neve – amíg a forradalmi Internacionálé nem dönt –, Magyarországi Szocialista Párt. „A párt a proletariátus nevében haladéktalanul átveszi az egész hatalmat. A proletariátus diktatúráját a munkás-, katona- és paraszttanácsok gyakorolják . . . Haladéktalanul megteremtendő a proletárság osztályhadserege, amely a fegyvert teljesen kiveszi a burzsoázia kezéből. A proletárság uralmának biztosítására és az antant imperializmusa ellen a legteljesebb és legbensőbb fegyveres és szellemi szövetség kötendő az orosz szovjet kormánnyal" – állt a megegyezésben.

Négy óra körül ülésre ült össze – ügyeit likvidálni – a már lemondott kormány. Kunfi Zsigmond szociáldemokrata miniszter közölte: pártja „a maga hátának biztosítására megállapodást fog kötni a bolsevistákkal", és az új kormány elnökéül Garbai Sándort ajánlotta. Volt egy érdekes előterjesztés is. Böhm miniszter tolmácsolta, hogy a Szociáldemokrata Párt vezetősége a kommunista foglyok szabadon bocsátását óhajtja. Efelett kis vita folyt, majd Juhász Nagy Sándor igazságügy-minisztert megbízták, utasítsa Váry Albert főállamügyészt, bocsássa szabadon a kommunistákat.

Váry Albert főállamügyész formas kis beszédében közölte a szabadonbocsátási határozatot, és üdvözölte „a felkelő vörös napot".

Este tíz óra volt, amikor a kommunisták megérkeztek az Erzsébet körútra, a Szociáldemokrata Párt titkárságára; ott ült összesze a két pártvezetőség. Éjfélig tanácskoztak. De Szamuely még a közös pártvezetőségi ülés előtt jelent meg a régi képviselőházban, mert jól tudta, hogy ott Lukács György jórészt kommunista hallgatóság előtt beszél. Elvitte a hírt a tömegekhez.

Valóban Garbai lett a kormányelnök, csakhogy – Bokányi Dezső javaslatára – most már Forradalmi Kormányzótanács lett a kormány neve, a minisztériumokat népbiztosok vezették. (Népbiztos lett a hírvivő Szamuely Tibor és az előadó Lukács György is.)

Ezzel kezdődött a Tanácsköztársaság százharminchárom napjának története. Ezekben a napokban – talán az első estén verset

írt Babits Mihály. A költőt gyakran emlegették mint „elefántcsonttoronyba zárkózó széplelket", de az akkor írott s aztán, a Tanácsköztársaság bukása után rejtegetett, évtizedek múltán előkerült vers a munkáshatalom híveként mutatja be őt:

„. . . Szívünkben most egy vádló hang süvölt:
Mi fontuk a korbácsot mely gyötört,
mi öntöttük az ágyút, mely megölt –
Silány rabszolgák! Mért tűrt meg a föld?

Két nép vagyunk ma, muszka és magyar,
ki több szégyenben élni nem akar,
és inkább szenved, inkább belehal,
de ember lesz és újra fiatal!

Magyarok! A kor nagy dolgokra hí,
mi vagyunk az idők postásai,
mi küldjük szét a vörös levelet,
melynek pecsétjei vérző szivek.

Sokan remegnek, ha a posta jön,
de még többeknek lesz ez szent öröm,
hogy nem volt annyi vér és annyi könny
hiába, mert már a nagy óra jön."

Irodalom: *Kun Béla:* A Magyar Tanácsköztársaságról. Kossuth Könyvkiadó 1958.
Liptai Ervin: A Magyar Tanácsköztársaság. Harmadik, javított kiadás. Kossuth Könyvkiadó 1973.
Hajdu Tibor: A Magyarországi Tanácsköztársaság. Kossuth Könyvkiadó 1969.

„Mi a teendő?"

Hetvenöt éve, 1902. március 23-án jelent meg Lenin „Mi a teendő?" című műve.

A századforduló utáni első esztendőkben fel-fellángolt a harc orosz földön, II. Miklós birodalmában. Az elnyomottak újabb meg újabb csapata szállt harcba az elnyomók ellen. A forradalmi mozgalomban már jó néhány nagy, sorsdöntő vita is lezajlott. Az orosz szociáldemokraták körében mind nagyobb tekintélyt vívott ki egy fiatal forradalmár: Vlagyimir Iljics Uljanov. 1894-ben – „Kik azok a »népbarátok« és hogyan hadakoznak a szociáldemokraták ellen?" című munkájában – megmagyarázta: a liberális narodnyikok letértek a forradalmi harc útjáról. Bebizonyította, hogy a parasztság soraiban végbement társadalmi differenciálódás lehetővé teszi, hogy a munkásosztály magával ragadja, vezesse a szegényparasztságot egy olyan küzdelembe, amely megdönti a cárizmust, elragadja a burzsoáziától a hatalmat, hogy megvalósítsa a kommunista társadalmi rendszert. Megértette és a századvég orosz viszonyaira alkalmazta Marx és Engels tanítását: nagy forradalmi tervében a munkásosztály forradalmát összekapcsolta a parasztháboru modern változatával. Egy évvel később alakította meg a „Harci Szövetség a Munkásosztály Felszabadítására" elnevezésű szervezetet, amely először egyesítette Oroszországban a szocialista mozgalmat és a munkás-tömegmozgalmat. A „Harci Szövetség" által szervezett sztrájkok új fejezetet nyitottak Oroszország történetében. A „Harci Szövetség" elleni cári hajsza során börtönre és száműzetésre ítélt fiatal forradalmár a Léna-folyó melletti száműzetése helyén vette fel a folyóra emlékezve a Lenin (lénai) nevet.

A száműzetésben írta meg Lenin „A kapitalizmus fejlődése Oroszországban" című művét, s ahogy a száműzetésnek vége lett, azonnal hozzákezdett egy illegális szociáldemokrata lap megszervezéséhez. Ez már annak a harcnak volt a része, amely azért küzdött, hogy az 1898-ban Minszkben megalakult Oroszországi Szociáldemokrata Munkáspárt valóban munkáspárt legyen. Lenin Szibériában volt, nem vehetett részt az alapító kongresszuson, ahol a mindössze kilenc tagból álló gyülekezetben hangadók,

vezető szerephez jutók azt hirdették: fel kell használni a legális lehetőségeket, a legális sajtót is a marxista gondolat terjesztésére. A „legális marxistáknak" a kongresszuson is részt vevő képviselői megijedtek az osztályharcban kapott sebektől (az OSZDMP Központi Bizottságának két tagját és több tekintélyes szociáldemokratát letartóztatott a cári rendőrség) és megkezdő-

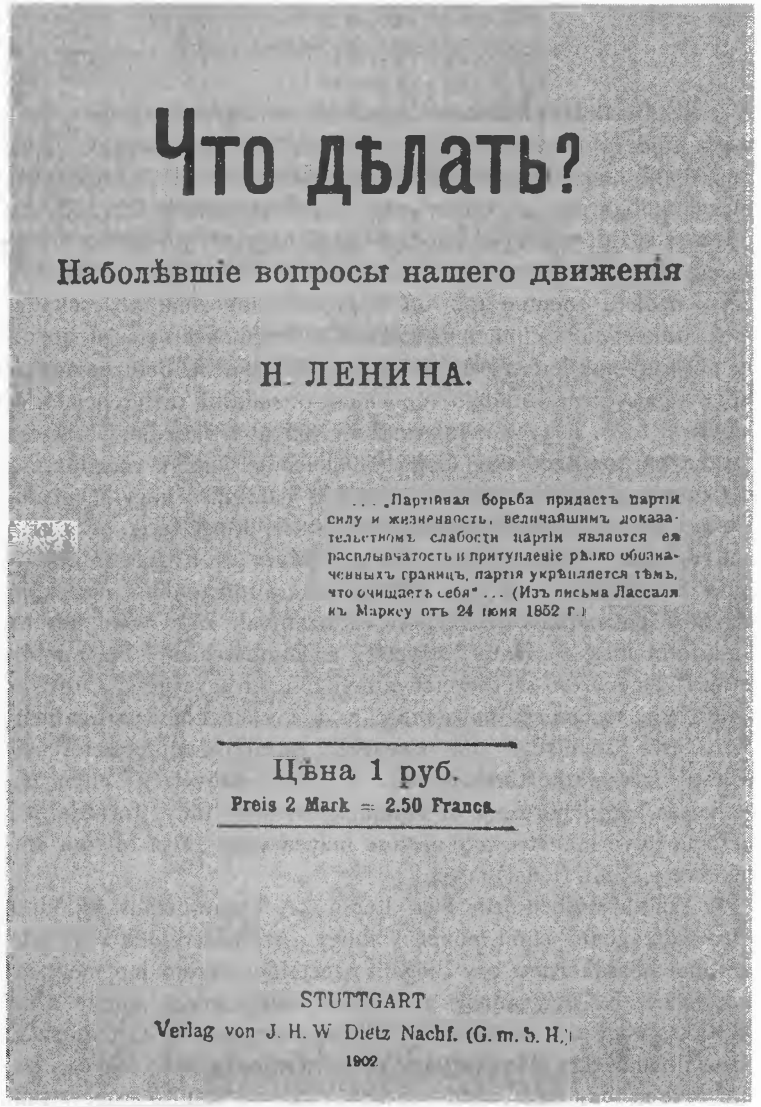
Что дѣлать?

Наболѣвшіе вопросы нашего движенія

Н. ЛЕНИНА.

... „Партійная борьба придаетъ партіи силу и жизненность, величайшимъ доказательствомъ слабости партіи является ея расплывчатость и притупленіе рѣзко обозначенныхъ границъ, партія укрѣпляется тѣмъ, что очищаетъ себя" ... (Изъ письма Лассаля къ Марксу отъ 24 іюня 1852 г.)

Цѣна 1 руб.
Preis 2 Mark = 2.50 Francs.

STUTTGART
Verlag von J. H. W. Dietz Nachf. (G. m. b. H.)
1902

Lenin „Mi a teendő?" c. művének borítója – 1902

dött az eszmei ingadozás, az opportunista nézetek felülkerekedése.

„A XX. század elejére Oroszországban elegendő gyúlékony anyag halmozódott fel a forradalmi robbanáshoz. 1900–1903-ban gazdasági világválság tört ki. Ez a válság Oroszországban különösen éles és fájdalmas formában jelentkezett. Csapásai alatt pusztultak a kis- és középvállalatok. Fokozódott az ipar koncentrációja, gyors ütemben nőttek a tőkések monopolista egyesülései, és uralmuk alá kerítették a bányászatot, a kohászatot, a gépgyártást és más fontos iparágakat. A kapitalizmus Oroszországban az imperialista szakaszba lépett" – írja erről az időszakról az SZKP története. Természetesen az új helyzet a forradalmi mozgalomban is új szakaszt nyitott. Mind több lett a sztrájk – most már gazdasági mellett politikai jelszavakkal is –, Pétervár, Moszkva, Harkov, Kijev utcáin ezrek kiáltották: „Vesszen az önkényuralom!"

Lenin, aki az illegális lap, a centralizált párt megalkotásáért folytatott harcában mind gyakrabban került összeütközésbe a rendőrséggel, úgy döntött, hogy emigrációba vonul, onnan szervezi az orosz munkásmozgalmat. Külföldről érkezett Oroszországba az 1900 júliusában megindult „Iszkra", Lenin nagyszerű lapja, amelynek vezető szerepe volt az igazi forradalmi proletárpárt kialakításában. 1901-ben egyetemi hallgatók és munkások közös tüntető felvonulását kergette szét fegyverrel a cári rendőrség, majd ugyanennek az évnek a májusában a Szentpétervár melletti Obuhov-gyárban már összecsapott a támadni készülő rendőrökkel a munkások szervezett serege. Csak kövek és dorongok voltak a fegyvereik a rendőrkard, rendőrpuska ellen. Mégis, ez az „obuhovi ellenállás" megmutatta, hogy van lehetőség harcra, s ha a küzdelem elkezdődik, azt a győzelemig kell vinni. Lenin az „Iszkrá"-ban szüntelen harcot folytatott azok ellen, akik „taktikusabb", „célravezetőbb" módszereket javasoltak. A nemzetközi opportunizmusnak megvolt a maga orosz válfaja is – az „ökonomizmus". „Az »ökonomizmus« megjelenése Oroszországban ugyanazoknak az okoknak tudható be, mint az opportunizmus megjelenése bármely kapitalista országban: a munkásmozgalomba behatolt burzsoá befolyásnak és a proletariátus vegyes összetételének." Lenin határozottan szembeszállt az „ökonomistákkal" – írja a párttörténet, és emlékeztet arra, hogy már a száműzetésből fellépett az opportunizmusnak e formája ellen is.

Az „ökonomizmus" eszmei szétzúzásának nagy feladatát aztán az 1902-ben megjelent „Mi a teendő?" című munkájában végezte el. A könyv alapgondolata: a munkásmozgalom forradalmasító,

vezető és szervező ereje a marxista párt. Lenin mindig is szembeszállt azokkal, akik a munkásmozgalom ösztönösségét dicsérgették, azt magyarázták, hogy a tudatos, tervszerű tevékenység ezen a területen felesleges, sőt káros, mert „nem más, mint erőszakos beavatkozás a történelem objektív menetébe".

Megragadó képpel magyarázza meg Lenin, miért kell a centralizált pártban együtt küzdeni: „Mi zárt csoportban, egymást keményen kézen fogva, meredek és nehéz úton haladunk. Minden oldalon ellenségekkel vagyunk körülvéve, és majdnem állandóan azok tüzében kell menetelnünk. Mi szabad elhatározásból éppen azért egyesültünk, hogy harcoljunk az ellenségek ellen és ne lépjünk félre a szomszédos mocsárba, amelynek lakói kezdettől fogva szidalmaztak bennünket azért, hogy külön csoportba váltunk ki, és a harc útját, nem pedig a megbékülés útját választottuk."

A „Mi a teendő?"-ben Lenin világosan kifejti: az ösztönösség előtti minden meghajlás, az opportunizmusnak tett minden engedmény egyszersmind azt jelenti, hogy erősödik a burzsoá ideológia hatása, befolyása a munkásságra. Márpedig „a kérdés csak így tehető fel: burzsoá vagy szocialista ideológia? Itt nincs középút . . . Ezért a szocialista ideológia mindennemű lekicsinylése, mindennemű mellőzése egyszersmind a burzsoá ideológia erősbítését jelenti." A kapitalista társadalomban létező két ideológia, a burzsoá és a szocialista küzdelmében az „ökonomisták", amikor tagadják, hogy a munkásosztály szocialista tudatát ki kell alakítani, s azt állítják, hogy a szocialista ideológia „önmagától sarjad ki az ösztönös munkásmozgalomból" – a burzsoázia segítségére vannak.

A proletariátusnak – szögezi le Lenin –, hogy a szocializmusért vívott harcban győzhessen, magas fokú osztálytudatra van szüksége s ennek az osztálytudatnak kialakítására csak a marxista párt képes. Az 1900-as évek Oroszországának viszonyait pontosan felmérő Lenin megállapította: Oroszország munkásosztályának „a demokrácia élenjáró harcosaként kell fellépnie, neki kell szerveznie és vezetnie az egész nép cárizmus elleni harcát. Ehhez a proletariátusnak olyan pártra van szüksége, amely igazi élcsapata osztályának. A pártnak, hogy valóban élcsapattá váljon, meg kell szerveznie az önkényuralom teljes politikai lelepleződését, fel kell használnia a tiltakozás minden megnyilvánulását a nép ezen esküdt ellensége ellen, a legelső sorokban kell küzdenie minden általános demokratikus kérdés megoldásáért, tántoríthatatlanul védelmezve a proletariátus érdekeit és szocialista céljait. Ez egyik legfontosabb feladata a marxista pártnak mint a

munkásosztály politikai vezetőjének a munkásosztály felszabadulásáért vívott harcban."

A „Mi a teendő?"-ben fogalmazta meg Lenin: „Forradalmi elmélet nélkül nem lehet forradalmi mozgalom sem." S amikor ezt a gondolatot elemezte, hozzátette: „az élenjáró harcos szerepét csak az a párt tudja betölteni, amelyet élenjáró elmélet vezet". S felelve az „ökonomista" nézetekre, megsemmisítve azokat, Engelsre hivatkozik, aki a szociáldemokrácia nagy harcának három formáját említi: a politikait, a gazdaságit és az ideológiait.

1902-ben írta Lenin: „A történelem, mint legközelebbi teendőt, oly feladatot tűzött most elénk, amely bármely más ország proletariátusának legközelebbi feladatai között a legforradalmibb. Ennek a feladatnak a megvalósítása nemcsak az európai, hanem (most már hozzátehetjük) egyben az ázsiai reakció leghatalmasabb támaszának a megdöntése, az orosz proletariátust a nemzetközi forradalmi proletariátus élcsapatává tenné." Ugyanebben a művében írta szintén: „adjatok nekünk egy forradalmárokból álló szervezetet – és kifordítjuk sarkából Oroszországot!" Másfél évtized múlva következett el a Nagy Október, a történelem első győztes proletárforradalma.

„A »Mi a teendő?« történelmi jelentősége abban áll, hogy Lenin, továbbfejlesztve Marxnak és Engelsnek a proletárpártról hirdetett eszméit, kidolgozta a forradalmi marxista pártra, az új típusú pártra vonatkozó tanítás alapjait; megindokolta azt az alapvető marxista tételt, hogy a marxista párt a munkásmozgalom egyesítése a szocializmussal; feltárta, milyen óriási jelentősége van a tudományos szocializmus elméletének a munkásmozgalom és a párt egész tevékenysége szempontjából; kifejtette, miért legyen a párt a proletariátus politikai vezére, a munkásmozgalom vezető ereje, amely összefogja és irányítja a proletariátus osztályharcát; bebizonyította, hogy át kell szervezni a párt egész munkáját a tömegeknek a forradalomra való nevelése és előkészítése végett; kimutatta, hogy az opportunizmus eszmei forrása mindenekelőtt az, hogy meghódol a munkásmozgalom ösztönössége előtt, és lekicsinyli a szocialista tudat szerepét a »munkásmozgalomban«" – állapítja meg „Az SZKP története".

A lenini mű, a lenini gondolat rendkívüli hatással volt a szociáldemokrata mozgalomban részt vevő tömegekre, az oroszországi mozgalomra. Egy évvel a könyv megjelenése után, amikor az OSZDMP előbb Brüsszelben, majd Londonban gondosan előkészített II. kongresszusát tartotta, a harcosok megbélyegző csúfnévnek tekintették az „ökonomista" elnevezést. A forradalmi marxista párt, a bolsevik párt (a párt vezető szerveiben Lenin

hívei többséget – oroszul: bolsinsztvo – kaptak, innen az elnevezés) megalakulása az OSZDMP II. kongresszusának legfőbb eredménye. Az elméleti előkészítés pedig ehhez a kongresszushoz, a párt megalakításához a „Mi a teendő?" éles, világos szava volt.

Irodalom: *Lenin:* Mi a teendõ? Kossuth Könyvkiadó 1973.
A Szovjetunió Kommunista Pártjának története. Kossuth Könyvkiadó 1972.
Lenin élete. Kossuth Könyvkiadó 1961.
Dolmányos István: A Szovjetunió története. Kossuth Könyvkiadó 1971.

Április

1937. IV. 1. *A spanyolországi magyar önkéntes századot zászlóaljjá szervezik.*

1937. IV. 1–23. Kétezer budapesti festőmunkás sztrájkja.

1937. IV. *A „Dolgozók Lapja" megjelenése.*

1902. IV. 2. Komor Imre, a magyar munkásmozgalom harcosa születése.

1945. IV. 4. *Egész Magyarország felszabadult.*

1937. IV. 5. Ódry Árpád meghalt.

1927. IV. 5. A Bethlen-kormány barátsági szerződést köt a fasiszta Olaszországgal.

1927. IV. 12. Csang Kaj-sek-terror Sanghajban; a forradalmi polgárháború vége.

1877. IV. 12. *Pásztor Árpád író születése.*

1877. IV. 24. Az orosz–török háború kezdete.

Ötszáz hősi halott

Negyven éve, 1937. április 1-én szervezték zászlóaljjá a spanyol szabadságharcban küzdő magyar önkéntes századot.

Egy névsor is olvasható abban a kötetben, amely a spanyol szabadságharc magyar hőseinek állít emléket. Kétszáznegyvenhat név, az első éppen csak vezetéknév, ennyi: Ács. A sorban utolsó Zsinkó Vilmos neve. A cím – „A Spanyolországban elesett magyar önkéntesek névsora" – után a lábjegyzetre utaló szám, a lábjegyzet pedig ez: „A spanyol polgárháborúban körülbelül 500 magyar önkéntes halt hősi halált. A hősi halottaknak körülbelül a felét ismerjük név szerint. Az itt közölt névsor a Partizánszövetség által nyilvántartott hősi halottak névsora."

Összesen ötvennégy országból érkeztek önkéntesek a spanyol nép ügyét védelmezni: a nemzetközi brigádok harcosainak pontos létszámát nehéz lenne ma már pontosan megállapítani, valószínűleg harmincezren lehettek. A legtöbben, 8500-an a franciák voltak, 3500 olasz, 3000 német, 3000 amerikai, 1300 kanadai, 2000 angol, 2000 osztrák, 2000 lengyel, 400 bolgár, 200 jugoszláv, mintegy 500-an a latin-amerikai országokból. A magyarok száma 1000–1200 volt. Ötszáz magyar, az önkénteseink fele életét adta a spanyol nép szabadságáért.

A köztársasági Spanyolország elleni reakciós összeesküvés tulajdonképpen a köztársaság kikiáltásának pillanatában, 1931 áprilisában kezdődött meg. Spanyolország századunk harmadik évtizedének elején olyan roppant szegény ország volt, amelyen a középkor és a gyarmatosítás kereszteződéséből született gazdasági-politikai rendszer léte fojtogatta a dolgozó rétegeket. Ekkoriban már 25 millió körül volt az ország lakossága: „a társadalmi és osztálykülönbségek rendkívüli módon kiéleződtek. Spanyolország olyan volt, mint egy eltorzult testű ember. Óriási alsótest: a parasztság, amely az aktív lakosság 65 százalékát tette ki és nyomorban élt, meg a lassú iparosítás miatt elkésetten megjelenő munkásosztály. Fölötte egy sorvadt törzs: a rendkívül kicsi középosztály. És végül a betegesen kicsi fej, amelynek akarata ezt a testet kormányozta: az oligarchia." A középkor a mezőgazdaságban volt jelen: a földbirtokos arisztokrácia őrizte feudális ki-

váltságait, a parasztságon élősködve még a gyenge, fejletlen polgárságot is befogta rendszere szolgálatára. A gyarmatosítás azt jelentette, hogy a bányavállalatok, a vasúti közlekedés, a vas- és acélipar, a városok közművei és az egész bankhálózat külföldiek kezére került. A francia, angol, belga tőkések viszonylag hamar kapcsolatot teremtettek a földbirtokos arisztokráciával: ez még jobban kihangsúlyozta annak a félig gyarmati helyzetnek a legrosszabb vonásait, amely a társadalmi és osztálykülönbségek kiéleződéséhez vezetett.

A monarchia a húszas évek végén a belső bajok és az érlelődő világgazdasági gondok, válságjelek ellen a katonai diktatúra „megoldásához" folyamodott. Ám amikor a diktatúrán belüli belső ellentétek a monarchia gyengüléséhez vezettek, a spanyol társadalom megtalálta az egyetlen adott válaszlehetőséget az 1931-es helyzetben: az 1931. áprilisi községi választásokon a köztársaságért síkraszálló pártokat juttatta elsöprő többséghez.

XIII. Alfonz, a menekülő király egyik minisztere mondta, hogy „A spanyol királyság lefeküdt aludni és köztársaságként ébredt fel." Valóban: a köztársaság kikiáltása a milliók elemi erejű fellépésének hirtelen kialakult következménye volt. Olyan következmény, amellyel sem a nagybirtokosok, sem a nagytőkések nem tudtak megbékélni, s azonnal megkezdték az ellenakciók megszervezését. Mindenekelőtt a tisztikarra számítottak az urak. A spanyol hadseregnek ekkor 105 000 közkatonája és 12 684 tábornoka, vezérkari tisztje, tisztje és tartalékos tisztje volt – azaz minden tisztre kilenc közkatona jutott.

A meginduló összeesküvés résztvevői 1933-ban, a nácik hatalomátvétele után Berlinből pénzt, támogatást és tanácsokat kaptak; így sikerült a reakciós Lerroux-kormány hatalomra juttatása és 1936-ig újra a múlt, a középkor és a gyarmatosítás szövetsége uralkodott Madridban.

1936 februárjában aztán a népfrontban összefogó antifasiszta pártok döntő választási győzelmet arattak: a Cortes 473 képviselője közül 268 az antifasiszta népfront híve volt. A köztársaság balra tartott.

A reakció ekkor felkészült egy katonai lázadás megindítására. A vezérkar élén álló Franco és Goded tábornokok megkezdték a madridi helyőrség előkészítését a baloldali Azaña-kormány elleni fellépésre. A fasiszta puccsot előkészítő Sanjurjo tábornok pénzért és utasításokért repült Berlinbe Hitlerhez. Az egyik leggazdagabb spanyol tőkés, a milliomos és csempész Juan March és Henry Deterding, a Royal Dutch Shell olajtröszt vezetője a pénzt

Magyar önkéntesek Spanyolországban

adták, Hitler és Mussolini vezérkara pedig elkészítette a puccs haditervét.

1936 júliusában a madridi kiskocsmákban „burgonyaüzleteket bonyolítottak le" külföldiek és spanyolok; a főváros „El Aguilla" nevű éttermében például Miguel hadnagy és Juan Hunz, volt barcelonai tiszt kötött üzletet a berlini Teubert-cég képviselőjével. Hamarosan kiderült, hogy a „burgonyaüzlet" fedőtevékenység: a vevők és eladók a német katonai kémszolgálat vezetői és kiszolgálói. Hunz segített a Junkers repülőgépgyár és a német hajózási cégek embereinek a kémkedésben, az ő barátai adták át a fasiszta összeesküvés tagjainak a burgonyazsákban becsempészett német fegyvereket. Mallorca szigetén a fasiszta Falange legénysége számára náci oktatók részvételével szerveztek tanfolyamot; az országban német cégek kaptak megbízást „erődépítésre", a küldött „szakemberek" között jó néhányan a fasiszta puccs segítségére jöttek.

1936. július 18-án a ceutai rádió többször egymás után közölt egy előre megbeszélt szövegű időjárásjelentést: „Egész Spanyolország fölött felhőtlen az égbolt." Ez volt a jel a lázadásra – előbb Mola tábornok adott parancsot csapatainak Észak-Spanyolországban, aztán eldördültek a lázadók fegyverei Barcelonában, Sevillában, Zaragossában, végül a madridi utcán is. Néhány nappal később a nácik húsz Junkers, az olasz fasiszták húsz Caproni szállító-repülőgépet küldtek a spanyol marokkói Tetuánba, hogy onnan a kontinensre szállítsák a kormány ellen fellázadt

csapatokat. Megkezdődött a fegyverszállítás is; először Hamburgból és Genovából.

Anglia és Franciaország – noha egy fasiszta Spanyolország kialakulásától volt mit tartaniuk – lényegében zöld utat adtak a német és olasz beavatkozásnak, intervenciónak, azzal a nem is titkolt indokkal, hogy a „spanyol vörösök felülkerekedése balratolódást hozhat Párizsban és Londonban is... Franciaország egyenesen úgy döntött: a szigorú semlegesség és be nem avatkozás politikájához tartja magát" és ezért megtiltja a fegyverkivitelt Spanyolországba. Ezt ajánlotta más országoknak is. Az első igent Londonban mondották ki. A Szovjetunió elfogadta az indítványt, de ragaszkodott ahhoz, hogy Portugália is csatlakozzék az általános be nem avatkozási egyezményhez, valamint Németország és Olaszország azonnal szüntessék be a lázadók támogatását.

Berlin és Róma előbb hallgatott, halogatta a válaszadást. A spanyol kormány tiltakozott. „Nem kívánjuk, hogy nekünk segítsenek, de követeljük, hogy ne büntessenek azért, mert lázadás tört ki ellenünk. Csupán azért ne teljesítenék Franciaországban a még július 18-a előtt feladott fegyvermegrendeléseinket, mert lázadók törtek ránk? Vajon bűntett-e az, hogy a törvényes kormány helyre akarja állítani országában a rendet?" – mondotta az újságíróknak a Spanyol Köztársaság kormányának elnöke.

Nem sokkal később a fegyverek után már csapatok is érkeztek a lázadók segítségére. A puccs élére, mivel Sanjurjo tábornok repülőszerencsétlenség következtében meghalt, Franco tábornok került, aki a hadsereg egyik legfiatalabb tábornoka, a király egykori kegyeltje, az asztúriai bányászok ellen sortüzet vezénylő légiós tiszt volt. 1936–1937 fordulóján az intervenciós hadsereg létszáma – 1936 nyarán még csak 20 000 német és 35 000 olasz katonából és tisztből állt – elérte a 100 000-et.

1936 őszén alakultak meg az első nemzetközi akcióbizottságok, amelyek már nemcsak anyagi támogatást, a munkások nehezen megkeresett filléreit kérték a spanyol szabadság védelmében harcba lépő munkások és parasztok támogatására. Ekkor már a fasizmus elleni fegyveres harcra hívták a világ haladó embereit.

Az ellenség, az osztályállam vezetői Magyarországon is pontosan tudták, hogy a forradalmi gondolkodású, antifasiszta emberekben érlelődik az elhatározás: Spanyolországba kell menni. Kozma Miklós belügyminiszter, Gömbös Gyula barátja, Horthy benső híve egy bizalmas utasításban a következőket írta 1937. január 16-án: „Magyarországról bolsevista érzelmű, továbbá munkanélküli egyének, útiokmányok nélkül – többnyire gyalogszer-

rel – Csehszlovákiába szökdösnek ... és Csehszlovákián keresztül Spanyolország felé ... A jogtalan határátlépés minden rendelkezésre álló törvényes eszközzel feltétlenül megakadályozandó ... A jogtalan határátlépőket ... a fenti körülményekre vonatkozólag is tüzetesen hallgassa ki, és iparkodjék minden olyan momentumot bebizonyítani és lerögzíteni, amely akár a toborzó ügynökök működésére, akár pedig az illető jogtalan határátlépőnek ama titkos szándékára vonatkozik, hogy a spanyol vörös hadseregbe belépés céljából kelt útra ..."

Kozma Miklós a rendőrségnek, a szolgabíráknak adott utasítása akkor született, amikor a belügyminiszter már elolvasta Khuen-Héderváry Sándor párizsi magyar követ jelentését, amelyhez csatolták Dobai-Székely Andornak, a jobboldali Franciaországi Magyar Egyesületek Szövetsége elnökének levelét.

Dobai-Székely „egészen megbízható forrásból" szerzett értesüléseket a spanyol szabadságharcban küzdő magyarokról. „... majdnem minden szombaton állandóan mennek a Gare de Lyonról a magyar transzportok három hónap óta ... Ma kb. 1800–2000-re tehető a vörös fronton küzdő magyarok száma, amelynek nagy része Boulogne-Billancourt-ból került ki, de amely számba bevehetjük a direkt Magyarországról jött önkénteseket is, mint például egy budapesti MÁV-intéző fiát, aki otthon főhadnagyi kinevezése előtt állott, továbbá egy aradi tanár fiát ... vagy másokat, mint Lakatost vagy Csordás festőművészt, aki különben el is esett ... Utódállamainkból is nem egy magyar érkezik ... Észak-és dél-franciaországi magyarjaink közül is sokan mentek le Spanyolországba, az kétségtelen – a sejtek vezetői, ha fiatalabbak is, egyik sem maradt itt ... Eszerint egyáltalán nem túlzás a 2000 körüli szám, amit azonban pontosan ellenőrizni nem tudunk ..." – írta Dobai-Székely, akinek „számbeli becsléseit túlzottnak tartja" Khuen-Héderváry követ.

A magyar kommunisták Moszkvában megjelenő lapja, a „Sarló és Kalapács" 1937 januárjában Di Vittorio cikkét közli a nemzetközi önkéntesekről. A cikk befejező mondata: „Zászlóaljaink versenyeztek a hősiességben. Különösen kitűntek a harcokban a német, a francia, a magyar és a jugoszláv csapatrészek."

A világ minden részéből érkeztek magyarok spanyol földre: Uruguayból, Kanadából, Olaszországból, a Szovjetunióból, Franciaországból és persze Csehszlovákián, Románián, Jugoszlávián kívül Horthy-Magyarországról is. Az első nagyobb magyar csoport, közöttük Szalvay Mihály és Keszőce Endre 1936 augusztusában érkezett. Októberben Franciaországból érkezett magyar

munkások alakították meg az első önálló magyar egységet; a hónap derekán Albacetében az első magyar önkéntes századot. De ekkor is, később is, a legkülönbözőbb egységekben is küzdöttek magyar antifasiszták. A Kominternnem teljes statisztikája szerint a magyar önkéntesek között 2 tábornok, 9 őrnagy, 13 százados, 71 hadnagy, 3 alhadnagy, 1 számvivő őrmester, 66 őrmester és 27 tizedes volt.

Nem volt szinte egyetlen frontszakasza sem a szabadságharcnak, ahol spanyol harcosok oldalán a nemzetközi brigádok katonái között ne lettek volna magyarok is. A huescai csata előtti időben, 1937 tavaszán alakult meg a magyar zászlóalj. „Madrid közelében volt egy rövid pihenőnk, amikor Zalka Mátéval és Cséby Lajossal együtt összegyűjtöttük a Spanyol Köztársaság különböző egységeiben harcoló magyarokat, és megalakítottuk a magyar internacionalisták zászlóalját. Ez a zászlóalj aztán a 13. Dombrowski-brigád kötelékében, főleg Szalvay Mihály vezetése alatt, a spanyol nép egyik legszeretettebb, legmegbecsültebb harci egysége lett, gazdagította a magyar önkéntesek érdemeit és megbecsülését. A huescai hadműveletek után a katonai hadvezetés áthelyezett engem a 15. spanyol hadosztályhoz, amelynek a parancsnoka szintén magyar volt: Gáll János tábornoki rangban. Mint később kiderült, őt 1918-ban én vettem fel Tomszkban a vörösgárdisták soraiba. Erre csak később jöttünk rá, mert én Spanyolországban Otto Flatter néven szerepeltem. Amikor kölcsönösen megtudtuk egymás eredeti nevét, feleleventettük a régi emlékeket... Harcoltunk a madridi fronton, részt vettünk a brunetei offenzívában, amely sikerrel végződött... A huescai ütközetben súlyos veszteség érte a magyar zászlóaljat, ott esett el Zalka Máté, Hevesi Ákos, Tarr Imre és a nemzetközi brigád sok más kimagasló harcosa..." – írta visszaemlékezésében dr. Münnich Ferenc.

246 név van a névsorban, 500 hősi halott nevéből ennyit tudunk. Amikor egyikük, Hedrich Károly bányász hősi haláláról emlékezett meg 1937 novemberében egyik bajtársa a párizsi „Szabad Szó"-ban, ezt írta az Edgar André-zászlóalj 3. századának, a magyar századnak politikai komisszárjáról (bajtársai Díaznak nevezték, a spanyol párt főtitkára után): „Vezérnek születtél, Díaz. Hárommillió jobbágyot felszabadító magyar néphadsereg magva volt az a kicsi század, amelyik mellével állta a Madridra zúduló barbár rohamot... Vajon tudják-e a Duna–Tisza közén, hogyan formálja az új Magyarországot az Ebro völgyében egy zászlóaljnyi magyar?"

A mai Magyarország tudja az 500 hősi halálát. Tudja, hogy az Ebro és a Manzanares partján azért harcoltak, haltak, hogy legyen, éljen a szocialista Magyarország, internacionalistaként támogatva a spanyol nép ügyét.

Irodalom: Magyar önkéntesek a spanyol nép szabadságharcában. (Összeállította és a bevezető tanulmányt írta: Györkei Jenő, szerkesztette: Gyáros László) Kossuth Könyvkiadó 1959.
Csatári József: Brüsszeltől Budapestig. Kozmosz Könyvek 1967.
Györkei Jenő: Spanyol földön a szabadságért. Kosssuth Könyvkiadó 1963.
Jász Dezső: Hispániában. Magvető Könyvkiadó 1972.

Hét lapszám

Negyven éve, 1937 áprilisában jelent meg a „Dolgozók Lapja" első száma.

1937. november végén a sátoraljaújhelyi csendőrlaktanya egyik szobájában az asztalon szép kis borítólappal ellátott füzetecskék feküdtek. „A gyümölcs és az emberi szervezet" – ez volt a füzetek címe. Az asztal mellett egy hátizsák feküdt a földön, abban is volt néhány csomag a kis füzetből. Pesti detektívek meg sátoraljaújhelyi csendőrök nézegették a füzet lapjait, a fal mellett pedig, bilincsbe vert kézzel egy viharkabátos, bakancsot viselő férfi állt.

– Milyen finom, vékony papír! – mondta az egyik detektív. Egy másik felkiáltott.

– No nézd csak! „Poll Sándor sírjánál." Itt még név is van, ide írta a nevét az, aki ezt a cikket írta! Gergely Sándor. Hallgassátok csak: „Utolsó utadra idézem neked az alkonyati pesti utcákat, ahol kopók hada szimatolt utánad. Idézem néked a ligeti hársakat és virágágyakat, amelyeknek csodálatos illatárja alatt oltottad belénk a mi üldözött tanainkat. Idézem neked a szépséges Hűvösvölgy és a Zugliget bükkjeit, tölgyeit, amelyeknek rejtett árnyékában olyan gyakran hallgattuk okos szavaidat . . ." – olvasta a detektív, aztán megállt, a cikk elejét keresté. – „Élt harminckilenc évet. Született Budapesten, s meghalt Moszkvában." Hát ezt a kommunista újságot is ott nyomtatták?

Ez a kérdés a megbilincselt férfinak szólt. De az hallgatott. Ordán József bőripari munkás volt a letartóztatott. A határhoz közel, Cigánd községben rakta meg a hátizsákját a füzetcsomagokkal. Már harmadszor járt Cigándon, májusban is, júliusban is sikerült kiemelnie Kovács József helyi gazda szalmakazlából a csomagokat, hátizsákba rakni és minden baj nélkül elvinni Budapestre a kommunista újság, a „Dolgozók Lapja" egy-egy számát.

Ezúttal azonban, már hátizsákjában a lapokkal, észrevette, hogy két ember követi. Sejtette, hogy detektívek, de nem sikerült megszabadulnia tőlük, a csomagot sem tudta letenni. Letartóztatták őt is és azt a kommunista vezetőt is, aki megbízta a csoma-

ÁRA 10 FILLÉR

VILÁG PROLETÁRJAI EGYESÜLJETEK!

DOLGOZÓK LAPJA

A KOMMUNISTÁK MAGYARORSZÁGI PÁRTJA
(A KOMMUNISTA INTERNACIONÁLE SZEKCIÓJA)
KÖZPONTI LAPJA

1. ÉVFOLYAM • 1. SZÁM

1937 ÁPRILIS

A „Dolgozók Lapja" Irányelvei és feladatai

A párt lapjának feladata a magyar munkásmozgalomban a kommunizmushoz hű elemeket összefogni és tanítani. A K.M.P. központi lapja, mint kollektiv szervező, megismerteti az ország kommunistáit és forradalmi munkásait a Kommunista Internacionálé és a K.M.P. politikai vonalával.

A lap feladata a magyar nép minden dolgozó rétegét, az összes demokratikus elemeket felvilágosítani arról, hogy csakis mindezen erőknek együttes fellépésével lehet eredményesen harcolni a reakciós-fasiszta Horthy uralom ellen. Csakis mindezen erőknek együttes fellépése akadályozhatja meg azt, hogy Magyarország háborúba sodródjék, hogy külföldi erőknek, a német és olasz fasizmusnak függvényévé váljék. A Dolgozók Lapja feladata megmagyarázni, hogy népfront nélkül lehetetlen a demokratikus Magyarország kiharcolása és az ország függetlenségének biztosítása.

A lap feladata a munkásság nagy tömegét és különösen a szociáldemokrata munkásokat felvilágosítani arról, hogy a proletáregységfront a garince a békéért, szabadságért és kenyérért folyó harcnak és hogy minél egységesebb és harcképesebb a munkásosztály, annál gyorsabb és biztosabb Magyarország demokratikus erőinek összefogása.

A párt lapja a munkásság szervezeteinek (szociáldemokrata párt, szakszervezetek, szövetkezetek stb.) minden kérdésével foglalkozik, mégpedig annak a következetes harcnak szempontjából, amely a munkásosztály politikai és gazdasági érdekeinek védelméért, a demokratikus Magyarországért folyik.

A lap kíméletlen harcot folytat az opportunizmus minden formája ellen a munkásmozgalomban, a proletáregységfront és a népfront minden ellenségével szemben; kíméletlen harcot folytat minden kísérlet ellen, amely a munkásmozgalmat bomlasztani akarja és különösen az ellenforradalmi trockizmus ellen, amely a szociálfasizmusnak s a fasizmus elleni egységfrontnak és népfrontnak halálos ellensége.

A párt lapjának feladata, hogy széles tömegek előtt ismertesse a szocializmus győzelmes és dicső építését a proletárdiktatura országában, minden dolgozó hazájában, a Szovjetunióban.

A lap feladata a marxizmus-leninizmus, a munkásosztály tanainak, Marx, Engels, Lenin, Sztalin nagy tanításának széleskörű népszerűsítése.

A Dolgozók Lapjának feladata Magyarország dolgozóit és különösen a magyar ifjúságot az ország dicső, forradalmi szellemében, első hősies proletárforradalmának legjobb hagyományaiban nevelni.

A „Dolgozók Lapja" első száma

gok Budapestre szállításával: Tóth Gyula bőripari munkást. Tóth Gyula – aki ekkor a bőrösszakszervezet funkcionáriusa volt – még 1936 végén üzenetet kapott a párttól, hogy váltson útlevelet, és utazzon Csehszlovákiába. Komáromban találkozott Papp

Lajossal, a Központi Bizottság tagjával, majd Brnóban Szántó Zoltánnal, a KB titkárával és Papp Lajossal. Azzal bízták meg, hogy indítsa újra a Komintern 1936. májusi határozata óta szünetelő kommunista munkát a szakszervezetekben. Közölték vele azt is, hogy a párt új lapot indít, amelyet Csehszlovákiában szerkesztenek és nyomnak majd. Egyik feladat az lenne, hogy a határon létesített átadóhelyekről eljuttassa a lapot a kommunistákhoz. A sajtóelosztás megszervezése is Tóth Gyula feladata volt.

A szállítás három vonalon folyt: Pácin-Cigánd, Tőketerebes-Sátoraljaújhely, Szina-Tornyosnémeti volt a „Dolgozók Lapja" útja. Budapesten aztán két elosztó szervezet működött, mindkettőnek megvolt a maga illegális neve. A „tízes", az egyik elosztó, a bőröndös-, a nemesfémes-, a kisiparos-, a fás-, a textiles-, az építő-, a festőszakszervezetekben terjesztette a lapot. A másik, a „húszas", a bőrös-, a kifutó-, a kalapos és a szabószakszervezetekben levő kommunistákat kereste meg a lappal. Mindkét elosztónak voltak speciális feladatai is: egyes személyekhez, például baloldali szociáldemokratákhoz, haladó közéleti emberekhez, szakszervezeti vezetőkhöz kellett eljuttatni a kommunista sajtót. (A „Dolgozók Lapjá"-n kívül más anyagok, röpiratok is érkeztek a Tóth Gyula által megszervezett úton.)

A detektívek asztalán fekvő, ügyes borítólappal ellátott lap valóban finom, vékony, úgynevezett bibliapapíron készült, alakja kicsi, csak 16-szor 24 centiméter volt, így zsebben is elfért.

A „Dolgozók Lapjá"-nak hét száma jelent meg, az utolsó 1938 júniusában. Akkoriban már roppant feszült volt a helyzet Csehszlovákiában. A lap következő számainak tervezett megjelenési idején, a hírhedt müncheni megbeszélésen (szeptember 29.) Hitler kicsikarta tárgyalópartnereitől, Chamberlain angol, Daladier francia miniszterelnöktől és Mussolinitól Csehszlovákia feldarabolását.

A szerkesztőség az első szám vezércikkében körvonalazta a lap irányelveit, feladatait. „A párt lapjának feladata a magyar munkásmozgalomban a kommunizmushoz hű elemeket összefogni és tanítani" – kezdődik ez a vezércikk, amely aztán megállapítja: a lap feladata a munkásság nagy tömegét és különösen a szociáldemokrata munkásokat felvilágosítani arról, hogy a proletáregységfront a gerince a békéért, a szabadságért és a kenyérért folyó harcnak; küzdelem a népfrontért, amely nélkül lehetetlen a demokratikus Magyarország kiharcolása és az ország függetlenségének biztosítása. Ugyanebben a lapszámban terjedelmes cikk magyarázza meg a Kommunista Internacionálé Nemzetközi Ellenőrző Bizottságának – a lapban egyébként szintén közölt – ha-

tározatát, amely elemezte a KMP Központi Bizottságának hibáit és kijelölte a követendő utat. A KMP-nek erről az időszakáról és magáról a határozatról a párttörténet ezt mondja: „A párt vezetése 1936-ban válságba került. A Központi Bizottság a párt eredményeit túlértékelte, és késlekedett a KMP politikájának szükséges felülvizsgálatával; emiatt a Komintern bizalmatlanná vált vele szemben. Ebben jelentős szerepet játszott az, hogy a Komintern VII. kongresszusa irányvonalának kidolgozása során Kun Béla a korábbi szektás nézetekkel nehezen tudott szakítani, és fékezője volt a szükséges módosításoknak. Később elismerte, hogy hibázott, és segítette a KMP Központi Bizottságát politikájának felülvizsgálatában. A bizalmatlanság azonban mind vele, mind a KB egészével szemben megmaradt. Ezért a Komintern 1936 májusában a KMP Központi Bizottságát elmozdította. A Komintern határozata jogosan állapítja meg, hogy a vezetés késlekedett a VII. kongresszus irányvonalának megfelelő alkalmazásában. A határozat ugyanakkor nem vette kellően figyelembe sem a KMP tényleges eredményeit, sem azt, hogy a jogos bírálatot a KB elfogadta, és a párt politikájának szükséges módosítását megkezdte."

Ilyen előzmények után kellett megkezdenie a munkát a „Dolgozók Lapjá"-nak. A lap július végétől az ideiglenes titkárság (Szántó Zoltán titkár, Bozsóki Ferenc, Friss István, Krejcsi Gusztáv, majd Papp Lajos) kollektív irányításával készült. Szerkesztője Friss István volt; egyik munkatársa pedig Révai József.

Az első számból már kiderül: a Prágában dolgozó titkárság jól ismeri a hazai eseményeket, megjegyzései, kommentárjai telibe találnak. Bíráló írás elemzi a Szociáldemokrata Párt kongresszusát. A lap leleplezi Darányi Kálmán miniszterelnököt mint a nyilasok szövetségesét, több cikkben is foglalkozik a népfront kérdésével. Harcos, a szakszervezeti szabadságot védelmező cikkben hívja fel olvasóit a munkaközvetítés elleni horthysta támadásra.

Rendkívül érdekes az első szám egyik írása, amely a kommunista önteltséggel száll szembe. „Vannak olyan »kommunisták«, akik azt hiszik, hogy az a jó kommunista, aki mindenben különbözik nem kommunista embertársaitól. Azt hiszik, hogy a kommunista valamilyen felsőbbrendű lény, aki már ma megtestesítője a szocialista vagy még inkább a kommunista morálnak, aki lesajnálhatja a kapitalizmus mocsarában fetrengő közönséges halandókat. Az ilyen »kommunisták« azt hiszik, hogy kanállal ették a bölcsességet, és hogy egy-két könyv elolvasása már marxista–leninistává tette őket, és ez elég jogot ad nekik arra, hogy

megmosolyogják a náluk kevesebb tudással bíró munkásokat és parasztokat. Az ilyen »felsőbbrendű kommunista« azt hiszi, hogy már külsejében, egész fellépésében és modorában is hangsúlyoznia kell, hogy ő különb a többi embernél. Beszéde hasonlít valamelyest a magyar nép nyelvéhez, de ha hallod, az az érzésed, hogy ezt a nyelvet valamely a magyar néptől elszakadt törzs beszélheti" – írja a „Dolgozók Lapja" „Hogyan ne konspiráljunk?" című cikkében.

Két cikk is foglalkozik az első számban az ifjúság, a KIMSZ feladataival. A spanyol nép szabadságharcáról szóló cikkeiben szó van arról is, hogy háromszáz magyar antifasiszta vett részt a madridi egyetemi klinika körüli harcokban – s közli a lap a Nemzetközi Brigád indulójának kottáját is. A „Madrid határán", Komját Aladár szövegével, Arma Pál zenéjével így jutott először nyomtatásban magyar földre, ugyanabban a lapban, amely a költő haláláról is megemlékezik.

Több cikk ismerteti a szovjet életet. Külön írás mutatja be a Szovjetunió új alkotmányát. Ernst Thälmann ötvenegyedik születésnapjáról, Hamburger Jenő haláláról találunk cikket az első számban. Nagyobb beszámoló szól Kis Zsigmond, Sebes István, Weil Emil, Földes Pál, Orosz Nándor és társaik elítéléséről, a katonai törvényszék elé hurcolt kommunisták helytállásáról is.

Az első számot még hat követte és két különkiadvány: egy füzetecske, amely a magyar polgári ellenzék nyilasellenes, de királypárti, Habsburg-hivő körmendi gyűlésének alapos bemutatásával egyúttal összefoglalta egy valódi antifasiszta, a demokráciáért küzdő harc célkitűzéseit, valamint egy röpirat, amely Sallai és Fürst mártírhalála évfordulójára emlékeztetett.

A „Dolgozók Lapja" hét száma a lehetőségekhez képest – figyelembe véve, hogy a magyar olvasó számára a legbaloldalibb lap a szociáldemokrata „Népszava" volt – igyekezett pontos, alapos, marxista–leninista elemzést adni a fasizmus előretöréséről, a világpolitika aktuális kérdéseiről: a spanyol szabadságharcról, Ausztria náci lerohanásáról, a Csehszlovákiát fenyegető hitlerista rohamról. Számon tartott minden hazai kérdést. A kormány úgynevezett telepítési politikájáról, a sűrűsödő, mind gyakoribb szakszervezet-ellenes akciókról, a hűvösvölgyi nyilasmerényletről, a Tompa utcai csatáról, az építőmunkássztrájkról és a magyar hadsereg gyors felfegyverzéséről, Endre László Pest megyei alispán, a későbbi háborús főbűnös munkásellenes mesterkedéseiről, a választójogi harc aktuális kérdéseiről, a jogegyenlőség eltemetését jelentő zsidótörvényről írt a „Dolgozók Lapja", és szinte minden számában szólt a nyilasveszélyről. Munkáslevelek Pest-

erzsébetről, Dorogról, Budafokról, kárpitosoktól és bőrösöktől, építőmunkásoktól, cipészektől – a „Dolgozók Lapja" megjelenésének alig több mint egy éve alatt valóban a tömegek között terjesztette a kommunista gondolatokat, s a tömegek magukénak érezték a lapot.

„Gyermekek étkeztetése", „A gyümölcs és az emberi szervezet", „A tudat és a vallás kezdetei", „Olcsó regény – New York-i lány" – ilyen fedőlapokkal érkeztek az alig két tenyérnagyságú nyomtatott füzetecskék, a „Dolgozók Lapja" számai Prágából magyar földre. A magyar kommunista sajtó történetének egyik fejezete ez; a párt harcának egyik nehéz, de eredményes szakasza.

Irodalom: Dolgozók Lapja 1937–1938. Szikra 1955.
Orosz Dezső–Pintér István: Adatok a KMP szervezeti fejlődéséhez 1936–1942. Párttörténeti Közlemények, 1958. 8. sz.
Kiss Károly: Nincs megállás. Kossuth Könyvkiadó 1974.

Felszabadulás

Április 4.: hazánk felszabadulásának unnepnapja.

1945. április 4-én, a Vas megyei Nemesmedves község felszabadulásával befejeződött Magyarország felszabadítása; a szovjet hadsereg katonái már nyugati határainkon túl, Ausztria földjén jártak. A kis Vas megyei község felszabadulásának napján tartotta alakuló ülését a földreform végrehajtásának központi szerve, az Országos Földbirtokrendező Tanács, amelynek tagjai Veres Péter, Nagy Ferenc, Donáth Ferenc, Takács József és Kerék Mihály voltak.

Az ország első felszabadult községe Battonya volt; oda 1944. szeptember 24-én érkezett meg az első szovjet egység. Iklódi Mihály így beszél erről: „Nagyon emlékezetes nap marad számomra 1944. szeptember 24-e. Akkor jöttek be az oroszok. Itt a pécskai úton. Egy katona hajtotta a kocsit, és egy szovjet tiszt ült rajta. Az út alá volt aknázva. Mi ott kiabáltunk, meg voltunk ijedve, hogy felrobbannak. De ők átjöttek elsőnek, ott, az aknazáron keresztül. Sokan álltunk ott kint a sarkon. A tiszt felemelte a kezét, oszt kiabált, hogy »brate, brate, ne bojsze«, ne féljetek. Aztán behíttak bennünket a községházára, és ki a reptérre ment, ahová kellett ember, társadalmi munkába. Én bekerültem a raktárba, vagyis a malomba. Ott tárolták a lisztet, búzát, onnat vitték széjjel."

Battonya volt az első falu, Makó az első város; szeptember 26-án reggel szabadult fel. A felszabadító szovjet hadsereg helyi parancsnoksága Könyves-Kolonics Józsefet, egy régi ellenzéki polgárembert polgári városparancsnokká, Igaz Lajos illegális kommunistát a polgárőrség parancsnokává nevezte ki. Könyves-Kolonics első rendelete: „... Elrendelem, hogy az összes gyógyszertárakat a szokásos időben és rendtartással megnyissák. Az iskolákban a tanítás folytatandó. Az összes felekezetek templomaiban az istentiszteletek szabadon tarthatók, és senkit vallása gyakorlásában háborgatni nem engedek. A város külterületén a mezőgazdasági munka folytatható és folytatandó. A Maroson túli területre az átjárás tilos."

Felszabadulási Emlékmű a budapesti Gellérthegyen

Budapesten még Horthy ült a Várban; igaz, fegyverszünetet kérő küldöttsége október elsején már Moszkvába érkezett, hogy tárgyalásokat kezdjen a szovjet kormánnyal. De még véres, nehéz harcok dúlnak magyar földön; még át kell szenvedni az ország egy részének a nyilas uralmat is.

A felszabadult országrészeken megindul az élet. S az élet leg-

első megnyilvánulásaiként a dolgozó százezrekben felébred a hatalom közvetlen gyakorlásának igénye, a munkások és parasztok a felszabadult falvakban és városokban maguk veszik kezükbe sorsuk irányítását. Decemberben – a kommunisták kezdeményezésére, az ő tevékenységük eredményeként – választásokat előkészítő bizottságokat küld a már felszabadult országrész helységeibe az Ideiglenes Nemzetgyűlés Előkészítő Bizottsága; és 1944. december 21-én összeül a debreceni református kollégium oratóriumában az Ideiglenes Nemzetgyűlés. A nemzetgyűlés a magyar államszuverenitás kizárólagos képviselőjévé nyilvánítja magát, és szózatot intéz a magyar néphez.

A felszabadulás utáni első hónapokról pontos, világos képet rajzolt Donáth Ferenc: „Az Ideiglenes Nemzeti Kormány nem a burzsoázia kormánya, ha benne időlegesen a magántulajdonon alapuló társadalmi rend hívei vannak is többségben. A kormányban ott vannak a kommunisták is; programja visszhangra talál a dolgozók között; a nagybirtok felosztásának meghirdetése a parasztok leghőbb vágyát fejezi ki. A kormány programja azt fejezi ki, amit a nép többsége akar."

1945. január 4-én a kormány rendeletet ad ki a közigazgatás újjászervezéséről: a felszabadult magyar földön erőteljesebben hallatja szavát-akaratát a központi hatalom; az már a népmozgalom második szakasza, amelyben, természetesen, a földért vívott harc dominál. Donáth Ferenc írja: „A népmozgalom második szakaszában megváltozik a népi szervek jellege. A nemzeti bizottságokban keveredik a koalíciós és a népi jelleg, tagjait általában a pártok vezetőségei delegálják – de nem hivatásos politikusok, többségükben kétkezi dolgozók –, változik szociális összetételc, alakulásának módja, sőt, bizonyos mértékig osztálybázisa is. *Ám a történelmileg valóban lényeges, kiemelkedő jelentőségű az a közös tendencia, amely a népmozgalom mindkét szakaszában érvényesül és egybefűzi azokat.* Nevezetesen *a dolgozóknak az a törekvése, hogy közvetlenül részt vegyenek a hatalom gyakorlásában; olyan szerveket hozzanak létre, vagy a meglevőt olyanokká alakítsák, amelyek megbízatásukat közvetlenül a néptől származtatják, felelősséget a néppel szemben éreznek, s amelyek maguk alá rendelik, ellenőrzik, irányítják az igazgatás hivatásos szerveit.*" S ugyanő állapítja meg: „Az első hónapokban a Vörös Hadsereg számára végzendő hadimunka és a hadsereg ellátása, a termelés helyreállítása, az újjáépítés, a jóvátétel nagy megterhelést jelentett a kifosztott és háborútól feldúlt ország számára. Ki és milyen mértékben viselje a terheket? Ez volt a felszabadulás után az osztályok és pártok közötti harcoknak és

ellentéteknek egyik alapvető kérdése. Hogyan foglaltak állást a népi szervek? A »Mindenki dolgozzék, viselje mindenki erejéhez mérten a terhet!"« elv, vagy az ennél szigorúbb »Aki nem dolgozik, ne is egyék!« – jellegzetesen munkás elvek irányítják a népi szervek intézkedéseit, s igyekeznek megtorlással is, bírsággal, sőt internálással érvényt szerezni ezeknek az elveknek mind a közmunka, mind a közellátás megszervezésénél."

A felszabadult területeken az MKP és az NPP tevékeny közreműködésével végre „eldől a történelmi per a földért". 1945. március 17-én a minisztertanács rendkívüli ülése elfogadja a földreformról szóló 600/1945. számú rendeletet; a rendelet végrehajtását az Országos Földbirtokrendező Tanács, a megyei földbirtokrendező tanácsok és a községi földigénylő bizottságok hatáskörébe utalja. A földreform során kereken 5,6 millió kataszterális holdat sajátítottak ki, igaz, ennek mintegy negyven százaléka egyéneknek nem juttatható legelő, erdő, nádas, terméketlen terület. Összesen 3 258 738 kataszterális holdat osztottak ki 642 342 személy között, több mint 580 000 a gazdasági cselédek, mezőgazdasági munkások, törpebirtokosok száma (a többiek kisbirtokosok, szegődményesek és kisiparosok, képesített gazdák és erdészeti alkalmazottak) – először érvényesül az elv: a föld azé, aki megműveli.

A föld új gazdái kenyeret adtak a háború dúlta, kivérzett, kirabolt országnak. Darvas József így emlékezik erre: „Ha nem osztottuk volna föl a földet, merem állítani, hogy 1945 tavaszán nem lett volna megművelve Magyarországon a föld. Így viszont megműveltek szinte minden talpalatnyi földet, természetesen nem úgy, mint egy korszerű nagyüzemi mezőgazdaságban. Ahol volt egy sánta ló, azt fogták be. Ott ahol máskor szégyen volt tehénnel szántani, tehenet fogtak be. Ha tehén se volt, akkor ásóval állt oda a paraszt az újonnan megkapott kis parcellájára, és elkezdte ásni; sőt még az sem volt ritka, hogy magukat fogták be az ekébe, és úgy szántottak. És megművelődött a föld. Az, hogy a következő évben mégiscsak volt az országnak kenyere, elsősorban abból adódott, hogy a párt, a kormány merte vállalni ennek a forradalmi földosztásnak még a lehetséges kockázatát is."

Az üzemekben, a romok között, a leszakadt villanyvezetékek, megrongált gépek között, nélkülözve a nyilasok és a németek által elhurcolt fontos berendezéseket, a hihetetlen mértékben megdézsmált nyersanyagot (néhol szinte semmit sem hagytak a nácik), mégiscsak megindult a munka. Szeged 1944. október 11-én szabadult fel, és már október végén megkezdte a termelőmunkát

a gazgyar, a villanytelep, a kefegyár, a fűrésztelepek, a gyufagyár, a dohánygyár, a kenderfonó és egy sor más üzem. Csepel 1945. január 5-én szabadult fel, a szervezett munkások még aznap egy traktor segítségével megindították a kovácsüzemet, amikor a szovjet hadsereg egységei elfoglalták a Gellérthegyet, a csepeli dolgozók a Dunán, géppuskatűzben hozták el a nyilasok által megcsonkított turbina részeit, és állandó aknatűz közepette dolgoztak. A mosonmagyaróvári műselyemgyár 1945. április 1-én szabadult fel, s a munkások már a következő napon hozzáláttak a leégett üzem helyreállításához. A tűztől átmelegedett varrógépeket olajfürdőben helyezték el, és azok 50%-át megmentették.

A felszabadult ország számára a jövendő útját a Magyar Kommunista Párt programjavaslata mutatta meg; a javaslat 1944 novemberében „Magyarország demokratikus újjáépítésének és felemelkedésének programja" címmel jelent meg, és azt, jelentéktelen változtatásokkal, elfogadta a Magyar Nemzeti Függetlenségi Front is. (A Magyar Nemzeti Függetlenségi Front 1944. december 2-án alakult meg Szegeden, a Magyar Kommunista Párt, a Magyarországi Szociáldemokrata Párt, a Független Kisgazdapárt a Nemzeti Parasztpárt, a Polgári Demokrata Párt és a szabad szakszervezetek képviselőinek részvételével.) „Mohács óta nem volt ilyen súlyos helyzetben az ország. Mindennek ellenére a Kommunista Párt azt hirdeti: lesz magyar újjászületés!" – áll a programban, amely meghirdeti a mielőbbi földreformot, erőteljes ipar- és kereskedelemfejlesztő politikát követel, állami tulajdonba vételt ajánl az ásványkincsek és az olyan vállalatok esetében, ahol a köz érdeke a nyerészkedés kiküszöbölését követeli meg, és azt szögezi le, hogy a háború által elpusztított lakóházakat, gyárakat, közlekedést egységes, központi terv alapján állami támogatás és irányítás mellett kell újjáépíteni.

A munka megindult; lelkes, alkotó kedvű, a haza és fiai javáért áldozatkész százezrek, milliók dolgoztak, és Magyarország megindult az új élet útján. 1945. április 4-én, Nemesmedves felszabadulásának napján a kommunisták központi lapjának, a „Szabad Nép"-nek szerkesztőségében nyomdába adták a „Szabad ország" című vezércikket. A cikkből: „Magyarország földjét nem taposса többé egyetlen terrorlegény csizmája sem. Bukarest, Szófia, Belgrád, Varsó és Budapest diadalmas megvívása után a Vörös Hadsereg Bécs és Berlin kapuit döngeti ... Magyarország teljes fölszabadulásának napja történelmünk legjelentősebb dátuma lett ... történelmünk folyamán még soha nem adódtak olyan páratlan lehetőségek szabadságunk teljessé tételére, mint ma. A föl-

szabadult Dunántúlon a tízezer holdak már várták új gazdáikat. Lerombolt városaink az építő kezeket. Egész nemzetünk pedig a békét és szabadságot."

Irodalom: A felszabadulás krónikája. Kossuth Könyvkiadó 1970.
A szocializmus útján. Akadémiai Kiadó 1970.
Donáth Ferenc: Demokratikus földreform Magyarországon 1945–1947. Akadémiai Kiadó 1969.
A munkásosztály az újjáépítésért. 1945–1946. Kossuth Könyvkiadó 1960.

Budapesti hírlapíró

Száz esztendeje, 1877. április 12-én született Pásztor Árpád.

Pásztor Árpád

Volt egy budapesti hírlapíró, író, költő (a sorrend nem véletlen, jelzi, hogy milyen sorrendben kell megkeresni és rendezni a körülbelül mennyiségileg is így egymás után következő munkásságát), akiről, bár az egyik legjellegzetesebben budapesti napilap, „Az Est" egyik alapítója volt és haláláig – 1940-ig – az akkor még megmaradt Est-lapok munkatársa volt, nincs szócikk a Budapest Lexikonban.

Valóban: keveset beszélünk róla, könnyen el is felejtjük. Pedig: a hírlapírót annyira becsülte a „Nyugat", hogy egyik legérdekesebb riportkönyvét Ady és Móricz Zsigmond folyóiratának kiadóvállalata adta ki; az író ma is érdeklődéssel forgatható és irodalomtörténeti szempontból sem érdektelen regényt írt egyik legnehezebb sorsú költőnkről, Vajda Jánosról. Ő írta az első magyar verset Leninről, amely 1917. december 25-én, tehát a karácsonyi számban jelent meg az egyébként polgári „Az Est" hasábjain. Érdemes egy pillanatra elgondolkodni a dátumon. Az 1917-es oroszországi események híranyaga – még zajlott az első világháború, még messzi frontokra indultak a magyar menetszázadok! – az újságok akkori lehetőségeihez képest sem túl gyorsan jelent meg. A kommentálás sem lehetett különösen könnyű: ismeretlen nevek, félmondatos hírek, ellentmondó külföldi értékelések közepette kellett volna megtalálni a helyes, történelmileg is helytálló állásfoglaláshoz az utat.

Pásztor Árpád, a költő-hírlapíró, aki már öt kötet verset adott ki, akinek számos elbeszélése, sok száz riportja, három mélybe pillantó, komoly kérdéseket vizsgáló riportkötete volt, lapja karácsonyi számában olyan verset közölt, amely Móra gondolatát (s egy másik, névtelenül megjelent, de valószínűleg Juhász Gyu-

lától származó szegedi, Lenint név szerint is emlegető vezércikk gondolatait) visszhangozza és folytatja. A nyolcszor négy sor, minden strófa kétszer is kiáltja Lenin nevét. A négy legszebb strófa:

„S mikor az átok már az égig ért
S bitangjába szüretelték a vért,
Szólt: ne legyen több vér s fekete szin . . .
Lenin! Lenin!

. . . . . .

A császároknak dörgőn állj-t kiált,
Elparancsolja a bitor halált,
Tárt karral várt viharok vészein
Lenin! Lenin!

S meglátta egymást minden szenvedő,
Szülő, gyermek, testvér és szerető,
Végigsuhant a népek szivein:
Lenin! Lenin!

Termő lombbá lettek a fegyverek,
Testvérekké lettek az emberek,
Karácsony volt épp a föld térein . . .
Lenin! Lenin!"

Lehet, hogy zavarja a mai olvasót Pásztor Árpád Lenin-versének kezdősora, amely vallási képzetek szavával idézi fel a proletárforradalom vezérét: „Új Krisztus jött" – mondja Leninről a polgári hírlapíró, aki egyébként 1898-as második verseskötetének is ezt a címet adta: „Jézus". Pedig ez a költő, ez a hírlapíró egyáltalán nem vallásos világnézetű.

Néhány évvel a Lenin-vers előtt jelent meg a Nyugat kiadásában a már említett riportkötetek egyike, a „Budapesttől a föld körül Budapestig", amelyben (más érdekes tárgyak mellett) az „Amerikába kitántorgott másfél millió emberünk" sorsáról is ír.

„Éles a hajósíp, hallja baj-tetőzve / Zselénszky gulyása, Tiszaurak csősze" – írta Ady, és Pásztor Árpád megmutatta 1911 Magyarországának, hogy a hajósíp-hívta, az Egyesült Államokba vándorolt magyar hogyan él, hogyan robotol, hogyan termeli a hasznot a nagytőkének. Aligha a papok Krisztusára gondol Leninről verselve az az író, aki Amerikában ezt látja: „Pennsylvania állam a magyarok egyik legerősebb fogyasztója. Idejön a legtöbb magyar munkás, holott ennek az államnak a törvényei a leg-

embertelenebbek, itt minden és mindenki a tőke, a Carnegie kezében van, az ügyész, a bíró, az ügyvéd, a bankár, a közjegyző, a tanító, és mind egyetlen hatalmas láncot alkot, amely elfogja, többé nem ereszti ki és legutolsó csöpp vérig kizsákmányolja a tudatlan, magával tehetetlen magyar munkást . . . Soha törvényszék előtt ebben az államban munkásnak nem lehet és nem volt igaza, mert minden bíró és minden paragrafus meg van vásárolva . . . Óva kell inteni népünket, mielőtt hajóra száll, Pennsylvaniától."

Pásztor első osztályon utazik, de a fedélközről ír. „Az Atlantióceánon az első osztály sétafedélzetének vaskorlátjához támaszkodtam s a Hamburg-Amerika Line egyik hajóján bámultam a fedélközi utasokat . . . Közelebbi testvéreink, véreink vannak köztük: németek, olaszok, osztrákok, románok, magyarok, lengyelek, orosz zsidók – szóval Európa minden népe, faja . . . A fedélköznek mindegy, hogy kit visz, sárgát-e vagy fehéret, rokont avagy idegent; amint a part elmarad mögöttük, megszűnnek népcsaládhoz, törzshöz, nemzethez vagy nemzetiséghez tartozni, üzleti nyersanyag lesz belőlük, akiken keresni lehet, sőt akiken keresni kell. Csak tűrt alakjai ők a társadalomnak: a fedélköz utasai! . . ."

Egy hajót vizsgálgat. „Csak első és harmadik osztályú, illetve fedélközi utasai vannak. A tizenkét napi útért: első osztályú utas fizet 275 koronát. Fedélközi utas fizet 130 koronát. Majdnem minden induláskor kétezer fedélközi utas van a »Pennsylvaniá«-n. Tehát egyetlen útján százötvenezer koronánál többet tesz ki a haszon, melyet a steerage utasokon keres. Ebből a haszonból, ezen a pénzen tartja el, sőt kitűnően, az első osztályú utasokat, akikre ilyen viteldíj mellett, ilyen ellátással és kiszolgálással okvetlenül rá kellene fizetnie. A szegény emberek nagy tömege tartja el itt is a kevés gazdagot, élni, uralkodni tudót. Ez a »fedélköz« egyik legérdekesebb tanulsága" – írja Pásztor Árpád.

„Nem igaz, hogy a polgárháborúval véget ért a rabszolgatartás Amerikában, az embervásár ma nagyobb, mint valaha, de fájdalom, a »munka«, »gyár«, »ipar«, »kereskedelem«, »bánya« elnevezés megengedik, sőt érdemnek tekintik a rabszolgakereskedést . . . Az amerikai nem vállalja el azt a munkát, amelyet a szerencsétlen olasz, tót, horvát, magyar, spanyol végez, és ha elvállalná, öt-hatszoros árat kellene fizetni munkájáért . . . a magyarok és magyarországi nemzetiségek a legfárasztóbb és a legszomorúbb munkát végzik el . . . az amerikai tőke emberzsarolása és munkáskihasználása nem ismert határt, és elborzadva kell szemlélni azt a vásárt, mely ez óriási emberpiacon folyik . . . A kivándorlókon szerzett haszon Amerika legnagyobb üzlete, és

ezen az üzleten, ezen a hasznon mindenki osztozik . . . A tőke uralja itt a politikát, s a politika a munkások elnyomásának egyik fő okozója. Akár a demokratákat, akár a republikánusokat tekintjük, mind a kettő kapitalista párt, mely a tőke szempontjait tartja szem előtt, nem pedig a munkásokét. Ezt az 1910-es amerikai útja után írta Pásztor Árpád.

Hét évvel később Leninről írt verset. Aligha lehet a két dolgot egymástól elszakítva nézni. Az a pesti hírlapíró, aki a már akkor is gazdag Amerikából éppen erre figyel, természetesen könnyebben érti meg, ami 1917-ben Oroszországban történt. Ott, ahol amerikai útja előtt járt, ahol nemcsak Tolsztoj jasznajapoljanai otthonába jutott el. Ellátogatott a cárfaluba, Carszkoje Szeloba. „. . . ha ott a cár, ki sem merészkedik a gyönyörű, csendes, mély, rigófüttyös kertbe, melynek minden fája mögött fegyveres katona bujkál, útjain titkosrendőrök sétálnak, s ha kis folyócskái és tavai alól hirtelen rebbenéssel szállanak fel az ott nevelt vadludak, egyszerre négyfelől is lovas kozákok vágtatnak elő" – írta.

„Szibéria még ma is gyermeki álmát alussza . . . ha ez a gyermek felébred, csodájára fog járni a világ. Új Amerikája lesz ez az európai zsúfoltságnak, új pályákat és tereket ad az ott érvényesülni nem tudó erőknek, síkja gabonát, hegyei nemes és hasznos érceket, folyói elektromos gépek hajtóerejét ajándékozza a kapzsi és éhes emberiségnek. Chicagók, New Yorkok, Pittsburgok fognak támadni ott, ahol ma vércse kering a levegőben és ezrével feketéllik a varjú . . . még a maga szűzi természetességében láttam egy egész világot, melyet ötven, száz vagy kétszáz év múlva a vasutak gazdag hálója fut majd be, s kéknek, tisztának láttam a levegőt, amelybe majdan ezer gyár kéménye fogja füstjét ontani. Majdan – ha Oroszország végleg felébred és a forradalom levegője sivítva és zengve tódul ki a cári és papi Oroszország szelepein. És ez meg fog történni, nem azért, mert a szabad eszméknek győzni kell, vagy mert elcsépelt frázisok mindig diadalt aratnak, hanem mert az emberek élni akarnak és a szükség kényszeríti majd őket a haladásra" – írta az Angara völgyének szépségét dicsérő Pásztor Árpád 1910-ben Szibériáról.

Megsejtette a holnapot.

Irodalom: *Pásztor Árpád:* Találkozásom Poe A. Edgárral. Budapest 1916.
Pásztor Árpád: Budapesttől a föld körül Budapestig. A Nyugat kiadása 1911.
Pásztor Árpád: Gina és Rozamunda. Budapest 1927.

Május

	V. 1.	*A munkás nemzetköziség ünnepe.*
1902.	V. 2.	*Hoffman Ottó, a magyar munkásmozgalom mártírjának születése.*
1827.	V. 7.	*Vajda János költő születése.*
1877.	V. közepe	*A „Népszava" első számának megjelenése.*
1912.	V. 15.	Salamon Ernő költő születése.

Május ünnepe

Május elseje: a munkásosztály nagy nemzetközi ünnepe.

A múlt század utolsó negyedében, amikor az amerikai ipar gazdái az Európából érkező, az Újvilágban kenyeret s munkát remélő százezrek fokozott kizsákmányolásával növelték profitjukat, 1886. május elsején a chicagói munkások tömeggyűlést és tüntetést szerveztek. Követeléseik élén a nyolcórás munkanap bevezetésének sürgetése állt. A tüntetést rendőrök verték szét. A város munkásai úgy határoztak: május negyedikén újra összegyűlnek a Haymarket téren, s tiltakoznak a rendőrterror ellen. A gyűlés megkezdődött, s ekkor provokátorok bombát hajítottak a tömegbe, halottak és sebesültek hevertek az utcakövön. A rendőrség a munkások nyolc vezetőjét őrizetbe vette – négyüket koholt vádak alapján kivégezték. Három esztendővel később, a II. Internacionálé 1889-es alakuló kongresszusán, Párizsban, Lavigne, a francia küldött javaslatára május elsejét jelölték ki „a nyolcórás munkanapért vívott harc ünnepi napjául", s egyúttal a haymarketi vérengzés utáni munkásper négy mártírja emléknapjául. Úgy döntöttek: először 1890-ben lesz május elsejei munkásünnep, s azután minden esztendőben. Akadtak opportunista vezetők és pártok, amelyek, nehogy a munkabeszüntetéssel „kihívják a munkaadók haragját", azt ajánlották, tegyék az ünnepet mindig május első vasárnapjára. Az Internacionálé nem változtatta meg határozatát, május elseje munkásünnep maradt, s harcos jellegét igazán akkor nyerte vissza, amikor a kommunista pártok vörös zászlói is megjelentek a felvonulásokon.

Magyar földön 1890-ben szólaltak meg először a májusi tüntetés hangjai. Akkor írt határozott hangú levelet gróf Szapáry Gyula „magyar királyi miniszter" a „tekintetes uraságoknak", azaz a vármegyék főispánjainak. Az 1890 áprilisában kelt irat tájékoztatja a címzetteket az 1889-es párizsi „nemzetközi munkás congressus" – azaz a II. Internacionálé alakuló kongresszusa határozatáról, május elseje nemzetközi megünneplése tárgyában. A miniszter szigorúan közli: „... tudatom tekintetes uraságoddal, hogy a munkásoknak sem folyó évi első május napján, sem ezen-

túl, semminemű körmenetek, felvonulások és ilyféle utczai tüntetések a hatóság főnökének személyes felelőssége alatt meg nem engedhetők", és április 22-én tudatja a főispánokkal, hogy „a cs. és kir. katonai hatóság részéről megtétettek az intézkedések".

A „Népszava" még előbb, március másodikán így számolt be a munkásünnep előkészületeiről: „A munkáspárt és a különböző szakegyletek képviselői közt a május elsejére tervezett munkásünnep tárgyában folyt tanácskozások befejeztettek és az alább közölt program állapíttatott meg. Hogy az ünnepség minden irányban sikerüljön, az most már a fővárosi munkásoktól függ . . . Május 1-e munkásünnep lesz, a munka e napon szünetelni fog. Ez a jelszó és ennek teljesülnie kell . . . alapos kilátás van arra, hogy az egész világ munkásai a munkaidő megrövidítésének hangsúlyozása céljából nemzetközi munkásünneppé fogják tenni május első napját . . . Hisszük is, hogy Magyarország munkásosztálya élénken fog részt venni e tüntetésben és méltónak fogja magát mutatni arra, hogy a nemzetközi munkás-szolidaritásban ő is helyet foglalhasson."

Az április 27-i „Népszavá"-ban már – gróf Szapáry rendelete után – olvasható a felhívás a május elsejei, délután háromkor rendezendő nagy munkásgyűlésre; színhelye a városligeti Aréna előtti tér.

Május negyedikén „Tehát megtörtént" címmel számol be a „Népszava" az első magyar május elsejéről. Így: „A május elsejére előkészített munkásünnep méltóságteljesen megtartatott; a munkásgyűlés nagyszerűen végbement, és most a meglepetés és bámulás benyomása alatt áll mindenki, ki a megtörtént dolgoknak tanúja volt. Nagyszerű volt a részvétel, nagyszerű a munkások higgadt, komoly és önérzetes magatartása, és minden még a legmerészebb várakozást is felülmúlta. Örömmel konstatáljuk, hogy a munkásosztály érettségének oly bizonyítékát szolgáltatta, hogy ellenfelei tájékozatlanul és bámulva állnak a végbement tények előtt" – írta a munkás hetilap.

Beszámolt a felvonulásról, közölte dr. Csillag Zsigmond megnyitó beszédét: „Azt mondták, hogy új dolog ez a munkástüntetés, azért félnek tőle. Megmondom a félelem okát. Amikor Arkhimédész egy-egy új dolgot feltalált, száz ökröt áldozott az isteneknek. Azóta félnek az ökrök minden új dologtól . . ." Majd Kürschner Jakab beszélt: „A társadalom leghasznosabb tagjai vagyunk, de nekünk nincs abból hasznunk; az államnak polgárai vagyunk, de mi védtelenül állunk; vérben és pénzben adózunk, de nekünk nincsenek jogaink!" Engelmann Pál ezt mondta: „Mi

Sportolók felvonulása május elsején, Budapesten

a mai napot mint új korszak kezdetét ünnepeljük. Amit kivívni lehet, azt ki kell vívnunk szilárd szakegyesületi szervezkedés által. Az összes munkásszervezetek egy összetartó egészet, egy egységes munkáspártot képezzenek. Ezen munkáspártnak az ő egységében a közvéleményt és a törvényhozást befolyásolnia kell, hogy valóságos munkásvédő törvények alkottassanak, melyek bennünket a tőke vég nélküli kizsákmányolásától megóvjanak . . ." Végül Till és újra dr. Csillag Zsigmond szóltak a tömeghez, amellyel ismertették a különböző helyekről – közöttük Szentpétervárról – érkezett üdvözleteket.

Azóta jó néhány május elsején tüntettek, vonultak fel Magyarországon a munkások, pedig gróf Szapáry a jövőre is „meg nem engedhetőnek" minősítette ezt. És 1890-től 1919-ig, aztán 1920-tól 1945-ig mindig „fegyverbe hívták a katonaságot és rendőrséget", és bizony nem mindig „unatkozták végig" a szép májusi napot. 1919 vörös májusa, az 1945 óta szabad májusok a hatal-

mat meghódított dolgozók nagyszerű ünnepei, erőmegmutató seregszemléi. A nemzetközi munkásszolidaritás ünnepe május elseje, és a békét, haladást akaró dolgozó emberek ünnepnapja.

Irodalom: A magyar munkásmozgalom történetének válogatott dokumentumai. 1. köt. Szikra 1951.
A magyar május elsejék. Szerkesztő: Réti László. Szikra 1953.
Nemzeti és mozgalmi ünnepeink. Kossuth Könyvkiadó 1972.

A kocsikísérő

Hetvenöt éve, 1902. május 2-án született Hoffmann Ottó.

Hoffmann Ottó

Abban a szokásos heti jelentésben, amelyet 1934. augusztus 9-én a csendőrség nyomozóosztály-parancsnoksága küldött a belügyminiszternek és a honvédelmi miniszternek, három nyugtalanul megfogalmazott bekezdés volt a bevezető.

„A KMP, a megfigyelések adatai szerint, tevékenységét az utóbbi hónapokban felfokozta. Ennek részletadatai:

Megélénkült a röpirat-tevékenység. Hat hét alatt a következő helyeken szórtak röpiratokat: Budapest, Rákosliget, Rákoskeresztúr, Dány, Soroksár, Dunaharaszti, Diósjenő, Nagymágocs, Mezőtúr, Pusztapó, Zalaszentgrót, Bihartorda, Gyömrő, Pestszentimre, Rákoshegy és Gödöllő. Azelőtt ennyi röpiratszórás kb. fél év alatt történt.

A röpiratok tartalma izgatóbb, mint a múltban volt" – olvasható a jelentésben.

Egy másik 1934. őszi jelentés dr. Szivér István főszolgabíró írta a belügyminiszternek – pedig arról számol be, hogy a vasasi Thomen-akna, a mecsekszabolcsi Szent István-akna és a Ferenc József-akna bányászai sztrájkba léptek.

Nem sokkal azután, hogy ezt a két jelentést megírták, a Vörös Segély emberei titokban egy röpiratot terjesztettek a budapesti munkások között. „Munkások! Proletárok! Elvtársak! A Horthy–Gömbös-fasizmus kínzókamráiban újabb véres gyilkosság történt! Hoffmann Ottót, lakatos szakmájú munkástársunkat a fasiszta rendőrség, a Hetényi-Schweinitzer-hóhérpribékek a legkegyetlenebb megkínzás után kidobták a főkapitányság politikai osztályának ablakán, hogy azt a tévhitet kelthessék, hogy »csak egy öngyilkosság történt« . . . Hoffmann Ottó proletártestvérünket a pé-

csi bányászsztrájk megszervezésével, tőkés társadalom elleni cselekedettel vádolták, de Hoffmann Ottó elvtárs a hosszú kínzások alatt sem vált testvérárulóvá, és a legcsekélyebb felvilágosítással sem volt hajlandó adatokat adni a fasiszta osztálybíróságnak vádkovácsolás céljára" – állt a röpiratban, amelynek ez volt az aláírása: „A Magyarországi Vörös Segély (a Nemzetközi Vörös Segély szekciója) Budapesti Vörös Segély Bizottsága."

A röpirat csak az egyik legutóbbi megbízását említette meg Hoffmann Ottónak: a Pécs vidéki bányászok sztrájkjának megszervezését. Pedig volt még valami más is, amiről persze szintén hallgatott a kínzások alatt a kommunista harcos. Amit az első idézett jelentés emlegetett, a megélénkült kommunista röpirattevékenység, szintén Hoffmann Ottó munkájának egyik eredménye volt.

A harminckét esztendős korában meggyilkolt férfi 1933 tavaszától a Kommunisták Magyarországi Pártja központi sajtóapparátusának vezetője volt. (Ebben az időben a Berlinben székelő Külföldi Bizottság élén Huszti Ferenc állt, itthon a Budapesti Pártbizottság élén Gács László, Rózsa Richárd és Lakatos Éva dolgozott.)

Nehéz idők jártak ekkor a magyar kommunistákra. 1932 nyarán a rendőrség rajtaütött a párt titkárságán egy budapesti illegális lakásban; letartóztatták a Központi Bizottság tagjait, Sallai Imrét és Fürst Sándort 1932. július 29-én kivégezték. Augusztus második hetében elfogták Poll Sándort, aki Sallaiék letartóztatása után azért sietett haza, hogy átvegye a titkárság vezetését.

Nem sokkal később a rendőrség rátalált a párt nyomdájára is, végül pedig letartóztatták dr. Madzsar Józsefet, a féllegális „Társadalmi Szemle" szerkesztőjét is. Végül pedig – a közben szabadlábra helyezett dr. Madzsarral az élen – rajtaütésszerűen a „Társadalmi Szemle" egész szerkesztőségét elfogták ... Ekkor már Gömbös Gyula, a magyar fasizmus egyik legveszedelmesebb figurája volt a miniszterelnök. Ilyen körülmények között különösen fontos volt, hogy a párt újra rendelkezzen sajtószervekkel, nyomdával, szilárd, megbízható elosztó szervezettel; gyors, pontos, sokoldalú tájékoztatásra volt szükség a kommunisták számára. A sajtómunka egyik fontos részét Hoffmann Ottóra bízták.

A mezőszilasi tanító fia édesapjától forradalmi gondolkodást örökölt: a tanítót, aki a Tanácsköztársaság idején faluja egyik vezetője volt, börtönbe zárták és elzavarták a faluból. Hoffmannék Újpestre költöztek, ahol a három fiú, közöttük Ottó, középiskolai tanulmányai végeztével szakmát tanult. A lakatossegédként szabadult Hoffmann Ottó hamarosan munkanélkülivé lett.

Előbb Romániában próbálkozott munkát kapni, majd reményét vesztve az egyik fekete-tengeri román kikötőben igent mondott az idegenlégió toborzóinak. Az Észak-Afrika felé tartó hajó azonban kikötött Konstantinápolyban is – a magyar lakatossegéd sok-sok társával itt lemaradt a továbbinduló francia gőzösről, és most már török földön próbált munkához jutni. Nem sikerült. Hónapok keserves éhezése után, 1925-ben hazatért Magyarországra.

Tíz hónapig Dorogon dolgozott a bányában, aztán újra a munkanélküliek nagy csapatába került. Ekkoriban már ott élt a mozgalomban, részt vett számos munkásmegmozdulásban, el-eljárt a Munkás Testedző Egyesület által szervezett kirándulásokra is. „1927-ben egy túrán ismertem meg" – írta T. Szerémi Borbála. „A tisztáson falatozó fiatalok csoportjai között magas termetű, vékony fiatalember járkált, beszélgetett, de csak pár percet időzött egy-egy csoportnál, ebéd utánra kézilabda-mérkőzést szervezett. A halk szavú, mosolygó fiatalembert sokan ismerősként üdvözölték."

Az MTE-ben ekkor már tevékenykedtek a kommunisták. Hamar észrevették, hányszor kerül szembe Hoffmann Ottó a jobboldali szociáldemokrata elnökkel, aki azonnal tiltakozott minden politikai vélemény-nyilvánítás ellen, mert ahogy mondta, „sportegyesületben csap sportolni szabad". A nyílt szavú, osztálytudatos fiatal lakatos hamarosan feladatokat kapott a kommunistáktól. Minden megbízást híven, pontosan teljesített – így lett 1929-ben az illegális párt tagja. Először sajtóterjesztő volt; akkor éppen kocsikísérőként dolgozott és így feltűnés nélkül juttathatta el rendeltetési helyükre a párt röpiratcsomagjait, a pártlapokat, a „Kommunistá"-t és a „Pártmunká"-t.

1930-ban egy nyomozás során elérte őt is a rendőrség: ekkor hathónapi fegyházra ítélték. Amikor szabadult, a párt új munkát bízott rá, ő lett a szakmaközi munkanélküli-bizottság egyik vezetője. Aztán illegalitásba küldte a párt – jó ideig az egyik pártnyomdában dolgozott.

1932 elején külföldre utazott; itt közölték vele, hogy pártiskolára küldik a Szovjetunióba. 1933 tavaszán érkezett haza idegen névre szóló okmányokkal a zsebében és azzal az utasítással, hogy a Sallai és Fürst meggyilkolása utáni nehéz helyzetben szervezze meg a párt új nyomdáját és a kommunista sajtó terjesztését.

Sikerült. Mint ahogy sikerült a Pécs vidéki bányászok sztrájkjának megszervezése is, mint ahogy sikerült igen komoly munkát végeznie a röpiratterjesztésben is.

1934 októberében, a másfél éves illegális budapesti munka, a sok-sok lakásváltoztatás, a konspirációs szabályok szigorú meg-

tartása után egy detektív – nyilván azok közül, akik 1930-as letartóztatása idején látták – felismerte az utcán. Napokon át követték találkáról találkára, egyenként elfogták munkatársait, anélkül, hogy ő észrevehette volna.

Amikor már megsejtették, hogy a kommunista sajtóapparátus vezetője, október 31-én magát Hoffmann Ottót is letartóztatták. A Gróf Vigyázó Ferenc utcai főkapitányságí épület egyik harmadik emeleti szobájából még aznap kidobtak egy megkínzott, összetört, eszméletlen embert a nyomozók: Hoffmann Ottótól egyetlen szó választ sem kaptak a politikai osztály emberei. A vérző holttestet bevonszolták a főkapitányság kapuja mellé, ott diktálta a jegyzőkönyvet egy rendőrtiszt: „... öngyilkos lett, a testen levő sérülések annak a következményei, hogy kiugrott az ablakon".

A nevet, az adatokat később diktálták a jegyzőkönyv végére: Hoffmann Ottó, született 1902-ben, Mezőszilason.

Irodalom: Dokumentumok a magyar forradalmi munkásmozgalom történetéből 1929–1935. Kossuth Könyvkiadó 1964.
T. Szerémi Borbála: A szabadság vértanúi. Kossuth Könyvkiadó 1960.
T. Szerémi Borbála: Hoffmann Ottó. Szabad Nép, 1954. október 31.
Vadász Ferenc: Hűség és helytállás. Somogyi Néplap, 1964. október 31.

A tisztán látó költő

Százötven éve, 1827. május 7-én született Vajda János.

Vajda János

Az a két első strófa, amellyel Ady „Néhai Vajda János" című verse kezdődik, a megidézett költő életének két fontos tényéről ad számot, oly pontossággal, mintha Ady kortársa, barátja, ismerőse lett volna Vajdának. Mert hiszen abban az áll, hogy a költőnek haláláig hiányzott „Dárius kincse: azaz száz forintja" és az, hogy Vajda János nem tartozott a szelíd polgárok sorába. A következő két strófa is találat:

„Durcásan, büszkén csörtetett tovább
Rakott, hivó, bő, nagy asztalok táján,
Dalolt, virrasztott, pusztult csöndesen
S gőggel rugott ki végső éjszakáján.

Bakonyi fajta, karakán magyar,
Pazar volt, jó volt rossz fajtája mellett,
Magyar mértéknél ő többet adott
S ő azt se kapta, ami nagyon kellett."

Ady idézett versében ott van az a már a költő életében tudott, ismert valami, hogy Vajda János az írók költője volt és nem a tömegeké, az olvasóké. Bródy Sándor írta meg róla, hogy Vajda nála felejtette végrendeletét, azaz egy nyitott levélborítékba tett pár ceruzasort, mindössze ennyit: „A nevem Vajda János, magyar író, testem halálom után felboncolandó." A testamentumot idéző Bródy-írásban áll: „Most láttam csak igazán, hogy nincs: előttem a magas, erőteljes ősz férfi, amint komoran, lassan, magányosan járkál a népes utcákon. Szemeit összehúzta, elnézett a járókelők fejei fölött, részvétlenül, a maga bajával foglalkozva csak: így

láttam éveken át. A halálra készülő zordsága volt hát ez és nem kietlen önzés . . . Írt vagy húsz költeményt, amely a Byron vagy Shelley legjobb munkáival fölér, és ezeknek felét élete legutolsó szakaszában írta, akkor, amikor az akadémikus poéták csak szánakozva beszéltek róla. A nagyközönség sohasem szerette Vajda Jánost. Elismerték, hogy nagy, de nemigen olvasták . . . Ruhája üres, fehér cilindere gazdátlan. Nyoma veszett alakjának . . . Ennek a zseniális és komor öreg fejnek nem volt semmi nexusa, csak egy másik idegen szóval kifejezhető tulajdonsága: zsenije. Ahol nyugszik, talán a gyep is le van taposva. És ez a dísztelen halhatatlanság, mintha rendkívüli mód illenék hozzá, mintha pompás poénje lenne életének."

Kora bizony nem olvasta, Ady és nemzedéke megidézte ugyan, de akkor sem tartozott az olvasott költők közé. Néhány versét szerették, prózáját, publicisztikáját elfeledték, pályája megítélésénél vissza-visszatértek ellenségeinek – mindenekelőtt a Vajda Jánossal szemben bűnösen elfogult, otromba hibákkal „ítélkező" Gyulai Pálnak – rágalmai, hamis értékelései, politikai előítéletei. Még a róla szóló írások legtöbbje is furcsaságait, különcségeit emlegette, szinte mindenki elhitte elvált felesége torzításait. Talán először a mi korunk láthatja teljes nagyságában művét. Első igazi, sokoldalú és értő értékelője, a róla tanulmányok sorát, részletes monográfiát író Komlós Aladár mutatja be az igazi Vajda Jánost.

„Kevés embernek volt boldogabb ifjúsága, mint Vajda Jánosnak" – ez Komlós Aladár Vajda-könyvének első mondata. Az anya valószínűleg szobalány volt, az apa szolgalegényből lett Válon főerdész. A váli erdészházból pesti iskolába kerül Vajda János, és tizenhét éves, amikor 1844-ben megjelenik első verse az „Életképek"-ben. Egy évvel később a fiatalember megszökik az iskolából és vándorszínésznek áll. Petőfi a példakép, a mérce. »Petőfi volt az ideálom; az is színészeten kezdte, én is azon akartam kezdeni a költőséget« – mondta később. Alig több mint egy évig járja a vándortársulattal az országot, aztán nevelő egy ideig, majd gazdatiszti gyakornok József főherceg alcsuti uradalmában. Itt is csak egy évet húz ki (nagyrabecsüli a korszerű gazdálkodást, az ésszerű beruházási rendet), s végül is Pestre megy, ott ül a Pilvax Kávéházban a „Közvélemény Asztalánál", és ő az, aki 1848. március 14-én éjféltájt a forradalomra készülő ifjak vitájának azon fordulatánál, amikor Petőfi döntést, határozatot sürget, becsukja az ajtót, és így kiált: „Uraim, addig innen ki nem mennek, míg nem határoznak!"

A forradalmi mozgalom minden fontos lépésénél tevékeny

résztvevő. 1848 augusztusában, az első felhívásra, saját költségén szolgáló önkéntes honvédnek jelentkezik. Egy strófája ebből az időből:

„Isten hozzád apám, anyám, kedvesem;
Szabadságé a legelső szerelem;
Szent szabadság ha te nem lehetsz miénk
Sírjainkon élni fog a dicsőség."

Komlós Aladár jegyzi meg: összesen 34 versét ismerjük az 1846–1849 közötti évekből. Többségük – 21 költemény – politikai vers, kevés túlzással azt mondhatnánk: a forradalom nevelte költővé.

Vajda huszonkét éves a szabadságharc bukása idején – tulajdonképpen ekkor már szinte csak keserűség, baj, fájdalmak és csalódások sora következik életében, a szabadságharc eltiprása lelki összeomlást, szüntelen keserűséget hoz az alapvetően politikus gondolkodású költő számára. A volt honvédhadnagyot Világos után közkatonaként sorozzák a császári hadseregbe, osztrák, olasz garnizonokban szolgál egy esztendőt. Amikor hazabocsájtják, a földbecslői hivatalnál, a telekkönyvi hatóság elődjénél dolgozik. Budán lakik, onnan, Kratochvill fodrásznál bérelt szobájából utazgat esztendőkön át, főként az Alföldön.

1853-ban kezd újra írni – versei, novellái jelennek meg a szépirodalmi sajtóban; németből fordítja Lermontov „Korunk hőse" című művét; elbeszélő költeménye jelenik meg; hamarosan a „Magyar Sajtó" című napilap segédszerkesztőjeként kenyerét is írással keresi meg. Mély, igazi fájdalommal ír a reménytelenségről, amely az abszolutizmus éveiben eltölti a nemzetet:

„Nem segit itt már az ének,
Nem segit ily nagy bajon;
Kik alusznak, meg nem hallják,
Kik mulatnak, tulkiáltják,
Hasztalan a siralom!! –
Messze, messze még a hajnal,
Talán meg sem éritek.
Hátha megölnek a rémek,
Mielőtt a hosszú éjnek
A nap véget vethetett . . ."

Ebbe a reménytelen hangulatba villan be a szerelem: Vajda lakásadója lányába, Kratochvill Georginába, családi becenevén Ginába szeret.

„Gyere hozzám, szeress engemet,
Aranyozd meg szegénységemet.
Alacsony házamba jöjj be napvilágnak,
Sötét éjjelembe arany fénybogárnak."

– írja 1853-ban.

1854-ben vagy 1855-ben Gina anyjával Bécsbe költözik és 1856-ban már egy Esterházy gróf szeretője – a bécsi utazást, a bécsi lakást is a gróf fizeti. A gróf meghal, Gina milliókat örököl, s az örökségből egy Oroszi nevű akrobatával, szerelmével, cirkuszt alapít. „Gina és Vajda drámája elsősorban nem két különböző alkat, hanem egy emberi méltóságát megőrzött férfi és egy törtető kispolgárlány drámája" – írja Komlós Aladár, majd megállapítja: Vajda szerelmi lírájának sajátos vonása, hogy magva egy belső konfliktus imádat és megvetés, hódolat és sértődöttség, vágy és eltaszítás között. Vajda életében ez volt az egyetlen igazi nagy szerelem. Ez hívta életre a „Húsz év múlva", a magyar szerelmi líra e remeke gyönyörű sorait:

„De néha csöndes éjszakán
Elálmodozva, egyedül –
Mult ifjuság tündértaván
Hattyúi képed fölmerül.

És ekkor még szivem kigyul,
Mint hosszu téli éjjelen
Montblanc örök hava, ha tul
A fölkelő nap megjelen . . ."

Ez hívta életre a „Harminc év után" Ginához szóló szavát („Ki bájaidból méltatlan vadakra / Pazaroltál nem értett kincseket;") és a magyar líra egyik legszebb strófáját, a tájhangulatot és a költői lelket rendkívüli erővel ábrázoló nyolc sort:

„Igy űl a hold, ádáz vihar után
Elcsöndesült nagy tornyos fellegen,
És néz alá a méla éjszakán
Bánatosan, de szenvedélytelen,
Hallgatva a sirbolti csöndességet
A rémteli sötét erdő alatt,
Amig a fákról nagy, nehéz könnycseppek
Hervadt levélre halkan hullanak . . ."

A Vajda-versek sorából talán csak „A vaáli erdőben", az „Őszi tájék", a „Credo", a „Luzitán dal" s a „Nádas tavon" az, ami a Gina-verseken kívül valóban az igazi nagy költő alkotása. Komlós Aladár: „Vajda . . . egészében hatalmas torzó. Megvan benne a zseni zártsága és merészsége, de érzéseinek csak egy töredékét fejezte ki, képességei kibontakozása mintha elakadt volna valahol . . . Elakadása azonban nem a képességein múlt . . . Vajdát a kor akadályozta meg kifejlődésében."

A prózaíró, a publicista Vajda (félszázadon át írta cikkeit különböző, nemegyszer általa is szerkesztett lapokba!) azt hirdeti: „az elmaradott, ázsiai, munkakerülő, romlott mivoltából" a középnemességnek, az akkori vezető osztálynak át kell alakulnia munkás, művelt polgársággá. 1869-től képviselő lett, a Függetlenségi Párt balszárnyához tartozott. Jól látta a világot, a polgári demokrata gondolkodás leghaladóbb szintjéről figyelt például egyetértően a Párizsi Kommünre.

Aki Vajda János életpályáját végigkíséri, találkozik egy tragikus következményű megrázkódtatással; hasonló ez a Világos utáni lelki válsággal. Politikai ellenfelei szennyes hajszája, majd bojkottja ez – 1861-től egy évtizedig tart a mindenekelőtt Gyulai Pál, a kor irodalmi nagyhatalma által ellene vezetett méltatlan, kegyetlen, meg nem érdemelt és gúnyos támadássorozat. Az ellentét alapja, hogy „Vajda a legégetőbb nemzeti feladatnak a feudális maradványok lebontását, a polgári demokratikus átalakulást tartotta, s 1862–1863-ban még a nemzeti függetlenség bizonyos mérvéről is kész volt ideiglenesen lemondani, ha ezen az áron gyors lehetőség nyílik az átalakulás végrehajtására". Gyulaiék ez időben nem küzdöttek már társadalmunk feudális maradványai ellen, viszont élesebben álltak szemben az osztrák gyarmatosító törekvésekkel. Vajda Jánost még meg is rágalmazzák azzal, hogy „Bécs bérence", a költő ugyanis, a nyomor elől menekülve, egy ideig a bécsi kancellária sajtóirodájában dolgozik.

1866-ban Vajda a kiegyezés ellen harcol; útja, politikai nézetei fejlődnek tovább. 1888-ban egy versében, a „Credo"-ban elmondja, mikor lesz „Dicsőség, boldogság itten élni" magyar földön, amikor neve sem lesz a régi vármegyének, szolgabíró, mágnás nem áll törvény fölött, „Közmegvetés árnyéka a herének; / Rangot, cimet nem koldult rend szalagja: / A szellem és erkölcs fensége adja" . . .:

„Ha németek hozzánk tanulni járnak,
Magyar leányt keresnek gouvernánte-nak;
Csikós mulat vasárnap frakkot öltve,

Utolsó antisémita kitömve;
Nadrágszíj, csáti bot, cigányok sátra,
Nemesség bibliája: ferbli kártya,
És – tisztesség nem eshetik kimondva –
Rojtos gatya . . . kerülnek múzeumba:
Akkor telik be jós igéd, Széchenyi!
Dicsőség, boldogság lesz itten élni . . .

Petőfi és Ady között Vajda János az egyik legtisztábban látó magyar politikai költő. Vak és ellenséges támadások, túlzó dicséretözön, kiadatlan művekről szóló szép szavak után a jelen őrzi és becsüli meg igazán Vajda művét.

Irodalom: *Komlós Aladár:* Vajda János. Akadémiai Kiadó 1954.
Bóka László: Vajda János. Budapest 1941.
Sőtér István: Nemzet és haladás. Akadémiai Kiadó 1963.
Sőtér István: Romantika és realizmus. Szépirodalmi Könyvkiadó 1956.
Palágyi Lajos: Vajda János emlékezete. Budapest 1897.

A „Népszava" száz éve

Száz éve, 1877 májusában jelent meg először a „Népszava".

Még a század második évtizedében írta meg Kalmár Henrik, egykori nyomdász, későbbi népbiztos, akkor a „Népszava" szerkesztője, miként kellett napról napra megújuló harcban megteremteni a lehetőséget, hogy a munkásokhoz eljusson a lap. A múlt század utolsó éveiben az akkori Szerecsen utcában, a Neumayer-nyomdában készült a „Népszava". A munkáshetilapot készítő nyomda olyan házban működött, amelynek utcai frontján szálloda volt, mögötte pedig üvegtetővel fedett udvar. Kétoldalt emeletnyi magasban, kör alakban elhelyezve dolgoztak a szedők, a földszinten pedig a gépterem és a papírraktár volt. A nagy nyomógépek alatt, egy árokrendszerben volt a transzmissziós szíjak sora. A szállodában 1898 táján aligha kapott szobát a vidékről Pestre érkező – a szobákat a rendőrség emberei vették ki, fontos támaszpont volt ez a nyomozók számára. Onnan figyelték a nyomdai munka állását, hogy megfelelő időben jelezzenek a lap elkobzásával és a további nyomás megakadályozásával megbízott rendőrlegénységnek. Mindig akadt valamilyen indok az elkobzásra, a lap megsemmisítésére; a nyomozónak kellett kiválasztania az időt, amikor érdemes már szétdobni a lap teljes szedését.

A rendőrök már tudták: ha az emeleti szedőasztaloknál vagy a tördelő bádoggal fedett asztalánál hirtelen kibontják a szedést összekötő zsineget, vagy erős rántással kihúzzák a hasábok vagy oldalak alól a „tepsit", olyan kárt okoznak, amit csak több órás munkával lehet helyrehozni. Azt is tudták, hogy az összedobált betűanyag rendezése sokszor fél napig vagy tovább is tarthat, és ha elegendő szedést zavarnak össze, még a következő szám előkészítését is hátráltatják, hiszen a nyomdának nincs nagyobb mennyiségű tartalék betűanyaga.

Kalmár Henrik megírta: csellel védekeztek a rendőri beavatkozás ellen. Régi, már használt, porosodó sok hasábnyi szedést mostak le hirtelen, tördeltek szorgalmasan a bádogasztalon a szokott időben. A berontó rendőrök természetesen nem tudtak nyomdász-újságíró módra tükörírást is olvasni, ők csak a nagy „Nép-

szava"-klisét meg az oldalak jelzését, az úgynevezett paginát nézték és boldogan dobálták szét a szedést. Ám a valódi „Népszava"-oldalak, már gondosan javítva, hamarosan a gépekbe kerültek, megkezdődött a nyomás. Amíg a rendőrök a szedőknél, tördelőknél randalíroztak, a gép járt. „A kinyomott példányokat azután kis csomagokban a pincében levő transzmisszióknál helyeztük el, ahonnan laikus ember azokat csak életveszedelem árán hozhatta volna ki. Amint megtisztult a levegő a titkosrendőröktől, a nyomdai lányok ruhájuk alá dugták a lapokat és úgy vitték

I. szám — Budapest, 1877. május közepén — I. évfolyam

NÉPSZAVA

Szocziáldemokratikus közlöny.

Magyarországi munkáspárt

A „Népszava" első száma

ki a nyomda körül ólálkodó rendőrök orra elől máshová, ahol aztán az elvtársak átvették és onnan továbbszállították . . ." – írta Kalmár Henrik.

De ez már hatalmas lépés volt – üvegtetős, emeletes nyomda! Hiszen alig több mint egy évtizeddel előbb, az első években sokkal szegényesebb körülmények között készült a lap. Íme egy visszaemlékezés.

„A Dob utca és Hársfa utca sarkán egy egyemeletes ház állt. Ez a ház volt az 1880-as évek munkásmozgalmainak központja.

Az első emeleten a beteg munkásokat gyógyították. A földszint egyik részén a betegsegélyező pénztár hivatalai, másik részén pedig a hírneves munkáskör helyiségei voltak.

A tulajdonképpeni párthelyiség, a »Népszava« és az »Arbei-

ter Wochen Chronik« szerkesztősége, kiadóhivatala és nyomdája körülbelül 15 méter hosszú és 2,5 méter magas, sötét és rossz levegőjű pincében volt.

Ide kerültem 1885-ben először kisegítő kondícióba. A nyomda főnöke Ihrlinger Antal volt, aki egyszersmind az »Arbeiter Wochen Chronik«-ot szerkesztette. A személyzet két szedőből állott. Az egyik süketnéma volt, aki a német lapot szedte. A másik szedő beteg lévén, néhány hétre én helyettesítettem. A négy oldalon megjelenő »Népszavá«-t szedtem.

A nyomda berendezése egy rozoga, kézzel hajtható gyorssajtóból, néhány szekrény kopott betűből és egyéb, a lehető legroszszabb állapotban levő, legszükségesebb nyomdai eszközökből állott.

A főnököm »irodája« üvegfallal volt elválasztva a műhelytől. Ez az »iroda« egyszersmind szerkesztőség és kiadóhivatal is volt. Ebben a nyomorúságos kis odúban üzentek hadat a mai társadalmi rendnek. Ebből a sötét odúból terjesztették a világosságot . . ." – írta 1915-ben Jászai Samu nyomdász, szakszervezeti vezető, aki aztán mint szociáldemokrata képviselő a hírhedt Bethlen–Peyer-paktum egyik előkészítője és aláírója lett.

A kezdet éveiben a „Népszava" első számai bizony még nem a munkásosztály harci egységéért szálltak síkra.

„Népszava" címmel először 1877 májusában jelent meg a munkáslap, s ez szemben állt Frankel Leó irányzatával. Szerkesztője Külföldi Viktor, a magyar munkásmozgalmi múlt egyik máig sokat vitatott személyisége. A szocialista eszmék terjesztésében kétségtelenül érdemeket szerzett, Frankel pártépítő munkájának jelentőségét azonban nem ismerte fel. Sőt, fellépett vele szemben, a mozgalmon belül külön csoportosulás szervezésével késleltette az egységes szocialista párt létrehozását. A munkásság egységtörekvései azonban legyőzték a nehézségeket, 1880 májusában Frankel Leó vezetésével megalakult a Magyarországi Általános Munkáspárt, amely egy évtizeddel később újjáalakult és a Magyarországi Szociáldemokrata Párt nevet vette fel. Az 1880-as alakuló gyűlést előkészítő tárgyalások során a szocialista vezetők a „Népszavá"-t tették meg a párt lapjának, azzal, hogy az nem saját korábbi irányzatát, hanem a Munkás Heti Krónikáét folytatja, s annak évfolyamszámozását is átveszi. A német nyelvű kiadás kezdetben még az „Arbeiter Wochen Chronik", később pedig – a magyar cím német megfelelőjét – a „Volksstimme" címet viselte – írja erről az időszakról Erényi Tibor.

Többször is megkísérelték a munkásmozgalom harcosai, hogy a lapból napilapot csináljanak – közöttük olyan, a későbbi időben is

fontos szerepet vállaló vezetők, mint Bokányi Dezső kőfaragómunkás, a „Kommunista Kiáltvány" első magyar fordításának sajtó alá rendezője, a Tanácsköztársaság népbiztosa. Hol egyik, hol másik csoport kezébe került a lap, hol havonta, hol hetenként, néha hetenként háromszor jelent meg.

Napilappá végül is a Szociáldemokrata Párt 1904. évi XI. kongresszusának határozata alapján lett: „az egész országban erőteljes agitáció indíttassék a »Népszavá«-nak napilappá tétele érdekében olyképpen, hogy a megindítandó napilap számára előzetesen egyhavi előfizetések gyűjtessenek, a befolyó pénz külön alap gyanánt takarékpénztárban kezeltessék. Az előfizetők kötelezvényt kapnak arról, hogy amennyiben 1904. október elsejéig 25 000 előfizető össze nem gyűjthető, a befizetett összeget visszakapják" - olvasható a kongresszus elfogadott határozati javaslatában.

A napilap megjelenését egyébként csak úgy lehetett biztosítani, hogy nyomdát is alapítottak a szakszervezetek igen jelentős anyagi támogatásával. Az érvényben levő sajtótörvény ugyanis olyan nagy összegű, az adóhivatalnál letétbe helyezendő óvadékot követelt meg, amit csak úgy lehetett biztosítani, hogy a szakszervezetek a nyomdánál évekre előre megrendelték és kifizették nyomtatványszükségletüket. Ennek még egy szempontból volt jelentősége: a munkáspárt lapja független vált a tőkés nyomdai vállalkozóktól.

1905. április elsején jelent meg végül is először napilapként a „Népszava". Nemcsak a megjelenés késett, kezdetben a tervezett előfizetői példányszámot sem sikerült elérni. Eleinte mintegy 20 000–25 000 példányt nyomtak, 1914-ig az előfizetők száma állandóan növekedett s elérte a 25 000-et. Az első napilapszám üdvözlő cikkéből: „Előre! Kibontjuk vörös lobogónkat s meghajtjuk Magyarország munkásai előtt. Köszöntjük őket. Köszöntjük őket mint harcosait annak az eszmének, amelynek zászlója, íme, büszkén repül fel a magasba . . . Ez a lap nem üzleti kalmárszellem gyümölcse, nem rejtett célok szolgálatára vásárolt, pénzen vesztegetett eszköz. Ez a lap elkeseredett, áldozatteljes küzdelemben, ádáz harcok tüzében hódított diadalmi jelvény, amelyet az ellenséges bástyák fokára tűztünk ki . . ."

A magyar sajtó történetében új fejezet kezdődött a „Népszava" napilappá alakulásával. Politikai lap volt már jó néhány – a „Népszava" először jelentkezett egy osztály tudatos politikai mozgalma napilapjaként magyar földön. A politikai lap egyúttal pártközlöny is volt, ebből a szempontból is új szín a magyar sajtóban.

A tőkés lapvállalkozások versenytársaként is jelentkező „Nép-

szava" szociáldemokrata pártszempontjai a lap minden kis cikkében jelentkeztek, sőt, először a magyar sajtó történetében, még a hirdetések közlését is a szerkesztőség politikai szempontjai és nem a kiadóhivatal anyagi érdekei határozták meg. Horváth Zoltán írja „A nagyvárosi magyar sajtó története" című tanulmányában: „A »Népszava« is versenyre kényszerül ugyan a többi napilappal, de konkurrálásának eszközei természetesen eltérőek. Döntő mértékben politikai lap, és egyben a munkásmozgalom hivatalos szaklapja is. A külön »Munkásélet« rovat mellett a művészeti, a sport, a törvényszéki, a fővárosi rovatokban, sőt a napihírek szerkesztésében is következetesen érvényesülnek a munkásmozgalom sajátos szempontjai. Szerkesztőségének összetétele merőben különbözik a többi lapétól: itt a világnézeti egység nélkülözhetetlen követelmény. A »Népszava« szerkesztőségének belső munkatársa csak szociáldemokrata párttag lehet, és igen alaposan megválogatott az a külső ember, akitől rendszeresen vagy akár alkalmanként cikkeket vagy verset, novellát közölnek . . . a polgári lapokkal szemben a »Népszavá«-nál a szerkesztőség cenzúrázta a kiadóhivatali munkát, és nem fordítva, úgyhogy bizonyos alapvető erkölcsi színvonalat igyekeztek megőrizni, s ez a háború végéig lényegében sikerült is."

Tudni kell azonban, hogy a „Népszava" példányszáma nem fejezte ki sem a lap, sem pedig a munkásmozgalom valódi és szüntelenül növekvő erejét. Amikor az előfizetők száma 25 000, a példányszám 40 000 volt, az olvasók száma legkevesebb 120 000 lehetett: egy lappéldányt néha 4–5 ember együtt vásárolt meg és olvasott el. A „Népszava" mellett ebben az időben, – 1900 és 1914 között – már sokszínű munkássajtó élt és küzdött. A Szakszervezeti Tanács folyóirata, a „Szakszervezeti Értesítő" 1904-től, az „Ifjúmunkás" ugyanettől az évtől kezdve jelent meg, 1905 tavaszán indult a „Nőmunkás" és a „Világszabadság". 1906-ban már szociáldemokrata elméleti folyóirat is volt: ekkor indult a „Szocializmus". Az építőmunkás-szakszervezet lapja mintegy 20 000, a vasasoké is 13 000 példányban jelent meg. A nagyobb és iparral is rendelkező vidéki városokban is jó néhány szociáldemokrata munkáslap – közöttük több napilap – küzdött. A pécsi, a nagyváradi, a győri, a kassai, a kecskeméti, a kolozsvári, a temesvári, a pozsonyi szocialista lapok egészítették ki a hadrendet: 1900–1914 között a munkáslapok legkevesebb 100 000 példányban jelentek meg, tehát szerényen számítva is 350 000–400 000 ember számára vitték el a harc szavát.

Az első világháború elején a lap szociálsoviniszta hangon írt, csak 1917–1918-ban követelte az annexió nélküli békét.

A „Népszava" első időszakában a szerkesztők, újságírók között ott volt Garami Ernő, Szabó Ervin, Kunfi Zsigmond, Weltner Jakab, Bresztovszky Ernő, Varga Jenő, Kun Béla, Révész Béla, Böhm Vilmos, Somogyi Béla, a külső szerzők között találjuk Adyt, Kosztolányit, Babits Mihályt, Juhász Gyulát és Kaffka Margitot.

A Tanácsköztársaság napjaiban a „Népszava" volt az egyesült párt reggeli lapja, majd a magyar kommün bukása után újra szociáldemokrata lap lett belőle. Hosszú éveken át a megalkuvás, az opportunista szemlélet jelképezte a lapot, még akkor is, amikor 1933 után „megszüntetve a pártközlöny-jelleget" élénkebb, „újságabb" lett a „Népszava". Igazi hivatását újra csak akkor volt képes méltó módon betölteni, amikor az antifasiszta küzdelemben a lapnál dolgozó illegális kommunisták megszervezték, együtt a szociáldemokrata baloldallal, a híres karácsonyi számot, a népfrontgondolat jelentős magyarországi dokumentumát.

A náci megszállás idején elnémított „Népszava" mint a Szociáldemokrata Párt napilapja éledt fel újra a felszabadulás másnapján – a két munkáspárt egyesülése óta pedig a szakszervezetek központi napilapjaként folytatta munkáját.

A százéves lap – amely egyébként 1977-ben azért viseli homlokán a 105. évfolyam jelzését, mert a „Népszava" annak idején átvette az 1873-ban indult „Munkás Heti Krónika" évfolyamjelzését – folytatója az osztály jogaiért síkraszálló elődök harcának.

Irodalom: A magyar munkásmozgalom történetének válogatott dokumentumai. III. köt. Szikra 1955.
A Százéves Népszava c. sorozat. Népszava, 1972. október–decemberi számai.
Horváth Zoltán: Irodalom és történelem. Szépirodalmi Könyvkiadó 1968.
Dr. Révész Mihály: A mi történetünk I–II. köt. A szocialista tudás könyvtára 1933.

Június

1952. VI. 7–8. Első pedagógusnap Magyarországon.
1952. VI. 8. Üzembe helyezik a Tiszai Vegyiművet.
1877. VI. 17. *Gombocz Zoltán születése.*
1937. VI. 21. A francia népfront-kormány lemondott.
1527. VI. 22. Machiavelli halála.
1852. VI. 24. *Victor Adler osztrák szociáldemokrata vezető születése.*
1852. VI. 25. Vera Figner orosz forradalmár születése.
1927. VI. 24–27. Csepeli munkások sztrájkja (augusztus 30-ig).
1937. VI. 24. Pécsi építőmunkások sztrájkja (július 8-ig).
1937. VI. 26. Nyilas provokáció a hűvösvölgyi szociáldemokrata népünnepélyen.
1717. VI. 27. Brassai Sámuel születése.

A nyelvtudomány embere

Száz éve, 1877. június 17-én született Gombocz Zoltán.

Gombocz Zoltán

A múlt század végén, 1895-től az Eötvös Kollégium növendéke, 1927-től már professzorként, akadémikusként az Eötvös Kollégium igazgatója: így is megrajzolható pályaíve. Az Eötvös Kollégium említése mindenképpen szükséges, ha Gombocz Zoltánról beszélünk. A párizsi Ecole Normale Supérieure mintájára, a középiskolai tanárok lehető legjobb képzésére tervezte és teremtette meg az Eötvös József nevét viselő kollégiumot a múlt század utolsó évtizedében Eötvös Loránd. Az egyetemi munka mellett növendékei az önálló tudományos kutatás felé indító szemináriumi képzésben részesültek. A magyar szellemi élet számos kimagasló alakja volt Eötvös-kollégista. Éppen Gombocz Zoltánról írva mondja el Bóka László: „A Collegium azt jelentette a tudományos életben, amit később a »Nyugat« jelentett az irodalmi életben. Élén B. G. úr állott, Bartoniek Géza, ki Eötvös Loránd baráti körének tiszta tudományos légkörével együtt bevitte a fiatal tudósnemzedék közé a nyugateurópai, elsősorban a francia kultúra tiszta szellemét . . . A kis tanulószobában Péterfy Jenő utasította el ideges gesztussal a Beöthy Zsolt stílusa nyomán felburjánzó, borongó mélység és mélységes borongásszerű frázisokat . . . a diákszobákban egy Zemplén Győző zsenialitása villódzott, egy Horváth János tanult, egy Kodály Zoltán muzsikált, egy Szabó Dezső morcoskodott és csodáltatta magát a fiatal Laczkó Gézával."

Sopronban született – édesapja líceumi igazgató volt, édesanyja pedig a nyelvtudós és Arany János-kutató Lehr Albert családjának tagja – és soproni iskolájának „aranykönyve" éveken át teli volt nevével és jutalmakkal, amiket nyert. Középiskolás diákként Schillert, Goethét, Heinét, Shelleyt, Puskint fordította, Taine el-

méletéről írt és Tolnai Lajosról, Shakespeare-ről. De jutalmat nyert azon a pályázaton is, amin ez volt a pályatétel: „Tárgyaltassanak összehasonlító módon az állatok és növények lélegző-, emésztő- és eledelszerző szervei."

Tanártársai, barátai, tanítványai tanúsították: alig volt olyan tudományág, amely ne érdekelte volna; különleges nyelvtanulási készsége volt, a legkülönbözőbb nyelvek egész sorát sajátította el. A század első évében bölcsészdoktor, 1906-ban a budapesti egyetemen az általános fonetika magántanára, két évvel később ugyanitt francia nyelvészetet tanít, 1914-től a kolozsvári egyetemen ural-altáji összehasonlító nyelvészetet adott elő, 1921-től Budapesten a magyar nyelvészet professzora.

Egyik volt diákja, Horváth József írta róla: „Nemcsak tudósnak, hanem nevelőnek is nagy volt. Azzal, hogy volt, akaratlanul is állandó légnyomást tartott fenn környezetében, hatalmas tájékozottságával, emlékezőtehetségével, s mindig a lényegre törő szokratészi módszerével sokunkat zavarba ejtett. Nemcsak a Mozart-operák szövegét és dallamát nem tudtuk folytatni, de a francia verseket se mindig, s különösen nem Stefan George Baudelaire-fordításait. A vele való beszélgetés sokszor idézte fel a »készületlenség« érzését, nemcsak szakdolgokban, hanem az élet apró kérdéseiben is, emberismeretben, gyakorlatiasságban. Mert ezekről is beszélgetett, sohasem előírásosan, csak egy két megjegyzéssel igazítva el a »látszólagos« tájékozatlanságot."

Professzori működése előtt a nyelvészet azok közé a tárgyak közé tartozott, amelyet a diák a legkevésbé tekintett izgalmasnak. A nyelvészeti órákon legfeljebb indexaláíratási céllal jelent meg sok bölcsész, egészen addig, amíg a katedráról nem szólalt meg a fiatal Gombocz Zoltán. Mert ekkor a magyar nyelvészeti kollégium átköltözött az egyetem legnagyobb termeibe, oda, ahol a legnépesebb hallgatóság is elfért. Gombocz a nyelvészet nagy népszerűsítője is volt: a legszigorúbb tudományosság és színvonalas „érdekesség" kapcsolódott össze előadásaiban.

Húszesztendős volt, amikor első munkája, „A jelenkori nyelvészet alapelvei" addig szokatlanul népszerű hangon, tömören összefoglalja, rendszerezi a tudományág akkor legmodernebb irányzatait, eredményeit. Később a vogul nyelv idegen elemeit kutatja, aztán az altáji nyelvek hangtörténetével foglalkozik, majd a nyelvtörténet és -lélektan kérdéseivel. „Mi nem egy készen kapott filozófiai elméletre alapítjuk magyarázatainkat, hanem a nyelvi élet gondos megfigyelésére elméletünket. Nem a nyelvtörténet nem ismerése tesz bennünket merésszé, hanem éppen a történeti fejlődés lelkiismeretes vizsgálata veti meg szilárd alapját

magyarázatainknak. A nyelvtörténet tényei sohasem lehetnek ellentétben a nyelvlélektan helyes megfigyelésen alapuló, helyesen megfogalmazott eredményeivel" – írta.

Amikor pályája kezdetén az altáji nyelvekkel kezdett foglalkozni, az orosz nyelvet már alaposan ismerte. Eljutott a vogul nyelv problémáinak mélyebb megértéséig: írt a vogul és az osztják nyelv szamojéd elemeiről, a török–mongol hangviszonyokról, készített csuvas szójegyzéket. Számos tanulmánya foglalkozik a magyar szókinccsel, a szavak származásával és fejlődésével (egy példa „A régi magyar ételnevek eredete" című munkája); többször foglalkozik nyelvünk török és bolgár jövevényszavaival.

Amikor 1967-ben megjelent Benkő Lóránd főszerkesztésében, Kiss Lajos és Papp László szerkesztésében „A magyar nyelv történeti-etimológiai szótárá"-nak első kötete, az előszóban a mai nyelvészek joggal hivatkoztak Gombocz Zoltánra is: „. . . 1914-ben indította meg Gombocz Zoltán és Melich János a Magyar Etymologiai Szótár füzeteit. A rendkívül gazdag tartalmú, világviszonylatban is szinte páratlan tudományos apparátusú mű készülése sajnos – nem kismértékben arányainak folytonos növekedése következtében – nagyon elhúzódott, s 1944-ben a *g* kezdőbetűs szavaknak mintegy negyedénél abba is maradt."

Ennek a magyar nyelvtudomány számára lényegében nélkülözhetetlen munkának a befejezése, korszerű megteremtése – felhasználva Bárczi Géza 1941-es „Magyar Szófejtő Szótár"-át is – a mi korunkra maradt: Gombocz nagy igényű tervét a jelen váltotta valóra a magyar szókészlet történetének és eredetének foglalatát jelentő történeti-etimológiai szótár megalkotásával.

„Az ő személye élő cáfolata volt minden nemzedékelméletnek . . ., mert bár a háború előtti generációból származott, hiánytalanul meg tudta magát értetni velünk, húszévesekkel, és egyetlen problémánk, vágyunk se volt idegen számára . . . az az ember, aki valaha Anatole France művészetén nevelődött, percipiálni tudta egy Gide, egy Proust merőben más világképét" – írta 1935-ben tanítványa, Sőtér István.

Személyes hatása, szellemi vonzereje egész tudósnemzedék fejlődésére kihatott; a felszabadulás után újraéledő magyar nyelvészet művelői, továbbfejlesztői jórészt az ő tanítványai voltak.

Irodalom: *Gombocz Zoltán* emlékezete. Beszédek és megemlékezések. Kézirat gyanánt. Budapest 1935.
Bóka László: Gombocz Zoltán (Tegnaptól máig. Szépirodalmi Könyvkiadó 1958.)
Kovalovszky Miklós: Gombocz Zoltán. Budapest 1955.

Victor Adler Magyarországon

Százhuszonöt éve, 1852. június 24-én született Victor Adler osztrák szociáldemokrata vezető.

Victor Adler

A detektív, Aszalay Antal, mindenekelőtt a résztvevők nevét jegyezte fel. Bécsből dr. Victor Adler, az Osztrák Szociáldemokrata Párt vezetője érkezett, s vele jött Julius Popp meg Rudolf Pokorny, mindketten pártvezetőségi tagok. Budapestről négyen érkeztek együtt, az ötödik férfi külön jött. A négy együtt érkező régi ismerőse volt Aszalaynak, négy éve már, amióta a budapesti munkásmozgalom, mindenekelőtt az Általános Munkáspárt megfigyelése volt a feladata. Tovább írta a jelentést: itt van tehát Pozsonyban, és már fel is keresték a Bécsből érkezetteket dr. Csillag Zsigmond, a párt egyik vezetője, aztán Ihrlinger Antal meg Kürschner Jakab, a pártvezetőség tagjai és Rauchmaul Károly, az Általános Munkás Betegsegélyező- és Rokkantpénztár elnöke. Aki egyedül jött: Engelmann Pál.

A detektív őt is ismerte, tudta jól, hogy afféle türelmetlen radikális, folyvást vitázik a pártvezetőséggel, volt már rendőri felügyelet alatt, és jó néhányszor tartottak lakásán házkutatást is. Aszalay emlékezett, hogy leveleket, újságokat, folyóiratokat foglaltak le nála, Bécsből, Lipcséből érkeztek hozzá a szocialista írások. A detektív végül hozzálátott a jelentés megfogalmazásához. Felírta a dátumot: 1889. szeptember 15 – aztán odaírta: a bécsi és a budapesti szociáldemokraták tanácskozása Pozsonyban.

Ez volt az első s talán utolsó alkalom, amikor Victor Adler közvetlenül és személyesen kapcsolódott be a magyar munkásmozgalom életébe. A tanácskozást az osztrákok javasolták és hívták össze – ma már persze megmaradt feljegyzések, adatok híján aligha állapítható meg, hogy a budapestieknek tulajdonképpen mennyi részük volt a találkozó előkészítésében. A tanácskozás

egyik legfontosabb eredménye az lett, hogy Engelmann Pál bekerült a pártvezetésbe. A megbeszélésről a kor történelmét feldolgozó S. Vincze Edit írja: „... megállapítható, hogy az osztrák párt vezetői tisztában voltak az Általános Munkáspárt legnagyobb hibáival. Valóban, Magyarországon a munkásság szervezése volt a legfontosabb feladat, amelyet a munkáspárt elhanyagolt, s amelyből fakadóan tömegmozgalmak szervezése és vezetése helyett a polgári pártok, majd a kormány segítségével próbálta a munkásság jogos követeléseit érvényre juttatni. Helyesen mutattak rá az Osztrák Szociáldemokrata Párt vezetői arra, hogy az Általános Munkáspárt elvei nem felelnek meg a tudományos szocializmus tanításainak."

A külföldi vendégek azt ajánlották a magyar elvtársaknak: vonják be a vezetésbe Engelmannt, váljanak meg Ihrlinger Antaltól, aki ifjúkori forradalmár múltját mindjobban feledte – 1863-ban még részt vett a lengyel felkelésben – és az opportunitásig mérsékelt, minden komolyabb harci feladattól húzódó ember lett.

A bíráló szavak elsősorban Victor Adler szájából hangzottak el. Adler ebben az időben joggal bírálta Ihrlingert: ő maga otthon, Ausztriában ekkoriban még a legharcosabb szociáldemokraták közé tartozott. Polgári radikális nézeteket vallott sokáig, majd a Németországgal való egyesülés híve, a „nagynémetek" egyike lett. Ám amikor a népszerű, tekintélyes bécsi orvos, nem kisebb személyiségek, mint Friedrich Engels és August Bebel révén megismerte a marxizmus tanításait, a szocializmus hívévé szegődött. 1887-ben már szocialista hetilapot alapított. Ez a lap („Gleichheit") is segített abban, hogy mielőbb megalakuljon – az osztrák és a cseh szociáldemokrata mozgalom mérsékelt és radikális szárnyának egyesüléséből – Ausztria Szociáldemokrata Munkáspártja. S ő volt – éppen a pozsonyi tanácskozás évében – az alapítója a párt napilapjának, az „Arbeiter-Zeitungnak". Igaz, hogy a későbbi időben, ahogy múltak az évek, Victor Adler mind kevesebb és kevesebb forradalmi tűzzel irányította a pártot, és a pártegység védelmében az opportunista álláspont védelmezője, kifejtője lett.

Különösen 1905 után változott mindjobban a véleménye a követendő útról. Előbb a tartományi gyűlés, majd a parlament képviselője lett, s amikor pártja 1907-ben kis híján egymillió szavazatot kapott (963 675 voks jutott a szociáldemokratákra) és a parlamentbe 87 képviselőt küldhetett, egyre jobban tartott a tömegmozgalom „túlzásaitól". Azt fejtegette: most már parlamenti úton kell kivívni a munkásosztály győzelmét, a társadalom szocialista átalakítását. Amikor kitört az első világháború, Victor Ad-

ler, aki előbb világosan látta a háború veszélyét és küzdött is ellene – most szembeszegült azokkal, akik tömegharcot kívántak a háború ellen.

Meg kellett érnie, hogy fia, Friedrich (a mozgalomban csak „a fiatal Adler", Fritz Adler néven ismerték), szembefordult vele és lemondott a párt titkári tisztéről. Meg kellett érnie, hogy fia 1916 októberében – tiltakozásként a háború ellen – lelőtte Stürgkh gróf osztrák miniszterelnököt. Fia tárgyalásán tanúként hallgatták ki, és akkor azt mondta: „Fiamnak más volt a véleménye a háborúról, arról, hogy milyen legyen a párt magatartása, mit vihet végbe és mit nem vihet végbe . . . A parlamentet lehetetlenné tette a Stürgkh-rendszer . . ., amely csak egy urat ismert el maga fölött: Tisza István grófot . . ." Victor Adler ott állt a bírósági teremben, amikor kihirdették fiára az ítéletet: halál. A Friedrich Adlerre kimondott súlyos verdiktet csak később, kegyelemből változtatták át 18 évi fegyházra.

Victor Adler akkor már azon dolgozott, hogy Ausztria–Magyarország kompromisszumos békét kössön, hogy helyreálljanak a háború által megszakított kapcsolatok a szociáldemokrata pártok között, hogy ezáltal is megakadályozza a mind erőteljesebb forradalmi irányzat felülkerekedését a pártban és a nemzetközi szociáldemokráciában.

1918 októberében a forradalmasodó Ausztriában a keresztényszocialisták és a szociáldemokraták kerültek kormányra, kikiáltották a köztársaságot, kinyitották a börtönajtókat.

A „fiatal Adler" valóban „a börtönből jövet" lett a megalakuló munkástanácsok központi végrehajtó bizottságának elnöke, Victor Adler pedig megkapta a megalakuló koalíciós kormány külügyminiszteri tisztségét. Hatvanhat éves volt már ekkor – tizenegy napig volt miniszter; a tizenkettediken meghalt.

Irodalom: *S. Vincze Edit:* A Magyarországi Szociáldemokrata Párt 1890–1896. Kossuth Könyvkiadó 1961.
A nemzetközi munkásmozgalom története 1830–1945. Kossuth Könyvkiadó 1973.
Adler Frigyes pöre. Pogány József bevezetésével. Népszava Könyvkereskedés kiadás 1917.

Július

1937. VII. 1. Orosházi szegényparasztok letartóztatása.

1857. VII. 5. *Clara Zetkin születése.*

1902. VII. 11. *Békés-Glass Imre, a munkásmozgalom vértanúja születése.*

1852. VII. 12. Várkonyi István születése.

1927. VII. 15–16. *A bécsi munkásfelkelés.*

1877. VII. 16. *Vaszil Kolarov bolgár kommunista vezetõ születése.*

1937. VII. Sztrájk a Budavidéki Posztógyárban. – Építőmunkássztrájk Szolnokon és Nagykanizsán.

1952. A XV. nyári olimpián Helsinkiben 16 magyar aranyérem.

1927. VII. 25. VIII. 31. Tizennyolcezer budapesti vasmunkás sztrájkja.

1877. VII. 27. *Dohnányi Ernõ zeneszerzõ születése.*

Egy harcos asszony útja

Százhúsz éve, 1857. július 5-én született Clara Zetkin.

Clara Zetkin

Éppen annak az esztendőnek az elején, amelyben Bismarck „kivételes törvénye" a föld alá szorította a német szociáldemokratákat, betiltotta szervezeteiket, lapjaikat, egyre-másra tartóztatták le a párt tagjait, egy huszonhárom esztendős lipcsei tanítónő állt be a harcosok sorába. Szászország egyik kis falujában született, szegény, sokgyerekes tanító lánya volt, korán megismerte a nélkülözést, a szegény ember életét. Amikor osztályelsőként végzett a tanítóképzőben, boldogan vállalt olyan iskolában állást, ahol a nálánál jobb sorshoz szokottak bizony nem szívesen tanítottak volna: Lipcse egyik külterületi, munkások lakta környéken épült szegényes iskolájában. Szerencsés döntés volt: messzi a várostól, a gyárak közvetlen közelében, éppen annak az utcának a szomszédságában volt ez az iskola, ahol a Szociáldemokrata Párt egyik munkásotthona állt. A fiatal tanítónő, Clara Eissner összetalálkozott az orosz marxistával, Oszip Zetkinnel. A találkozás után Clara állandó látogatója lett a munkásotthonnak.

A „kivételes törvény" legfeljebb azt tudta megtiltani, ami a nyilvánosság előtt, a felszínen volt látható. De sem Bismarck, sem a német burzsoázia nem tudta megakadályozni a szocialista gondolat terjedését, sőt az illegális szervezkedést sem. A Lipcsében dolgozó orosz marxista, Zetkin és Clara Eissner a lipcsei illegális szervezet legharcosabb szárnyához tartozott.

Három évvel a párt betiltása után egy besúgó segítségével a rendőrség rajtaütött egy illegális megbeszélésen. Oszip Zetkint is letartóztatták a vezetők egy csoportjával, és mint külföldit, azonnal kiutasították az országból. Clara Eissner idején hírét vette a letartóztatásnak, azonnal menekült. Először Ausztriába ment. Ne-

velőnőként dolgozott egy ideig, s közben a Szocialista Párt megbízásából is tevékenykedett. Rövid időt töltött Olaszországban, majd Párizsba utazott. Ott már várta Oszip Zetkin: hamarosan összeházasodtak. Zetkin oldalán Clara a francia főváros forradalmár köreinek ismert alakja lett.

Párizs megtanította Clara Zetkint a nehézségek elviselésére is: férje súlyosan megbetegedett, s a kis család – közben két gyermekük is született – minden gondja az asszony vállára nehezedett. Napközben egy cukrászdában kiszolgálóként dolgozott, esténként nyelvórákat adott, majd a mozgalom reá háruló munkáját végezte el, éjszakánként varrt, mosott, főzött a családra. S közben a német földön illegálisan megjelenő szocialista lapok munkatársa volt, rendszeresen megjelentek Párizsból küldött gyújtó hangú írásai.

A „vaskancellár" szocialistaellenes „kivételes törvényét" kíméletlenül végrehajtották. 1878-ban Berlinre és környékére úgynevezett „kis ostromállapotot" hirdetett Bismarck: a szocialisták vezetőit – akik még otthon voltak – kiutasították a fővárosból, országszerte megkezdődött a szocialistának ismert munkások elbocsátása. A félig-meddig legális lapokat is betiltották, újabb vezetők választották az emigrációt. A párton belül két szélsőség kezdett egyre hangosabban híveket toborozni. A baloldal anarchista gondolatok jegyében tömörített néhány elkeseredett embert, a jobboldal pedig azt hirdette: „a súlyos körülmények miatt meg kell találni a megegyezést a kormánnyal, a mozgalom csak így menthető meg". A megalkuvók azonban éppúgy nem tudták a kezükbe venni a párt irányítását, mint az anarchisták – az illegalitásban dolgozó vezetés a külföldön élő emigránsokra hallgatott, akik azt ajánlották, hogy a legálisan működő klubok, kulturális egyesületek, munkásdalárdák legyenek a párt fedőszervei. Így is történt. A külföldön alapított német szocialista lap munkatársai közé számíthatta Marx Károlyt és Engels Frigyest, s ott volt a tollukkal küzdők között Clara Zetkin is.

Bismarck és a szocialistaellenes „kivételes törvény" egyszerre, együtt bukott meg 1890-ben. A hazatérő szocialista emigránsok között ott volt a Zetkin házaspár is. 1891-től negyed évszázadon keresztül a szocialista nőújság, a „Die Gleichheit" (Egyenlőség) Clara Zetkin szerkesztésében jelent meg. Német nők százezrei tanulták meg tisztelni és szeretni a törékeny asszonyt. Clara Zetkin mögött, a német pártban végzett munka mellett, már nagy nemzetközi munka is állt: egyike volt azoknak a szocialistáknak, akik a II. Internacionálé 1889-es párizsi alakuló kongresszusát előkészítették. 1907-ben Clara Zetkin lett a II. Internacionáléhoz kap-

csolódó Szocialista és Munkásszervezetek Nemzetközi Nőtanácsának titkára. Az 1905-ös oroszországi forradalom idején úgy foglalt állást, hogy politikai tömegsztrájkkal kell támogatni az orosz munkásokat, mert „Oroszország az osztályharc viharközpontja".

Clara Zetkin tett javaslatot a II. Internacionálé 1910-es koppenhágai kongresszusán arra, hogy minden esztendő március 8-án legyen a Nemzetközi Nőnap.

A német és a nemzetközi munkásmozgalomban újra meg újra fellángolt a harc a revizionisták és az anarchisták ellen, a marxizmus védelmében. A Marx eszméit védelmezők sorában mindig ott állt Clara Zetkin. S ott állt azok között is, akik figyelmeztettek az imperialista háború veszélyére (például a II. Internacionálé 1912-es bázeli kongresszusán). A háború kitörésekor elsők között emelte fel szavát a munkásszolidaritás jegyében a háborús uszítók, a háborús üzletelők ellen. Liebknecht, Mehring és más következetes marxisták oldalán folytatta a harcot, majd 1915-ben ő hívta össze Bernbe a hadviselő országok szocialista nőinek kongresszusát. (A kongresszuson részt vevő bolsevik delegáció egyik tagja Krupszkaja, Lenin élettársa volt.) A berni felhívás hatalmas visszhangot váltott ki, ám Clara Zetkint – együtt Rosa Luxemburggal – letartóztatták és a legembertelenebb körülmények között őrizték a karlsruhei börtönben.

Amikor súlyos betegen kiszabadult, már a Spartakus-mozgalom harcosaként, Liebknechttel és Rosa Luxemburggal együtt a legélesebb harcba kezdett a szociáldemokrácia megalkuvó vezetői ellen. A pártvezetés megfosztotta állásától, elvették tőle a „Die Gleichheit" szerkesztését. Ekkor egy időre a „Leipziger Volkszeitung" asszonymellékletének szerkesztőjeként folytatta tovább újságírói munkáját, és a Spartakus-csoport többi vezetőjével együtt küzdött az internacionalista vonalért, Ebert, Scheidemann és a többi opportunista ellen. 1917 áprilisában Karl Liebknecht is azok között a forradalmárok között állt, akik Gothában létrehozták Németország Független Szociáldemokrata Pártját; a Spartakus-csoport egységesen belépett az új pártba, de megtartotta szervezeti önállóságát.

Amikor orosz földről híre jött, hogy győzött a proletárforradalom, Clara Zetkin így üdvözölte: „Teljes elszántsággal szállok síkra a bolsevikokért. Nézetem szerint a történelem eldöntötte az elméleti kérdést: jogosult volt-e a hatalom megragadása az orosz parasztok és munkások részéről? Az októberi forradalom óriás alakja itt áll előttünk és forró lehelettel zúgja a nemzetközi proletariátus felé: »Vagyok, leszek, kövessetek!«"

Egy ideig még Németország Független Szociáldemokrata Párt-

ja tagja maradt, hogy ott harcoljon a közben megalakult Kommunista Párttal való egyesülésért. 1919 márciusában átlépett Németország Kommunista Pártjába, a Központi Bizottság tagja lett. Ott volt a Komintern III. kongresszusán, ahol Lenin kifejtette, hogy a bolsevik párt és az Október tapasztalatai világjelentőségűek, az egész nemzetközi mozgalomra érvényes tartalmúak, a bolsevizmus taktikája általános minta – ugyanakkor óvott e tapasztalatok vak másolásától és sablonos alkalmazásától. „Köszönjük orosz testvéreinknek, kiváltképpen az orosz proletariátusnak, hogy abban a pillanatban, amikor a világforradalom hatására a régi világ összeomlóban van, megismertettek bennünket a harc módszereivel és eszközeivel, de köszönjük nekik mindenekelőtt, hogy megmutatták nekünk, milyen óriási erő rejlik a harc akarásában" – mondta itt Clara Zetkin.

A Komintern III. kongresszusa után, amikor a fiatal szovjetállam élelmezési helyzete katasztrofálisra fordult, Clara Zetkint bízták meg azzal, hogy szervezze meg a külföldi Munkássegély Bizottságot. A tagok közé olyan embereket hívott meg, mint G. B. Shaw, Albert Einstein, Anatole France, Martin Andersen Nexő, Henri Barbusse. Ebből a szervezetből alakult meg később a Nemzetközi Munkássegély, a Nemzetközi Vörös Segély, az üldözött forradalmárokat támogató nagyszerű, internacionalista szervezet, amelynek 1925-ben elnöke lett.

Clara Zetkin hamarosan a hazai munka mellett (1920-tól élete végéig parlamenti képviselő volt, a párt egyik legtöbbet dolgozó vezetője) a Komintern Végrehajtó Bizottságának is tagja lett. 1923-ban a Végrehajtó Bizottság plénumán Clara Zetkin tartott beszámolót a fasizmus elleni harcról. „A fasizmussal mint rendkívül veszélyes, szörnyű ellenséggel kell számolni; a fasizmus elleni harc az egész proletariátus ügye. Az egyes országok konkrét feltételeitől függően a fasizmusnak különböző vonásai vannak. De két vonás mindenütt jellemzi: először is a legszélesebb társadalmi tömegek hangulatához, érdekeihez és szükségleteihez ügyesen hozzáidomított álforradalmi program, másodszor pedig a legdurvább terror" – mondta itt Clara Zetkin. Tíz évvel a nácik uralomra jutása előtt beszélt így. S ugyanabban az esztendőben Frankfurtban egy tanácskozáson, ahol általános munkásösszefogást, a munkáspártok együttes küzdelmét sürgette a fasizmus próbálkozásai ellen, felszólalásában kijelentette: „A fasizmus azt a veszélyt jelenti, hogy az emberiség egy új világháborúba zuhan bele, amely még embertelenebb és barbárabb lesz, mint az előző imperialista háború a maga minden barbárságával és gyalázatosságával."

Az elkövetkező években munkája középpontjában a fasiszta ve-

szély elleni harc állt. Utolsó nyilvános fellépése is a nácik elleni bátor kiállás volt. A súlyos beteg, egyébként félig vak, már hetvenötödik életévében járó kommunista asszony, akit már hosszú hónapok óta egy moszkvai kórházban kezeltek, megjelent a Reichstag 1932. augusztus 30-i megnyitó ülésén. Clara Zetkint ugyanis újra képviselőjükké választották a német munkások. Abban a parlamentben indult el korelnökként, legidősebb képviselőként az idős asszony, két kommunista képviselőtársától támogatva az elnöki emelvény felé, amelyben kétszázharminc barnainges náci képviselő üvöltözött, velük együtt őrjöngött a „német nemzetiek" és a „néppártiak" negyvennégy képviselője, hallgatott a katolikus Centrum Párt kilencvenhét képviselője, és a baloldalon ott ült százharminchárom szociáldemokrata és nyolcvankilenc kommunista képviselő.

„Ez az óra minden dolgozó egységfrontját követeli. Ez az idő parancsa. Csak így nyerhetjük vissza a szolgaságba döntött, elnyomott, kizsákmányolt milliók szervezeteinek igazi erejét, csak így menthető meg puszta fizikai létük . . ." – mondta a korelnök megnyitó beszédében Clara Zetkin. És beszédének utolsó mondatában az a kívánság volt: bárcsak lehetne korelnök a német munkások és parasztok állama parlamentjének első ülésén is, a fasizmus végleges megsemmisítése után.

Irodalom: *Gilbert Badia:* Németország tegnap és ma. Kossuth Könyvkiadó 1965.
Tokody Gyula–Niederhauser Emil: Németország története. Akadémiai Kiadó 1972.
R. Palme Dutt: Az Internacionálé. Kossuth Könyvkiadó 1966.
A Kommunista Internacionálé története. Kossuth Könyvkiadó 1971.
Kelen Jolán: Clara Zetkin. Népszabadság, 1957. július 5.

Párizs mellett, a Valérien-hegyen

Hetvenöt éve, 1902. július 11-én született Békés-Glass Imre.

Békés-Glass Imre

Négy-öt évtizeddel ezelőtt a „méltóságos gróf Teleki tér" nemcsak a budapesti ócskapiac bódésora, mindenféle csak féligmeddig tiszta üzletek megkötőinek találkozóhelye volt. Itt, a bódék szomszédságában ültek munkára várva taligáikon a messzi vidékről, Csongrád meg Békés megyéből gyalog ideérkezett kubikosok. A húszas évek harmadik harmadában itt tanyáztak azok a kubikosok is, akik a Csengery utcában folyó nagy építkezés, a Laub-féle elektromos üzem földmunkáit végezték. Itt válogatott közülük az építkezés művezetője, Dietrich úr, de itt kereste fel őket egy dús fekete bozontú fiatalember is. A fiatalember beszélgetni járt ide: arról folyt a szó közte és kubikos ismerősei között, hogy kicsi a bér és sok a munka, kevés a kenyér és sok a verejték. Aztán szóba került a múlt, hogy volt már olyan idő magyar földön, amikor jobb sora volt a dolgozó embernek. Tíz éve sincs még, hogy munkáshatalom volt itt – magyarázgatta a fekete hajú fiatalember, aztán meg még messzebbre pillantott vissza a múltba: Dózsa paraszthadairól, igazságtevő harcáról beszélt Dózsa unokáinak. Harmadszornegyedszer járt már a Teleki téren, amikor az első röpcédulát odaadta az egyik kubikosnak. A „Friss Újság" aznapi számába tette bele, azt nyújtotta oda.

Néhány nappal később Dietrich művezető a Csengery utcai építkezésen meglátta a röplapot egy állványon. Zsebre dugta és sietett a Zrínyi utcába a főkapitányságra, hogy jelentést tegyen. „Mi is utánanézünk, de maga is tartsa nyitva a szemét, Dietrich úr!" – mondták a politikai osztályon, és egy hét sem telt bele, a Csengery utcából egy detektív kísérte be a főkapitányságra Solymosi Ignác jászárokszállási kubikost.

Sombor-Schweinitzer rendőrtanácsos bekérte az építővállalattól a Laub-féle üzem munkáin dolgozók névsorát. Nem kellett sokáig böngésznie a névsort. Hamar feltűnt egy név: Solymosi Ignácé. „Mindenesetre hozzátok be. Vöröskatona volt, aztán elkaptuk, internáltuk, de sose nyugodott, akkor se, amikor talicskával jött Pestre, akkor se, amikor bányásznak ment . . . A Vági-pártban is zavargott . . . Bizonyosan tud majd valamit a röpcéduláról. Hozzátok csak be" – mondta detektívjeinek a tanácsos.

Így kezdődött – és hamarosan jó néhány társával együtt a fekete hajú fiatalember is bekerült a főkapitányságra. 1928. január 19-én vették őrizetbe. Amikor az első jegyzőkönyvet felvették, Schweinitzer is ott volt a kihallgatószobában. Ült, hallgatott, maga elé húzta a már elkészült jegyzőkönyv lapjait. „Glass Imre. Született 1902, Budapest. Géplakatos. Munkahelye: Csonka-gépgyár, kisműhelyek, György és Somogyi vaskereskedés, újra géplakatos, aztán kifutó, aztán mindenes a boltban. Nős Varga Ilával . . . A Szociáldemokrata Pártba 1925-ben lépett be . . . Az antialkoholista-mozgalomban, a természetbarát-mozgalomban tevékenykedik . . . 1925-ben tagja a Magyarországi Szocialista Munkáspártnak is . . ." – Schweinitzer csak ennél a mondatnál szólalt meg: „Ahá! MSZMP, Vági-párt . . . Most már értem, édes komám!"

A rendőrségi jegyzőkönyv persze csak azt tartalmazhatta, amit Glass Imre elmondott s amit a detektívek más vallomásokból, veréssel, kínzással kikényszerített vallomásból tudtak. A lényeg, a legfontosabb tény ismeretlen volt előttük. Glass Imrét 1927-ben felvette tagjai sorába a Kommunisták Magyarországi Pártja.

A Teleki téri kubikosok között agitáló kommunistákat „az állami és társadalmi rend erőszakos felforgatása bűntettével" vádolták. Glass Imre ellen az állt a vádiratban más „bűnök" mellett, hogy a lakásán megtalált írógépen röpirat megírásához kezdett Dózsa Györgyről. Meglelték a polcán Márki Sándor történetíró két könyvét Dózsa Györgyről. Az egyik 1883-ban, a másik 1913-ban került ki a nyomdából, de azért „kommunista irodalomnak" nézték a detektívek. Glass Imre, egy a sok vádlott közül, kétévi börtönbüntetést kapott, s mert az ítélet nem emelkedett jogerőre, egyelőre őt szabadon bocsátották. De a börtönben maradt Lándor Béla író, Fedor János géplakatos és Solymosi Ignác kubikos. S velük együtt állították újra a bíróság elé 1930. július 10-én Glass Imrét. Ekkor már a hatóságok összekapcsolták a Teleki téri agitáció ügyét más „kommunista bűncselekményekkel" is: százznál több kommunista harcost vittek megbilincselve a börtönből a tárgyalóterembe.

A hatóságok zárt tárgyalást akartak. Féltek a nyilvánosságtól: arra gondoltak, hogy ha a vádlottak a valóságot, a munkásosztály és a parasztság helyzetének tényeit nyílt tárgyaláson foglalják össze, ott mondják el, hogy miért küzdöttek, a bírósági eljárás újabb ezrek szemét nyitja fel. Így hát a nyomozókon és fegyőrökön kívül csak a bírák és a vádlottak voltak a teremben.

Amikor a bíróság tagjai beléptek, Lándor Béla elkiáltotta magát: „Éljen a Kommunista Internacionálé!" A többiek hangos éljennel feleltek. Egyetlen vádlott sem volt hajlandó felelni a bírák kérdéseire. Glass Imre, hasonlóképpen a többiekhez, csak ennyit mondott: „Osztálybíróság előtt, zárt tárgyaláson nem vallok." Hallgatott akkor is, amikor ügyében az ügyész, a bíró és a védő szólt, s csak akkor volt egyetlen mondata, amikor az ítélőtábla nevében Szemák Jenő ítélőtáblai bíró közölte: a törvényszék által hozott kétéves börtönbüntetés most már jogerős. „Éljen a Kommunisták Magyarországi Pártja!" – kiáltotta.

A börtönben – a Gyűjtőfogházban és a szegedi Csillagbörtönben kellett letöltenie a két évet – nemcsak a „pártegyetem", azaz a cellában, folyosón tanuló szeminárium hallgatójaként igyekezett szélesíteni tudását, nemcsak a börtönbeli illegális sajtó grafikonjait rajzolta, nemcsak a bánásmód megváltoztatásáért vívott éhségsztrájk szervezőjeként állt helyt, hanem az egyik legfontosabb üzenetközvetítő, kapcsolatfenntartó is volt. Lakatosként dolgozott, hirtelen elromlott zárakat, lakatokat javított, így hát a börtön minden részére eljuthatott.

Amikor kiszabadult a börtönből, Glass Imre, bár tudta, hogy ha ismét letartóztatják, súlyos, hosszú börtönbüntetéssel kell szembenéznie, újra bekapcsolódott a pártmunkába. Ő hozta létre például 1932-ben a párt egyik nyomdáját: Tóth Sándor bőripari munkás sashalmi, Lőcsei úti lakásán, a padláson működött a sokszorosítógép, amelynek kezelését is Glass Imre mutatta meg Tóth Sándornak.

Még öt éven át harcolt itthon Glass Imre. 1937-ben egyre nehezebbé vált az illegális munka a rendőrség előtt már ismert kommunista számára. Glass Imre feleségével együtt azt kérte a párttól: engedélyezzék számukra, hogy a spanyol szabadságharcosok soraiban küzdjenek tovább. A párt hozzájárult az úthoz, a horthysta rendőrség is megadta a messzire, tengerentúlra szóló kivándorló-útlevelet. („Legalább két kommunistával kevesebb lesz Magyarországon" – mondta Glassnénak Schweinitzer rendőrkapitány.)

1937 tavaszán már Franciaországban volt a házaspár. Ám a spanyol nép harcát csak francia földről segíthették. A Francia

Kommunista Párt nem engedte továbbutazni Glass Imrét, aki itt felvette a Békés fedőnevet. Az akkor mintegy huszonötezernyi, Franciaországban dolgozó magyar munkás körében szükség volt a propagandamunkára: a képzett magyar kommunista a Francia Kommunista Párt soraiban harcolt tovább. Napközben a párizsi világkiállításon takarítóként, majd portásként, később egy vegyiüzemben alkalmi munkásként dolgozott, felesége egy mosoda munkásnője volt.

Amikor a nácik megtámadták Franciaországot, Békés-Glass Imre hamarosan a külföldi önkéntesek 23. gyalogezredében, most már egyenruhában, küzdött a fasizmus ellen. A francia haderő összeomlása után egy ideig az ország meg nem szállt déli részében élt, ám amikor 1940 őszén újra Párizsba érkezett, hamarosan az ellenállás kommunista harcosai közé állt. (Mód Péter és Rostás István vitték el az első találkozóra; előbb plakátragasztás, röpcédulaszórás volt a feladata, majd egy olyan csoportot bíztak rá, amely náci raktárakat, a megszállók laktanyáit, éttermeit robbantotta.)

A francia fegyveres ellenállás, a kommunista szabadságharcosok történetében, az FTP (a Franc-tireurs et Partisans) hőseinek sorában külön lap a „détachement IV", a negyedik osztag tagjainak küzdelme. Az egyik – több éven át eredményesen harcoló – valóban nemzetközi, a francia munkások, értelmiségiek mellett a francia földön dolgozó legkülönbözőbb nemzetiségű antifasisztákból álló partizánegység vezetője egy örmény költő, Manouchian volt. A robbantóberendezéseket – vonatokat, utakat, hidakat röpítettek a levegőbe a nácik számára legfontosabb helyeken a szabadságharcosok – két magyar kommunista állította össze. A vastartályokat, bombatesteket Békés-Glass Imre angyalföldi géplakatos készítette el, a töltetet egy erdélyi kommunista, a prágai egyetemen végzett Wolf Ferenc vegyészmérnök állította össze. Ő is fedőnevet viselt: Boczor József névre szóltak az okmányai.

1943. november 17-én hosszú és sokáig eredménytelen hajsza után a nácik zsoldjában álló francia politikai rendőrség Békés-Glass Imre nyomára bukkant. Éppen akkor esett át egy kisebb műtéten – ez még a legalitás körülményei között is nehezítette volna mozgását. Utána lőttek, bekerítették. „Békés-Glasst alaposan megviselték a vallatási módszerek, de az utolsó percig tartotta magát. Nem voltak illúziói: pontosan tudta, mi vár rá. Kihallgatása közben nekiment kínzóinak. Több detektív megsebesült, s csak erősítés után »boldogultak vele«. Békés-Glass Imre árulás áldozata lett, csaknem 200 ellenálló társával együtt. Sok jel mutat arra, hogy egy, a mozgalomba beépített ügynök juttatta őket

hóhérkézre . . . Az elfogottak között volt Manouchian is, a csoport vezetője és Boczor József, valamint Elek Tamás . . . Az agyonsanyargatott partizánokat lefényképezték, és tablójukat hatalmas plakátokon kiragasztották Párizs utcáin az alábbi felirattal: »A felszabadítók«. A német propaganda ezzel azt akarta elhitetni, hogy a »becsületes« francia kollaborál a nácikkal, s csak az idegenek állnak ellen. Következésképpen: a németekkel való együttműködés minden hazafi kötelessége. A hitleristák azonban nem érték el céljukat. Ellenkezőleg: a nép többsége tudta, hogy ezek az internacionalisták nem idegen érdekekért, hanem egyetemes antifasiszta célokért küzdöttek. Másnap a plakátokon nagy betűkkel, titkos kezek válaszoltak a kérdésre: Igen! Több helyütt a tablók alatt friss virágot találtak a német járőrök" – írja Hegedüs Sándor a róluk készült tanulmányban.

Az utolsó szó jogán a francia földön a magyar szabadságért is hősi halálba induló Békés-Glass Imre ezt mondta: „Nincs semmi megbánnivalóm. Igaz emberként igyekeztem élni, és úgy is halok meg." A feleségének írt néhány soros búcsúlevél csak nagy sokára került a címzetthez – a kommunista asszonyt, Varga Ilát koncentrációs táborba hurcolták. Két mondat a levélből: „Semmit sem vethetek a magam szemére, emberül éltem és meghalni is így akarok. Nem sokat ér az élet szabadság nélkül, s akiknek nem volt bátorságuk küzdeni az életükért, nem is érdemlik meg azt . . ."

1944. február 21-én, Párizs mellett, a Valérien-hegyen halt hősi halált huszonkét társával együtt Békés-Glass Imre. Ma Párizsban utcanév örökíti meg huszonhármuk, a Manouchian-csoport emlékét. S versek sora közt Aragon költeménye:

„Huszonhárman mikor virágoztak a puskák
Huszonhárman adták szivüket tul korán
Mind idegen volt ám testvér a harc jogán
Huszonhárom végső szava Franciaország
Belé is haltak ők oly életszeretők."

Irodalom: *Hegedüs Sándor:* Békés-Glass Imre. Párttörténeti Közlemények, 1968. 3. sz.
Pécsi Anna: Magyar antifasiszták a francia és a belga ellenállásban. (Fegyverrel a fasizmus ellen. Zrínyi Katonai Kiadó 1968.)

Sortűz a Schmerling téren

Ötven éve, 1927. július 15-én általános sztrájk és véres rendőrsortűz volt Bécsben.

Választás volt 1927 áprilisában Ausztriában, amelyen Ausztria Szocialista Pártja megszerezte a szavazatok 42 százalékát: 3 641 526 voksból nem kevesebb mint 1 539 635 jutott a szocialista jelöltekre. Ez azt jelentette, hogy a bécsi parlamentben ez a párt lett a legerősebb. A két jobboldali párt – a kereszténységszocialisták és a nagynémetek – mindössze hét százalékkal kapott több szavazatot. Ebben az időben már kiépült, az egész országban helyi szervezetekkel rendelkezett a Heimwehr, ez a már 1919–1920-ban megalakult „önkéntes katonai szövetség", amely a reakció legszilárdabb támasza volt. A tevékenységéhez szükséges milliókat a nagyipar adta, vezetői az egykori Monarchia volt tisztjei voltak, legénysége kispolgári, zsírosparaszti rétegekből került ki. Kerekes Lajos írja Ausztria történetéről szóló monográfiájában, hogy az Osztrák–Magyar Monarchia összeomlása után az egykori hatalmi apparátus tagjainak nagy része (tábornokok, katonatisztek, udvaroncok, tisztviselők) deklasszálódott, és Ausztriában a köztársaság megdöntésétől remélte régi pozíciói visszaszerzését. Mivel az 1918 novemberében született Osztrák Köztársaságban már az első (1919. februári) választásokon kirajzolódott az ország politikai erőviszonyainak képe, mert 72 szocialista képviselővel szemben 69 kereszténységszocialista került be a parlamentbe, az utóbbi csoport, a jobboldal – a szocialisták ellenében – szívesen fogadta a Heimwehr kívülről jövő támogatását. (Erre a támogatásra a többi között azért is szükségük volt, mert például a hadseregbizalmiak 1923-as választásán 14 215 katona szavazott a szocialista és mindössze 1054 a kereszténységszocialista jelöltekre.)

A Szocialista Párt legfelső vezetésében szinte kivétel nélkül opportunisták ültek, a párt jellegzetesen reformista párt volt, bár tömegei szüntelenül balra nyomták volna. A párt különösen erős volt a fővárosban. Bécs a szocialista városvezetés évei alatt – a húszas évek elejétől kezdve – valóban példamutató szociális ellátást igyekezett biztosítani a munkásoknak. A párt bécsi népszerűsége, eltúlozva, együtt a polgári demokratikus rend eszményé-

sítésével, olyan kijelentésekre ragadtatta az 1927-es választások után a szocialista vezetőket, hogy „még 300 000 szavazat és Ausztriában parlamenti úton győz a szocializmus".

Pedig a szociáldemokrácia sejthette volna, hogy a polgárság, a nagytőke aligha egyezne bele, hogy az amúgy is féktelenül gyűlölt „bécsi vörös vezetés" országossá legyen. (Kerekes Lajos: „1923 februárjában »ismeretlen tettesek« megölték a szociáldemokrata Birnecker üzemi tanácstagot, 1923 májusában Still szervezett vasúti munkást, 1923 szeptemberében Kovarikot, a Republikanischer Schutzbund tagját, majd 1925 májusában a szocialista Adam Müller kerületi tanácsos esett a fegyveres bandák áldozatául. Az állami szervek a tettesek elleni eljárásban feltűnő nemtörődömséget tanúsítottak, s ha a tömegfelháborodás miatt esetenként le is tartóztatták a gyilkosokat, gondoskodtak arról, hogy a bíróságok enyhe ítéleteket szabjanak ki.")

A kép teljességéhez tartozik egyébként a Republikanischer Schutzbund helyzete: ezt a már 1919–1920-ban küzdő munkásosztagból álló alakulatot hivatalosan 1923-ban szervezte meg a Szocialista Párt. Alapítója és vezetője az a Julius Deutsch volt, aki 1919 áprilisában szétverette a Magyar Tanácsköztársaság mellett tüntető bécsi munkások felvonulását – igaz, hogy 1934-ben ő lett a vezetője az osztrák munkások levert februári felkelésének és a spanyol szabadságharc idején a Szocialista Munkásinternacionálé egyik képviselője lett a nemzetközi brigádoknál. A Schutzbund, a Köztársasági Védszövetség mintegy 85 000 embert fogott össze, és még Deutsch minisztériumi állásának idején jelentős fegyverkészleteket rejtett el.

Még a tavaszi választások előtt súlyos provokáció színhelye volt a magyar határ közelében, Burgenlandban levő Schattendorf kisközség. A szegény, az óriási Esterházy-birtok árnyékában élő, vallásos, katolikus lakosságú faluban már 1920 óta folyvást nőtt a szocialista szavazók száma. 1927-ben az elöljáróságban már ők voltak többségben. A környéken a húszas évek második felében megkezdte a szervezkedést a jobboldali frontharcosszövetség is, így akarták elvonni a Szociáldemokrata Párttól a szavazókat. A szocialisták, erejük bizonyítására, 1927. január 30-án Schutzbund-szemlét rendeztek Schattendorfban. Amikor a falu lakosai által elkísért Schutzbund-osztag áthaladt a falu főutcáján, egy vendéglőből néhány lövés dördült el. Többen megsebesültek, egy idős hadirokkant és egy hatéves kisfiú holtan maradt az úton. A gyilkosságok rendkívüli felháborodást keltettek, számos iparvárosban tüntettek a munkások, Karl Seitz bécsi szocialista polgármester kijelentette: „A gyilkosoknak most bűnhődniök kell!"

A bécsi munkások felkelése

Ezrek érkeztek a faluba az áldozatok temetésére, a nyitott sírnál Ottó Bauer, a Szocialista Párt képviselőcsoportjának vezetője mondott gyászbeszédet, ugyanebben a szellemben. A munkástömegek a gyilkosok törvényszéki tárgyalását azzal várták, hogy ezúttal talán mégsem lehet megmenteni a jobboldali fegyvereseket.

A bűnper tárgyalása 1927. július 5-én kezdődött. A jobboldali sajtó a gyilkosokat olyan „hazafiakként" mutatta be, akik „javaikat és az országot a vörös diktatúrától félve" védelmezték. Bár világosan, pontosan kiderült a vizsgálatból, hogy a gyilkos lövéseket egy zárt épületből, egy békés felvonulás utolsó soraira célozva adták le, a jobboldal (és a védők, a kormányhoz közel álló ügyvédek) azt állították: „félelemből" és a „veszély jelzésére" kaptak fegyverükhöz . . . Július 14-én hirdettek ítéletet. A bécsi legfelsőbb bíróság felmentette a gyilkosokat. Már este munkásgyűlések voltak, éjszaka aztán úgy döntött az osztrák munkásság, hogy általános sztrájkkal tiltakozik a gyalázatos ítélet ellen.

Július 15-én megállt a közlekedés, megszűnt a gáz- és villamosáram-szolgáltatás, Bécsben mintegy 200 000 munkás ment a Ring felé, ahol a parlament előtt kívántak tüntetni. Amikor már egyre több hír érkezett a szüntelenül ülésező, dönteni a munkások élére állni nem akaró szocialista pártvezetőséghez a tüntetők ellen a legdurvábban fellépő rendőrség támadásáról, végre – nagyon későn – hozzájárultak ahhoz, hogy a Schutzbund-egységeket riasszák. A tömeg közben már számos helyen összecsapott a kardlappal hadakozó rendőrökkel. A munkások között már terjedt Ausztria Kommunista Pártjának röpcédulája, amely a jobboldali fegyveres szervezetek lefegyverzését követelte és azt, hogy az államigazgatásból távolítsák el a reakció leghangosabb képviselőit. Mindenekelőtt Vaugoin és Schober miniszterek távozását követelte a röplap, ezek voltak a legnyíltabb támogatói a Heimwehrnek, általában az „ellenzéki" jobboldalnak. A városháza, a Burgszínház körül szabályos csata alakult ki; a munkások felszedték a kövezetet és kőzáporral űzték el a rendőröket, akik a közeli igazságügyi palotába menekültek. Néhányan oda is követték őket, és az épületbe bejutott csoport több nagyméretű Ferenc József-képet dobott le az emeleti ablakokból az utcára, majd megkezdődött az iratok, papírkötegek kidobálása is. Az utcán meggyújtották a császár képét, majd máglyát raktak a papírból is. Megállapíthatatlan, hogy miként történt, az épület, minden valószínűség szerint provokátorok közreműködésével, kigyulladt.

A kormány – akárcsak a szocialista pártvezetőség – töprengett, nem tudott dönteni, bár a jobboldallal rokonszenvező nagytőke azt ajánlotta: kemény kézzel kell leverni a tüntetést. A Szocialista Pártban akadtak néhányan, akik megérezték: ez elsőrangú alkalom, hogy az ország többségét tevő munkások, a dolgozó emberek többsége, a nyugalmat akaró rétegek többsége nevében maguknak követeljék a kormányhatalmat, és végre kitisztogassák az államapparátusból a jobboldal embereit, a gyilkosok védelme-

zőit, a szocialistákban is „vörösöket" látó volt tiszteket, volt császári lakájokat, végre meggátolják a jobboldal fegyveres bandáinak további garázdálkodását. De a szocialista vezetés megtagadta volna egész addigi tevékenységét, ha ilyen döntést hoz. A Schutzbund parancsra várt, nem mert a vezetőség döntése nélkül a munkások védelmére beavatkozni. A pártvezetőségben azok vitték döntésre a dolgot, akik azt mondták: „nem szabad most fellépni, mert abból polgárháború, vérontás lehet." A kommunisták hiába mondták: most itt az alkalom, hogy szólamok helyett valóban tettekkel lépjen fel a Szocialista Párt a tőkés rendszer fegyveres bandái ellen. A „békét" akarók, azaz az osztály-együttműködés hívei megakadályozták a munkásosztály önvédelmét.

A burzsoázia töprengése rövid ideig tartott. Seipel prelátus, a kancellár, Vaugoin hadügy- és Schober belügyminiszterrel való beszélgetése után kijelenti: akik e megmozdulásban részt vettek, „nem várhatnak tőlem irgalmat". Közben a Schutzbund egy osztaga Theodor Körnernek, a hivatásos tisztből lett szocialista Schutzbund-tábornoknak a vezetésével helyreállítja a rendet az igazságügyi palota környékén. A tömeg egy része tovább tüntetett, mindenekelőtt a „Reichspost" című szélsőséges, keresztényszocialista lap és a „Wiener Neueste Nachrichten" című nagynémet, az Anschlusst (a Németországhoz való csatlakozást) politikai programként valló újság szerkesztősége előtt: ezek a lapok voltak azok, amelyek a schattendorfi események után a maguk célzatos, munkásellenes hangulatkeltésével a polgárságot szabályos „vörösellenes" hisztériába hajszolták, holott a Szocialista Párt vezetését igazán túlzás lett volna vörösnek tekinteni.

Schober belügyminiszter végül parancsot adott a rendőrségnek, hogy „most már aztán tényleg tisztítsa meg az utcát". Ekkor már a tüntetés vesztett erejéből, csak az igazságügyi palota előtt volt nagyobb tumultus: itt néhány fegyvertelen szocialista Schutzbund-tag kíséreltc meg az amúgy is hazafelé tartó munkások tömegét úgy irányítani, hogy azok ne zavarják a közlekedést. A Schober-féle tűzparancsot akkoriban kapták meg a rendőrök. A Schmerling tér köveit hamarosan vér borította – sortűz, majd újra sortűz dördült. Kilencven halálos áldozata és több száz sebesültje volt ennek a tüntetés utáni rendőrbosszúnak.

A sztrájk – most már a meggyilkolt munkások emlékére is – tovább folyt. A Kommunista Párt lapja, a „Rote Fahne" rendkívüli kiadásban követelte a munkásosztály önvédelmi felfegyverzését, a jobboldal ártalmatlanná tételét. Az egyik munkásnegyedben, Favoritenben, Otto Bauer megkísérelte megmagyarázni a Szocialista Párt vezetőségének kapituláns álláspontját, visszauta-

sította azt a kommunista követelést, hogy folytassák a sztrájkot a munkásellenes kormány – amely vidéken azonnal megnyitotta a fegyverraktárakat a Heimwehr előtt! – lemondatásáért.

Július 20-án temették a rendőrsortűz áldozatait. A gyászbeszédet mondók közül egyet, Johann Koplenig kommunista képviselőt, a párt vezetőjét, még a temetőben letartóztatták és „hazaárulás" miatt vádat emeltek ellene. Július 26-án összeült a parlament. Seipel prelátus, a kancellár kijelentette: „A rendőrség, hála istennek, teljesítette a kötelességét."

Az osztrák burzsoázia többsége úgy érezte, most már végleg le kell számolni a baloldallal; még a mérsékelt reformista, osztály-együttműködésre kész szocialistákkal is. Az 1927-es júliusi szocialista párti megalkuvás egyik előkészítője volt a jobboldal uralomra kerülésének, az osztrák „rendi állam", a Dollfuss- és Schuschnigg-féle, Hitlerrel szemben álló fasiszták állama megszervezésének és végül Ausztria, a köztársaság bukásának, az Anschlussnak is.

Irodalom: Kerekes Lajos: Ausztria története 1918–1955. Akadémiai Kiadó 1966.
Arnold Reisberg: 1934. február. Kossuth Könyvkiadó 1976

Kolarov

Száz éve, 1877. július 16-án született Vaszil Kolarov.

Vaszil Kolarov

A fiatal Kolarov, aki Nikopol munkásait és forradalmi értelmiségét szervezte és megalapította a város pártszervezetét, a tesznyákok közé tartozott. A valódi marxisták, az osztályharc törvényeit valló, a pártfegyelem fontosságát hangoztató szocialisták magukat „szűkelvű", a marxizmushoz szigorúan ragaszkodó szocialistának, azaz „tesznyáknak" nevezték. Egy ideig otthon, majd éveken át Svájcban tanult; jogi végzettséget szerzett. 1905-től – ekkor már megtörtént a nyílt szakítás, 1903-ban elváltak egymástól „tesznyákok" és „sirokik" (véleményük szerint a burzsoáziával „építő módon" együtt lehet működni), de mindkét párt megtartotta a Bolgár Szociáldemokrata Munkáspárt nevet – Kolarov a tesznyákok központi bizottságának tagja, majd 1923-tól parlamenti képviselője lett. A tesznyákok elküldték megbízottaikat a svájci Zimmerwaldba, ahol 1915 szeptemberében, tehát az első világháború első évének végén a háborút imperialista háborúnak nyilvánították. A találkozón tizenegy ország harmincnyolc delegátusa vett részt – közöttük a baloldal élén Lenin. A konferencia elítélte a hadihiteleket megszavazó és országaik háborús kormányában tárcát vállaló szociálsovinisztákat, és felhívta a harcoló országok népeit, hogy küzdjenek az annexió és hadisarc nélküli békéért. Lenin és a baloldal többi képviselője megszavazta ugyan a kiáltványt, de bírálta következetlenségeit, mindenekelőtt azt, hogy nem szakít a szociálsovinisztákkal, nem hív fel a burzsoá kormányok megdöntésére. A bolgár tesznyák szocialisták küldötteként Kolarov is ott volt Zimmerwaldban. „Aktív imperialistaellenes harcukban a tesznyákok következetes forradalmi marxistaként tűntek ki. (»Tetteikben internacionalisták« – mondta Le-

nin.) De nem voltak bolsevikok, nem álltak bolsevik alapon a proletárforradalom alapkérdéseiben, nem harcoltak az imperialista háborúnak polgárháborúvá való változtatásáért. Ennek fő oka az a helytelen felfogás volt, hogy Bulgáriában a kapitalizmus korlátozott fejlődése miatt a proletárforradalom nem volt közvetlenül napirenden. Ez a felfogás akadályozta a pártot abban, hogy kihasználja az 1918. évi kedvező forradalmi helyzetet, és a Bolgár Népi Földműves Szövetséggel karöltve hozzáfogjon a fegyveres tömegfelkelés előkészítéséhez, és megdöntse a burzsoá monarchista uralmat" – olvasható Bulgária történetében Dimitrov és Kolarov pártjának, a tesznyákoknak politikai vonaláról.

Amikor a Bolgár Szociáldemokrata Munkáspárt (tesznyákok) XXII. kongresszusán, 1919 májusában megerősítették a párt részvételét a Kommunista Internacionálé megalakításában és a párt nevét Bolgár Kommunista Pártra változtatták meg (mindig ott volt a párt neve után zárójelben a tesznyák szó, a múlt harcaira való megemlékezésül), a Központi Bizottság titkárává Vaszil Kolarovot választották.

A párt titkáraként végzett munka mellett Kolarov igaz internacionalistaként vállalt szerepet a nemzetközi mozgalomban is. 1920-tól a Balkáni Kommunista Föderáció titkára, 1922-től a Komintern Végrehajtó Bizottsága, majd az Elnökség tagja, 1922–1924-ben a Kommunista Internacionálé Végrehajtó Bizottságának főtitkára.

1923-ban, amikor a júniusi fasiszta államcsíny után nehéz és a dolgozókra nézve veszterhes idők következtek be Bulgáriában, a Komintern Végrehajtó Bizottsága úgy döntött: Vaszil Kolarov térjen haza, legyen ott a bolgár munkásosztály vezérkarában. Kolarov júliusban Bulgáriába érkezett, azonban mindjárt megérkezésekor letartóztatták és egy ideig fogva is tartották. Augusztus első napjaiban a párt Központi Bizottsága úgy döntött: hozzá kell fogni a fegyveres felkelés előkészítéséhez a fasiszta uralom megdöntésére. Megkezdődött a bolgár antifasiszta erők egységfrontjának megszervezése. A párt kiadta a munkás-paraszt hatalom megteremtésének jelszavát. A Központi Bizottság ülésén volt más hang is: néhányan a fegyveres felkelés ellen foglaltak állást. A pártvezetés szilárd forradalmi magvának, Vaszil Kolarovval és Georgi Dimitrovval az élen, jelentős nehézségeket kellett leküzdenie a felkelés előkészítése során.

Az osztályellenség, a fasiszta kormányzat szeptember második hetében több mint kétezer kommunistát és forradalmi gondolkodású dolgozót vett őrizetbe; szerencsére a vezetés érintetlen maradt. Már szeptember 13-án fegyveres összetűzések lobbantak fel

– válaszul a letartóztatásokra –, egy nappal később pedig Szófiában sztrájk robbant ki, ám hamarosan be kellett fejezni: hiányos volt az előkészítés, gyenge a vezetés.

A párt Központi Bizottsága szeptember 20-án elhatározta, hogy a felkelés a 22-éről 23-ára virradó éjszakán kezdődik. „A felkelés célja Alekszandar Cankov bitorló kormányának a megdöntése és a munkás-paraszt hatalom megteremtése volt. A határozat katonai forradalmi főbizottság létrehozását irányozta elő a Kommunista Párt és a Földműves Szövetség képviselőinek részvételével. A bizottság tagjaiul a párt részéről Vaszil Kolarovot, Georgi Dimitrovot és a párt vracai körzeti titkárát, Gavril Genovot jelölték ki."

Ám a Sztara Zagora-i körzetben már a Központi Bizottság ülésének hajnalán kitört a fegyveres harc; a katonai túlerő azonban leverte a forradalmárokat. Az ország többi körzetében jó néhány községet és várost foglaltak el a felkelők, akik a párt által megállapított időben kezdtek harcba. A központ Ferdinand kisváros – ma a felkelés egyik hőséről Mihajlovgrad a neve – volt: itt tartózkodtak a vezetők, közöttük Kolarov. A túlerő, az árulás miatt a felkelés a hónap utolsó napjaiban elbukott – az északnyugat-bulgáriai felkelők jugoszláv területre vonultak vissza.

Néhány nappal később Vaszil Kolarov már Bécsben volt: megszervezte a Bolgár Kommunista Párt Külföldi Irodáját. – Az Iroda, amellett, hogy sikeresen segítette a fasiszta terror és boszszúállás nehéz napjaiban is a párt föld alá szorított, de nem lankadó harcát, felhívta a figyelmet a terrorhullám erősödésére.

Ezután újra a nemzetközi mozgalom igényelte Vaszil Kolarov munkáját – vezette a Kommunista Internacionálé Végrehajtó Bizottságának balkáni titkárságát, 1928–1939 között a Parasztinternacionálé Végrehajtó Bizottságának elnöke volt, majd a Nemzetközi Agrárintézet elnöke.

A második világháború kitörése, különösen pedig a Szovjetunió elleni náci támadás után a Szovjetunióban dolgozó Vaszil Kolarov a kommunisták pártja – most már az újjáéledt Munkáspárttal együtt Bolgár Munkáspárt néven – vezetőinek sorában küzdött azért, hogy Bulgária népe fegyveres tömegharcot indítson a monarcho-fasiszta hatalom és a nácik ellen.

Az 1944. szeptemberi fegyveres felkelés napjaiban hazatért. Harcos szelleme, neve természetesen már otthon volt előbb is, hiszen az egyik nagy partizáncsapat, a Plodviv, Aszenovgrád és Popovo környékén küzdő csoport Vaszil Kolarov nevét viselte.

A forradalmi harcokban megedzett kommunista harcos az új, a felszabadult Bulgáriában előbb mint a nemzetgyűlés elnöke, a

köztársaság kikiáltása után mint ideiglenes köztársasági elnök, majd miniszterelnök-helyettes és külügyminiszter, végül pedig Dimitrov halála után mint miniszterelnök szolgálta hazáját, népét, osztályát. Hetvenhárom esztendős volt amikor meghalt: utolsó napjáig dolgozott.

Irodalom: *Koszev–Hrisztov–Angelov:* Bulgária története. Gondolat Könyvkiadó 1971.
Valev: A Bolgár Hazafias Front történetéből. Szikra 1951.

Dohnányi Ernő

Száz éve, 1877. július 27-én született Dohnányi Ernő.

Dohnányi Ernő

A Horthy-idők elején, 1920-ban, amikor az ellenforradalom a Tanácsköztársaság idején szerepet vállalt írók, művészek ellen még javában folytatta bosszúhadjáratát, Kodály Zoltán így nyilatkozott az ügyét vizsgáló fegyelmi bizottság előtt a kommün zenei direktóriumában viselt tagságáról: „A társaság, amelyben ott voltam, azt hiszem, hogy minden magyar zenészre hízelgő lenne, ha Dohnányival és Bartók Bélával együtt lehet." Kétszer is szerepel a vádakban a Zeneakadémia, a Zeneművészeti Főiskola neve, azé a Zeneakadémiáé, amelynek igazgatójává még a polgári demokratikus forradalom utolsó hónapjában, 1919. februárban Dohnányi Ernőt nevezték ki, aki ezt az állást mindvégig megtartotta, bár a Tanácsköztársaság időszakának egy részén külföldön hangversenyezett.

Azért kell ezt is megemlíteni, amikor Dohnányi Ernőről, századunk egyik nagy zongoraművészéről beszélünk, mert politikai állásfoglalásáról hosszú időn keresztül meglehetősen téves elképzelések éltek. Ennek az az oka, hogy Dohnányi 1945-ben külföldön tartózkodott; még 1944 novemberében, hatvanhét évesen élettársával, későbbi feleségével előbb Bécsbe, majd egy kis osztrák hegyi faluba távozott. De semmiképpen sem voltak megalapozottak azok az 1945-ös vádak, amelyeknek alapján egyik-másik lap azt írta, hogy „Dohnányit a háborús bűnösök között tartják számon". Már 1945. december 14-én hivatalosan közölte az Igazságügyminisztérium, hogy „Dohnányi Ernőt a háborús bűnösök névjegyzékének tervezetébe az e célból megtartott pártközi értekezlet nem vette fel, illetőleg az előzőleg illetéktelenül nyilvánosságra jutott névjegyzékből törölte".

Az egyik nemrég Dohnányiról megjelent nagyobb munka idéz

az egykori amerikai megszállási övezet „zeneügyi biztosának", Edward Kilényi századosnak egy jelentéséből: „Alulírott 1946. február 23-án több levelet olvasott el, melyek a magyar köztársaság zenei vezető egyéniségeitől – közöttük Kodály Zoltántól és Zathureczky Edétől – érkeztek Dohnányihoz. A levélírók mind örömüknek adnak kifejezést azzal kapcsolatban, hogy Dohnányi neve lekerült a háborús bűnösök névsoráról. Hangsúlyozzák, hogy nevének korábbi megjelenése a listán szégyenletes dolog volt, továbbá megírják, hogy személye mennyire hiányzik mindenkinek. Az őt ért támadás kizárólag néhány zenész szakmai – s ezen keresztül személyi – irigységének eredménye, mely feltehetően nem fog abbamaradni."

Érdemes idézni Waldbauer Imre esküvel megerősített, eredetileg angol nyelven megfogalmazott 1946-os nyilatkozatából: „Dohnányi Ernőhöz negyven éve fűz szoros barátság, ismerem mint óriás zenészt, zeneszerzőt, csodálatos tanárt és szervezőt. Magam is az Akadémia tanára voltam, egész igazgatóságát közelről szemléltem – mindaddig, amíg le nem mondott állásáról, mert szemben állt a magyar kormány antiszemita nézeteivel. Dohnányi soha nem vett részt az ország politikai életében. Soha nem volt náci, soha nem volt antiszemita. Éppen ellenkezőleg: sikeresen szabotálta a félnáci magyar kormány intézkedéseit."

Hallatlan tekintélyű, minden zenét szerető ember előtt megbecsült alakja volt a magyar kulturális életnek. A családi legenda, amely aztán később zenei körökben ismert legendává lett, azt mondja: Dohnányi hároméves korában már élvezte a zenét, és csak a jó zenét élvezte.

Apja, Dohnányi Frigyes pozsonyi gimnáziumi tanár szívesen zenélt otthon, ahogy a művész egyik életrajzírója, Papp Viktor írja: „a háza tele volt muzsikával, mégpedig nemes szép muzsikával. Kamarazene, zongora, gordonka, hegedű, énekszó gyakran hangzott ki onnan."

S íme a legenda: a zeneszerző „hároméves korában már feltűnő fogékonyságot árult el a zene iránt. Ha muzsika, különösen, ha kamarazenélés volt a háznál, behúzódott egy nagy bordó fotelbe, s tágra meredt szemmel figyelte a játékot . . . Egy alkalommal, amint apja hazajött az iskolából, eléje állott és küszködve a szavakkal, ezt motyogta: »Apa, Bachot tessék muzsikálni . . .« Előkerült a gordonka, s a kisfiú az apja kezében levő vonó másik végét megfogva húzogatta a húrokon. Apja rakta az ujjakat, s a gyermek karmozgása után fordítva a csellót, megszólalt egyik ismerős Bach »Gavotte«. Volt öröm . . . Amint nőtt s gondolkozva kereste a szórakozásait, legszívesebben dirigálást játszott, vagy

mint gyermekkorában Haydn, két bottal vagy kukoricaszárral hegedült és gordonkázott . . ."

Túl a legendán: kilencéves korában lépett fel először nyilvános hangversenyen, Mozart g-moll zongorakvartettjének zongoraszólamát játszotta. (Zongorázni és egy ideig hegedülni édesapja tanítgatta, aki maga bizony gyenge zongorista volt, úgyszólván együtt tanulta a hangszert a gyerekkel.) Később aztán Forstner Károly, pozsonyi székesegyházi orgonista oktatta a diákot, aki hamar megtanulta tőle a zongorajáték és a zeneelmélet alapjait. Már középiskolás korában komponált: tizenöt éves volt, amikor Bécsben a Duesberg-vonósnégyes bemutatta a fisz-moll zongorakvartettjét.

A Zeneakadémián (1894-ben kezdte itt tanulmányait) Thomán Istvántól tanul zeneszerzést és Koessler János oktatta zongorára. Egy év múltán első vizsgahangversenyén c-moll zongorakvartettjével nagy sikert aratott. Ezt a művét Koessler, aki Brahms jó barátja volt elvitte bemutatni a zeneköltőhöz és a kamara zeneköltészet óriása gyönyörködve hallgatta a fiatal magyar zeneszerző művét. Az ő közbenjárására került hamarosan a mű a bécsi Tonkünstlerverein egyik hangversenyének műsorára. Dohnányi egyébként nagyobb híve a hangszeres zenének: mintegy hatvan művéből csak három opera („Simona néni", „A vajda tornya", „A tenor") és három dalciklus, a többi hangszeres zene: kamaraművek, zongoraversenyek, gordonkaversenyek, hegedűversenyek, szimfóniák.

A század első másfél évtizedében elsősorban mint zongoraművész aratott sikert világszerte Dohnányi: Pétervárott és Stockholmban, Párizsban, Londonban, Berlinben, az Egyesült Államokban, Skóciában, Írországban, Norvégiában lépett hangversenydobogóra. 1905-től a berlini Zeneművészeti Főiskola zongoratanára volt – mint zenepedagógushoz ide sereglettek hozzá a tanítványok.

Érdekes lapozgatni ma azt a kis könyvecskét, amelyet Papp Viktor, a zenei író és zenekritikus, Ady barátja írt fél évszázaddal ezelőtt Dohnányiról. Nem is egyszer szerepel itt a művész, a zeneszerző munkájával kapcsolatban Bartók és Kodály neve. A „Ruralia Hungaricá"-ról – Dohnányi 1919 táján írt öttételes zenekari szvitje – írja: „Lapozzuk át a vezérkönyvet. Csupa régi magyar nóta, jórészt a Kodály–Bartók-féle kincses gyűjteményből. Némelyikből csak egy frázis, vagy egy motívum, vagy egy periódus és az egész mégis összefonódva acélos egységben. Az első tétel (andante, e-moll) valami mélabús elbeszélés: A cserebo-

gár, sárga cserebogár nemes szavát halljuk, melyből testvérképletek szövődnek tovább."

Nehéz dolga van annak, aki Dohnányi pályáját, az egész világot átívelő munkásságát, a zongoraművész és a zeneszerző, a karmester és a zenei szervező, a tanár emlékét ma megidézi. Hiszen Dohnányiról hallatlanul kevés hozzáférhető írás van; az elragadtatott kritikák légiója könyvtárak sárguló lapköteteiben porosodik, és ami a legszomorúbb, művéinek jelentős részét ritkán hallják a magyar zenekedvelők. Ami pedig a zongoraművészt illeti – voltak olyan bírálói, akiknek az volt a véleményük, hogy a század három-négy legkiemelkedőbb művésze közé tartozik – szinte visszaidézhetetlen, hiszen alig van néhány, viszonylag nehezen hozzáférhető lemezfelvétel, amelyről felzenghetne muzsikája.

Idézzünk néhány mondatot Dohnányiról egy, még a húszas években megjelent írásból: „A visszaeséseket 1916–1917 folyamán nagyon határozott javulás követte: Signor Tangónak kegyesen megbocsátottak, hogy véletlenül olasz . . . és Dohnányi Ernő, a legkiválóbb magyar zongoraművész, elhagyta Berlint, hogy állandó lakhelyét Budapestre tegye át. Ettől kezdve elmondhatjuk, hogy Dohnányi, a szólista és kamarazenész, a pódium korlátlan uralkodója lett . . . 1916-ban főiskolai tanárrá kinevezése után megkísérelte – sajnos eredménytelenül –, hogy kitűnő reformtervezetével új életet öntsön e konzervatív intézménybe. Mesteri képességeinek segítségével a nagyközönség bennsőséges kapcsolatba került magyar komponistáknak – közöttük Kodály Zoltánnak, Weiner Leónak, s e tanulmány szerzőjének – legújabb zongoraműveivel . . ." Ezt a tanulmányt Bartók Béla írta.

Sokatmondó tény; 1923-ban ünnepelték Pest és Buda egyesítésének ötvenedik évfordulóját és az ünnepi hangversenyen Bartók Béla „Táncszvitje", Kodály Zoltán „Psalmus Hungaricusa" mellett Dohnányi „Ünnepi nyitány"-a hangzik fel; Dohnányi, mint a Budapesti Filharmónia Társaság elnök-karnagya vezényelt.

Zeneszerzőként, előadóművészként 1945 után is sok sikert aratott; ő maga már nem tér vissza hazájába (1960-ban New Yorkban halt meg) muzsikája, életműve azonban a magyar zenetörténet része és büszkesége.

Irodalom: *Papp Viktor:* Dohnányi Ernő. Stádium kiadás 1927
Vázsonyi Bálint: Dohnányi Ernő. Zeneműkiadó 1971

Augusztus

1897. VIII. Húszezer budapesti kőműves sztrájkja.
1937. VIII. 6. Poll Sándor, a magyar munkásmozgalom kiemelkedő alakjának halála.
1927. VIII. 15. *Megjelenik Budapesten a „100%" első száma.*
VIII. 20. *Az Alkotmány napja.*
1877. VIII. 22. Antonín Janousek, a Szlovák Tanácsköztársaság elnökének születése.
1877. VIII. 23. *Szabó Ervin születése.*
1927. VIII. 23. *Sacco és Vanzetti kivégzése.*
Feliksz Dzerzsinszkij születése.
1877. VIII. 30.

„100%"

Ötven éve, 1927. augusztus 15-én jelent meg a „100%" első száma.

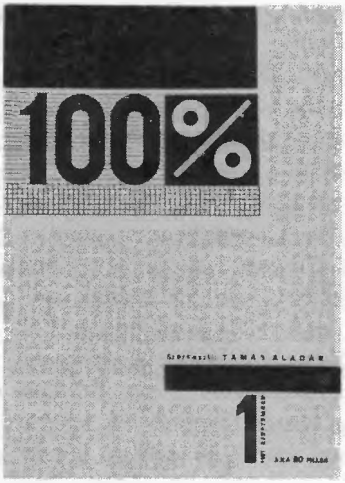

A „100%" címlapja

Dr. Lukács Hugónak, Ady egykori orvosának bécsi lakásán egy 1927-es nyári napon megjelent egy fiatal író, az akkor huszonnyolc esztendős Tamás Aladár. Az orvos felesége meglepetten nézett rá. „Senki sincs itt, pedig máskor várni szokták és értesítenek is előre" – mondta. De aztán a másik szobából telefonált valahová és másfél óra múlva magas, fekete fiatalember érkezett, Tamás vele ment el egy kertes, árnyas kávéházudvarra. A fekete fiatalember Komor Imre volt, a kávéházudvaron Kun Béla ült egy asztalnál. Tamás Aladár beszámolt arról, hogy az „Új Föld" című budapesti folyóirat, amelynek szerkesztésében a párt tudtával és beleegyezésével részt vett, megszűnt. A Kommunisták Magyarországi Pártja vezetői már előbb megbízták Tamás Aladárt, aki akkoriban az „Újság" című napilap gyors- és gépírójaként dolgozott, kíséreljen meg a párt számára a maga nevén hetilapengedélyt szerezni. Ez a kísérlet nem sikerült, így került sor arra, hogy Tamás bekapcsolódott az „Új Föld" szerkesztésébe. Kapott ugyan néhány írást Bécsből a párt vezetőitől azzal, hogy kísérelje meg a közlést, ám a Remenyik Zsigmonddal és Bortnyik Sándorral hármasban szerkesztett folyóirat születése körül annyi volt a vita, hogy Tamás Aladár kivált a szerkesztőségből. A lap, három szám megjelenése után, megszűnt.

Az üres kávéházi udvarról egy másik kerthelyiségbe sétált át Kun Béla, Komor Imre és Tamás Aladár. „Ez is néptelen volt, csupán egyetlen asztalt ült körül egy társaság. Egyre jobb érzés éledt bennem és örvendező, meleg tekintettel öleltem körül őket. Landler Jenő, Révai József, Lukács György, Lándor Béla és még egy-két személy volt itt, az utóbbiakra azonban ma már nem

tudok visszaemlékezni" – írta közel négy évtizeddel később erről a találkozásról Tamás Aladár. Aznap és másnap megvitatták Tamás Aladár javaslatát. Azt ajánlotta, használják ki az akkor érvényben levő magyar sajtótörvényt, amely lehetővé tette, hogy évente tízszer kiadható legyen azonos címen egy kiadvány, amit nem lehet folyóiratnak nevezni – külön engedély nélkül.

A kommunista vezetők elfogadták a javaslatot. A lapcímet, amelyet Tamás Aladár ajánlott, nem valami nagy lelkesedés fogadta. De Kun Béla rábólintott. Így született meg a „100%" és 1927. augusztus közepén már meg is jelent a folyóirat első száma. A keltezés a borítólapon már szeptemberi volt.

A párt vezetői úgy döntöttek, hogy a többi kapcsolattól független, önálló vonalnak kell az új, legális lapot Béccsel összekötni. Az összekötő Földes Pál lett, aki az osztrák fővárosban igen komoly állással rendelkezett, egy textilgyár igazgatójaként dolgozott. Később egy Bécsben élő író, Vajda Sándor vette át ezt a fontos feladatot. A kéziratok vaskos levelek formájában Szelényi István zeneszerző címére érkeztek Bécsből Budapestre.

A szerkesztő, Tamás Aladár, hazaérkezése után azonnal kapcsolatba lépett a számba jöhető munkatársakkal. A hatvanas évek közepén így sorolja fel az elsőket: Nagy Lajos, Gergely Sándor, Gereblyés László, Schönstein Sándor, Erg Ágoston, Molnár Farkas, Dési Huber István.

Persze ma, tudva, hogy a „100%" a párt legális lapja volt, másként olvassuk mondatait, mint az 1927-es olvasó. „A felületen persze ma is fennáll a társadalom régi hierarchiája, sőt szilárdabbnak látszik, mint valaha volt. Ám a forradalmak és ellenforradalmak viharai közben fenekestől felforgatták a régi hierarchiát. Ha a munkások, a parasztok, a kispolgárok visszavetődtek a régi társadalmi helyzetükbe (a legtöbbször a réginél roszszabb körülmények közt), mégis a forradalmak és ellenforradalmak megrázkódtatásai közepette állottak már máshol is. Nem magától értetődő többé senki számára, hogy hova állítja a gazdasági és társadalmi törvények pillanatnyi törvényszerűsége" – írta a kommunista lap cikke, és ezt a célzást a Tanácsköztársaságra az akkori olvasók jelentős része is megértette. A virágnyelv lehetővé tette, hogy a Horthy-korszak viszonyai között is elmondjon valamit a lap. S volt mód bizonyos kérdésekben nyíltabb szóra is. Hiszen ez a cikk így fejeződött be: „... az új magyar irodalom vagy kifejezője lesz most az előttünk, körülöttünk, bennünk végbemenő társadalmi átalakulásnak, vagy nem lesz új irodalom, sőt egyáltalában nem lesz irodalom. Mert az irodalom

szolgálja a társadalmi átalakulást, nem megfordítva, ahogy az esztéta vagy nem esztéta kispolgárok hinni szeretik."

A „100%" első pillanattól kezdve a munkásmozgalom lapjaként élt és dolgozott, a szerkesztő pedig azt is tudta, amit a munkatársak egy része és az olvasótábor csak sejtett: a Kommunista Párt lapja. Éppen ezért egészen másként gondolkodtak a lap terjesztéséről, mint a többi akkori magyar folyóirat gazdái. A tekintélyes, nagy múltú haladó folyóiratok, a „Nyugat" és a „Századunk" (ez a „Huszadik Század", az 1900 és 1919 között megjelent polgári radikális, de marxista cikkeket is közlő kiváló folyóirat utóda volt) csak úgy éltek, hogy a legkülönbözőbb helyekről kaptak támogatást. Könyvesboltok, hírlapárus-pavilonok vevői vitték el ezeket a folyóiratokat, kevés volt az előfizető. A „100%" sem könyvesboltban, sem előfizetés útján nem terjedhetett volna – a munkás-lapterjesztők vitték el a mozgalomban részt vevőkhöz.

„Amikor a harmadik évfolyam közepére terjesztő gárdánk megszilárdult – mintegy 120 tagból állott –, a lap már 2500 példányban látott napvilágot. Gyakran megtörtént, hogy egy lappéldányt négy személy közösen vett meg, mivel a lap 80 filléres ára a kis fizetésűek vagy éppen munkanélküliek számára sok volt. A lap szerkesztője letartóztatása után Enyedy vizsgálóbírónak arra a kérdésére, „mivel magyarázza, hogy minden letartóztatott kommunistánál »100%« folyóiratot találtunk?", jogosan válaszolhatta azt, hogy: „Ha megnéznék a le nem tartóztatott, öntudatos munkások könyveit, ott is mindenütt megtalálnák közöttük a »100%«-ot."

1964-ben elkészült a folyóirat repertóriuma. Botka Ferenc összeállításából ma végigtekinthető együtt és összefüggésében is az a munka, amit a folyóirat huszonnyolc számával, három évfolyamával elvégzett. Csak néhány név a szépirodalmi alkotások szerzői közül: Barta Sándor, Gereblyés László, Gergely Sándor, Hidas Antal, Nagy Lajos, Pákozdy Ferenc, Arthur Holitscher, Jack London, John Reed, Agnes Smedley, Jaroslav Hašek, Victor Hugo, Johannes R. Becher, Egon Erwin Kisch, Erich Mühsam, Ernst Toller, Kurt Tucholsky, Iszaak Babel, Ilja Ehrenburg, Vera Inber, Vszevolod Ivanov, Szergej Jeszenyin, Vlagyimir Majakovszkij, Fjodor Panfjorov, Nyikoláj Tyihonov. Az elméleti és történeti, nemzetközi, munkásmozgalmi, kultúrpolitikai, közművelődési, művészeti témákról főként Antal János, Agárdi Ferenc, Haraszti Sándor, Madzsar József, Molnár Erik, Pápa József és Sándor Pál írtak. Természetesen igen sok írást a párt külföldön, emigrációban élő vezetői küldtek. Tamás Aladár írja: „Annak

megállapítása, hogy a párt Külföldi Bizottságától érkezett cikkeknek kik voltak a szerzői, ma már teljesen megoldhatatlan feladat... Szerzőik egy sajátos »100%-stílust« igyekeztek kialakítani, ami elütött saját írásmódjuktól. Emiatt, meg talán a szigorú konspiráció miatt is, a cikk megírása után többé alig-alig gondoltak rá, mintha maguk is igyekeztek volna elfelejteni." A párt emigrációban élő vezetői által küldött cikkek írói egyébként Kun Béla, Révai József, Lukács György, Lándor Béla, Bolgár Elek, Rácz Béla, Lengyel Gyula, Gábor Andor, Komját Aladár, Lippay Zoltán, Barta Sándor, Illés Béla és Hidas Antal voltak; természetesen álnéven. Kun Béla Barna Károly, Révai József és Lukács György Németh Lajos néven írtak legtöbbször, de az álneveket is cserélték, Hidas Antal versei hol Tom Shad, hol Hianszán néven jelentek meg... Volt álnév, amelynek viselőjét – a szerkesztő Németh Lajosról egyszer azt mondta, hogy Debrecenben él – meg akarták választani az Alkoholellenes Munkásszövetség debreceni vezetősége tagjának... Volt olyan álnév amelyről néhányan tudták, ki van mögötte: Jeszenszky Erik és a Kecskeméten élő Molnár Erik azonosságára gondolunk. Volt író, aki előbb saját nevén írt, később álnevet választott: Nagy Lajos.

Az első szám megjelenése után kialakult a folyóirat tábora – írói és olvasói tábor egyaránt. Az írók kommunisták, vagy a kommunista politikához nagyon közel álló emberek voltak, egy-két kivételtől eltekintve húsz és harminc év közötti fiatalemberek. Az olvasók? Tamás Aladár: „... úgy induláskor, mint a későbbi években a »100%« olvasói jóformán kizárólag a munkásfiatalság soraiból és a munkásmozgalom legaktívabb résztvevőiből kerültek ki... a »100%« egyre inkább a munkásrétegek, azon belül is elsősorban a fiatal munkások lapjává vált. Másutt kevéssé figyeltek fel működésére. Ez annyival is inkább érdekes volt, mivel ez időben az értelmiségi- és polgári rétegekből is elég szép számmal találták meg az utat az illegális kommunista mozgalomhoz. Ugyanakkor különös módon Csehszlovákiában, Romániában és Jugoszláviában olvasóink elsősorban az értelmiség, az egyetemi hallgatók soraiból kerültek ki. Amikor Móricz Zsigmond 1930 tavaszán Csehszlovákiában járt, találkozott a Sarlós-mozgalom egyetemi hallgatóival is. Ezek egyik első kérdése az volt, mi a véleménye a »100%« folyóiratról. Szinte megrökönyödve vették tudomásul Móricz Zsigmond válaszát, hogy soha életében nem hallott erről a folyóiratról."

A folyóirat fellendítette a magyar mozgalomban a szavalókórusok munkáját is. A „100%" munkája során 3000–3500 fiatal

munkás vett részt a szavalókórusok tevékenységében, azaz lett aktív harcosa a mozgalom erőteljes, a párt vagy a KIMSZ irányítása alatt legálisan működő szárnyának. Az irodalmi, kulturális kérdésekkel induló lap igen hamar nyíltabban, élesebben politizáló folyóirat lett.

1930. június végén a horthysta rendőrség letartóztatta a szerkesztőt, Tamás Aladárt. „Kommunista lapra nincs szükség Magyarországon. Maga pedig nem lesz Budapesten szerkesztő" – mondta neki Schweinitzer József rendőrfőtanácsos, a politikai osztály vezetője. Enyedy Róbert vizsgálóbíró emelt ellene vádat, a szélsőjobboldali „Magyarság" című napilapban Milotay István, az ellenforradalom leghangosabb publicistája vezércikkben a kommunista lap szerkesztőjének alapos megbüntetését és „a nemzetellenes, hazaáruló szellemi rontás" megakadályozását követelte. Ugyanakkor írók és értelmiségiek egy csoportja „erkölcsi garanciát" vállalt a szerkesztőért és szabadon bocsátását kérte. A kérvény aláírói között volt Kodolányi János, Illyés Gyula, Kartinthy Frigyes, József Attila, Zsolt Béla, Déry Tibor, Somlyó Zoltán, Márai Sándor, Szimonidesz Lajos is. Külföldről is számos író küldött tiltakozó táviratot a „100%" elleni hajsza miatt – közöttük volt Gorkij, Andersen Nexő, Romain Rolland, Henri Barbusse, André Gide, Stefan Zweig és Ludwig Renn.

A bíróság azt kutatta, „kaptak-e Moszkvából pénzt a lap előállítására". A bizonyítási eljárás során kiderült, hogy a lapeladásból befolyt összeg nagyobb volt, mint a nyomdaszámla; a „100%" 2900 példányban készült. (A legtekintélyesebb folyóiratok ekkoriban 600–800 példányban fogytak el Magyarországon.) Ráadásul a védelem által bejelentett két irodalmi szakértő, Illyés Gyula és Pünkösti Andor leszögezte: a lap a legmagasabb irodalmi és szellemi színvonalat képviselte. Még az ítélet is kénytelen volt megállapítani azt, hogy a „100%" magas színvonalú, tárgyilagos szellemű lap. A szerkesztőt felmentették.

A „100%" – a két világháború közötti időben legtovább létezni és hatni képes legális kommunista lap – megszűnt, a szavalókórusokat szétzavarta a rendőrség. A „100%" sok ezer példánya azonban még sok éven át kézről kézre járt a munkások között. Hatott, tanított, ébresztett.

Irodalom: Tamás Aladár: A 100% – A KMP legális folyóirata 1927–1930. Akadémiai Kiadó 1964.
Erki Edit: A 100%. (Tanulmányok a magyar szocialista irodalom történetéből. Akadémiai Kiadó 1962.)
Tamás Aladár: A 100%-ról. Természet és Társadalom, 1965. 1. sz.

A törvények törvénye

Augusztus 20.: Alkotmány unnepe.

Már csak sárguló újságlapokon, az úri Magyarország egy-egy úri politikusának szónoklataiban olvasunk „az ezeréves" magyar alkotmányról. Ezeréves alkotmány, sőt, akármiféle írott alkotmány ugyanis, bármennyit beszéltek róla, sohasem volt Magyarországon. Először 1919. június 28-án a Tanácsköztársaság alkotott alaptörvényt. Ezt az alkotmányt azonban néhány héttel később az ellenforradalom széttépte, s csak 1949. augusztus 20-án, kerek három évtizeddel később fogadta el országgyűlésünk a Magyar Népköztársaság Alkotmányát.

Berzeviczy Gergely, a XVIII. és XIX. század fordulójának kiváló magyar közgazdász-jogtudósa így magyarázza meg a múlt „alkotmánytiszteletét": „Világosan szólva, közjog dolgában nincs megszabott alkotmányunk; az, amit annak hiszünk, minden irányban hajlítható és inkább szokásjognak nevezhető . . . Mivel pedig a magyar alkotmány eszméje éppen nem áll szilárdan, mindenki a magáéval pótolja, és mindenki a maga személyes érdekét keresi és találja benne . . . Az alkotmányról szóló lárma és kiabálás a réginek fenntartása mellett mindenütt hallatszik. De ez a törekvés nem igazi hazaszeretetből fakad, amely feláldozza személyes érdekét a közjónak, hanem álhazafiság, álarcos önzés, és ebben a korban, midőn az állam érdeke össze nem férhető a hűbéres rendszerrel, az alkotmány megváltoztatása és megújhodása az igazi hazafiság."

Az első írott magyar alkotmány – a Tanácsköztársaság alkotmánya – a dolgozó ember jogait, hatalmát így rögzítette első paragrafusában: „A Tanácsköztársaságban a proletárság minden szabadságot, jogot és hatalmat a kezébe vett abból a célból, hogy megszüntesse a kapitalista rendet és a burzsoázia uralmát és ennek helyébe a szocialista termelési és társadalmi rendet tegye. A proletariátus diktatúrája azonban csupán eszköz mindennemű kizsákmányolás és mindenfajta osztályuralom megszüntetésére, és előkészítése annak a társadalmi rendnek, amely nem ismer osztá-

lyokat és amelyben megszűnik az osztályuralom legfőbb eszköze, az állam hatalma is."

Az ellenforradalmi rendszer 1920-ban, első, az „alkotmányosság helyreállításáról" szóló törvénycikkében rögtön kimondta: „Az úgynevezett népköztársaság és tanácsköztársaság szerveinek néptörvény, rendelet vagy más elnevezés alatt kibocsátott mindennemű rendelkezései érvénytelenek... Az Országos Törvénytárból az oda beiktatott úgynevezett néphatározatok és néptörvények töröltetnek." Az ellenforradalom a nép törvényeinek még az emlékétől is félt.

Magyar földön akkor lépett életbe az első igazi alaptörvény, amikor a dolgozó nép felszabadult az elnyomás alól, megszabadult kizsákmányolóitól és a szocializmus felépítéséhez látott. 1945-ben a felszabadult nép a kommunisták, a munkásosztály vezetésével vette kezébe sorsának irányítását, vívta ki hatalmát, s teremtette meg államát, a Magyar Népköztársaságot. Az 1949-ben elfogadott alkotmány összegezte addigi harcunk, munkánk eredményeit, meghatározta az új államszervezet felépítését, alapvető intézményeit; az állampolgárok jogait és kötelességeit, s kinyilvánította, hogy a Magyar Népköztársaság a dolgozó nép állama.

Amikor az országgyűlés 1972-ben módosította az 1949. évi X. törvénycikket, azaz a Magyar Népköztársaság alkotmányát, Kádár János parlamenti felszólalásában a többi között ezt mondta: „Az alkotmány a törvények törvénye, az állam fundamentuma, a társadalom jogi felépítményének alapja." A párt első titkára, amikor az alkotmányról, a módosított szöveg jelentőségéről beszélt, a magyar történelem kimagasló személyiségei között Táncsics Mihályt is megemlítette. Táncsics Mihály nem sokkal 1848. március 15-e, a pesti nép forradalmának napja után lapjában, a „Munkások Újságá"-ban, közzétette első alkotmánytervezetét, majd később egy újabb alkotmánytervezetet írt. Szükség volt Táncsics alkotmánytervezeteire is, mert hiszen, bár a régi Magyarország uralkodó osztályai, képviselői, jogászai szívesen emlegették „a magyar nemzet ezeréves alkotmányát", ilyen alaptörvény, világos és egyértelmű alkotmány nem volt magyar földön soha.

Manapság, amikor esztendőről esztendőre megünnepeljük augusztus huszadikán alkotmányunk ünnepét és lapozgatunk az alkotmány szövegét tartalmazó könyvecskében, elolvassuk egy-egy paragrafus szövegét, érdemes visszapillantani Táncsics 1848 júniusában megjelent első alkotmánytervezetére. Most először a szocializmus útjára lépett dolgozó magyar nép váltotta és válthatta

A nép parlamentje

valóra a nemzeti múlt haladó embereinek, a népforradalmak és a forradalmi munkásmozgalom legjobbjainak álmait.

Az alkotmány 61. §-a így szól: „A Magyar Népköztársaság állampolgárai a törvény előtt egyenlők és egyenlő jogokat élveznek . . . Az állampolgároknak nem, felekezet vagy nemzetiség szerinti bármilyen hátrányos megkülönböztetését a törvény szigorúan bünteti . . . A Magyar Népköztársaság a területén élő minden nemzetiség számára biztosítja az egyenjogúságot, az anyanyelv használatát, az anyanyelven való oktatást, saját kultúrája megőrzését és ápolását."

Több mint százhuszonöt esztendővel ezelőtt a „Munkások Újságá"-ban Táncsics alkotmánytervezetében ez áll: „Minden ember egyenlő szabadsággal születik, egyiknek sincs több joga (jussa) mint a másiknak." Az első Táncsics-féle alkotmánytervezetet néhány hónappal később, 1849 márciusában követte egy második: a nép képviselője Debrecenben, ahová az országgyűlés tagjaival együtt ő is elutazott, egy még haladóbb elképzelést nyújtott röpiratként népének. Itt már pontosabb a fogalmazás: „Minden ember egyenlő jogokkal és szabadsággal születik. Ugyanezért . . . Magyarországban is minden ember tökéletesen egyenlő jogokkal és szabadsággal él, bármi ajkú legyen is . . . A bárói,

grófi, hercegi s minden más nemű cím el van törölve; mert ahol a címek léteznek, ott nem lehet egyenlőség; ennélfogva: a tekintetes, nagyságos, méltóságos s bármi más megszólítás ezennel meg van szüntetve."

Táncsics sem 1848-ban, sem 1849-ben nem léphetett túl kora lehetőségein, mit sem mondhatott tehát arról, amit ma már természetesnek s világosnak látunk; nem foglalhatta bele alkotmányába a néphatalom elvének mai megfogalmazását. Bár való igazság, hogy a „Munkások Újsága" szerkesztője a sok kérdésben talán naiv, de mindenképpen következetes forradalmár legalább célzott erre is. „Társaságban azért vagyunk, hogy egymást kölcsönösen védelmezzük; legfőképp ez a célja a társaságnak . . . Természeti jogunk és szabadságunk nem hogy elenyésznék azáltal, hogy társaságban élünk, hanem még inkább a társadalmi kölcsönös védelem által alapítjuk meg" – írja Táncsics 1848-ban.

Mai alkotmányunk első fejezete, annak első paragrafusai így szólnak a hatalom, a társadalmi rend kérdéseiről: „Magyarország: népköztársaság . . . A Magyar Népköztársaság szocialista állam . . . A Magyar Népköztársaságban a társadalom vezető osztálya a munkásosztály, amely a hatalmat a szövetkezetekbe tömörült parasztsággal szövetségben, az értelmiséggel és a társadalom többi dolgozó rétegével együtt gyakorolja . . . A Magyar Népköztársaság állama védi a dolgozó nép szabadságát és hatalmát, az ország függetlenségét, harcol az ember ember általi kizsákmányolásának minden formája ellen, szervezi a társadalom erőit a szocializmus teljes felépítésére."

Ezekben a mondatokban természetesen nem pusztán az a tény foglaltatik, hogy hosszú és nehéz harcok, éles osztály-összeütközések során a kapitalizmusból a szocializmus építésének időszakába jutottunk el, és ennek az immár három évtizedes időszaknak az éveiben nemcsak a tegnapi kizsákmányoló osztályok, földesurak és tőkések osztályai szűntek meg, hanem a társadalom egészében óriási mozgás, átcsoportosulás ment végbe.

A munkásosztály és a parasztság a szocialista építés feltételeiért, majd a szocialista építésért vívott küzdelemben természetesen szövetségesekkel körülvéve halad előre. Ám nemcsak a felszabadulás előtti évek története, hanem a szocializmusért vívott küzdelem és a jelen tényei még inkább bizonyítják, hogy a munkásosztály elhivatott vezetője társadalmunknak.

Alkotmányunk bevezető mondatai a múltra visszapillantva is szólnak a hatalom kérdéséről és megállapítják: egy évezreden át az uralkodó osztályok eszköze volt az államhatalom a jogfosztott

nép elnyomására és kizsákmányolására. Történelmünk új korszaka akkor kezdődött, amikor a felszabadító Szovjetunió katonái győzelmükkel megnyitották a magyar nép előtt is a demokratikus fejlődés útját. „A régi helyén új ország született, amelybe az államhatalom a nép érdekeit, az állampolgárok alkotóerejének szabad kibontakozását és jólétét szolgálja" – olvasható az alkotmány bevezetőjében.

A nemzeti egység azt jelenti, hogy tekintetbe véve mindazokat a változásokat, amelyek a társadalom osztályszerkezetében végbementek, tekintetbe véve a munkásosztály elismert vezető szerepét, a vezető osztály mellett ott áll a mezőgazdaság átszervezésével kialakult termelőszövetkezeti parasztság, és így új tartalmat nyert a munkás-paraszt szövetség. Ez a munkás-paraszt szövetség a Magyar Népköztársaság államának társadalompolitikai alapja és ezen a szövetségen nyugszik a szocialista nemzeti egység. A szocialista állam változatlanul betölti a proletárdiktatúra funkcióit; a hatalmat a munkásosztály gyakorolja, s a szocializmus építésében az egész népet meghitt, hű szövetségesének tekinti.

Az előbb már idézett parlamenti vitában mondotta Kádár János: „Meggyőződésünk szerint az alkotmány híd, amely a megpróbáltatásokkal terhes, tobb mint ezeresztendős múltból a jelenen át a szebb, boldogabb jövő felé vezet . . . Pártunk, a Magyar Szocialista Munkáspárt az alkotmány betartása fölött mindig őrködött, betűinek és szellemének feltétlen tiszteletben tartásával tevékenykedett eddig is; ezt fogja tenni a jövőben is."

Az alkotmányban most már szintén ott szerepel az a megállapítás, hogy a munkásosztály marxista–leninista pártja a társadalom vezető ereje. A kommunisták azt vallják, hogy ez a vezető szerep, a kormányzati feladatok hűséges, lelkiismeretes betöltése nem valamiféle „uralkodás", hanem a nép áldozatos szolgálata.

Szolgálni a népet, ez volt mindig a népforradalom embereinek, a forradalmi munkásmozgalom harcosainak eszménye, vállalt küzdelme: ezt foglalja törvénybe most az alkotmány, amely milliók számára mondja ki: „A Magyar Népköztársaság társadalmi rendjének alapja a munka . . . Minden munkaképes polgárnak joga és kötelessége, hogy képességei szerint dolgozzék . . . Az állampolgárok munkájukkal, munkaversenyben való részvételükkel, a munkafegyelem fokozásával és a munkamódszerek tökéletesítésével a szocialista építés ügyét szolgálják".

Irodalom A Magyar Népkoztarsasag Alkotmanya Kossuth Konyvkiado 1972
Beér János–Csizmadia Andor Történelmunk a jogalkotas tukrében Gondolat Konyvkiadó 1966

Forradalmár a könyvtárban

Száz éve, 1877. augusztus 23-án született Szabó Ervin.

Szabó Ervin

1917 szeptemberében egy húszesztendős diáklány s egy „busa bajuszú, mély tekintetű, törékeny alkatú férfi" sétálgatott Budán, a Fehérvári úton. A férfi arca, alakja a diáklány későbbi szavaiból elevenedik meg. Duczynska Ilona, az első világháború idejének harcos ifjú forradalmára írt a sétáról 1968-ban. A férfi Szabó Ervin volt. A Fehérvári úton valami építkezés folyt, feldúlták a kövezetet. Szabó Ervin félkomolyan odamosolyogva mondta: „hogy a lépteink nyoma se maradjon . . ."

Félkomoly mosoly? Nagyon is átgondolt megjegyzés! A negyvenéves Szabó Ervin, a Fővárosi Könyvtár igazgatója pontosan tudta, hogy 1917-ben, a harmadik háborús év budai őszén a forradalmároknak gondoskodniuk kell arról, hogy ne tűnjenek fel a hatalomnak. A diáklány útbaigazítást és munkáskapcsolatokat kért tőle. Duczynska Ilona svájci egyetemi hallgatóként került a forradalmi mozgalomba, ott is a zimmerwaldiak, azaz a többségében következetesen baloldali csoportosulás harcosait találta meg. Akkor, 1917 őszén, a már szerveződő antimilitarista diákmozgalom és a Galilei-kör baloldala nevében beszélt a budai utcán. „A konspiráció törvényei Szabó Ervin szemében szinte sérthetetlenek voltak, csak végső esetben tekintett el tőlük. Sohasem beszélt senki előtt, a legközelebbi barátai előtt sem olyanról, ami nem tartozott szorosan rájuk. Valószínűnek tartom, hogy alig volt Magyarországon a századelőn olyan forradalmi mozzanat – tettben vagy gondolatban –, aminek szálai nem az ő kezében futottak volna össze" – írja Duczynska Ilona.

A korán félárvává lett Szabó Ervin Ungváron járt gimnáziumba (itt jelent meg első nyomtatott bibliográfiai munkája, a gim-

názium könyvtárának katalógusa), Pesten volt jogász, majd Bécsben folytatta tanulmányait. „Jogtudományi tanulmányaim során főképp közgazdaságtannal és e tudomány könyvészetével foglalkoztam. A német, francia, angol és olasz nyelv ismerete képesített arra, hogy a szabályszerű egyetemi tananyagon túlterjedő speciális tanulmányokat folytassak" – írta abban az önéletrajzában a huszonhat éves Szabó Ervin, amelyet egy fővárosi könyvtárnoki állásra pályázva nyújtott be Budapest tanácsához 1903-ban.

Nem írta, nem írhatta bele ebbe a hivatali célt szolgáló önéletrajzba, hogy Bécsben nemcsak közgazdasági, statisztikai témák foglalkoztatták, nemcsak előbb Nietzsche, azután Emerson, Tolsztoj, majd Marx és Engels, végül pedig Kropotkin segített világnézeti, politikai fejlődésében, hanem életre szóló barátságot kötött néhány Bécsben élő orosz emigránssal is. Egyikük, Szemjon Lvovics Klacsko, egy szabadalmi iroda társtulajdonosa, erejét, idejét, pénzét a cári zsarnokság ellen küzdő honfitársainak támogatására fordította. Klacsko otthonában ismerkedett meg Szabó Ervin Pavel Tyeplovval, a „Szibirjak" néven is ismert harcossal, akit éppen a századfordulón száműzött a cári hatalom öt évre Szibériába. „Kapcsolatuknak . . . maradandó, sorsdöntő befolyása volt Szabó Ervinre, túl az általános hatáson, amelyet Klacsko és környezete, s maga a bécsi tartózkodás gyakorolt rá. Itt vált meggyőződéses szocialistává s képzett marxistává, bár igen valószínű, hogy egyrészt korábban is ismerkedett már a szocialista irodalommal, másrészt Marx és Engels néhány jelentős munkáját éppen a Bécs utáni években olvasta el. De hogy életét a szocializmus ügyének szenteli, az az elhatározás itt foganhatott meg benne, éppen a Klacskóval és Tyeplovval való naponkénti érintkezés, a velük folytatott hosszú beszélgetések, valamint az ő révükön megismert más szocialisták hatására" – írja Litván György.

A Bécsből hazatért fiatalember 1899 októberében a képviselőház könyvtárának ingyenes gyakornoka, 1900 tavaszán a Budapesti Kereskedelmi és Iparkamara születő könyvtárának vezetője. De nemcsak a polgári intézmény könyvtárát vezeti.

Nem sokkal hazaérkezése után (1899 júniusában) jelenik meg első cikke a „Népszavá"-ban. A címe: „Hogyan lesz az ember Oroszországban forradalmárrá? Egy fiatal orosz emlékezései."

Néhány hónappal később már vezető munkatársa a szociáldemokraták lapjának, a „Népszava Naptár" szerkesztője. (Jászi Oszkár írta erről az időről: „Mikor még a »Népszava« gyönge, hetenként kétszer-háromszor megjelenő orgánum volt, Szabó Ervin mint helyettes szerkesztő ingyen és névtelenül dolgozott és nem egy cikke keltett polgári körökben is feltűnést, így például

a nemzetiségi kérdésről írott cikkei, melyek egész szokatlan hangot szólaltattak meg a magyar publicisztikában.") Hamarosan ott van az akkori „fiatal szociáldemokrata nemzedék" vezetői kozott, Garami Ernő, Weltner Jakab, Buchinger Manó társaságában. Egyik szervezője, majd vitathatatlan vezetője a szocialista diákok mozgalmának, jó néhányan, kozottük például Vágó Béla későbbi népbiztos, László Jenő, a Tanácsköztársaság Forradalmi Törvényszékének mártírhalált halt politikai biztosa már ekkor tanítómesterüknek, szellemi apjuknak tekintették a velük szinte egykorú Szabó Ervint.

Van olyan munkája is, amelyről budapesti elvtársainak, barátainak többsége mit sem tud. Előbb az Orosz Szociáldemokraták Külföldi Szovetsége magyarországi osszekotőjeként dolgozik, majd orosz szociálforradalmár emigránsokat – Plehanov és Akszelrod mensevik társasága megbízottjaként – segített átjutni a cári birodalomba. Budapesten is át-átutazik egy-egy orosz forradalmár; rendőrség előtt rejtett lakást mindig Szabó Ervin szerez számukra.

A „Népszava" szerkesztőségéből kiválik, a Társadalomtudományi Társaság és a minden progresszív irányzat szócsöveként szereplő folyóirat, a „Huszadik Század" egyik irányító vezetőjévé lesz. Ekkor kezd hozzá Marx és Engels válogatott művei magyar kiadásának összeállításához és szerkesztéséhez. (Szabó Ervin előszavából: „. . . mi sincs annyira ellentétben éppen a marxizmussal, a marxizmus módszerével és lényegével, mint bizonyos elméletekben, ugyancsak éppen a marxizmus bármely elméleti tételében való vak hit, dogmatikus megrogződés. Semmi sem állandó, minden változik, fejlődik: ez a hegeli [vagy mondjuk: condorcet-i] gondolat, mely a marxizmusnak alapja, termékeny forrása lett, nem veszthetí hatályát éppen a marxizmussal szemben. Dogmatikus marxizmus éppen olyan nonszensz, mint konzervatív evolucionizmus. És én merem mondani, hogy ha marxista vagyok – természetesen a magam módja szerint –, nem azért vagyok az, mert dogmatikus bornírtságban elzárkóznám a tudományok új megismerései elől, hanem azért tartom magam annak, mert tudományos gondolkodásom *alapirányait* ennek dacára is a marxizmus szabja meg.")

Tervezi, de sajnos nem írja meg – csak részleteiben, beépítve egy-egy fejezetét, gondolatát kiadott műveibe – „A társadalmi osztályok és az osztályharc elmélete" című munkáját. (Litván György az elképzelésről: „. . . nem kisebb feladatra akart vállalkozni, mint a történelmi materializmus és a modern szociológia, antropológia, etnológia, szociálpszichológia eredményeinek szinte-

tizálására . . . végigkísérje a társadalmi differenciálódás, az osztályképződés, az államkeletkezés és a társadalmi tudatfejlődés folyamatát, végül pedig bemutassa az osztályharc módszereit és eszközeit . . . s a küzdelem szükségszerűnek látott eredményét: a kapitalizmus bukását . . . A magyar társadalomtudomány súlyos vesztesége, hogy ez a munka nem készült el . . .")

A Marx–Engels-válogatás – a tervezett három kötetből csak kettő jelent meg – egész nemzedékek forradalmár harcosainak legfontosabb szellemi tápláléka volt; Szabó Ervin életművének fontos, az egész magyar munkásmozgalomra ható része. Sokszor emlegették, hogy Szabó Ervin „forradalmár család" tagja volt – unokatestvérei: Polányi Károly, a Galilei-kör alapító elnöke, Polányi Laura, a feministák egyik előharcosa, Pór Ödön, az olasz marxista mozgalom harcosa és Seidler Ernő, a Kommunista Párt alapító tagja, a Tanácsköztársaság Vörös Őrsége budapesti parancsnoka –, de nemzedékeken át „szellemi család" tagja is, irányító, tanító tagja volt a magyar forradalmárok nagy családjának.

1904-ben Szabó Ervin már szembefordult a Szociáldemokrata Párttal és vezetőségével. Ekkor jelent meg „Pártfegyelem és egyéni szabadság" című cikke. Az általa alapított frakció saját lapjában, a „Világosság"-ban adta közre ezt a tanulmányt, amely a párton belüli demokráciának sajátos, az akkori szociáldemokrata vezetés elképzeléseivel szögesen ellentétes elképzelését vázolta fel, hangoztatva, hogy a párt, ha a különböző vélemények szabad nyilvánításának útját szegte, tönkretette fejlődésének lehetőségét. Szabó Ervin útja ekkor már elkanyarodott a Szociáldemokrata Párt útjától, szindikalista, anarcho-szindikalista gondolatok jelennek meg írásaiban.

Majd másfél évtized van még hátra életéből; Szabó Ervin soha többé nem erősíti meg ekkor meglazuló szervezeti kapcsolatát a Szociáldemokrata Párttal (bár bizonyos szálak több ellenzéki csoporttal összekötik), de 1918-ig nem is lép fel nyíltan, éles szóval a mindig bűnösnek, hibásnak tartott pártvezetés ellen. Alighanem része volt ebben a visszahúzódásban többféle súlyos betegségének is, túl azon az individualista beállítottságon, amely természete alapja volt.

Most a könyvtárszervező tudós, a bibliográfus lép előtérbe, a tanító, a nevelő, a később, a felszabadulás után róla elnevezett Fővárosi Könyvtár modern arculatának megteremtője. Tervet készített egy új, nagy – a mai Köztársaság tér déli sarkára képzelték el az épületet – kultúrpalota felépítésére. „Nem csinálunk a mi pénzünkön szabad iskolát Szabó Ervinnek!" – szállt állítólag szembe a tervvel a „liberális" polgárság politikája védelmében

ugyanaz a Vázsonyi Vilmos, aki később azzal fenyegette „a magyar bolsevikieket", hogy „eltapossa" őket.

De a forradalmár újra jelentkezik. Előbb antimilitarista írásokkal („Marx és Engels a háborúról", cikk a „Szocializmus"-ban), majd gyakorlati antimilitarista tevékenységgel. Így kerül kapcsolatba a Svájcból hazatérő Duczynska Ilonával; tud arról, hogy a diáklány kiemelte a jó barát és forradalmár Madzsar József browningját az íróasztalfiókból; tud arról, hogy a tervek szerint ez a revolver a gyűlölt Tisza Istvánra szegeződik majd. Bár a browning visszakerül gazdája íróasztalfiókjába, Szabó Ervin ezután segít a szindikalista munkások, ellenzéki szociáldemokrata párttagok és forradalmár diákok kapcsolatteremtésében, és elvállalja a szellemi irányítást. A magyar forradalmi mozgalom folyamatosságáról beszél, hogy Duczynska Ilona és társai letartóztatása után a második meg a harmadik vezetőségben olyan harcosok állnak helyt, mint Korvin Ottó, Sallai Imre, vagy mint Végh Dezső festőmunkás, aki a harmincas években az „A Mi Utunk" című féllegális kommunista folyóirat kiadását vállalta el, és 1945-ben Debrecen város első kommunista vezetője volt. Mindannyian Szabó Ervin tanítványai, akik túlléptek az ő tévedésein, hibáin, a mozgalomtól idegen nézetein, és végig ott éltek, küzdöttek a legveszedelmesebb posztokon, az osztályharc fő frontjain a magyar munkásosztályért.

Szabó Ervin pontosan tudta, hogy a magyar értelmiségnek melyik részét kell barátként, szövetségesként vagy akár harcosként megnyerni. Lukács György emlékezett arra, hogy a háború közepén Szabó Ervinnél találkozott Babits Mihállyal, Balázs Bélával és Gábor Andorral: arról tárgyaltak, mit tehetnének a magyar írók a háború ellen. Szabó Ervin volt a kezdeményezője – Babits és Jászi Oszkár oldalán –, a szervezője egy sajnos meg nem alakult, csak elképzelt nemzetközi értelmiségi szövetségnek; ma úgy mondhatnánk, a Béke-világtanács elődjének.

A hatalom, a burzsoázia tudta, ki az a férfi, aki ott ül a könyvtárnak az olvasóterem mögött levő kis igazgatói szobájában. A budapesti detektívfőnök-helyettes, a politikai ügyekkel foglalkozó Hetényi Imre fennmaradt bizalmas jelentésében beszámolt arról, hogy 1917 őszén Szabó Ervin állandó kapcsolatban áll „a svájci radikalistákkal", ez alatt Hetényi a legforradalmibb baloldalt, a leninistákat értette. Más okmányok, jelentések is azt bizonyítják: a hatalom Szabó Ervint tekintette a forradalmi mozgalom egyik legfontosabb vezérszellemének.

Szabó Ervin ekkor már nagyon beteg; néhány írásban üzen ugyan a magyar forradalmároknak, de 1918 kora nyarán fellob-

ban régi tuberkolózisa, és 1918. szeptember 30-án meghal. Még befejezi nagy művét, a „Társadalmi és pártharcok a 48–49-es magyar forradalomban" című nagyszerű tanulmányt, amely magyar földön csak a felszabadulás után jelenhetett meg. Még hírül veszi betegágyán, hogy a moszkvai Szocialista Akadémia – egyetlen magyarként, néhány nagy hírű külföldi tudós társaságában – tagjává választotta.

Lukács György azt mondta: három személyiség és életmű hatott leginkább fejlődésére: Ady, Bartók, Szabó Ervin. 1919. május elsején a Tanácsköztársaság Marxé és Engelsé mellé állította a busa bajszú férfi szobrát.

Irodalom: *Szabó Ervin* Válogatott irásai. Kossuth Könyvkiadó 1958.
Szabó Ervin: Társadalmi és pártharcok a 48–49-es magyar forradalomban. Népszava Könyvkiadó 1948.
Duczynska Ilona: Mesterünk, Szabó Ervin. Kortárs, 1968. 10. sz.
Horváth Zoltán: Magyar századforduló. Gondolat 1961.
Horváth Zoltán: Irodalom és történelem. Szépirodalmi Könyvkiadó 1968.
Litván György: Szabó Ervin. Akadémiai Könyvkiadó 1974.
Nemes Dezső: Szabó Ervin ideológiája és kapcsolata a forradalmi szocialistákkal. Századok, 1972. 4–5. sz.
Soós Pál: Szabó Ervin ifjúságáról. Századok, 1975. 2. sz.

Sacco és Vanzetti

Ötven éve, 1927. augusztus 23-án gyilkolták meg Nicola Saccót és Bartolomeo Vanzettit.

Abban a nagy politikai kavargásban, amelyben az Egyesült Államok 1975 őszén élt a Watergate-ügy utórezgései, a CIA, a Központi Hírszerző Ügynökség elleni vizsgálat, végül pedig az 1976-os elnökválasztás előcsatározásai miatt, nagyon kevesen figyeltek fel arra a levélre, amelyet két idős ember írt Gerald Ford elnöknek. A levél – amelyről röviden számolt be a sajtó – így kezdődött: „Mi, Sabino Sacco és Vincenzina Vanzetti, az 1927-ben Massachusetts állam egyik börtönének villamosszékében megölt két olasznak a fivére és nővére vagyunk. Testvéreinket olyan bűnökért végezték ki, amelyeket sohasem követtek el . . . Sok évet és sok áldozatot szenteltünk rokonaink rehabilitálásának, de hiába. Az amerikai állam gépezete, lett légyen republikánus vagy demokrata, mindeddig visszautasította a kérésünket: legyen újrafelvétel a hamisításokra épült perben . . . Válaszoljon, Elnök Úr! Hajlandó-e az Egyesült Államok igazságot szolgáltatni Sacco és Vanzetti emlékének, vagy végleg lezártnak tekinti ezt a fejezetet?"

A levélben a kilencvenkét éves Sabino Sacco és a közel kilencvenéves Vincenzina Vanzetti emlékeztetett arra, hogy ők is, mások is adatokkal, tanúvallomásokkal bizonyították az elítéltek ártatlanságát, ám perújrafelvételre mégsem került sor. Ötven éve védelmezik ezzel a hallgatással az amúgy is sokszor tragikus hibákat vétő amerikai igazságszolgáltatás egyik legkiáltóbban hamis, hazug ítéletét.

1927. augusztus 23-án kettős gyilkosság történt a charlestoni börtönben. Két olasz férfit végeztek ki a villamosszékben, s ha a kivégzés előtt ítéletet, törvényeket, paragrafusokat idéztek is a két férfi előtt – a tett legfeljebb jogi formát kapott, de gyilkosság volt.

Az okot is ismerjük, amiért a két férfinak, Nicola Saccónak és Bartolomeo Vanzettinek meg kellett halnia. Az első világháború után az Amerikai Egyesült Államokban fellendült a munkásmozgalom. A nagytőke emberei – mint már oly sokszor az ame-

rikai történelemben – úgy döntöttek: közönséges bűncselekményeket varrnak a munkásmozgalomban tevékeny szerepet vállaló emberek nyakába, súlyos ítéleteket hoznak, amellyel lejáratják a mozgalmat és vezetőit, elrettentik a munkásszervezetekben való tevékenységtől a dolgozókat.

1920 elején letartóztattak egy szakszervezeti tagot, Andrea Salsedo nyomdászt. Salsedo anarchista volt, és a nyomozó hatóságok azt akarták tőle megtudni, hogy milyen szervezet fogja össze a különböző anarchista csoportokat. Salsedo nem tudott s talán nem is akart felelni a kérdésre. A kínzások következtében Salsedo olyan idegállapotba került, hogy úgy érezte: végeznie kell magával. Az ablak mellett állt, a falnál, aztán egy hirtelen mozdulattal feltépte az ablakot, és a tizennegyedik emeletről az utcára vetette magát.

Országszerte mély felháborodás rázta meg a munkásszervezeteket. Izzó hangulatú gyűléseken ítélték el a hajszát, amely a munkások, különösen a külföldről érkezett munkások ellen folyt. Az igazságügy-minisztérium Általános Hírszerző Osztálya – vezetője az az Edgar J. Hoover, aki később évtizedeken át az FBI korlátlan hatalmú igazgatója volt – nyilvántartást készített a „veszedelmes radikálisokról", külön megjelölve azokat, akik részt vettek a Salsedo halála után szervezett tiltakozó gyűléseken. Két olasz anarchistára, Saccóra és Vanzettire különösen haragudtak. Vanzetti már 1916 óta, amikor egy textilgyári sztrájk szervezőjeként a tőkések feketelistára helyezték, úgy szerepelt mint „gondosan figyelendő, veszélyes elem". Sacco cipőgyári munkás volt, Vanzetti pedig, amióta feketelistán volt, halárus. Egy este villamoson utaztak; éppen egy Salsedo-ügyben tartandó gyűlés szervezésében jártak. A detektívek a villamos elé álltak kocsijukkal, leszállították a két férfit. Sacco zsebében egy röplap fogalmazványát és egy töltött pisztolyt találtak, Vanzettinél pedig egy töltetlen revolvert.

Amikor a kihallgatás megkezdődött, a két olasz először nem akart hinni a fülének. Nem politikai jellegű kérdéseket tettek fel a nyomozók, hanem egy rablógyilkosság részleteit akarták tisztázni. Az esztendő tavaszán South Braintree kisvárosban egy öttagú, autós gengszterbanda megölte és kirabolta a Slater & Norril cipőgyár pénztárosát és kísérőjét. A gyár munkásainak heti teljes bérét, 15 000 dollárt vittek el. Vanzettit még egy másik ügyben is „kihallgatták": azt mondták neki, hogy bizonyítékaik vannak, ő volt az egyik tettese egy másik cipőgyári pénztáros elleni rablógyilkossági kísérletnek, pár nappal előbb, Bridgewaterben . . .

Amerikaiak mondták ki akkor s azóta is sokszor: ami a per-

ben történt, az az igazságszolgáltatás megcsúfolása volt. A bridgewateri ügyben például úgy „azonosították" Vanzettit, hogy elfogadták egy kis újságárus fiúnak a vallomását, aki a lövöldözés elől a távírópózna mögé bújt, és onnan vetett röpke pillantást a rablóra. „A futásáról láttam, hogy külföldi!" – mondta. Vanzetti külföldi volt, tehát Vanzetti volt a tettes, következtetett Thayer bíró. S amikor az esküdtszék tagjai előtt beszélt, Thayer – hivatkozva Vanzetti szerepére a textilgyári sztrájkban – ezt mondta: „Ez az ember, ha esetleg nem is követte el a neki tulajdonított bűntettet, mégis erkölcsileg bűnös, mert fennálló intézményeink ellensége." Ebben az ügyben tizenöt év fegyház volt az ítélet. A bíró elfogult, előítéletektől hemzsegő beszédének szövegét valaki kiemelte a bírósági jegyzőkönyvből, soha nem került meg.

Amikor a South Braintree-i rablógyilkosság ügye került tárgyalásra, még a hallgatóságnak is feltűnt, hogy a „tanúk" – akik között bűnözők, megvásárolható „hivatásos" tanúk voltak – összevissza beszélnek és egyszerűen nem veszik figyelembe sem a vádlottak és védőik által említett tényeket. Például azt, hogy mindkettőjüknek cáfolhatatlan alibije volt. Tizennyolc tanú vallotta: a kérdéses időben sem Sacco, sem Vanzetti nem lehetett a bűntett színhelyén. Az olasz konzul elmondta: Sacco a konzulátuson járt a kérdéses időben, többen akkor vásároltak halat a második vádlottól, Vanzettitől.

Kihasználták, hogy mindketten olaszok voltak, becsülettel helytálltak anarchista meggyőződésükért, amely az esküdtszék jómódú, nagypolgár tagjai előtt eleve halálos bűn volt.

A bíró, Webster Thayer, a bostoni egyetemi klubban beszélgetett az ügyről barátjával, George U. Crookerrel. Crooker: „Szavaival és viselkedésével azt a határozott érzést keltette bennem, hogy kötelességének érezte a vádlottak elítélését, mivel »vörösök voltak«. Emlékszem, Thayer bíró lényegében azt mondta nekem, hogy össze kell tartanunk és meg kell védenünk magunkat az anarchisták és »vörösök« ellen." 1921 júliusában, harmincnapos, minden törvényt megcsúfoló tárgyalás után Saccót és Vanzettit halálra ítélték.

Még hat évet töltöttek börtönben a vádlottak. Tárgyalások, felülvizsgálatok özöne zajlott le. 1925. november 15-én egy fiatal portugál rab, Celestino Madeiros, aki Charlestonban ugyanabban a börtönben ült, ahol Sacco és Vanzetti, levelet írt Saccónak: „Bevallom, hogy részt vettem a South Braintree-i cipőgyári rablásban, és tanúsítom, hogy Saccónak és Vanzettinek ehhez az ügyhöz semmi köze." A hatóságok ekkor azt magyarázgatták – segített ebben Madeiros egy félreérthető nyilatkozata is –, hogy az

Sacco és Vanzetti

Sacco és Vanzetti elítélése ellen tiltakozó amerikai munkások

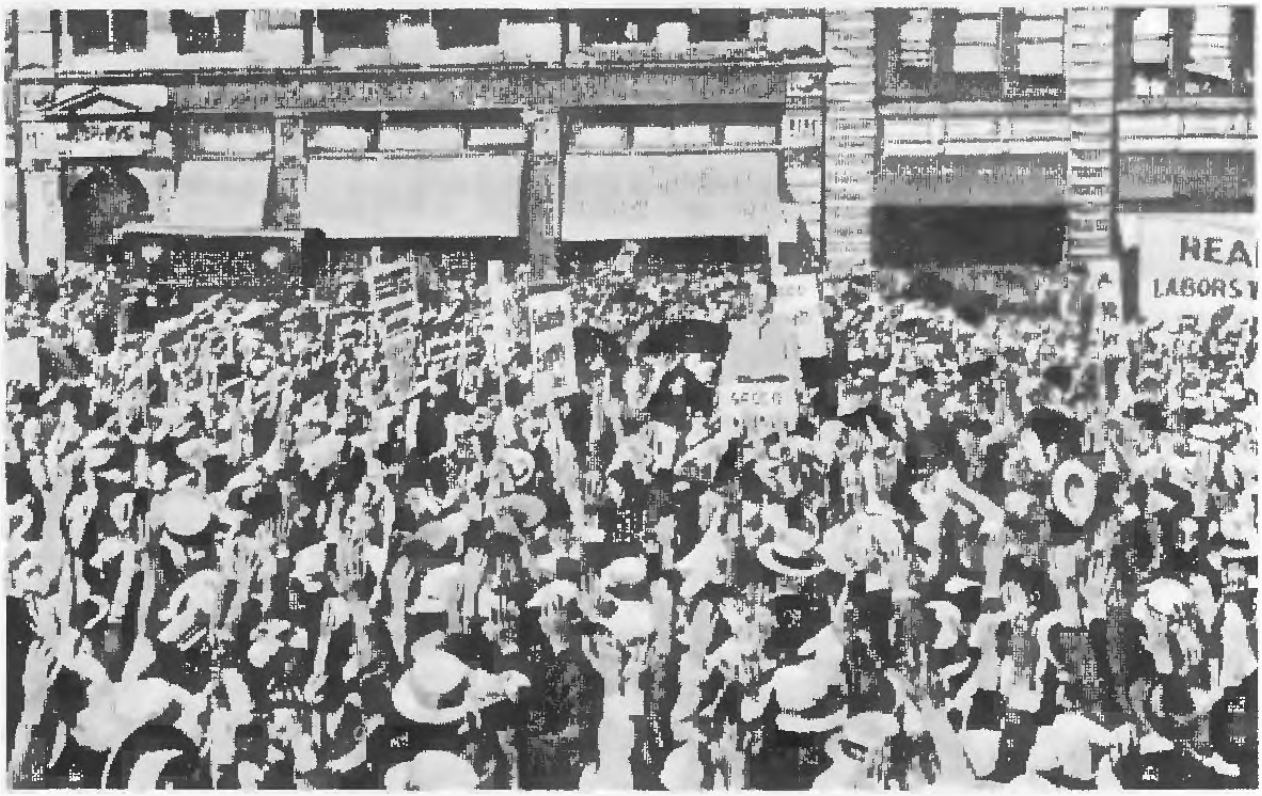

amúgy is halálra ítélt portugál fiatalember „szánalomból" írta a levelét. De nem vették figyelembe a védők figyelmeztetését: a Madeiros által tett vallomásban jó néhány olyan adat volt, amelyről csak olyan ember szerezhetett tudomást, aki maga is ott volt a cipőgyári pénztáros meggyilkolásánál és kirablásánál. A vallomásból világosan kiderült, hogy a gyilkosságot egy Morelli nevű gengszter bandája szervezte meg és hajtotta végre, ám Morellit – aki akkor egy másik börtönben ült – még csak ki sem hallgatták.

Vanzetti ezt írta a börtönből: „Minden ellenem van: nemzetiségem, nézeteim, szerény helyzetem. A reakció áldozatai vagyunk, azért ítéltek el bennünket, mert szembeszálltunk a kizsákmányolással és az erőszakkal."

Aztán eljött az ítélet végrehajtásának napja – de addig a világ minden részéből érkeztek a tiltakozások, a felülvizsgálatot követelő, vagy egyszerűen csak a két olasz munkás életéért síkraszálló táviratok, levelek, lapok milliói.

A nagy antifasiszta tömegmegmozdulások előtt az első és a második világháború közötti idő első évtizedében ez volt az egyik legnagyobb nemzetközi akció: kísérlet az igazság győzelmének segítésére Sacco és Vanzetti ügyében. Londonban a Trafalgar téren, a moszkvai Szakszervezetek Háza előtt, Párizsban, Amszterdamban – a világ minden részén tüntettek, követelve a két olasz munkás szabadon bocsátását. New Yorkban 1927. augusztus 9-én félmillió ember sztrájkolt, követelve a perújrafelvételt. Táviratot küldött a Vatikán, a német parlament és a francia kamara, tiltakozott Einstein, Romain Rolland, Anatole France és az akkor még élő Dreyfus. Mindhiába.

Amikor értük jöttek, odaadták nekik a kivégzésen viselendő kezeslábast, Sacco befejezte fiához írott levelét: „Kisfiam, Dante, gondolj mindig arra, hogy nemcsak a saját boldogságodat kell szem előtt tartanod. A te feladatod az lesz, hogy segíts a gyengéken, támogasd azokat, akik segítséget kérnek, és védelmezd az üldözötteket." Vanzetti a folyosón ezt mondta a fegyőröknek, amikor a villamosszék felé mentek: „Nagyon gyengék lehettek már, ha egy derék cipészt és egy nyomorult halárust kell kivégeznetek, hogy a kapitalizmus fennmaradhasson . . . De én nektek, akik részesek vagytok a kivégzésben, megbocsátok."

Michael Gold amerikai író, akkor a „Daily Worker" munkatársa volt, jelentette lapjának: „Mielőtt az áldozatokat a halálkamrába vezették volna, ezernyi bostoni munkás indult el a börtön felé. Éjfél előtt néhány perccel a rendőrök rárohantak a tömegre, könyörtelenül suhogtatva gumibotjaikat. A börtön udva-

rából lovas rendőrök száguldottak a gyülekező tömeg köze, a falakról pedig gépfegyvereket irányítottak a tüntetőkre. Maga a halál néma volt és rettenetes. Henry, a börtönőrök vezetője adta meg a jelet, és a hóhér fél kézzel bekapcsolta az áramot. A szobában a fény elhalványult, s a villamosszékben ülő áldozat teste annyira megrándult, hogy megreccsentek az erős bőrszíjak, amelyek lekötve tartották. Tíz másodperccel később a kapcsolót lassan visszahúzták, a szoba kivilágosodott. Aztán a hóhér még egyszer benyomta a kapcsolót, ismét félhomály. A második áldozat teste is megrándult, ezúttal gyengébben."

1967-ben Michael Musmanno, Pennsylvania állam legfelsőbb bíróságnak tagja, aki annak idején fiatal jogászként a Sacco–Vanzetti-perben a védelem számára gyűjtött adatokat, később pedig bíróként a nürnbergi háborús bűnösök pereiben is közreműködött, kijelentette: „Amerikának végre le kellene törölnie ezt a szégyenfoltot." Ám semmi sem történt. És nyolc évvel később Ford elnök sem válaszolt Sabina Sacco és Vincenzina Vanzetti levelére.

Irodalom: *Pierre Duchesne:* Sacco és Vanzetti. Europa Könyvkiadó 1972.
Michael Gold: A Sacco–Vanzetti-ügy. Tükör, 1965. 16. sz.
Albert Kahn: Összeesküvés az amerikai nép ellen. Szikra 1950.
Tarján Imre: Egy derék cipész és egy szegény halárus Magyar Nemzet, 1967. augusztus 23.
Arató Gábor: A Sacco–Vanzetti-ügy. Magyar Hírlap, 1975. október 19.

A néphatalom védelmezője

Száz éve, 1877. augusztus 30-án (szeptember 11-én) született F. E. Dzerzsinszkij.

Feliksz Dzerzsinszkij

Egy hónap telt el a forradalom győzelme után, 1917. december 6-a volt. Lenin elnökletével ülésezett a Szmolnijban a Népbiztosok Tanácsa. Az előre elfogadott napirenden egy fenyegető szabotázs kérdése is szerepelt. A napirendi pont címe: „A kormányintézmények tisztviselői sztrájkjának lehetősége összoroszországi méretekben." A belügyi népbiztos, G. J. Petrovszkij beszélt a kérdés néhány vonatkozásáról. Elmondta, hogy egy ilyen sztrájk nehezítené a kormány helyzetét, kárt okozna az amúgy is nehéz helyzetben levő közellátásnak is. Javasolta, hogy a szabotázs elleni harc irányítására bizottságot kell alakítani, széles hatáskörrel, élére pedig határozott embert kell állítani. „Egy jó jakobinust kell találni!" – mondta ekkor Lenin. Néhány perc múlva a Népbiztosok Tanácsa – Lenin javaslatára –, Dzerzsinszkijt bízta meg a bizottság megszervezésével és vezetésével. A bizottság Vszerosszijszkaja Csrezvicsnaja Komisszija (Összoroszországi Rendkívüli Bizottság), VCSK néven alakult meg. Világszerte úgy ismerték: Cseka.

A „jó jakobinus", aki megbízást kapott a Cseka vezetésére, Feliksz Edmundovics Dzerzsinszkij, ekkor éppen negyvenéves volt. Tizennyolc éves korában lett hivatásos forradalmár; wilnói gimnáziumi éveiben már tagja a litván szociáldemokraták illegális szervezetének, s hamarosan városszerte ismerik a munkások a vékony, fiatal diákot, akinek nevét nem tudják ugyan (csak Jakub, majd Jacek néven szólítják), de azt igen, hogy minden veszélyes feladatra vállalkozik. Amikor Wilnóban már nyomában volt a rendőrség, a szervezet Kownóba küldi. Itt egy könyvkötőüzemben dolgozik, s közben a város forradalmi mozgalmának egyik vezető szervezőjeként agitál, plakátot ragaszt, röpcédulát terjeszt, írja,

szerkeszti a „Kownói Munkás" című lapot. (A városban sokszorosított „Robotnik Kowieński" mellett ír a külföldön sokszorosított „Robotnik Litewski" – Litván Munkás című lapba is.) A város munkásainak életét, küzdelmét elemzi írásaiban: harcra szólítja fel a kizsákmányoltakat.

1897 júliusában került először a cári rendőrség kezére; egy spicli árulta el. A börtönbeli személyi kartotékjából kiderül, hogy „tárgyi bizonyítékokat" találtak nála; újságkivágásokat, feljegyzéseket, bérelt kis szobájában pedig szépirodalmi és tudományos könyveket. Dzerzsinszkij azt felelte a kihallgatók kérdéseire, hogy érettségit akart tenni a kownói gimnáziumban, de aztán abbahagyta a tanulást. A nyomozók mindenáron eredményt akartak elérni, vallomást kívántak kicsikarni belőle. Ám a húszesztendős forradalmár hallgatott, s nem „mutatott őszinte megbánást" sem az éheztetés, sem a verés hatására. Egy évig volt előzetes letartóztatásban. Ez idő alatt – bár a cári hatóságok mindent elkövettek, hogy a legszigorúbban elzárják a rabokat a külvilágtól –, Dzerzsinszkij fehérneműjébe varrva több tudósítást juttatott ki a cellából a „Robotnik Litewski", valamint az „Echo Zycia Robotniczego" illegális kiadvány számára a börtönbeli állapotokról. 1898 májusában az ifjú forradalmárt három esztendőre Vjatka kormányzóságba küldték száműzetésbe. A család egyik tagja látta a bilincsbe vert férfi indulását a száműzetésbe.

Két és fél hónapig tartott az út. Az Okán, a Volgán, a Kámán, a Vjatkán úszó hajókon, a hajófenéken zárva szállították a bilincsbe vert forradalmárokat a fegyveresek. Előbb Nolinszkban élt, majd amikor a hatóságok felfigyeltek arra, hogy az új száműzött „nemkívánatos beszélgetéseket" folytat a helyiekkel, néhány száz kilométerrel – ötszáz verszttel – északabbra, Kajgorodszkojéba helyezték át. Meg nem engedett ügyvédi gyakorlat címén újabb bírósági eljárást is indítottak ellene, mert leveleket, beadványokat írt a parasztok számára. A fiatalember egy ideig csak vadászott és halászott – legalábbis a rendőrség így látta. Dzerzsinszkij készült: edzette magát, igyekezett minél jobban megismerni a környéket. 1899 egy kora őszi napján aztán megszökött.

Előbb a családnál, Wilnóban töltött nagyon rövid időt, hiszen tudta, hogy itt kereshetik legelőször, 1899 szeptemberében aztán a harcostársakhoz utazott Varsóba. A szociáldemokrata szervezetet nemrég verték itt szét a cári hatóságok, a munkások csak a Lengyel Szocialista Párt és a Bund keretében találtak szervezeti életet. Dzerzsinszkij hamarosan látta, mit kell tenni: újjá kell szerveznie a marxista, internacionalista szociáldemokrata szerve-

zetet. Az esztendő végén Varsóban már dolgozott az általa irányított Szociáldemokrácia Munkásszövetség. Hamarosan Wilnóba utazott, hogy az otthoniakkal, a lengyel szervezettel való egyesülésről tárgyaljon. 1900 elején Minszkben a Litvánia Munkásszövetségének kongresszusán létrejött a Lengyel Királyság és Litvánia Szociáldemokráciája nevű szervezet, amelynek a vezetőségébe Dzerzsinszkij is bekerült. Varsóban folytatta a munkát, ám februárban, egy cipész lakásán szervezett munkásösszejövetelen letartóztatták.

A cári önkényuralom egyik leghirhedtebb börtönében, a varsói Cytadela tízes pavilonjában őrizték egy ideig, majd a siedlcei börtönben. Innen indult el második száműzetésébe: 1902-ben indították útra öt évre a kelet-szibériai Viljujszk felé. Közben az Irkutszkhoz közel fekvő alekszandrovszki börtönben megszervezte a börtön rabjainak eredményes tüntetését. Útban a száműzetés helye felé, Verhojanszkban az orvos megállapította: Dzerzsinszkij beteg, nem mehet tovább. Innen, Verhojanszkból szökött meg azután, és alig több mint két hét múlva átlépte az orosz–porosz határt. 1902 augusztusában már Berlinben volt.

Berlinben működött a Lengyel Királyság és Litvánia Szociáldemokráciájának Központi Vezetősége; itt dolgozott Rosa Luxemburg és több forradalmár, akikkel Dzerzsinszkij először találkozott. Itt ismerkedett meg az esztendő márciusában megjelent Lenin-művel, a „Mi a teendő?"-vel, itt olvasta az „Iszkra" cikkeit. A lengyel–litván párt konferenciáján megalakították a Külföldi Bizottságot, amelynek titkára Dzerzsinszkij lett. Itt döntöttek a „Czerwony Sztandar" (Vörös Lobogó) című pártlap kiadásáról. Úgy határoztak, hogy Dzerzsinszkij szervezi meg a lap munkáját. A fiatal forradalmárnak előbb Svájcban, majd Zakopanéban kellett gyógyítania beteg tüdejét. Emiatt a lap kiadása egy ideig késett.

Nem sokkal később azonban már az osztrák fennhatóság alatt levő Krakkóban élt Józef Podolski nyomdai korrektor, azaz Dzerzsinszkij, aki számos illegális neve mellé ezt az újat is felvette. Egy illegális pártfolyóirat kiadását készítette elő, írt a már megjelenő „Vörös Lobogó"-ba és tevékenyen közreműködött abban, hogy a lengyel–litván párt egységes küldöttséggel vegyen részt az Oroszországi Szociáldemokrata Munkáspárt II. kongresszusán. (Dzerzsinszkij nem vehetett részt a kongresszuson, újra ágyhoz láncolta a betegség.)

Amikor újra munkaképes lett, a mind erőteljesebb forradalmi fellendülés közepette folytatta szervező munkáját. 1904 decemberében már Varsóban van: a lengyel területek és viszonyok leg-

jobb ismerőjeként hol a dąbrowai szénmedencében, hol Lódzban, Tomasówban, Białystokban, Częstochowában szervez, irányít, segít a helyi vezetőknek, illegális nyomdát, pártkiadványraktárt rendez be, személyazonossági iratokat szerez. „Az akarat és az energia óriásivá nőtt, Varsóban ereje megtízszereződött, mindenütt jelenlevővé vált" – írta róla később egyik elvtársa. 1905 elején a lublini és a radomi kormányzóságban, de más területeken is, fellendült a parasztmozgalom. Ugyanekkor az OSZDMP egyre több helyen – a többi között Varsóban is – Katonai Forradalmi Szervezetet teremtett. A parasztmozgalomban, a katonai szervezésben is komoly szerepe volt Dzerzsinszkijnek. Ő vezette az 1905-ös május elsejei tüntetést Varsóban, majd erre a vérbe fojtott tömegtüntetésre (húszezer ember vonult fel, a sortűz ötven ember életét oltotta ki, mintegy százan megsebesültek) válaszul megszervezett varsói általános sztrájknak és az 1905. júniusi łódzi fegyveres felkelésnek is egyik vezetője. 1905 júliusában beszédet mond a varsói illegális pártkonferencián, egy Varsó környéki erdőben.

A pártkonferencia résztvevőit a helyszínen tartóztatták le a cári hatóságok: közülük Dzerzsinszkij újra a Cytadela hírhedt tízes pavilonjába került, innen november 2-án amnesztiával (az általános sztrájkoktól megrémült cári kormány engedményeket tett) szabadult, és azonnal belevetette magát az általános sztrájk szervezésébe. A sztrájk megvalósult, akárcsak a bolsevikok decemberi moszkvai fegyveres felkelése, ám a forradalmi hullám ezúttal nem jutott el a teljes győzelemig.

1906 áprilisa nagy eseményt hozott: az OSZDMP IV., egyesítő kongresszusán Dzerzsinszkij találkozott Leninnel. A mensevikekkel folyó küzdelemben a bolsevik oldalon állt, s bekerült a párt Központi Bizottságába. 1906 júniusában a lengyel szociáldemokraták zakopanei V. kongresszusán ő vázolta a párt feladatait az OSZDMP-vel való egyesülés után, az ő hatására állt a kongresszus a bolsevik taktika mellé. 1906 augusztusában és szeptemberében Pétervárott a Központi Bizottság munkájában vett részt, 1906 karácsonyán Varsóban letartóztatták, és 1907 májusáig börtönben tartották, anélkül, hogy valódi nevét és szerepét ismerték volna. 1908-ban ötödször, ezúttal másfél évre zárták börtönbe. (Ekkori börtönnaplója, amelyet apró papírdarabkákon írt, fennmaradt: bátor, harcos, reményteli írás.) 1909 májusában Dzerzsinszkijt örökös száműzetésre ítélték Varsóban, és a Jeniszej kormányzóság Taszejevo falujába szállították, több ezer kilométerre szülőföldjétől. 1909 telén megszökött; 1910 januárjában már egy Zürichből írt levélben közli, hogy a párt egészsége

helyreállítására egy időre Capri szigetére küldi. Egy hónapot töltött itt. Megismerkedett Gorkijjal, aki első találkozásukról azt írta, hogy Dzerzsinszkij „a lelki tisztaság és szilárdság felejthetetlen benyomását" tette rá.

A harcos hamarosan újra csatába indul: egyetértésben Leninnel a likvidátorok elleni küzdelemben vesz részt. Krakkóban dolgozott, majd részt vett Párizsban a KB külföldön élő tagjainak 1911. júniusi tanácskozásán, élte a hivatásos forradalmár kemény életét. (Közben megnősült, elvtársa és felesége, Szofja Szigizmundovna Dzerzsinszkaja 1910 utolsó napjaiban rendőrkézre került egy varsói pártgyűlésen. Börtönben szülte meg gyermekét, Dzerzsinszkij fiát, Jant.) 1912 szeptemberében Varsóban újra, hatodszor tartóztatták le. 1914 májusában legutóbbi szökése ügyét tárgyalták a varsói kerületi bíróságon, ekkor háromévi kényszermunkára ítélték. 1916 áprilisában Moszkvába vitték, hogy a többi ügyekben ítélkezzenek felette; májusban hatévi kényszermunkára ítélték. Hosszú hónapokon át bilincsbe verve tartották a hírhedt Butirka-börtönben. Az 1917-es februári forradalom szabadította ki.

Több mint tizenhét illegális név viselője, a még negyvenedik életéve betöltése előtt álló, huszonkét éve forradalmi harcot vívó, összesen tizenegy évet börtönben töltött Feliksz Edmundovics Dzerzsinszkij azonnal a legális pártmunka fontos területén kezdett el dolgozni. A párt moszkvai bizottságának tagja lett, számos fontos tanácskozáson vett részt, ott volt a híres áprilisi petrográdi konferencián, majd a féllegális VI. kongresszuson. Ott volt a Szmolnijban, ő volt a forradalom főhadiszállásának parancsnoka. A Forradalmi Katonai Bizottság egyik legfontosabb posztján, a hírközlés munkájának irányítójaként dolgozott a Nagy Október győzelmének óráiban, a Vörös Gárda egyik osztaga is parancsnoksága alatt állt – s amikor a világ első győztes proletárforradalmának másnapján összeült a szovjetek II. összoroszországi kongresszusa, az elnökség soraiban ülve hallgatta Lenint. „Az Októberi Forradalomban mint a Forradalmi Katonai Bizottság tagja veszek részt . . ." írja szerényen önéletrajzában. A valóságban a forradalom egyik irányítója, Október igazi hőse volt.

A győzelem első percétől kezdve a forradalom védelmének szentelte minden erejét. A Szmolnij második emeletének 77-es szobája, Dzerzsinszkij irodája, volt az ellenforradalmárok, szabotőrök elleni harc központja. Így került sor aztán arra a december 6-i ülésre a Népbiztosok Tanácsában, ahol Lenin „egy jó jakobinust" keresve, azonnal Dzerzsinszkijt ajánlotta a Cseka élére.

1918-ban Moszkvában a Bolsaja Lubjanka 11. számú házban

(ma Dzerzsinszkij utca) volt a kormánnyal együtt az új fővárosba költözött VCSK székhelye. Dzerzsinszkij dolgozószobájában a spanyolfal mögött egy keskeny vaságy állt: ez volt az otthona. A VCSK egymás után leplezte le, semmisítette meg az ellenforradalmi csoportokat, így például „A haza és szabadság védelmi szövetsége" nevű társaságot, amely a franciák, az angolok, az amerikaiak által folyósított pénzen dolgozott. Meg kellett küzdenie Dzerzsinszkijnek a VCSK szervezetébe beszivárgott eszer összeesküvőkkel is: ezek egyike, Bljumkin gyilkolta meg Mirbach német követet, hogy ezzel kiélezze a német–szovjet viszonyt, háborúba taszítsa a fiatal munkásállamot.

A következő esztendőkben, az intervenció és a polgárháború éveiben Dzerzsinszkij hallatlan keménységgel biztosította a VCSK segítségével a szovjet hátországot az összeesküvők, az ellenforradalmárok támadásai ellen. Lenin egy alkalommal Gorkijjal beszélgetve a forradalmi taktikáról és életformáról, kijelentette: „Lehetséges-e humanizmus az ilyen dühödt verekedésben? Hol van itt helye lágyszívűségnek és nagylelkűségnek? Bennünket blokád alatt tart Európa, meg vagyunk fosztva az európai proletariátus segítségétől, minden oldalról medveként tör ránk az ellenforradalom, s mi mit tegyünk? Vajon nem kell, nincs jogunk harcolni, ellenállni? Bocsásson meg, de nem vagyunk bolondok. Tudjuk: amit mi akarunk, azt rajtunk kívül senki sem teheti meg."

Dzerzsinszkij irányította az egyik legveszélyesebb összeesküvés, a „követek összeesküvése" felszámolását, amelyben Bruce Lockhart angol diplomata volt az egyik főszereplő. 1919-ben a VCSK elnökét belügyi népbiztossá kinevezték. Most már Dzerzsinszkij dolga lett a bűnügyi nyomozások és a milícia felügyelete is. A fő feladat persze a csekisták munkájának legfőbb irányítása volt: a munkáshatalom ellenségei bombamerényletekkel, újabb meg újabb szabotázs- és kémcsoportok szervezésével kísérelték megakadályozni az új társadalom építőmunkáját.

Erről az időszakról írja Zubov, Dzerzsinszkij életrajzírója: „Szinte lehetetlen felsorolni az ország életének mindazon területeit, amelyekkel Feliksz Edmundovics foglalkozott" a jelentősebb feltalálók támogatásától, a cárizmus egykori politikai foglyai szövetségének megalakításától, az ifjúság testi nevelését a sportszervezetek megalakítását célzó munkáig vagy a különleges hangszerek állami gyűjteményének létrehozataláig mindenben ott volt Dzerzsinszkij munkája.

1920-ban a párt Ukrajnába küldte, majd a Lengyel Forradalmi Bizottságban dolgozott. Egyik legfontosabb munkája a milícia,

valamint a lengyel Vörös Hadsereg szervezése volt, s amikor a Vörös Hadsereg offenzívája számos ok következtében sikertelenül végződött, ő maga irányította a visszavonulást és a sebesültek elszállítását. Az esztendő őszén visszatért a VCSK élére.

„Amikor Dzerzsinszkij elvtársaival megszervezte és kicsiszolta a világ első olyan állambiztonsági szervét, amely a nép érdekeit szolgálta, nagy figyelmet fordított arra, hogy a VCSK tevékenységében nyoma se legyen azoknak a kétes módszereknek, amelyek a nép által gyűlölt burzsoá felderítő szerveket jellemezték . . . Fáradhatatlanul ismételgette, hogy a szovjet felderítés a dolgozó embert védelmezi és óvja. S ennek a fordítottja is igaz: az osztályellenség álnok terveit és cselszövéseit csakis közvetlenül maguknak a dolgozóknak a segítségével lehet leleplezni és meghiúsítani" – írja Zubov.

1922-ben új viszonyok között, a szilárd törvényesség megteremtésekor megszüntették a VCSK-t, és helyébe az Állami Politikai Igazgatást, a Goszudarsztvennoje Polityicseszkoje Upravlenyijet, a GPU-t állították, változatlanul Dzerzsinszkijjel az élen. A GPU hatáskörét az ellenforradalom és a kémkedés elleni harcra, az államhatárok, a vasutak és a vízi közlekedési utak védelmére korlátozták. Megszüntették a VCSK korábbi jogát, hogy bírói eljárás nélkül büntessen ellenforradalmárokat és más megrögzött bűnözőket. A spekuláció, a visszaélések és egyéb bűntettek elleni harcot átvették a bírósági szervek.

Az elkövetkező években az állambiztonsági munka mellett Dzerzsinszkij felmérhetetlen jelentőségű munkát végzett a gyermekvédelem terén, tevékenykedett mint közlekedésügyi népbiztos, mint a Legfelsőbb Népgazdasági Tanács vezetője, elnöke. Rendkívüli munkabírású férfi volt „igazi pártember, törvénytisztelő és szerény, akinek mindennél fontosabb volt a pártutasítás" – írta róla csekista munkatársa és utóda, V. R. Menzsinszkij.

A forradalom győzelme után tulajdonképpen soha, egyetlen napig sem volt már egészséges. Tizenegy esztendő a cári börtönben, száműzetésben megviselte, súlyos tuberkulózisban szenvedett. De néhány, erőszakkal rákényszerített hét kivételével még pihenni sem akart. 1926 júliusában a párt Központi Bizottságának ülésén bátran, határozottan szállt szembe Trockijjal és híveivel, beszélt az építőmunka hiányosságairól, a gazdasági életben felbukkanó új gondokról, s fellépett azok ellen, akik a falu népének adandó segítség ellen szóltak. „Nem lehet iparosodni, ha rettegéssel beszélnek a falu jólétéről" – mondotta. A beszéd egyébként az egyik legélesebb hangú szembeszállás volt a párt egysége ellen fellépő trockistákkal.

Már a beszéd alatt gyakran szorította a kezét a melléhez; akadt aki ezt gesztusnak vélte, pedig csak testi fájdalmainak kifejezése volt. Az ülésterem mellett, egy kis szobában orvosok figyelték a hirtelenében lefektetett férfi pulzusát, vajon megbirkózik-e a szívrohammal. Még hazatért, ágya előtt lehajolt, és a padlóra zuhant. Újabb szívrohama volt, ez már végzett vele.

Negyvenkilenc évig élt. Egy öreg bolsevik, a szovjet gazdaság egyik vezetője, Ivan Radcsenko mondta el, hogy nehéz ügyeknél, amikor valami nem volt rendben, Lenin azt szokta mondani: „no, jól van, akkor hát Dzerzsinszkijre kell bízni – ő megcsinálja".

Irodalom: *Zubov:* Feliksz Dzerzsinszkij. Kossuth Könyvkiadó 1972.
German: Történetek Dzerzsinszkij életéből. Kossuth Könyvkiadó 1951.
Dzerzsinszkij: Válogatott cikkek és beszédek. Kossuth Könyvkiadó 1951.

Szeptember

1907. IX. A „Népszava Olvasótára" indulása.
1897. IX. 8. *A Független Szocialista Párt (a Várkonyi-párt) megalakulása.*
1877. IX. 11. Bédy-Schwimmer Rózsa, a világbékedíjas (1937) magyar feminista újságíró születése.
1952. IX. 13. A Marxizmus–Leninizmus Esti Egyetem megnyitása Budapesten.
1937. IX. 16. *A Tompa utcai csata.*
1802. IX. 19. *Kossuth Lajos születése.*
1902. IX. 20. Vlado Clementis szlovák kommunista születése.
1927. IX. 23. A. H. Mahgub, a Szudáni KP főtitkárának születése.
1902. IX. 19. Emil Zola halála.

Falusi szegények pártja

Nyolcvan éve, 1897. szeptember 8-án alakult meg ceglédi kongresszusán a Független Szocialista Párt.

A múlt század kilencvenes éveiben egyre-másra lobbantak fel forradalmi harcok a magyar falvakban, 1891. május elsején Orosházán fojtotta vérbe a csendőrség a földmunkások májusi ünnepét, másnap Békéscsabán ontott vért a csendőrfegyver. Gróf Szapáry miniszterelnök és belügyminiszter mindenesetre azt írta a szomszédos megyék főispánjainak szóló utasításában: „minthogy a Békés megyében eszközölt vizsgálatból kiderült, hogy ezen mozgalom a megye területén időnként megjelenő munkásizgatók bujtogatásának tulajdonítandó . . . a községekben megjelenő idegen munkások . . . azonnal letartóztatandók és eltoloncolandók". Júniusban Battonyán tüntettek magyar és román szegényparasztok. 1892-ben a Nagyvárad melletti Tamásiban dördült el a csendőrsortűz. A következő esztendőben a nagybirtokosok egylete, az Országos Magyar Gazdasági Egyesület javasolja: az aratási időszakban, az esetleges sztrájkok letörésére bocsássanak a földbirtokosok rendelkezésére katonaságot. 1894 áprilisában került sor a hódmezővásárhelyi csendőrvérengzésre.

Az évtized első éveiben egymást érték a hasonló zendülések. Az OMGE titkára, Rubinek Gyula szerint „a Csongrád megyei szocialista munkások határozottan kommunisztikus elveket vallanak, a szentesiek már fel is osztották egymás között a határt egyenlő részekre . . ." Tallián Béla, Békés megye főispán kormánybiztosa bizalmas jelentésében írja a belügyminiszternek: „. . . tévedés volna azt hinni, hogy a szocialista eszmék csak kedélyi változást okoznak a köznépnél, ellenkezőleg, a gazdasági rend ellen tényleges akcióra is fel van az ma már híva! . . . az organizálás oly előrehaladott stádiumban van, hogy az eddigi késedelem miatt hovatovább oly befejezést nyerhet a szervezés, miképp azt megbénítani a lehetetlenséggel lesz határos, ha már nem késő!" 1895 februárjában báró Bánffy Dezső miniszterelnök külön tanácskozást hívott össze az alföldi földmunkásmozgalom terjedésének megakadályozása érdekében.

1897. első hónapjaiban már két földmunkáskongresszus is ülé-

A Független Szocialista Párt vezetői

sezik, az egyik Budapesten, a másik Cegléden. A budapestit a Szociáldemokrata Párt hívta össze, a másikat, a ceglédit, a „Földmívelő" című lap szerkesztője, Várkonyi István. A budapesti kongresszuson negyvenegy fővárosi és hetvenkét vidéki küldött vett részt. A kongresszuson több felszólaló földmunkás éles, nyílt szóval lépett fel a cselédtörvény embertelenségei, igazságtalanságai ellen, a lényeg a pártvezetőség Várkonyi István földmunkás, a „Földmívelő" szerkesztő-kiadója elleni támadása volt.

Cegléden Várkonyi is beszélt. „A szocializmust az 1889. évben ismertem meg" – kezdte beszédét. Valóban: ekkor lépett be a Magyarországi Általános Munkáspártba, ekkor számolta fel

jövedelmező vállalkozásait (eredetileg földmunkás volt, örökölt pénzből kereskedést, szemétfuvarozó vállalatot, telekközvetítő céget alapított, házakat vásárolt, érettségit tett, jogot tanult) és a mozgalomnak adta erejét, idejét. „Az 1890-es évben síkraszállottam a magyar Ázsiában a munkálkodó milliók érdekéért, küzdöttem fáradságot nem ismerve, áldoztam egy vagyont, eszméim és elveim különösen a földművelő nép százezreivel való megismertetésére . . . Eldobtam magamtól minden anyagi hasznot hajtó vállalatokat, kereskedést, és minden időmet a tanulmányozásnak szenteltem" – mondta. Tagja, majd vezetőségi tagja lett a Szociáldemokrata Pártnak.

A szociáldemokrata pártvezetőség és Várkonyi hívei között mind több területen lángolt fel a vita, sajnos, legtöbbször egyáltalán nem elvi kérdésekben. Végül is 1896 augusztusában Várkonyi István, hogy „történjen valami", segít Magyarország első földmunkáslapjának, a „Földmívelő"-nek a kiadásában.

A rendőrség jelenti a belügyminiszternek: „Bizalmas úton vett értesülés szerint Várkonyi István a pártvezetőség valamennyi tagjával való összeveszése folytán a mezei munkások érdekeinek felkarolására szánt lapot folyó évi augusztus hó 15-én, vagy legkésőbb szeptember hó 1-én saját kockázatára, a pártvezetőségtől függetlenül akarja kiadni, melyben azután kénye-kedve szerint írna. Ezen lap kiadásával a legutóbb tartott szociáldemokrata pártkongresszus a pártvezetőséget bízta meg, és az eleinte ezen vállalatot Várkonyinak engedte át, miután nevezett a pártvezetőségnek megígérte, hogy ezen lapot saját költségén fogja kiadni. Most azonban a pártvezetőség . . . attól tart, hogy Várkonyi, kinek igen nagy befolyása van a mezei munkások közt és kinek kezében – úgyszólván – az alföldi szociáldemokrata propaganda szálai összefolynak, arra fog törekedni, hogy a mezei munkásokat a pártvezetőség befolyásától távol tartsa".

A „Földmívelő" oldalain, cikkeiben tükröződik az egyre élesebb küzdelem a pártvezetőség és a forradalmibb földmunkásmozgalom hívei között. A szociáldemokrata vezetés megtagadta a „Földmívelő" megjelenéséről szóló hirdetmény közlését, és a lapot „Várkonyi István közönséges pártellenes magánvállalatának" nevezte.

Várkonyi István nem akarta a pártszakadást, nem akarta elvinni a földmunkások tömegeit a Szociáldemokrata Párttól. Ez sugárzott a lap minden cikkéből, ez fejeződött ki az 1896 decemberében Óbecsén, 1897 februárjában Cegléden összeülő földmunkás-tanácskozáson, illetve földmunkás-értekezleten, amelyeken hívei, követői egységes szervezetet kívántak, annak szelle-

mében akartak országos földművelő kongresszust összehívni. A szociáldemokrata pártvezetőség újra fellépett Várkonyi ellen. Így Cegléden aztán olyan elvi nyilatkozat született, amely nem ismerte el a pártvezetőséget, és úgy döntött, hogy „a helyes irányba való megmaradás szempontjából »független szociáldemokrata« név alatt vezeti tovább a mozgalmat arra való tekintetből is, mivel a szociáldemokrata címet viselők kormányszocialisták lettek".

Új párt alakulása kezdődött. Szeptemberben, Cegléden volt a Független Szocialista Párt 1897-es alakuló kongresszusa. Az eredeti terv szerint júniusban, Zentán kellett volna megtartani. Várkonyi István, aki összehívta az alakuló ülést, alaposan elő is készítette azt. A rendőrségnek az volt a véleménye, hogy legkevesebb száz községből érkeznek majd Zentára. Csakhogy május végén Zentán csendőrsortűz dördült, egy földmunkás meghalt, sokan megsebesültek. Az előkészítő bizottság úgy határozott: a közeli Adára hívják össze a kongresszust. A hatóságok azonban megakadályozták a földmunkások összejövetelét.

A mozgalom célkitűzéseinek szellemében most már a pártalakításért is küzdő lap, Várkonyi István lapja, a „Földmívelő", pontosan megfelelt arra a kérdésre, amit országszerte feltettek a mezőgazdasági munkások, nevezetesen arra, miért tilos Várkonyiék kongresszusának megtartása. Ennek a kongresszusnak a megtartását tiltották csak – ugyanis június 6–7-én, azaz éppen azon a két napon, amikor Zentán, illetve Adán a Független Szocialista Párt kongresszusát tilos volt megtartani, Budapesten, a Víg utcai Molnár-féle vendéglő nagytermében ülésezett egy másik kongresszus. „Megengedett és betiltott szociális kongresszus" címen írt erről Várkonyi István, megmagyarázva, hogy a kormányzat számára a Szociáldemokrata Párt Víg utcai kongresszusa nem veszedelmes. „A kormány azért nem fél a Szociáldemokrata Párttól, mert annak szerepe az, hogy az egész világon rohamosan terjedő szocializmust elferdítse, ami által sikerült is neki eddig több mint huszonöt év óta Magyarországon a szocializmust oly szűk térre szorítani, hogy azt különösen a földművelő munkásnép nem ismerhette meg. A Szociáldemokrata Pártnak megengedték a kongresszus megtartását, nekünk azonban nem, mert bennünket komoly ellenfélnek tartanak, félnek tőlünk és törekvéseinket így véljk meggátolni" – írta Várkonyi 1897. június 11-én.

Ugyanazon a napon jelent meg a „Földmívelő"-ben ez a cikk, amikor a „Népszava", a Szociáldemokrata Párt lapja – a Víg utcában megrendezett kongresszus egyik határozatának nyilvá-

nosságra hozatalával – igazolta Várkonyi éles szavait. „A Magyarországi Szociáldemokrata Párt V. országos kongresszusa, mint az összes magyarországi szociáldemokraták illetékes képviselője, Várkonyi István ügyének tüzetes és pártatlan megvizsgálása és beható vita után kimondja: 1. Várkonyi Istvánt, mint oly egyént, aki vétkes magaviselete, szemérmetlen rágalmazásai és a párt egysége, becsülete és érdeke ellen elkövetett tettei miatt az országos párthoz tartozónak nem tekinti. 2. A Várkonyi István lapját, mely folytonos hazugságaival csakis viszályt teremt, a szervezeteket rontja, a földművelő elvtársakat félrevezeti és eltántorítja a helyes elvtől, megvetéssel sújtja és ajánlja, hogy azt minden városból és községből kiküszöböljék. 3. Az úgynevezett »független szocializmus« ellen, melyet Várkonyi hirdet, erélyesen tiltakozik, mert mi mindenkor nemzetközi és nem »független« szociáldemokraták voltunk és azok maradunk. Mi az összes nemzetiségű, vallású és fajú munkást testvérnek tekintjük, és nem engedjük, hogy munkás és munkás közé korlátokat emeljen valaki. 4. Mindazon vádakat és gyanúsításokat, melyeket Várkonyi a pártvezetőség ellen emelt, hazugságnak és rágalomnak jelenti ki, és a lelépő pártvezetőségnek bizalmat szavaz" – olvasható a „Népszavá"-ban.

A Független Szocialista Párt azonban megalakult, és a 123 községből érkezett 239 küldött olyan elvi nyilatkozatot fogadott el, amelyben követelték a kincstár és az egyház minden birtokának és minden száz holdon felüli birtoknak ötholdas parcellákban való bérbeadását. A pártkongresszus több döntésére rányomta a bélyegét az a tény, hogy a szervezésben szerepet kapott néhány anarchista is. Közöttük Schmitt Jenő Henrik és Sajtos Imre voltak a legbefolyásosabbak a párt kongresszusa idején, még a párt elnevezésében is Sajtos javaslata alapján döntöttek.

Az alakuló kongresszuson elfogadott elvi nyilatkozat forradalmi módon foglal állást jó néhány kérdésben: Íme: „Magyarország Független Szocialista Pártja nemzetközi, mely nem ismeri el nemzetek, születések és birtokok sem semmi más címeni kiváltságosok előjogát, és kinyilatkoztatja, hogy a nép kifosztása, szabadságának korlátozása s leigázása elleni harcot nemzetközinek tekinti . . . A Független Szocialista Párt minden, a nép szabadsága ellen intézett merényletek ellen erélyesen fog harcolni mindenütt, és úgy, ahogy legcélravezetőbbnek véli." A helyes állásfoglalások mellett utópista szocialista, kispolgári demokrata és anarchista nézetekkel is találkozunk. A mozgalom nem számolt például az ipari proletariátussal, nem ismerte fel annak történelmi szerepét a magyarországi osztályharcban.

A párt ellen, Várkonyi ellen az uralkodó osztályok minden eszközzel, a legdurvább terrorral léptek fel. Betiltották a „Földmívelő"-t. Várkonyi István ellen egyszerre több pert is indítottak. Szabolcs és Szatmár megyében – ahol a párt a legerősebb volt – ostromállapotot rendeltek el, hogy a párt tagjai ellen eljárhassanak. A földmunkások áldozatkészsége lehetővé tette, hogy bár Várkonyi Vácott börtönben ült, a „Földmívelő" újra megjelenjen. 1900-ban ismét, ezúttal másodszor földmunkáskongresszust hívtak össze, 1901-ben az üldözött párt Várkonyi személyében a választásokon képviselőjelöltet is állított Gyomán, Orosházán, Hódmezővásárhelyen. „Várkonyi fellépett . . . – írja Farkas József –, nem a siker reményében, hanem agitációs szempontból. Programbeszéde megegyezett az elvi nyilatkozat szellemével, azonkívül egy sor radikális célkitűzést tett programjába és bírálta a polgári pártokat. Szerepelt benne Magyarország teljes függetlensége is. Ez a program alkalmas volt arra, hogy a parasztság nagy részét maga mellé állítsa. 1902-ben . . . újabb választási mozgalom indult . . . Hentaller Lajos 1195, Várkonyi pedig 1045 szavazatot kapott. Pedig a »rendre« 60 csendőr és két század katona vigyázott."

A Független Szocialista Párt 1906-ig harcolt; ekkor egyesült Áchim András békéscsabai parasztpártjával és felvették a Független Szocialista Parasztpárt nevet. „Áchimok és Várkonyik nem lehetnek, s jogunk van hinni, soha nem is lesznek a magyar nép megváltói" – írta 1906-ban, Várkonyi egy újabb gyomai választási veresége után a „Békés megyei Függetlenség" című burzsoá újság. Áchim Andrást 1911-ben megölték, Várkonyi „izgatásért" többször került börtönbe. Ám a nép, a falusi szegények nem feledték el a Független Szocialista Párt harcát, vezetőit.

Irodalom: *Simon Péter:* A századforduló földmunkás- és szegényparaszt-mozgalmai 1891–1907. Szikra 1953.
S. Vincze Edit: A Magyarországi Szociáldemokrata Párt 1890–1896. Kossuth Könyvkiadó 1961.
Farkas József: Várkonyi István. Párttörténeti Közlemények, 1965. 4. sz.

Tompa utca, 1937

Negyven esztendeje, 1937. szeptember 16-án volt a budapesti „Tompa utcai nyilasverés": ifjúmunkások szétzavarták a nyilasok egyik gyűlését.

Töprenghetett a belügyminiszter, amikor eléje tették vitéz Selylyei csendőr alezredes jelentését a Tompa utcai eseményekről, hiszen ez szokatlan história hírét hozta, olyanét, amely nehezen volt beleilleszthető az általános képbe. Ebben az időben, 1937 őszén főként a különböző nyilaskeresztes pártocskák tagjainak randalírozásáról szólnak a jelentések. A rendőrség, a csendőrség általában szelíd szóval szól a jobboldali figurák, hangos vagy még hangosabb fasiszták fellépéséről – ezekben a testületekben is bőven van híve, barátja a szélsőjobboldali mozgalmaknak. Felemás intézkedéseket hoz a Darányi-kormány is. A már előbb feloszlatott puccsista szélsőjobboldali Böszörmény Zoltán-féle „kaszáskeresztes mozgalom" egykori tagjai elleni bírósági eljárást meggyorsítják, feloszlatják Szálasi Ferenc első pártját, a Nemzeti Akarat Pártját, és a vezért, Szálasit, több alvezérével együtt, letartóztatják. Ám a társaság nagy részét néhány óra múlva szabadon engedik, tíz nap múlva Szálasi is szabadlábra kerül, csak, „nem jogerősen", háromhónapi fogházra ítélik. 1937 januárjában a gödöllői járás főszolgabírája, Endre László mint a kormánypárt nem hivatalos jelöltje fellép a lovasberényi időközi választáson, ám a kormánypárt, a Nemzeti Egység Pártja hivatalos jelöltje mögött alaposan lemarad. A főszolgabíró – a közigazgatás embere, az államhatalom képviselője –, aki egyébként már régóta mint a legszélsőségesebb fasiszta politizál hivatalában is, erre úgy megdühödik, hogy „ellenzéki" pártot alapít. Júniusban Budapesten megalakítja a Fajvédő Szocialista Pártot és kibérli az Andrássy út 60. számú ház (a később nyilasház néven hírhedtté lett épület) néhány szobáját pártirodának – majd pártját hirtelen feloszlatva, összefog Szálasival, vezérnek ismeri el, és Magyar Nemzeti Szocialista Párt néven újabb nyilaspártot szerveznek. A jobboldal éppen megkísérli erői összefogását . . .

A baloldal is aktivizálódik: a kommunisták ebben az esztendőben látnak hozzá, hogy a népfrontpolitika szellemében erőtel-

jesebben mozgósítsanak a fasiszta veszély ellen, felhangzanak a kommunisták által vezetett Márciusi Front bátor jelszavai, a falukutatók mozgalmának radikális, valóban népi ihletésű többsége szembefordul a nácik hazai cselédeivel.

A kormányzat, a belügyminiszter számára az volt a töprengés alapja, hogy a baloldal részéről mindig csak szellemi visszavágást tapasztaltak. Eddig nem volt számottevő, komoly visszaütés a nyilasok nyers, durva provokációival szemben. Júniusban is, amikor az SZDP a hűvösvölgyi Nagyréten népünnepélyt rendezett, és az előre kiszállított asztalok, padok, sátrak, transzparensek, ásványvizes üvegek és poharak őrizetére éjszakára ott maradt ifjúmunkást, Bonyhádi-Litzmann Jenőt a nyilasok hasba lőtték, vagy más nyilas banditák a római-parti vagy Balaton környéki munkásmegmozdulások résztvevőit támadták meg késsel, bokszerrel, csak haragos Népszava-cikkek jelentek meg, más nem történt.

Most meg . . . A csendőr alezredes így kezdte a jelentést: „1937. szeptember 16-án este Budapesten, Tompa utca 14. szám alatti nyilaskeresztes párthelyiségben (Egyesült Magyar Nemzeti Szocialista Párt, ifj. Balogh István képviselő pártja déli fő kerületi csoportja helyiségében) szokásos heti értekezlet volt. Az értekezleten megjelent kb. nyolcvan–száz nemzetiszocialista, akiknek Lajos Ferenc író tartott előadást. Előadás közben megérkeztek ifj. Balogh István képviselő, Németh Endre József honvédnyugdíjas és Kéméri Nagy Imre. 1/2 22 óra körül éppen Balogh képviselő akarta elmondani beszédét, amikor az utcáról nagy ordítozásra lettek figyelmesek a párthelyiségben levők. »Le Hitlerrel!«, »Üsd a nyilasokat!« kiáltások hallatszottak. Utána az utcáról kőzápor zúdult az ablakon keresztül a párthelyiségbe . . ."

A bevezető után meglehetősen zavaros történetet mond el a csendőrtiszt – van ebben szó a „botokkal, széklábakkal, vas- és kődarabokkal felfegyverkezett" kommunista ifjúmunkásokról, aztán arról, hogy „Kéméri Nagy Imre a nála volt fokossal igyekezett támadóit harcképtelenné tenni, ösztönszerűleg ütötte a körülötte levőket, közben maga is súlyos, kemény tárgytól eredő ütéseket kapott. A nyilasok a támadókat két ízben szorították vissza, akik kétszer igyekeztek a helyiségbe bejutni."

A Sellyei-féle jelentés így folytatódik: „A támadó szociáldemokraták részéről állítólag több revolverlövés dördült el, melynek nyomai bent a párthelyiség falában feltalálhatók voltak. A lövöldözés zajára három rendőr a helyszínre érkezett, de a túl-

A Tompa utcai nyilasház

erővel nem boldogult. A mentők két autóval érkeztek, s azonnal megkezdték a sebesültek elszállítását . . ."

A valóságot az egyik résztvevő, Csendes Károly, akkor kommunista ifjúmunkás, sok évvel később így írta meg: „Elhatároztuk, hogy a nyilasok kedvét egyszer s mindenkorra elvesszük a további provokációktól . . . Az Országos Ifjúsági Bizottság, az OIB vezetői a leghírhedtebb nyilas, Kémeri Nagy Imre bandáját akarták móresre tanítani. Ez a »vitéz« banda csak kettesével járó ifjúmunkásokat mert megtámadni, a nagyobb ificsoportokat messze elkerülte. Az OIB vezetői megállapodtak abban, hogy minden kerületből tíz-tizenöt ifi vesz részt a támadásban, hiszen így is elég szép számmal leszünk . . . A Ferenc téren találkoztunk . . . Onnan mentünk a Tompa utcai nyilasház elé. A pincehelyiség, ahol a nyilasok tanyáztak, zsúfolva volt, vágni lehetett a füstöt. Nem tudom megmondani, hogyan indult a verekedés, de azt hiszem mások sem, mert az ifjúmunkások égtek a bosszúvágytól. Benyomultak a helyiségbe és rettenetes verekedés kezdődött. Ép bőrrel egyetlen nyilas sem menekült . . . Amikor Kémeri Nagyot és bandáját már alaposan helybenhagyták – ezek még pisztolyt is rántottak elő, de a mieink kiverték a kezükből –, az ifjúmunkások valóságos győzelmi mámorban vonultak végig a körúton . . . A verekedés során két ifjúmunkás sérült meg úgy, hogy kórházba kellett őket szállítani, a nyilasok közül nagyon sok volt a súlyos sebesült. Természetesen a fasiszta lapok nagy lármát csaptak. Követelték, hogy oszlassák fel az ifjúmunkás-

szervezeteket. A belügyminiszter is nyilatkozott, szóval a Tompa utcai verekedés országos botránnyá dagadt . . ."

„A mentők három kocsival és tíz orvossal vonultak ki a Tompa utcába, de olyan sok sebesült volt, hogy a Mária Terézia Laktanyában állomásozó katonai mentőket is segítségül hívták és ezenkívül még egy autót kértek orvosokkal a mentők központi székházából is" – jelentette a katolikus klérus lapja, a „Nemzeti Újság" az eseményt követő napon. Mivel az OIB-nek csak egy sebesültje maradt a helyszínen, szélsőjobboldali körökben azt a fantasztikus mesét találták ki, hogy az OIB tagjait a körúton teherautók várták, amelyekre felrakták sebesültjeiket és továbbrobogtak. A „Nemzeti Újság" cikke arról is hírt adott, hogy közvetlenül a Tompa utcai események után a körúton is nagy csoportosulás támadt és a tömegek olyan fenyegető magatartást tanúsítottak a rendőrökkel szemben, hogy azoknak gumibotot és kardlapot kellett használniok.

A rendőrség a Tompa utcában nem tudott elfogni egyetlen ifjúmunkást sem. Azonban – így mondja el Csendes Károly – „a VII. kerületi ifjúmunkások, akik igen nagy számban vették ki részüket a Tompa utcai nyilasverésből, az események után harmadnapra győzelemittasan – és meggondolatlanul – összegyűltek az ifjúmunkások helyiségében. Egyszerre feltárult az ajtó és egy hang felordított: »Fel a kezekkel!« Hain Péter volt. Ki akartunk ugrani az ablakon, de az udvaron és az utcán is detektívek álltak . . . A detektívek provokálni is megpróbáltak: észrevettük, hogy egyikük a szekrény alá akar dugni egy pisztolyt, mintha mi rejtettük volna oda. Így akartak nagyobb ügyet csinálni a dologból. De szerencsétlenségére a szekrény alja és a padló közötti hézag olyan keskeny volt, hogy nem fért be a pisztoly. Miután mindannyiunkat megmotoztak és jegyzékbe vettek, a »meseautón« átszállítottak a főkapitányságra . . . Egyenként kísértek Schweinitzer elé. Schweinitzer néhányunkat mint régi ismerőst »üdvözölt«. Már az első pillanatban lehetett érezni, hogy itt főleg Ságvári Endrét akarják bíróság elé állítani . . ."

A Tompa utcai nyilasverés valóban kiemelkedő eseménye volt az antifasiszta harc kezdetének. Százhuszonhárom ifjúmunkást állítottak elő, tizenhárom ifjúmunkást aztán hosszabb-rövidebb börtönbüntetésre ítéltek. Az „elsőrendű vádlott" a Tompa utcai nyilasverés szervezője, az OIB akkori irányítója, Ságvári Endre volt. Őt azonnal elbocsátották a fővárosnál betöltött állásából és ezúttal nyolc hónapra ítélték. A nyilas provokátorok sem előbb, sem később nem kaptak semmiféle büntetést.

Mintha csak azt mondta volna Horthy-Magyarország kormányzata, rendőrsége, bírósága: a nyilasoknak mindent szabad, a munkásmozgalom embereit támadni, bántalmazni „bocsánatos bűn".

Irodalom: Dokumentumok a magyar forradalmi munkásmozgalom történetéből 1935–1945. Kossuth Könyvkiadó 1964.
„Előre, harcra ifjúmunkáss" 1919–1945. Ifjúsági Könyvkiadó 1954.
Csendes Károly: A Tompa utcai nyilasverés. (Vagyunk az ifjú gárda. Móra Ferenc Ifjúsági Könyvkiadó é. n.)

Kossuth neve

Százhetvenöt éve, 1802. szeptember 19-én született Kossuth Lajos.

Kossuth Lajos

Kossuth neve magyar nemzedékek tudatában és a nemzeti történelemben örökre összefonódott a múlt század nagy hazai szabadságküzdelmének, a nemzeti függetlenségért, a hűbéri kiváltságok megszüntetéséért és a polgári szabadságjogokért vívott harcnak, a szabadságharcnak a fogalmával.

A Habsburgok ellen felkelt nép küzdelméről hallva dédnagyapáink óta a harcba hívó, a szervező Kossuth, a debreceni országgyűlés trónfosztó nyilatkozatát még az ingatag képviselőkkel is elfogadtató politikai vezető, a nagy államférfiként tevékenykedő, majd az emigrációban is következetesen, forradalmi szellemben gondolkodó Kossuth alakja bukkan fel magyar nemzedékek gondolataiban.

Huszonegy esztendős volt Kossuth Lajos, a birtoktalan köznemesi családból származó fiatalember, amikor ügyvédi vizsgát tett Pesten. 1832-ig szülőföldjén, Zemplén vármegyében folytatott ügyvédi gyakorlatot. Egyik első zempléni közéleti fellépésével már jelezte későbbi útjának irányát. A megyegyűlésen a Habsburgok által elnyomott sajtó szabadsága mellett áll ki, s legtöbbet a következetességről beszél: „Aki meggyőződését princípiumokra nem alapítva, gondolkozásában a szél változása szerént ingadoz, nem érdemli a férfi nevet. Csak az érdemes ezen nevezetre, aki, bár maga maradjon is egy ellenséges világ közepette, csüggedhetetlen bátorsággal védi azt, amit igaznak lenni lelkében elesmért" – szólt Kossuth.

„Alapos törvényismeretével, fáradhatatlan szorgalmával és ragyogó ékesszólásával már Sátoraljaújhelyen feltűnt, ahol a megyegyűléseken csakhamar az ellenzék félelmetes vezérszónokává és irányadójává nőtt." Kossuth ifjú éveiről ezt a mondatot a

Kossuth-ellenes kései pamflet-irodalom egyik hírhedt figurája, Zimándy törökbálinti plébános írta le. Az ellenség sem tudott képességeiről rosszat mondani.

A Kossuth-életpálya eseményeinek következő színhelye: Pozsony. Az 1832–1836-os országgyűlésre Zemplén megye „absentium legates"-eként, azaz a távollevő főrendek képviselőjeként érkező Kossuthot Wesselényi Miklós báró kéri fel, szerkesszen egy kézzel írott újságot a megyék tájékoztatására, „Országgyűlési Tudósítások" címmel. Először száz példányban másolják a lapot, amely – ez a kortársak megállapítása – nemcsak a beszédek közlésével, hanem azok összefoglalásával, csoportosításával és tömör kommentárjával hatott igazán. S ebben aztán a fiatal zempléni ügyvédnek már a megyegyűléseken feltűnt szikrázó szelleme, a haladást vágyó, akaró erőket kifejező szárnyalóan szép stílusa segített az olvasókkal megértetni: a szabadabb szellemnek utat kell nyitni, ha másként nem megy, utat kell törni magyar földön is. Amikor az országgyűlést berekesztették, a kéziratos lap tovább élt, most már a „Törvényhatósági Tudósítások" címen szerkesztette Kossuth. Pozsony helyett Pest lett a szerkesztőség otthona, oda érkeztek be az ország minden megyéjéből a szerkesztő és politikai barátai által szervezett levelezők tudósításai a megyegyűlések eseményeiről. A levelezők anyagát Kossuth dolgozta fel. A bécsi kormány először egyszerű tilalommal akarta leállítani a munkát, sikertelenül. Több megye, ahol a haladás hívei voltak többségben, a szerkesztő mögé állt. A rendőrség ekkor elfogatási parancsot adott ki Kossuth Lajos ellen, s 1837-ben a császár négyévi börtönre ítéltette felségsértés címén.

A fogságból 1840 májusában szabadult. A cellában töltött napok százain át nyelvet tanult, képezte magát, s egyetlen pillanatra sem tagadta meg elveit, hanem „csüggedhetetlen bátorsággal védte azt, amit igaznak lenni lelkében elesmért". 1841 januárjában megindította a „Pesti Hírlap"-ot, és három évig (1844-ben a kormány eltávolította a lap éléről) vezércikkeivel az alkotmányos függetlenség mellé és a hűbéri kiváltságok ellen sorakoztatta fel az ország középnemességét. A lap igen gyorsan színvallásra késztette a reformellenzék konzervatívabb, főként arisztokrata részét. A lap nélkül maradt Kossuth nem tétlenkedett, azonnal élére állt az iparpártoló mozgalomnak, és az általa kezdeményezett Védegylet lapja, a „Hetilap" hasábjain folytatta rendkívüli hatású publicisztikai munkáját. Az osztrák ipar, Bécs gyarmatosító jellegű fellépése elleni küzdelemben Kossuth szervezte meg – 1842-ben – az első magyar Iparműkiállítást, majd ő volt a kezdeményezője a Magyar Kereskedelmi Társaság és a

Gyáralapító Társaság megalapításának is. A magyar árut, a hazai ipar termékeit védelmező Védegylet minden küzdelmében is ő az irányító, a szervező.

Amikor Kossuth a politikai harc színterére lépett, már élt, küzdött a magyar reformmozgalom, élén olyan férfiakkal, mint Széchenyi, Kölcsey, Wesselényi. „Kossuth nélkül a magyar reformkorszak sohasem lett volna a szabadságharc előkészítő korszakává. Kossuth érdeme, hogy a nemesi reformmozgalom a negyvenes évektől kezdve túlnőtt a rendi kereteken és egyre határozottabban a népre vett irányt. Kossuthnak köszönhető, hogy a rendiségen kívülálló elemek bevonásával a reformkorszak nemesi ellenzékén belül kifejlődtek azok az erők, amelyek a döntő pillanatokban készek voltak a néptömegek mozgalmával összefogni. Kossuth volt az, aki a reformkorszak egyes követeléseit a feudális Magyarország polgári átalakításának programjává fogta össze és szélesítette ki, az egész reformprogramot a fő célnak, a magyar függetlenség kivívásának rendelve alá. És végül Kossuth volt az, aki a magyar átalakulás vezetésére hivatott pártot megszervezte" – írta Révai József. 1847-ben az Ellenzéki Párt hivatalos programjának fogadta el Kossuth „Ellenzéki Nyilatkozat"-át. Ugyanennek az esztendőnek őszén az országgyűlésre már mint Pest vármegye követe mehetett el.

1848 márciusában a párizsi forradalom híre előbb a reakciót, Bécs embereit rázza meg és készteti összefogásra, hogy aztán a haladás hívei nyerjenek belőle bátorítást, példát, reményt. Kossuth március 3-án áll fel nagy beszédét elmondani Pozsonyban. A beszéd lényege: követelni kell a királytól a népképviseleti rendszer bevezetését, a politikai jogok kiterjesztését, az úrbéri viszonyok azonnali rendezését. Öt nappal később kitört a bécsi forradalom, de néhány nap múlva Pozsony már a pesti március híreit hallgatta. A reformmozgalom konzervatív szárnyához tartozó Széchenyi, amikor Bécs az események hatására úgy döntött, hogy Batthyány Lajos megbízást kap az első felelős magyar minisztérium megalakítására, egy levelében írja: „Az én politikám biztos volt, de lassú. Kossuth egy kártyára tett mindent és legalább idáig annyit nyert a hazának, mint amennyit az én politikám tán húsz év alatt nem bírhatott volna előállítani."

Az országgyűlés gyorsan dolgozott: két hét alatt szavazta meg (és fogadtatta el az udvarral) a nemzeti önállóság és a polgári átalakulás útján megtett első lépést jelentő törvényeket, azaz a jobbágyfelszabadítást, a robot és a tized megszüntetését és mindenekelőtt a magyar minisztérium megalakulását. A minisztériumban a pénzügyi tárcát Kossuth Lajos kapta.

„Az átalakulás valóban forradalmi jelentőségű volt, mert alapvetően megváltoztatta az ország termelési és társadalmi viszonyait, ugyanakkor megváltoztatta, átalakította az ország törvényhozását és kormányzatát, amennyiben a kormányzatot a bécsi udvar kezéből a magyar birtokos osztályok kezébe tette át, és a törvényhozásban, és ezzel a politikai hatalomban is, az arisztokrácián és a megyei nemességen túl a népképviseleti rendszer által részesedést biztosított a polgárság és a parasztság felső rétegeinek is" – írja Mód Aladár.

Bécs már pénzt, parancsot küldött báró Jellasics horvát bánnak, az udvar megbízható főtisztjének: készült a fegyveres fellépés a független kormány, az új Magyarország ellen, pedig ez az új Magyarország még csak születőben volt, ez a független kormány még – hiszen tagjainak többsége a konzervatív reformerekhez tartozott – felemás, tehetetlen politikát folytatott. Kossuth azonban cselekedett: beszélt az országgyűlésben és szavára újoncot, pénzt szavaztak meg a képviselők. Üres volt az állampénztár, intézkedésére megkezdődött a nemzeti bankjegyek kibocsátása. Világossá lett, hogy szervezetten kell szembenézni az ország éppen csak elnyert függetlenségét fenyegető halálos veszéllyel, Kossuth javaslatára megszervezték hát a Honvédelmi Bizottmányt. Kossuth toborzókörútra indult és szavára felkelt a nép. „Kossuth nem hadvezére, de a szó szoros értelmében szervezője a szabadságharcnak. Figyelme mindenre kiterjed, ő a hadseregszervezés, a pénzügyi politika, a külpolitika, a belpolitika tényleges irányítója. Erélyének titka, hogy nemesi származása és bázisa ellenére igazi forradalmi jellem volt, aki mert a népre támaszkodni" – állapítja meg Révai József.

Kossuth kortársa és harcostársa, Csernátony Lajos (a „Március Tizenötödike", a radikális márciusi ifjúság lapjának egyik szerkesztője) elkísérte Kossuthot arra a toborzóútra, amelyen most már nem csupán az országgyűléshez, az ország népének képviselőihez beszélt, hanem végre százezrek szívét dobbanthatta meg. Kossuth a toborzóút előtt, 1848. szeptember 24-én az országgyűlésen bejelentette, hogy felkelésre hívja az Alföld népét. Csernátony Lajos riportjában írja: „... Kecskeméten éppen vásár volt, mi vezérünk nagyszerű vállalatára igen kedvező volt. Temérdek ember lepé el a vásári helyeket, s midőn behajtatánk, e temérdek ember, mintha megváltóját pillantotta volna meg – s bizony azt is pillantotta –, rohant a városház udvarára, egy nevet hangoztatva, egy nevet éljenezve, melyet nem szükség megmondanom. Kevés percek múlva a nagy téren voltunk, hol egy katedraforma emelvény állíttatott fel. Odáig tartó gyaloglá-

sunkban nőtt a tömeg, mint áradó folyam habjai, s mire helyen voltunk, egy egész vidék lakossága vett körül. Elmondanám – ha lehetne – Kossuthnak ez alkalommal tartott beszédjét, lefesteném – ha lehetne – a megilletődött, felrázott, bosszankodásra gerjesztett, majd könnyező, majd fenyegetőleg zúgó tömeg képét s a jelenetet, midőn a beszédét végzett Kossuthot vállaikon hordozák . . . de mindezt tenni, lefesteni, megírni – nem lehet, ezt látni kelle . . ."

A magyar szabadságharc Európa minden haladó emberét lelkesedéssel és reménnyel töltötte el. Marx és Engels lapja, a „Neue Rheinische Zeitung" ezt írta: „Első ízben a 48-as forradalmi mozgalomban, első ízben 1793 óta, meri szembeszegezni egy nemzet, melyet körülzárt az ellenforradalmi túlerő, a gyáva ellenforradalmi dühnek – a forradalmi szenvedélyt . . . hosszú idő óta akadunk egy valóban forradalmi jellemre, egy férfira, aki népe nevében fel meri venni a kétségbeesett harc kesztyűjét, aki nemzete számára Danton és Carnot egy személyben – Kossuth Lajos."

Határozottság, keménység, forradalmi erély: a szabadságharc nehéz napjaiban, például 1849 januárjában Kossuthnak éppen ezek a tulajdonságai erősödnek. A kormánynak már Debrecenbe kellett költöznie, a kishitűek, a békülékenyek már a megadás, a Béccsel való mindenáron való megbékélés előnyeit kezdik magyarázgatni. Kossuth tömör válasza: „Ki a népnek azt hirdeti, hogy a magyarnak ügye már annyira veszve van, miképp nem maradna egyéb hátra, mint magát jószántából megadni, az hazaáruló, galád bujtogató, kit a hitvány ellenség bérelt fel, hogy a népet, melynek hatalma legyőzhetetlen, a felkeléstől elrettentse, magábani hitét megingassa. Ha tehát volna a városban ily bujtogató, rögtönítélő bíróság elébe állíttassék vagy küldessék a legközelebbi csapatvezérhez, hogy a hadbíróság ítéljen fölötte."

Kossuth mögött az 1848–1849-es Magyarország haladó többsége állt. Ám ezt a többséget meghatározni mindenekelőtt úgy is lehet, hogy megállapítjuk, kik nem álltak mögötte. Egészen természetes, hogy Kossuth ellen foglalt állást a nagybirtokos arisztokrácia, Bécs leghűségesebb szövetségese. Nem szabad a múlt egyes polgári történészeinek azt az állítását elfogadni, hogy a középnemesség egésze Kossuth mögött állt. Az igen jómódú, jelentős jövedelmet hozó nagyobb birtokkal rendelkező középnemesség, bár nemegyszer a reformmozgalom híveként lépett a politikai színtérre, igen hamar szembekerült Kossuth Lajossal – hiszen ha érdekelt is volt a feudális korlátok mielőbbi lebontásában, azaz a gazdálkodás intenzívebbé tételének biztosításában,

semmiképpen sem kívánta az azzal az Ausztriával való teljes szakítást, amely mezőgazdasági termékei piacát jelentette.

Az értelmiségivé váló birtoktalan nemes, a radikálisabb reformpárti kisnemes, az úgynevezett nemesi intelligencia (ellenfelei, a nagybirtokosok, konzervatívok szerint „izgága prókátorok, nagyszájú alföldi nemesek") volt elsősorban Kossuth mögött és a parasztság szinte teljes egésze. Számszerűen: az ország lakosságának döntő többsége.

Kossuth kezdeményezte a Habsburg-ház trónfosztását, buzdított a további küzdelemre s kísérelte meg a továbblépést a társadalmi reformok területén is. A küzdelem azonban mind reménytelenebbnek tűnt. Bécs az orosz cártól kért fegyveres segítséget és – az orosz nép legjobbjai, Herzen, Csernisevszkij tiltakozása közepette – a határokon át magyar földre zúdult több mint kétszázezer főnyi ellenséges sereg. A társadalmi reformok elé pedig most már a mind erősebben jelentkező belső ellenség, a konzervatívok növekvő csoportja, a Békepárt állított áthatolhatatlan akadályokat.

A túlerő és a belső ellenség nyomása – és a temesvári csatavesztés miatt egy időre reményét vesztett Kossuth tévesnek bizonyult elképzelése, hogy a cári tábornokoktól talán jobb fegyverletételi feltételeket kap – vitt el Görgey teljhatalmú diktátorságáig, a világosi síkig, ahol letörött a szabadságharc zászlaja.

Kossuth török földre menekült. Előbb Angliában, majd Olaszországban élt emigrációban, egyetlen pillanatra sem mondott le a harc újrakezdésének vagy folytatásának lehetőségéről. Ahol élt a forradalom szelleme, a reakció elleni harc akarása, Kossuth szövetségeseket keresett – így került kapcsolatba német, lengyel, olasz, francia emigráns csoportokkal.

Amikor 1867, a kiegyezés, a „deáki tett" elkövetkezett, azaz a magyar nagybirtokosság a Habsburgokkal, a magyar burzsoázia a magyar feudálisokkal kezet szorított, Kossuth úgy érezte, meghal, pályájának vége. Néhány esztendővel később egy Magyarországra írott levelében állt ez a három mondat: „Én már régen nem élek. Meghaltam 1867-ben. De ha meghalok, feltámadok síromból és nevem akkora hatalom lesz, mint volt valaha."

Hatalom volt? Az volt, 1849 után is. A „turini remete", az olaszországi emigrációban élő Kossuth minden szavára figyelt, hallgatott a haladó magyarság és minden szavától félt a bécsi udvar. „... minden magyar házban függött Kossuth-kép a falon, amelyet a nyár végére eső Kossuth-születésnapon szokás volt gyertyák között az ablakba tenni. (Debrecenben, Nyíregyházán és más függetlenségi érzelmű városokban az esti felvonu-

lását, »korzóját« végző néptömeg beverte azoknak az úriházaknak ablakait, amelyekből hiányzott a Kossuth-kép . . .)" – írta Krúdy Gyula. Ő írta meg – korabeli lapok, naplók igazolják írásának hitelességét – a Turinban meghalt, Budapesten eltemetett kormányzóelnök utolsó útjának történetét. Néhány mondat ebből az írásból: „Budapest még nem látott olyan bevonulást, mint amilyen hódító a holt Kossuth Lajos bevonulása volt . . . Százezrek és százezrek szállták meg az utcákat, mert hiszen előre kihirdették, mely útvonalon viszik Kossuthot a temetőbe . . . Ezrek és ezrek foglalták a helyeket a háztetőkön, ahová ugyan életveszélyes volt felmenni, de nem volt olyan négyemeletes ház a főváros főútvonalán, amely ne feketéllett volna nőktől, férfiaktól, gyermekektől . . . Az utcákon még a cégtáblákon is énekesek ülnek, akik a néptömeg felett a Kossuth-nótát éneklik . . . Dél van, de senki se ebédel. Budapesten mindenki Kossuth temetésén van. Árad a néptömeg a koporsó nyomában, mintha varázslat alatt állna az egész város. Nincs addig más gondolat, mint Kossuth, amíg ez a tölgyfa koporsó az égboltozat alatt utazik a temető felé."

Olasz földön, nyolcvanévesen – amikor itthon eszméit cégtáblául használó pártok az osztálybékét, a társadalmi szerkezet változhatatlanságát hirdetik – állította össze az „Irataim az emigrációból" három kötetét. A zárósorokban áll ez is: „. . . azt írta egy jó barátom Irataim két első kötete felől, hogy a mai Magyarország nem ért meg engemet. És igaza lett. Hiszen én sem értem a mai Magyarországot. De a sors kereke forgandó. Még jöhet idő, amikor megért. S ha jő, lesznek fiai, kik a most megtagadott irányhoz visszatérve, önzetlen hűséggel, de nagyobb tehetséggel és több szerencsével szolgálandják a magyar hazát, mint én igyekeztem szolgálni."

1945 tavaszán a felszabadult ország léphetett végre újra a kossuthi útra.

Irodalom: Forradalom és szabadságharc. 1848–1849. Szikra 1948.
Magyarország története. I. köt. Gondolat Könyvkiadó 1967.
Révai József: Kossuth Lajos. Idegennyelvű Irodalmi Kiadó, Moszkva 1944.

Október

1957. X. 4. *A világ elsõ mesterséges holdjának felbocsátása a Szovjetunióban.*
1902. X. 8. *Megnyitották az új magyar Országházat.*
1967. X. 8. Che Guevara halála.
1827. X. 15. *Zichy Mihály festõmûvész születése.*
1827. X. 16. Arnold Böcklin festőművész születése.
1877. X. 17. Batthyány Ervin gróf magyar anarchista születése.
1887. X. 20. John Reed amerikai író, újságíró születése.
1937. X. 28. Szent-Györgyi Albert orvosi Nobel-díjat kapott.

Az első szputnyik

Húsz éve, 1957. október 4-én indult el az űrbe az első mesterséges hold.

Ha valaki megkeresi a „Magyar Értelmező Kéziszótár"-ban a szputnyik szót, a következő rövid definíciót olvashatja: „szputnyik fn. *sajtó* (Szovjet) mesterséges hold. [nk: or]."

Ez a néhány szó azt közli, hogy a szputnyik elnevezés a sajtóból terjedt el, hogy nemzetközi szó lett az eredetileg orosz szóból.

Valóban: nincs a világnak olyan nyelve, amelyben ne terjedt volna el, 1957-es újságok óriásbetűs elsőoldalas főcímei után ez a szó. Angol és német, spanyol és francia egyaránt ugyanúgy nevezi tömören a mesterséges égitestet, ahogy mi magyarok is: szputnyiknak.

1950 áprilisában amerikai geofizikusok beszélgettek Van Allen Washington környéki házában. Egyikük, L. V. Berkner, itt vetette fel először: ideje lenne már annak, hogy a tudományág emberei újra világméretű összefogással lépjenek előre, úgy mint 1883-ban és fél évszázaddal később, 1932–1933-ban.

Az első nemzetközi tudományos összefogást hozó esztendőt, 1883-at annak idején Sarki Évnek nevezték el, mert a geofizika szakembereinek akkori együttműködése esztendejében a legtöbb közös programot az Északi-sark térségében folytatták le. Akkor az időjárásról, a sarki fénnyel kapcsolatos jelenségekről és a földmágnességről akartak minél többet megtudni a nemzetközi kutatóprogramban részt vevő tudósok. Ötven évvel később, a második Sarki Év idején a már megkezdett kutatások területét kibővítették: most a Földünket övező ionoszférában is folytak a kutatások.

Berkner azt mondotta: már az előző sarki évek idején is bizonyosak voltak abban a tudósok, hogy a napfolttevékenységnek kapcsolata van az időjárás alakulásával. Márpedig az elkövetkező évek során, 1957–1958-ban napfoltmaximum várható, és ilyen körülmények között a kutatás jóval több eredményt hozhatna. A javaslatot jó néhány tudós helyeselte, 1952-ben már nem-

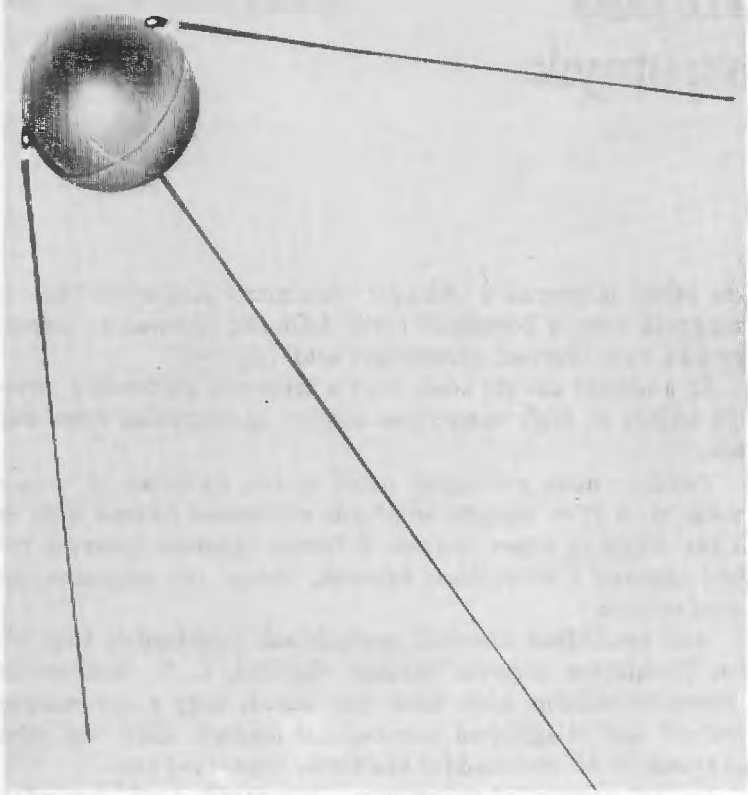

A világ első mesterséges holdja

zetközi bizottság is alakult a Nemzetközi Geofizikai Év előkészítésére – ezt a nevet kapta jó előre a harmadik Sarki Év.

Megkezdődött a munka, két adatgyűjtő központot jelöltek ki a beérkező információk feldolgozására, rendezésére: az egyik Washington, a másik Moszkva közelében dolgozott. Létrehoztak más tudományos centrumokat is: Genfben kezdett munkába a meteorológiai világközpont, Moszkva mellett a napfizikai kutatások, a kozmikus sugárzás, az ionoszféra, a földmágnesség, a sarki fény kutatásának központja. A szovjet tudósok javaslatára, amikor a Nemzetközi Geofizikai Év véget ért volna, nem fejezték be a közös, nemzetközi kutatómunkát. Elfogadták a közös egyidejű megfigyelések rendszerét és új nevet is adtak a nagy vállalkozásnak: Nemzetközi Geofizikai Kooperáció, irányítására állandó nemzetközi szervezet létesült.

Mindezt azért kell elmondani, mert éppen a Nemzetközi Geofizikai Évet előkészítő egyik rendezvényén, a koppenhágai nemzetközi asztronautikai kongresszuson jelentette be két szovjet tudós, Szedov és Ogorodnyikov: valószínű, hogy a Nemzetközi Geofizikai Év megfigyelőmunkái során a Szovjetunió területéről mesterséges holdat lőnek ki. A kutatómunkára küldött mesterséges hold lehetséges méreteiről is beszéltek – s nagy meglepetést keltett, hogy ezek a méretek nagyobbak voltak, mint a más országok által a távoli jövőben fellőni tervezett mesterséges égitestek adatai.

Az amerikaiak is beszéltek terveikről: az első elképzelés egy 60 centiméter hosszú, 12 centiméter átmérőjű és 2,25 kiló hasznos súlyú mesterséges hold fellövését irányozta elő. Egy másik, a dr. Singer által kidolgozott terv jóval nagyobb – körülbelül 50 kiló súlyú mesterséges égitest fellövését ajánlotta. Végül az amerikaiak a Vanguard-terv megvalósítását helyezték kilátásba. Ennél a tervnél a mesterséges hold súlya 10 kiló lett volna.

„A világ azt várta, hogy elsőként amerikai mesterséges hold repül majd a kozmoszba. Az Egyesült Államok vezető szerepe a tudományban és technikában túlságosan mély gyökeret eresztett a köztudatba és az amerikai mesterséges holdak első terveit olyan nagy erővel reklámozták, hogy végül Szedov és Ogorodnyikov tárgyilagos bejelentése elveszett az amerikai tájékoztatás hangözönében" – írja az ötvenes évek első kétharmadáról Csató István.

1957. október 4-én bocsátotta fel a Szovjetunió a világ első mesterséges holdját. A gömb alakú mesterséges hold átmérője 58 centiméter volt, súlya pedig 83,6 kiló. Az alumíniumgömbben elhelyezett műszerek segítettek abban, hogy az ember, a tudomány megismerje a mesterséges holdak további százainak, ezreinek felépítéséhez és útbaindításához szükséges adatok sorát. A mesterséges hold légnyomásmérőt, a napsugárzást, a hőmérsékletet, a meteorit-becsapódásokat, a meteorokkal való összeütközéseket regisztráló műszereket vitt magával. Két kis méretű rádió folyamatosan küldte az adatokat a Földre: a jeleket, a híres „bip-bip"-hangokat hamarosan megismerte a világ. A kis rádióadók olyan erősek voltak, hogy az adásokat rádióamatőrök is vehették.

Amikor az első mesterséges hold, az első szovjet szputnyik elindult a világűrbe, tulajdonképpen két szputnyikot indítottak útba a földi kilövőállomásról. A hordozórakéta, amely feladatát teljesítve különvált a műszerekkel felszerelt mesterséges holdtól, maga is mesterséges holddá vált, ám nem voltak műszerei.

Mégis segített a tudománynak: pályáját kísérni, figyelni lehetett. (Ez a nagyobb méretű, ember alkotta égitest, mivel a légellenállás erőteljesebben hatott rá, lezuhant, majd a sűrű légkörben, a súrlódás következtében elégett.)

Maga az első szputnyik összesen 1367-szer kerülte meg a Földet, mintegy 50 millió kilométert futva be. A legelső fordulat alkalmával még 229 km-en volt pályájának földközelpontja (perigeuma) és 946 km-en a legnagyobb magassága (apogeuma). Első keringésének ideje 96 perc volt. A szputnyik azonban mind kurtább és kurtább pályán végezte fordulatait, mind rövidebb és rövidebb lett a keringési idő is. 1957 novemberében naponként átlagosan három másodperccel rövidült egy-egy fordulat időtartama. A pálya rövidülése mind rohamosabbá vált, s végül, 92 napos keringés után, az első szputnyik is oly sűrű légrétegekbe került, ahol el kellett égnie. Ez egy hónappal később következett be, mint a hordozórakéta esetében: 1958. január 4-én, valahol az észak-amerikai kontinens felett. „J. D. Kraus amerikai rádióasztronómus 1958. január 4-én váratlanul három szputnyikvisszhangot észlelt – egy helyett –, annak jeleként, hogy a szputnyik három darabra hullott szét. Két nappal később már nyolc szputnyiklövedék helyét állapította meg a rádióvisszhang révén. 27 perces távolságon – mintegy 12 000 kilométeren – egymás mögött repültek. Január 8-án már csak ot visszhangot észleltek Kraus műszerei, 9-én már csak egyet, 10-én egyetlenegyet sem" – írja könyvében Csató István.

Az első szputnyik még a Fold körül keringett, amikor 1957. november 3-án kilőtték a második szovjet mesterséges holdat – ez már 508,3 kiló súlyú volt. (Az amerikaiak első mesterséges holdja, az Explorer–1 1958 februárjában indult útnak, súlya 13,36 kiló volt.) 1959 szeptemberében csapódott be az első űrjármű a Holdra: a Lunyik–2, a szovjet űrkutatás küldte. 1960 decemberében egy szovjet mesterséges hold először hozott vissza űrutazásból élőlényeket: Bjelka és Sztrelka kutyákat, egereket, patkányokat, más élőlényeket s növényeket, magvakat. 1961. április 12-én pedig a Vosztok szovjet űrhajóval elindult útjára a Kozmoszban járt első ember, Jurij Alekszejevics Gagarin. A nagy utazás teljes időtartama 108 perc, a keringési idő 89 perc.

Megkezdődött egy új korszak: az ember elindult a Kozmosz meghódítására.

Irodalom: Csató István A kozmosz partján Kossuth Konyvkiadó 1963

Az ország háza

Hetvenot éve, 1902. október 8-án ülésezett először az Országházban a képviselőház

„... Csak azért nem mesebeli tündérkastély, mert nem forog kacsalábon, s kacsalábon azért nem forog, mert ha mindenáron valami lábon forogna, akkor az csak a kétfejű sas lába lehetne. Keleti pompa, szemkápráztató fényűzés versenyzik a falakról a tavaszi napfény olvasztott aranyával, mely a színes ablaküvegeken is átveri magát a lassan hömpölygő, ólomszürke Duna felől. S mennyi réz gyufatartó a falak mentén odakapcsolva a márványhoz, hogy szinte kiabálja, kik építették: sok tüzű, kevés dohányú magyarok." Ez a néhány sor Mikszáth Kálmán egyik karcolatából való; akkoriban írta, amikor még új volt az Országház, a század elején. (Mikszáth híres „Tisztelt Ház"-a nem a mai Tisztelt Ház, nem a Duna-parti palota volt, hanem az az Ybl Miklóstervezte ideiglenesnek elgondolt épület, a mai Bródy Sándor utca 8. számú ház, az egykori „Főherceg Sándor utcai" képviselőház. Az épület elkészülte idején, 1866-ban azt mondták: tíz évig kell csak, közben megépül az új. Harmincnégy éven át szolgált.)

Mikszáth egy finoman gúnyos mosollyal a lényegre figyelmeztet: az Országház, amely méreteinél fogva még a régi, századfordulói méretű Magyarország számára is aránytalanul nagy volt, fényűzésével valóban a „sok tüzű, kevés dohányú" ember nagyzolását idézhette fel a szemlélőben, és való igaz, hogy az Osztrák–Magyar Monarchia akkori belső erőviszonyai jegyében valóban az osztrák kétfejű sas lábára kellett volna gondolnia annak, aki kimondta volna a népmesék ékes szavával a palotára, hogy „kacsalábon forgó".

A múltban – amíg a tegnap világa élt az Országház épületében –, a kétkamarás rendszerű törvényhozás idején (képviselőház és felsőház) az uralkodó osztály földbirtokos-nagytőkés struktúrájának megfelelően alakult ki a „Tisztelt Ház" összetétele. 1931-ben például a Horthy-rendszer 245 képviselője közül 107 tartozott a földbirtokos-nagytőkés-bankár kategóriába, 46 főtisztviselő és katonatiszt, 12 nagygazda, 37 ügyvéd, 12 pap volt és a 31 „egyéb" soraiban nagybirtokon működő „jószágkor-

mányzót", gyógyszertár-tulajdonost, teológiai tanárt, „mezőgazdasági érdekképviseleti tisztviselőt", azaz a nagybirtokosok egyesületének titkárait találjuk. Ám ennek a többségében urakból álló képviselőháznak sem emelkedett törvényerőre egyetlen döntése sem, ha az „elit gárda", azaz a felsőház nem fogadta el azt. Az 1939-ben összeült utolsó magyar felsőház padsoraiban a 248 tag közül öt herceg, 38 gróf, 16 báró ült – és a „Haeffler", azaz az országgyűlési almanach hivatalos kimutatása szerint a nagybirtokosok száma 88, a nagytőkés, bankigazgató, nagykereskedő 21, a papok száma 42, a magas rangú állami tisztviselők, tisztek száma 67 volt . . .

(Az 1975-ben megválasztott parlament 352 tagjának eredeti foglalkozás szerinti megoszlása a következőképpen alakult: 157 munkás, 48 paraszt, 146 értelmiségi és egy egyéb. Kor szerinti megoszlása: 30 éves és annál fiatalabb képviselő 37, 31 és 35 év közötti 44, 51-től 55 évig 68, az ennél idősebbek száma 50. A képviselők közül 101 a nő. 206 képviselőnek van egyetemi, főiskolai, akadémiai oklevele. A munkásosztályhoz tartozó fizikai foglalkozású és a termelést közvetlenül irányító dolgozók száma 67, a termelőszövetkezeti parasztsághoz tartozó fizikai foglalkozású, közvetlenül a termelésirányításban dolgozó tagok és alkalmazottak száma 14. A szellemi foglalkozásúak közül 20 képviselő dolgozik ipari és mezőgazdasági mérnökként; az egyetemi tanárok száma 12, az orvosoké 10, a pedagógusoké 24, az alkotóművészeké 7, jogász és közgazdász képzettséggel 35 képviselő rendelkezik.)

A gondolat, hogy méltó Országházat kell építeni – olyat, amelyben a képviselőház és a felsőház egyszerre tud ülésezni – már 1867, a kiegyezés után megszületett. De a valódi kezdeményezésre csak 1880-ban került sor: ekkor jelölték ki a palota helyét a Duna partján, az akkori Tömő téren. 1882-ben pályázatot írta ki, amelyre 19 pályamunka érkezett be, közöttük az is, amely megvalósult. Steindl Imre műegyetemi építésztanáré, aki az „Alkotmány I." jeligét írta pályamunkájára.

A nagy építkezést 1885. október 12-én kezdték el, s 17 éven át tartott. Az épület beépített köbtartalma 473 000 légköbméter, elférne benne ötven darab ötemeletes lakóház. Negyvenmillió nagyméretű téglát építettek bele, a lépcsők (mind a 27 kaputól lépcsőház, azonkívül a kupolacsarnok felé vezető díszlépcsőcsarnok vezet fel az emeletekre) együttes hossza húsz kilométer. Ha felpillantunk a kupolára, az 1950 óta ott fénylő vörös csillagra, tudnunk kell, hogy a három méter átmérőjű csillag 96 méter magasan van.

Az Országházban 691 helyiség van, amelyből 115 terem. A két legnagyobb terem a képviselőházi és a kongresszusi ülésterem. A képviselőházi ülésteremben folytatja munkáját a dolgozó nép által választott legfelsőbb államhatalmi szerv, az Országgyűlés.

Az Országháznak ezt a termét látjuk a leggyakrabban a televízió képernyőjén, újságok illusztrációjaként. A patkó alakú terem falai mentén, több emeletre osztva, páholysorok vonulnak, itt helyezkednek el a vendégek, a látogatók, az üléseket figyelemmel kísérő diplomaták és újságírók. A képviselők padsorai (minden képviselői ülés előtt kis, névjeggyel megjelölt íróasztalka van) szintén patkó alakban helyezkednek el. A patkó első sorában a miniszterek voros bársonyszékeit találjuk. A patkó közepén levő asztal a gyorsíróké. A képviselők helyével szemben helyezték el az elnöki, előtte pedig az előadói emelvényt. (A képviselők, a miniszterek is, a helyükről beszélnek, az előadói emelvényt mindig az illetékes bizottságok előadója, az Elnöki Tanács titkára, a Legfőbb Ügyész és a Legfelsőbb Bíróság elnöke használja.)

Az Országházat díszítő számos képzőművészeti alkotásból kiemelhető Lotz Károly néhány fal- és mennyezetfestménye (a díszlépcsőcsarnokban, a délkeleti szárnyon levő tanácsteremben), Munkácsy Mihály nagy olajfestménye, a „Honfoglalás", Udvary Géza, Diósy Antal, Vajda Zsigmond falfestményei. A gobelinteremben van az a 9-szer 3,6 méter méretű faliszőnyeg, amelyet Rudnay Gyula kartonja alapján három évig készített harminc szövőnő: a pusztaszeri nemzetgyűlést ábrázoló gobelin. A szobrok közül meg kell említeni a kupolacsarnok pillérein körbefutó szoborcsoportot, magyar fejedelmek, királyok szobrait. Harminckét pirogránit – különböző foglalkozási ágakat ábrázoló – szobor van a társalgóterem oszlopain. A díszlépcső egyik pihenőjén Steindl Imre, a tervezőmérnök bronz mellszobra áll, amelyet Stróbl Alajos készített. A neogótikus épület homlokzatain kőbaldachinok, sátorfödélkék alatt kilencven szobor van: fejedelmek, királyok, a magyar történelem kimagasló alakjainak szobrai.

Igen nagy összeg, 37 millió aranykorona volt az építkezés teljes költsége. Budapest ostroma idején a gyonyörű épület is súlyos kárt szenvedett: 20 nagy belövés és 250 aknatalálat, 300 gyújtóbomba érte. Beszakadt a kupola külső burkolata, és a csarnok két boltmezője is beomlott, erősen megsérült a felsőházi terem. Hat esztendeig tartott az épület helyreállítása (a szinte mindig látható építőállványok már nem az újjáépítést szolgálják,

hanem a homlokzat puha mészkőből készült díszeit folyamatosan kemény mészkőre cserélik ki), költsége 17,5 millió forint volt.

Ma az Országgyűlésen kívül az Országház épületében működik a Magyar Népköztársaság Elnöki Tanácsa és hivatalai, valamint a Minisztertanács és hivatalai: végre most, a felszabadulás óta lett az épület valóban a nép, az ország háza.

Irodalom: Hannig Miklós: Séta az Országházban. Panoráma kiadás.

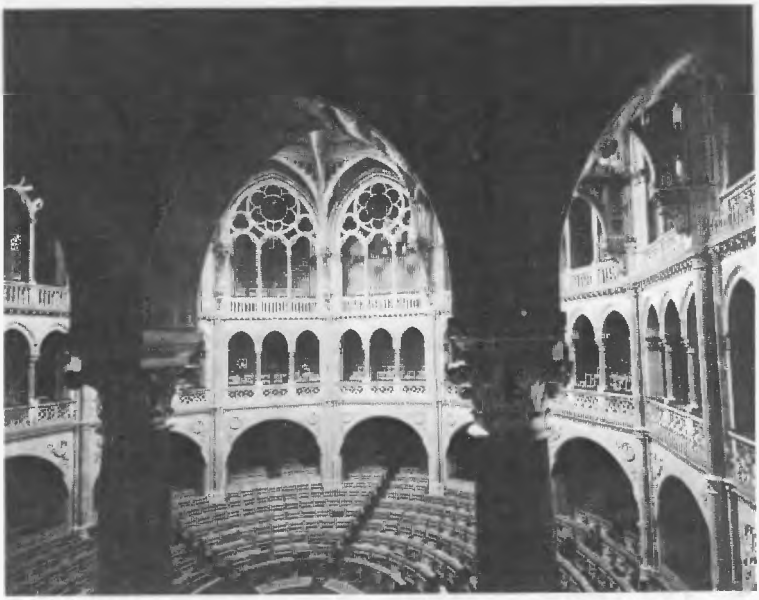

A képviselőházi ülésterem az Országházban

Az Országház díszlépcsőháza

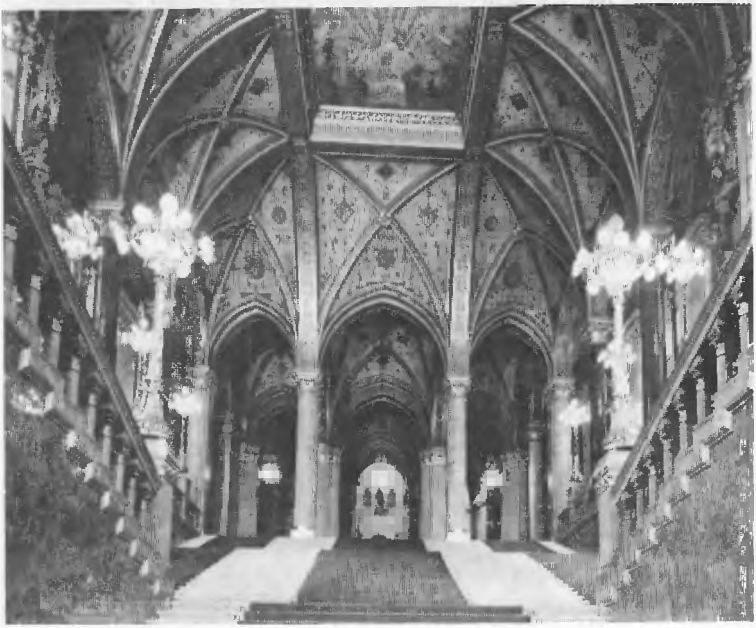

A patrióta festő

Százötven éve, 1827. október 14-én született Zichy Mihály.

Zichy Mihály

A színhely Szentpétervár, a cár öccsének, Mihály nagyhercegnek egyik palotája. Az idő: 1849 ősze. A palota gazdája bemutatja a cárnak lánya rajztanárát, a magyar festőművészt, akit Waldmüller osztrák festő ajánlott maga helyett tanárként. Az ifjú, huszonkét esztendős művész még csak nem is különösen meghatott a ténytől, hogy minden oroszok cárja szóba áll vele.

– Ön Zichy? Rokona talán annak a gróf Zichynek, aki magyarországi hadseregem mellett mint császári biztos szerepel? – kérdezi I. Miklós, Paskievics magyarországi seregeinek legfőbb hadura.

– Felség, én megtagadok minden összeköttetést azzal az úrral – hangzik a válasz.

– Vagy úgy, Ön magyar patrióta! – felel a cár, s már vége is a beszélgetésnek.

Ma már aligha állapítható meg, hogy ennek a beszélgetésnek mennyi része volt a nem sokkal később történt szakításban a nagyherceg és a festőművész között; a tény csak az, hogy Zichy Mihály, a szentpétervári udvarban dolgozó fiatal magyar művész elbocsátását kérte, s Mihály nagyherceg azonnal eleget tett a kérésnek.

Egy levélben, amelyet mesterének és atyai barátjának, Waldmüllernek írt Bécsbe, elpanaszolta, hogy kenyér, pénz nélkül, adósságoktól terhelten él. A levélben megkérdezte: „átvergődhetik-e az élet nyomorúságain most Bécsben egy szegény festő?"

Ekkor festette meg azt a képét, amely a pesti Újépület hírhedt börtönében sínylődő, majd vértanúhalált szenvedett Batthyány Lajost ábrázolja. (A kép eljutott Magyarországra; ám itt

a cenzorok kezébe került, s Bécsbe vitték. Csak jóval később, az orosz udvar közbenjárására sikerült visszakapni, ám ekkor meg a cári képtár raktárában süllyedt el. A múlt század hatvanas éveiben jutott újra alkotásához a művész, ekkor elküldötte egy bécsi kiállításra. A rendezők azonban nem engedték meg a kép kifüggesztését.)

A cári család rajztanárának nincs annyi pénze sem, hogy hazautazzon. Wenninger pétervári fényképésznél vállal munkát: a divatos, jól kereső fényképész műtermében a fakó, gyenge minőségű dagerrotipek Zichy Mihály ecsetje nyomán szinte életre kelnek. Nem retust vállal, hanem „élő modell utáni fénykép-kiegészítést", vagyis a rossz fénykép helyett finom, jó portrét kapnak Wenningernek főként az arisztokrácia köréből kikerülő megrendelői.

„... legkeresettebb és a legjobban megfizetett műfajom a selyemre és bőrre festett legyező, amelyet az előkelő társadalom hölgytagjai rendelnek nálam" – írja egyik levelében. Vízfestésű arcképek, ceruzarajzok, kis albumképecskék – ez a munka, amit Zichy Mihály ekkoriban végez. Mestere, Waldmüller, hírét hallva ennek, „a zseni vesztén" kesereg. Ám Zichynek élnie kell; s nem is egyedül. „Van igen jó feleségem, akinek szerelméről még rossz időkből bizonyítékaim vannak. Az ő ápolása nélkül már nem volna testvéred" – számol be 1851-ben bátyjához írott levelében Alexandra Jersovval kötött házasságáról.

Két esztendővel később I. Miklós megbízza a festőt: készítsen néhány rajzot a háromnapos gatsinai cári vadászatról. A büszke művésznek ekkor már nagy híre van Pétervárott, hiszen a testőrség számára készült díszalbum, sok-sok legyezője, portréja bizonyítja: amit lefest, lerajzol, az pontos, értékes dokumentum s egyúttal igaz művészi alkotás. 1853-ban megkapja az „udvari művész" címet, 1857-ben pedig – anyagi helyzetének javulásakor – a nyomorgó festők támogatására megalapította az úgynevezett Pénteki Társaságot.

A régi bizánci uralkodók udvari művészeinek helyzetéhez hasonló pozíciót kap ekkor Zichy – „cári krónikái" megőrizték az egykori udvari világ minden jellegzetességét. „Az udvari események rajzolását Zichy négy cár megbízásából – kisebb-nagyobb megszakításokkal –, élete végéig folytatta. Mennyiben befolyásolta művészetét ez a műfaj? Munkaképességének ez az egyoldalúan és végletekig való kihasználása elvette ugyan idejét a művészibb feladatoktól, viszont meg is erősítette őt eredeti hajlamában: a pontos rajzban, a jelenségek és jellemek kifejező ábrázolásában. A gyors, riporteri munka kifejlesztette az éles és

biztos megfigyelést. De ugyanakkor a rajz aprólékossága, amelyen belül a legpontosabb formarészletezésre törekedett – elidegenítette a festői, a színekben, a széles ecsetvonásokban való látástól" – írja erről a korszakáról Bényi László és B. Supka Magdolna monográfiája.

Ám Zichy Mihály, a cárok udvari festője egyáltalán nem egyszerű szolgája a cári udvarnak, pontosan tudja, mi forr, készül a cár országában. Több képe bizonyítja, hogy a feudális uralkodó festője a jobbágyokkal érzett együtt, a Romanovok udvari életét ábrázoló művész ismerte a forradalmárok gondolatrendszerét és sorsát is. (A jobbágysors ismeretéről a „Szomorú viszontlátás" című képe, a forradalmárokkal való együttérzéséről a „Szibériai fogoly" című festménye vall.) S a művészeti elvek, amelyeket leveleiben, írásaiban hangoztat, humanista, haladó férfi gondolkodásáról tanúskodnak: „A művészet nem fényűzési cikk, a művészet a művelődés eszköze, mint a nyomtatott könyv, és kötelessége, csakúgy mint a könyvnek, hogy teljes meggyőző erejével a kor haladó eszméit szolgálja."

Esztendőkkel később, már Párizsban, munkásemberek, iparosok segítő egyesületének, az azóta is élő és tevékenykedő párizsi Kölcsönösen Segélyző Magyar Egyletnek elnökeként a dolgozók jogaiért száll mindig síkra. Egy Párizsból írott levelében, amelyben az egylet ügyeinek magyarországi kudarcairól esik szó, ezt írja: „Mikor építjük már egyszer fel azt az akasztófát, melyre a mi mágnásainkat és papjainkat felhúzzák?"

A múlt század hetvenes éveinek elején hagyja el Zichy Mihály Szentpétervárt. Mind több összetűzése van az udvarral, valószínűleg magával a cárral is. S hogy miként távozik? „Búcsúzóul még megfesti »Egy királyi kegy« címen az udvari szolgalelkűség egyik legjellemzőbb szatíráját. Azt hiszem, a művész mindent megtett, ha minden gondolatát kifejezi, de hogy a mód a gondolathoz méltó legyen, az a kontól, és körülményeitől függ – írja Zichy, s ezzel arra is utal, hogy az udvari festő körülményeinek engedett, amikor az aktuális eseményekhez kapcsolódó véleményét a múlt történelmi környezetébe helyezte. Képének főszereplője III. Henrik király, a francia történelemnek ez a végletekben tobzódó alakja, aki a legféktelenebb orgiák után ájtatos bűnbánatba esett, akit Zichy a képén mint gyengéd lelkű állatbarátot mutat be, roggyanó térddel, idiotikus mosollyal, hallatlan kegyként ölebeit mutogatva udvaroncának. Ez a felséges kutyakölykök megtekintésére mélyen meghajlik, és csücsörítve, kalapját hódolón lengetve méltányolja e királyi kegyet. Ezzel a keserű fintorral hagyja el Zichy a cári udvart, amelyben a mű-

vészi megélhetésnek előbb aggasztó, később túl biztató körülményei akadályozták a valódi, szíve szerinti alkotásban" – írja a Bényi–B. Supka-féle monográfia. Ez a megállapítás egyébként túlzottnak is tekinthető, ha arra gondolunk, hogy Zichy első oroszországi időszakának (később visszatért, újra udvari festőként) szülötte például a „Fogoly a börtönben", a „Kávéházi jelenet", több az 1812-es háborúra emlékező történelmi festmény, a „Sírrablók", az „Uzsorás", az „Autodafé" is és ekkor már Európa-szerte jól ismertek illusztrációi is. (Először a „Regős-ének Igor hadjáratáról" című népeposzhoz készített rajzokat, aztán Puskint, Lermontovot, Gogolt illusztrált, Byront rajzolt, és igen nagy siker volt a „Vadászat a beloveszi erdőben" című kötetben megjelent illusztrációsorozata, majd Rusztaveli „Párducbőrös lovag" illusztrációja.)

Még Oroszországban tervezte, hogy olyan művészeti társulatot szervez, amely új szellemben tekint festészetre, szobrászatra. „Volt idő, amikor a szép forma elegendő volt a művészi munkához. Művészetnek nevezték azt, ami nem volt más, mint a mesterségnek tudása. Ám az elemző szellem, a bölcsészeti kritika, a fáradhatatlan archeológia levette az emberiség szeméről a tévedés fátyolát. A festészet az ő legutóbbi termékeivel hatalommá nőtt, beszédessé lett, bizonyos vonatkozásaiban hasonlóvá a kimondott és írott szóhoz. A kép immár csak úgy értékes, ha mond is valamit, ha megvilágít hol egy bölcseleti, hol egy erkölcsi igazságot, segít és megokol egy meggyőződést. Az így megtisztult művészet beáll a civilizáció mozgatóerői közé, hasznos és szükséges."

Zichy a távolból is figyelte a magyar közéletet, szinte mindig együtt lélegzett a hazai haladás híveivel. Vállalta annak idején, hogy rajzol az 1848–1849 szellemét őrző „Vértanúk Albumá"-ba, s egy levelében, amelyet a szabadságharc vértanúinak emlékét megörökítő album kiadójának, Varga Ottónak írt, megállapítja: „Az 1848-iki »összekoccanás« oka és következményei nem voltak olyan csekélységek, amelyeket egy »pardon monsieur!«-vel ki lehetett volna egyenlíteni . . . Ki felejtheti el ezen eseményeket, amelyhez hazánk legszomorúbb és legdicsőbb napjai vannak kötve. A hallgatás akármi álarc alá bújjék, sértőbb, mint az adatok hű felemlítése és tárgyalása . . . Jelenleg egy egész nemzet dicsőíti e szent ügy védelmében elesett mártírjait. Ilyen érzelemben teremtettem én is rajzaimat . . . Mentül magasabb, fényesebb polcra emeli az utókor a szent ügyért életüket feláldozó hőseit, annál sötétebb színben tűnnek fel ezeknek gyilkosai."

Zichy Mihály művészi munkásságában igen jelentős az az illusztrációs munka, amelyet az 1880-as években kezdett: mindenekelőtt Madách „Az ember tragédiájá"-hoz készített illusztrációi. (Amikor később, 1892-ben először került színre Bécsben „Az ember tragédiája" – a rendezők, díszlettervezők Zichy rajzai alapján készítették el a színpadképeket.) Az 1890-es években készültek el Arany János balladáihoz készült illusztrációi. A múlt század utolsó évtizedeiben, amikor Zichy egyre többet foglalkozott magyar irodalmi művekkel, azok illusztrációival, kérte fel Jókai Mór, hogy a kor egyik legnagyobb gyűjteményes műve „Az Osztrák–Magyar Monarchia írásban és képben" egyik tanulmányához – Jókainak a magyar népről szóló írásához – készítsen illusztrációkat.

Amikor a század utolsó éveiben a budapesti Athenaeum és a bécsi Miethke kiadja az első Zichy-albumot, a művész kissé elégedetlenül állapítja meg: nem azokat a képeket válogatták ki, amelyeket ő szeretett volna. „Nem tartom fölöslegesnek, hogy megemlíttessék, hogy az albumban kiadott képek az én hivatalos munkáim bevégzése után maradt szabad időm eredményei . . . Valamikor talán egy tudós az én félszázados adataimat is fel fogja használni a jelenkor jellemzésére és az én nevemet is kihúzza az enyészetből" – jegyzi meg a művész. Élete utolsó éveiben Petőfi „János vitéz"-ének Garay János „Obsitos"-ának illusztrációin dolgozik.

Nyolcvanadik évének fordulóján halt meg; a nyolc évtizedből alig-alig valamit töltött itthon, Szentpétervár, Párizs, Bécs, Nizza voltak életének állomásai. A romantikus festészet valóban jelentős figurája volt, és nagyon sokáig csak „képeinek regényes hangulatát vették figyelembe és nem az életteljességet, a drámai erőt – a romantika haladó tendenciáját". A jelen mindenekelőtt azt emeli ki ennek a mindig a haladó eszmék harcosaként fellépő igaz művész pályájának értékelésekor, hogy a valóság tisztelete, a realisztikus felfogás, a természeti valóság hű ábrázolása volt az alapja egész munkásságának. Szerte a világban fellelhető művei közül a Szépművészeti Múzeum, a Fővárosi Képtár, a moszkvai Tretyakov Képtár mellett a Zala községben levő Zichy Mihály Emlékmúzeum is segít megismerni életművét.

Irodalom: *Dr. Lázár Bela:* Zichy Mihály élete és művészete. Athenaeum 1927. *Bényi László–B. Supka Magdolna* Zichy Mihály. Művelt Nép Konyvkiadó 1953

November

1917. XI. 7. *A Nagy Októberi Szocialista Forradalom.*
1927. XI. 9. *Szántó Zoltánt 8 1/2 évi fegyházra ítélték.*
1877. XI. 14. Hugó Károly drámaíró halála.
1957. XI. 14–19. *Hatvannégy kommunista és munkáspárt tanácskozása Moszkvában.*
1852. XI. 17. A Kommunisták Szövetsége föloszlása.
1877. XI. 22. *Ady Endre születése.*
1802. XI. 25. *A Nemzeti Múzeum megalapítása.*
1927. XI. 25. Rippl-Rónai József meghalt.
1927. XI. 30. *A Népszövetség leszerelési konferenciája.*

A Nagy Október és a magyarok

November 7.: a Nagy Októberi Szocialista Forradalom évfordulója.

Az eredeti dokumentumokon túl – a cári hadsereg tábornokai között lefolyt távíró-beszélgetések szalagjaitól a forradalmárok visszaemlékezéseinek sok-sok ezer lapjáig, egészen azokig az elemzésekig, amelyek Lenin írásaiban és közvetlen harcostársainak munkáiban találhatók, az emigrált ellenforradalmárok memoárjai, aztán korabeli orosz és külföldi újságok tudósításai, szépirodalom, irodalmi riportázs – több nagy könyvtárat megtöltenének a világ különböző országaiban a Nagy Október győztes napjairól írott emlékezések.

Maga az események egymásba fonódó láncolata, amely (a régi orosz naptár szerint) október lázas, nagyszerű napjaiban Pétervárott végbement, amit aztán november–december kiteljesített, nem akkor kezdődött: eredete jóval régebbi, nem is egyszerűen a világháború iszonyú orosz véreszteségeivel, a cári hadsereg bomlásával, a tömegek békevágyának elemi erejű megmozdulásával kezdődött. Ott volt a forradalmi fellobbanásban az a tűz, ami már 1905-ben égett, ott perzselt benne mindaz a lázadás, harag, forradalmi indulat, ami a cári évszázadok, feudális évszázadok alatt a Romanovok óriási birodalmában felgyülemlett.

Természetes, hogy azok közül, akik a cár háborújában hadifogságba kerültek, sokan elég hamar megértették, miért, miként és minő irányban feszülnek a forradalom erői a hatalmas birodalom népeiben. A cári hadifogolytáborok kapuin kívül élő dolgozó milliók mozgalmaira, oroszok, ukránok, kazahok, kirgizek harcára persze először azok figyeltek fel, akik már otthon, az Osztrák–Magyar Monarchiában is forradalmárként nézték a világot. A Nagy Október előtt, a februári orosz forradalom napjaiban Kerenszkij burzsoá kormánya idején is, már a bolsevikok oldalán állt sok-sok magyar hadifogoly. A tomszki hadifogolytáborból (itt már 1916 óta harcban állt a tiszti tábor reakciós, ellenforradalmi gondolkodású többségével egy antimilitarista csoport: Münnich Ferenc, Jaross Béla, Reiner Károly, Pavlik Géza, Rabinovics József, Seidler Ernő, Szilágyi Imre, Gardi Gyula, Lip-

sitz Ernő és az év nyarától Kun Béla és mások) levél érkezett az OSZDMP, azaz az Oroszországi Szociáldemokrata Párt tomszki helyi szervezete elnökéhez. „Kun Béla, a kolozsvári (Magyarország) Munkásbiztosító Pénztár elnöke, jelenleg hadifogoly katonatiszt" – ez volt az aláírás, és a levél: üdvözlet és forradalmi munkára jelentkezés.

S az Októberi Forradalom Levéltárában, Moszkvában, ahol a világtörténelem első proletárforradalma oly sok dokumentumát őrzik, Kun Béla kartotékján (tagkönyvszáma 232 811), arra a kérdésre, „Milyen pártmunkát végzett 1917-ig?" – így kezdődik a válasz: „1917 márciusától 1917 októberéig Tomszkban propagandista és literátor, a városi pártbizottság tagja; az 1917-es Októberi Forradalom után a »Pravda« munkatársa és a »Szociális Forradalom« szerkesztője . . ."

1917. május elsején Tomszkban, Ivanovo-Voznyeszenszkben és sok más városban a proletárünnepen a magyar hadifoglyok együtt ünnepeltek a város népével. Sipos Ferenc sok évvel később, 1932-ben így emlékezett meg az egyik ünnepségről a moszkvai „Sarló és Kalapács"-ban: „Május 1-én a mi indítványunkra az ezredbizottság beleegyezett, hogy a munkásünnepet az orosz munkássággal együtt ünnepeljük. Nagy volt az orosz munkások között a lelkesedés, mikor a szószékre . . . léptünk Kollmann, Faludi, én és Ligeti . . . ez után az ünnepség után Ivanovo-Voznyeszenszkben nem volt többé hadifogoly . . . Az a század, amelynek a hadifoglyokat kellett volna őriznie . . . átadta az összes fegyvereket . . ."

Van aztán itt néhány írás, Omszkból Budapestre. Hadifogolylevelezőlapok, rövid szöveg – a címzett Bresztovszky Ede szociáldemokrata újságíró, a „Népszava" munkatársa. „Az orosz forradalmat a mi véreink közül legtisztábban a magyar paraszt érti meg. Ő fel tudja fogni egész mélységében és forradalmi nagyságában azt a lépést, amit az orosz paraszt tesz, amikor önkezével ácsolt, ügyetlen »szazsen« (öl) fájával kimegy csapatostul a határba, és elméri egymás között a bárói, grófi, hercegi és papi földeket. Az évszázadok óta tartó, földért való véres küzdelemnek csendőrszuronyok alá szorított harcosa, a magyar paraszt, ökölbe szorított kézzel, kitágult, véres, lángoló szemekkel nézi a földmérő muzsikot – és hazagondol, hazagondol . . ." – áll az egyik levelezőlapon. Az aláírás: Ligeti.

A győzelmet követő hetekben – december közepén – levél indult Omszkból Budapestre. Írója valahogy már hozzájutott a „Népszava" november 11-i számához, amelyben megjelent a

Lenin-emlékmű Mohácson (Varga Imre alkotása)

Magyarországi Szociáldemokrata Párt kiáltványa a győztes orosz forradalmi kormány békefelhívásáról.

Az omszki levélíró: vasmunkásból lett tisztviselő, tartalékos zászlós, a „Népszava" gyakori külső munkatársa, munkásköltő. S a levél így szól: „Kedves Elvtársak! A hidegszívű és lelkű Szibériában nincs már olyan hideg: a szívek és lelkek pirossága új világot alkot a száműzetés és fehér gyász hazájából. A forradalmi testvériség összekovácsolja észak, kelet, dél és nyugat fiait, akik a fehér pusztákon összetalálkoztak. Innen, e nagy föld belsejéből az élet és igazság újraszületett forradalmárjai mennek haza – új és igazi emberhazát teremteni. Olvastuk a párt felhívását, amely az orosz kormány békeajánlatának kommentárja volt, s egyúttal lángoló csatakiáltás. Szívvel-lélekkel együtt vagyunk önökkel – s együtt leszünk a barikádokon. Elvtársi üdvözlettel Ligeti Károly."

A szibériai írás, a levelezőlap, megérkezett ugyan Budapestre, a „Népszava" szerkesztőségébe; de mire megérkezett, a Szociáldemokrata Párt vezetői már szavakban is eltávolodtak a forradalmi kiáltványtól, amely egyébként is, a budapesti polgári lapok forradalomköszöntő hangorkánjában (hiszen a háború befejezését remélte a pétervári eseményektől minden értelmes ember) már nem is volt olyan lángoló csatakiáltás, mint ahogy azt a hazától sok ezer kilométerre, Omszkban Ligeti Károly hallotta.

Ligeti Károlynak és százezernél több társának, orosz hadifogságban élő magyar munkásoknak, parasztoknak, értelmiségieknek életre szóló élmény volt a forradalom győzelme, s hamar megértették: a forradalmat támogatniuk, védelmezniük kell, hiszen életük, szabadságuk, holnapjuk, sőt még hazatérésük is mind a forradalom megszilárdulásától függ. Moszkvában például – így számolt be erről a „Forradalmi Szocialista" című magyar nyelvű lap – „december 16-án (az orosz időszámítás szerint december 3-án) szokatlan vendégek jelentek meg a Bolsaja Dmitrovkában levő egykori Nemesek Társasága (Blagorodnoje Szobranyie) nagytermében" – forradalmi hadifogolygyűlés volt. Nem sokkal később – 1917. december 17-én – megalakult a moszkvai internacionalista hadifogolyszervezet, amelynek vezetői között ott volt, más magyarokkal együtt két régebbi munkásmozgalmi ember, Jancsik Ferenc és Szamuely Tibor is. Hamarosan ugyanilyen szervezetek alakultak Tomszkban, Péterváron, Omszkban (ahol a kezdeményező a levélíró Ligeti Károly volt), Jekatyerinburgban, Tverben, Szamarában, Rosztovban, Csitában, Irkutszkban és sok-sok más városban, amelyeknek határában hadifogolytábor állt.

Tanulmányok egész sora dolgozta fel az utóbbi években, mi-

lyen szerepe volt a világ első proletárforradalmának a győzelmében körülbelül százezer magyar hadifogolynak. Van adat arra vonatkozólag is, hogy a pétervári forradalmi győzelem kivívói között is szép számmal voltak magyarok. Józsa Antal és Milei György könyvében olvasható egy Kolozsvárról érkező tüzértiszt nyilatkozata a „Kolozsvári Hírlap" tudósítójának: „Mindenki tudta, hogy a Kerenszkij-uralom elsöprésére szervezett bolseviki mozgalom elsősorban a háborús párt ellen tűzte ki a vörös zászlót. A béke vágya annyira elhatalmasodott az emberek lelkében, hogy a foglyokat nem tekintették ellenségnek. Szabadon járhattunk Pétervár utcáin. A béke forradalmának forró szele megcsapta a mi lelkünket, és mi is részt kívántunk venni a háborús szellem elsöprésében. Több tiszttársammal jelentkeztünk a bolsevikiek forradalmi bizottsága előtt, s felajánlottuk szolgálatainkat . . . a forradalmi csapatok egyik ütegének én voltam a parancsnoka. Mikor a bolsevikiek kormányra jutottak, én is befejeztem önként vállalt feladatomat, kértem a további szolgálat alól való felmentésemet s hazautazásom megkönnyítését, amit rögtön teljesítettek is." Moszkvában, az egyik hadifoglyokból alakult vörösgárdista-osztag parancsnoka Karikás Frigyes lett. Ő írta 1930-ban: „Az Arbat téri kadétiskola és a Kreml volt a fehérek utolsó erőssége, ezért indult meg a moszkvai harcok hetedik napján az általános támadás. Künn nálunk a Vörös Gárda gyári beosztása már régen felbomlott, össze volt itt már keveredve minden. A kuszkovói hadifogolytáborból sohasem látott szerb és román nyelvű hadifogoly emberek jöttek mind nagyobb és nagyobb számban kozénk, ismeretlen eredetű puskákkal és géppuskákkal. Lassan és rendezetlen sorokban vonultunk a Kreml felé."

Esztendőről esztendőre, a Nagy Októberre emlékezve, természetesen Lenin népének, Lenin pártjának világtörténelmi tettét, az első győztes proletárforradalmat ünnepeljük. S ha ebben az őszinte, szép ünneplésben eszünkbe jut, hogy a győzelemért küzdők hatalmas tömegében voltak magyar munkások, parasztok, értelmiségiek is mint egykor az osztrák–magyar hadsereg tagjaként fogságba esett hadifoglyok – nem a nemzeti túlzás, nacionalista önteltség szólít hőstetteikről beszélni, forradalmárkiállásukról megemlékezni bennünket. Éppen az internacionalista forradalmárbüszkeség, a magyar–szovjet barátság mondatja el a mai Magyarország hű fiával: jelenünkért, a nép szabadságáért, a munkásosztály hatalmáért vívott első győztes csatákban, a lenini seregben ott voltak a magyarok is.

Irodalom: *Józsa Antal–Milei György:* A rendíthetetlen százezer. Magyarok a Nagy Októberi Szocialista Forradalomban és a polgárháborúban. Kossuth Könyvkiadó 1968.
Magyar internacionalisták a Nagy Októberi Szocialista Forradalomban és a polgárháborúban. (1917–1922). Dokumentumgyűjtemény. I–II. köt. Kossuth Könyvkiadó 1967–1968.
A nagy forradalom krónikája. Közreadja Dolmányos István. Kossuth Könyvkiadó 1967.
Kun Béláné: Kun Béla. Magvető Könyvkiadó 1966.
John Reed: Tíz nap, amely megrengette a világot. Kossuth Könyvkiadó 1967.

A Szántó-per

Ötven éve, 1927. november 9-én hirdetett ítéletet az osztálybíróság Szántó Zoltán és elvtársai pereben.

Az „Új Március", a Kommunisták Magyarországi Pártja Bécsben megjelenő folyóirata 1927-ben már a márciusi számban pontos, alapos tájékoztatást adott a budapesti rendőrség kommunistaellenes inkvizíciós módszereiről, arról, hogy miként vallatták Szántó Zoltánt és elvtársait a politikai osztály detektívjei. 1927. február 27-én éjjel tartóztatták le Hegyeshalomnál Szántó Zoltánt, már éppen útban volt Bécs felé. Sajnos későn indult, pedig neki, a Kommunisták Magyarországi Pártja Központi Bizottsága tagjának, a Titkárság vezetőjének, a Magyarországi Szocialista Munkáspárt egyik irányítójának azonnal cselekednie, külföldre kellett volna indulnia, amikor február 24-én megtudta, hogy a KMP és az MSZMP felső és középső szintű vezetői közül többet letartóztattak.

A letartóztatottak között volt Szántó Zoltán mellett Vági István, az MSZMP titkára, Poll Sándor, Kocsis János földmunkás, Lőwy Sándor, az MSZMP Fiatalmunkás Alosztályának vezetője, Huber István, az MSZMP elnöke, az MSZMP központjában dolgozó Vámos Ilona és Mata Mária is.

Az „Új Március" cikkéből: „A letartóztatottak részben kommunisták, részben a Szocialista Munkáspárt tagjai voltak. Ifjúmunkások és felnőttek, öreg harcosai a mozgalomnak. Férfiak és nők. De valamennyiük vére együvé folyt a detektívszobák padlójára. A nőket meztelenre vetkőztették a detektívvérebek. Meztelen testüket addig korbácsolták, míg a hús cafatokban lógott le róluk. Mata Máriának és Vámos Ilonának a fejét addig verték egymáshoz, míg elborította őket a vér . . . Normai Ernőnét véresre korbácsolták. Bruck Erzsébeten erőszakot akartak elkövetni, és csak akkor tettek le szándékukról, amikor a szobába másokat is hoztak »kihallgatni«. A férfiakat eleinte nem is vallatták. Csak ütötték; »puhították«. A legválogatottabb kínzóeszközökkel dolgozott a rendőrség politikai osztályának több mint negyven detektívje . . . Megkínozták Szántó Zoltánt és Vági Istvánt is. Sem Szántó, sem Vági nem vallottak."

1927. április 12-én először statáriális bíróság elé állították az elfogottak egy részét, harmincegy férfit és nőt. Statáriális eljárás, kivételes törvény alapján folytatott eljárás, ítélkezés – teljességgel törvénytelen volt, hiszen csak háború idején vagy lázadás bűntette esetében lehetett volna megkerülni a rendes törvényszéket. A vádlottak azonban így sem törtek meg. Bár a bíróság előtt az ügyész fegyveres erőszakot, lázadásra való szövetkezést emlegetett, Szántó Zoltán politikai beszédet mondott, amikor megkezdték kihallgatását: „Az a meggyőződésem, hogy Magyarországon csak a Kommunista Párt küzd komolyan a munkásságért és a munkásság mindennapi érdekeiért. Ezért létérdeke a magyar munkásságnak erős, harcedzett Kommunista Párt kiépítése . . . A munkásság az ellenforradalmi rendszer konszolidációja alatt páriasorba süllyedt, és politikai szabadságjogai tekintetében is úgyszólván rabszolga. Ehhez most még az járult hozzá, hogy az uralkodó osztályok a Habsburgokat is vissza akarják hozni a magyar nép nyakára. Aktív külpolitika címén új háborúra készülnek. Ez ellen harcol a Kommunista Párt, hogy megdöntse ezt a mai rendszert és újból megteremtse a dolgozók uralmát." Vági István – szemben rendőrségi vallomásával, ahol, helytelenül, elismerte a KMP-hez való tartozását – most azt mondotta: „Ha tagja lennék a Kommunista Pártnak, bevallanám, mert testvéreimnek tartom a kommunistákat."

A vádlottak a tárgyaláson bátran, okosan léptek fel. Mind több és több külföldi tiltakozás érkezett Budapestre a tárgyalás ellen. A statáriális bíróság a „lázadás bűntettét" elvetette, ezért rendes bírósághoz került át Szántó Zoltánék ügye.

A burzsoázia, a polgári világ sajtója, közéleti figurái követelték a „bűntettek", azaz a Kommunista Párt munkájának szigorú megbüntetését. A rendes bíróság előtt október 17-én kezdődött a tárgyalás. Szántó Zoltán azt fejtegette, hogy nem „összeesküvést szerveztek, hanem a dolgozók mindennapi érdekeiért küzdöttek". Vági István pedig azt hangsúlyozta, hogy „az MSZMP azért alakult meg, mert a Szociáldemokrata Párt felhagyott történelmi feladatával és eltért a munkások osztályharcától". A tárgyalás hangulatára jellemző, hogy Szemák Jenő, a bíró, Boér Ferenc vasmunkáshoz fordulva azt mondta: „Maga, aki tagja a Kommunista Pártnak . . .", de folytatni nem tudta, mert Boér a bíró hangjánál jóval hangosabban közbevágott: „Nem, én nem vagyok tagja a Kommunista Pártnak, csak kommunista érzelmű vagyok. De ha a tanácselnok úr megmondja, hol lehet beiratkozni a Kommunista Pártba, én szívesen jelentkezek . . ." Szemák

Szántó Zoltán a bíróság folyosóján

vörösre vált arccal kiáltotta: „A bíróság megsértéséért a tárgyalás tartamára szigorított magánzárkára ítélem!"

Úgy hozta a tárgyalás menete, hogy november 7-én került sor arra, hogy a vádlottak, az ítélethozatal előtt, az utolsó szó jogán még egyszer beszéljenek. 1927. november 7-e volt. Szántó Zoltán így kezdett beszélni: „A dicsőséges szovjet ma ünnepli fennállásának tizedik évfordulóját . . ." Szemák Jenő megdöbbenve vette észre, hogy már az ünnepélyesen csengő mondat elején felugrottak helyükről a vádlottak, hogy állva hallgassák Szántó Zoltán köszöntő szavait. A tanácselnök felordított: „Azonnal üljenek le! Leülni! Ezt a tüntetést, amely már kime-

rítette a bűncselekmény tényállását, azzal torlom meg, hogy mindnyájukat egynapi sötétzárkára ítélem!"

Aztán szinte minden vádlottnál megismétlődött ugyanez: nem magukat védő, a bírák „jóindulatához" esengő kérelem volt az utolsó szó, hanem a tíz esztendeje élő, a világtörténelemben első munkáshatalom ünneplése. És minden alkalommal újra büntetést, sötétzárkát kiáltott Szemák Jenő. Az ítélet egyébként úgy hangzott, hogy Szántó Zoltánt nyolc év hat hónap, Vági Istvánt négy év hat hónap börtönbüntetésre ítélte a bíróság. Harminchat vádlott felett mondták ki az ítéletet november 9-én. Harminchatan néhány nap híján hetvenkét évi börtön- meg fogházbüntetést kaptak.

Az „Új Március" írta: „Az osztályharcok történetében a bolseviki pöröknek gyönyörű emléklapjai vannak. A magyarországi osztályharcok történetében ez a pör joggal igényt tarthat arra, hogy legeslegelső aranybetűs emléklapok közé iktassák. . . . A forradalom és az ellenforradalom szellemének küzdelmében ez a pör a forradalom mérföldes térfoglalását jelenti."

Irodalom: Liptai Ervinné: A Magyarországi Szocialista Munkáspárt 1925–1928. Kossuth Könyvkiadó 1971.

Moszkva, 1957

Húsz éve, 1957. november 14–16-án és november 16–19-én volt Moszkvában a kommunista és munkáspártok tanácskozása.

A Magyar Szocialista Munkáspárt XI. kongresszusán 1975 májusában, amikor a Központi Bizottság beszámolójában a párt nemzetközi tevékenységéről szólt Kádár János, külön is hangsúlyozta: „Az egyre bonyolultabb nemzetközi osztályharcban, amikor mozgalmunknak nincs szervezeti központja, az új helyzet elemzésének és értékelésének, az új feladatok meghatározásának, az akciók összehangolásának igénye megköveteli, hogy a testvérpártok a kétoldalú kapcsolatokban, a regionális és a szélesebb körű nemzetközi tanácskozásokon kicseréljék és összegezzék forradalmi tapasztalataikat, meghatározzák közös harcuk legcélravezetőbb módszereit." A magyar kommunistáknak azt a szilárd elhatározását fejezte ki ezekkel a szavakkal a párt első titkára, hogy szüntelenül erősíteni kívánják azokat a szálakat, amelyek a kommunista mozgalom nemzeti osztagait összekötik, a proletár internacionalizmus elszakíthatatlan szálait.

Húsz esztendővel ezelőtt, 1957 novemberében, a Nagy Októberi Szocialista Forradalom 40. évfordulójának megünneplésével párhuzamosan éppen ennek a proletár nemzetköziségnek jegyében került sor először a szocialista országok kommunista pártjainak, majd a 64 kommunista és munkáspárt küldöttségeinek találkozójára Moszkvában. Hosszú idő után ez volt a nemzetközi kommunista mozgalom első ilyen széles körre kiterjedő találkozója. Amikor 1956 áprilisában a pártok egyöntetű határozatával megszüntették a Kommunista és Munkáspártok Tájékoztató Irodáját, már leszögezték, hogy „a kommunista és munkáspártok belátásuk szerint és tevékenységük körülményeinek figyelembevételével ezután is ki fogják cserélni nézeteiket a békéért, a demokráciáért és a szocializmusért folytatott harc ügyének, a munkásosztály és valamennyi dolgozó érdekei védelmének és a néptömegek háborús veszély elleni mozgósításának a közös kérdéseiben". Ennek a nézetegyeztetésnek, véleménycserének fóruma volt az 1957-es értekezlet.

A találkozó két részből állt. 1957. november 14–16-án tizen-

két szocialista ország pártjainak küldöttségei ültek össze. Ezen a tanácskozáson nem vett részt a Jugoszláv Kommunisták Szövetségének egyébként Moszkvában tartózkodó küldöttsége, mert a közös politikai platform kialakítását összeegyeztethetetlennek tartotta a pártok önállóságának elvével.

A tizenkét párt az értekezleten fontos kérdések egész sorát megvitatva hozta nyilvánosságra közös nyilatkozatát, amely mindenekelőtt részletes képet rajzolt a nemzetközi politika teljes színteréről, leszögezve, hogy a világfejlődést immár a két ellentétes társadalmi rendszer közötti verseny alakulása és eredményei határozzák meg. Világosan leszögezte a nyilatkozat: a háború vagy a békés egymás mellett élés kérdése a világpolitika alapvető problémájává vált. „A kommunista pártok a békéért folytatott harcot elsőrendű feladatuknak tekintik. Az összes békeszerető erőkkel együtt minden tőlük telhetőt megtesznek a háború elhárításának érdekében" – hangzott 1957-ben a pártok szava, s az elmúlt húsz esztendő politikai története bizonyítja, hogy a kommunisták soha, egyetlen pillanatra sem lankadó erővel küzdöttek az elsőrendű feladat megvalósításáért.

Világos szavakkal szögezte le a nyilatkozat: a szocialista országokat egységes baráti közösségben tömöríti a szocializmus közös útja, a társadalmi-gazdasági rendszer és az államhatalom közös osztálytartalma, a kölcsönös támogatás és segítség szükségessége, a célok és érdekek közössége az imperializmus ellen, a szocializmus és a kommunizmus győzelméért vívott harcban, valamint közös marxista–leninista ideológiájuk.

A szocialista építés és a szocialista forradalom sarkalatos kérdéseiről szólva a nyilatkozat leszögezte: „A marxizmus–leninizmus megköveteli a szocialista forradalom és a szocialista építés közös elveinek minden ország konkrét történelmi viszonyaitól függő, alkotó alkalmazását, s nem engedi meg más országok kommunista pártjai politikájának és taktikájának mechanikus másolását. V. I. Lenin ismételten felhívta a figyelmet arra, hogy a kommunizmus alapelveit feltétlenül helyesen kell alkalmazni, az egyes nemzetek, az egyes nemzeti államok sajátosságainak megfelelően. Ha a proletárpárt nem veszi figyelembe a nemzeti sajátosságokat, feltétlenül elszakad az élettől, a tömegektől, s ez feltétlenül árt a szocializmus ügyének; és fordítva: e sajátosságok szerepének eltorzulása, a nemzeti sajátosságok ürügyével való eltérés a szocialista forradalomról és a szocialista építésről szóló általános marxista–leninista alapelvektől, szintén feltétlenül árt a szocializmus ügyének."

A nyilatkozat felhívta a figyelmet arra is, hogy az adott sza-

VILÁG PROLETÁRJAI, EGYESÜLJETEK! Ára 60 fillér

NÉPSZABADSÁG

1957. november 22., péntek A MAGYAR SZOCIALISTA MUNKÁSPÁRT KÖZPONTI LAPJA II. évfolyam, 276. szám

A szocialista országok kommunista és munkáspártjai képviselőinek 1957. november 14–16-i, moszkvai értekezletén elfogadott

NYILATKOZAT

KÖZLEMÉNY A SZOCIALISTA ORSZÁGOK KOMMUNISTA ÉS MUNKÁSPÁRTJAI KÉPVISELŐINEK ÉRTEKEZLETÉRŐL

A Nyilatkozat a Népszabadságban

kaszban igen nagy jelentősége van annak, hogy a pártok megfelelően harcoljanak a munkásmozgalmon és a kommunista mozgalmon belüli opportunista irányzatok ellen.

Külön is kiemelték, hogy a kommunista és munkáspártok soraiban feltétlenül le kell küzdeni a revizionizmust (amely arra törekszik, hogy lejárassa a marxizmus–leninizmus nagy tanítását, azt „elavultnak" jelenti ki, és azt állítja, hogy korunkban már nincs jelentősége a társadalmi fejlődés szempontjából) és a dogmatizmust (amely megnehezíti a marxizmus–leninizmus elméletének fejlődését és alkotó alkalmazását a konkrét, változó viszonyok között) – s egyúttal leszögezte: „a fő veszély a jelenlegi viszonyok között a revizionizmus, más szóval a jobboldali opportunizmus".

1957. november 16. és 19. között a 64 párt együttesen folytatta tanácskozását. Méltó módon emlékeztek meg a Nagy Október 40. évfordulójáról, elfogadták az emberiség békéjéért, békés, építő jövendőjéért felelősséget érző kommunisták nevében a békekiáltványt – a békés egymás mellett élés lenini gondolatát újra megerősítő, a szabadságukért és függetlenségükért küzdő népek melletti hű szolidaritás gondolatát kinyilvánító okmányt.

Hiba lenne elhallgatni, hogy az 1957-es moszkvai értekezle-

ten voltak disszonáns hangok is. Itt történt az is, hogy Mao Cetung, a Kínai Kommunista Párt küldöttségének vezetője, a kommunista gondolkodástól oly messzire eltávolodott felszólalásában az atomháború kérdésében azt mondta: „ha az emberiség fele megsemmisül, még megmarad a másik fele, az imperializmus viszont teljesen megsemmisül, s az egész világon csupán szocializmus lesz". Ma már jól látható, hogy a maoizmus több káros, helytelen nézetének egy-egy elemét 1957-ben is érvényesíteni igyekezett a KKP küldöttsége, a 64 párt találkozóján: hogy ez nem sikerült, az a többi párt képviselőinek elvhűségén múlt, a szembeszállást, a leleplezést pedig az késleltette, hogy a nemzetközi mozgalom többsége, hűségesen a hagyományokhoz, az egység megszilárdítását tartotta a legfontosabbnak, és nagyon hosszú ideig élt még az a reménység, hogy a kínai pártban mielőbb felülkerekednek a következetes marxista–leninista erők.

Húsz esztendővel az 1957-es moszkvai tanácskozás után leszögezhetjük: bár a tanácskozáson az előbbiekben említett nézeteltérések is szerepet játszottak, a találkozó lényege semmiképpen sem a nézetkülönbségek megjelenése volt, ezeket a különbségeket egyébként sem a tanácskozás hívta elő, azok, sajnos, már meglevő tények voltak.

Sokkal fontosabb volt abban az időben, hogy a nemzetközi mozgalom sikerrel elemezte a nemzetközi erőviszonyokban végbement eltolódásokat, a kapitalizmus új jelenségeit, a több országban egyszerre épülő szocializmus körülményei által felvetett új kérdések sorát. A tanácskozás értékesíteni tudta a nemzetközi mozgalom számára azt az alkotó szellemi pezsgést, amely a Szovjetunióban a XX. pártkongresszus előtt megindult és az SZKP XX. kongresszusának vitáiban, határozataiban összefoglalóan kifejeződött.

Irodalom: A nemzetkozi munkásmozgalom története 1945–1974. Kossuth Konyvkiadó 1975.
A kommunista világmozgalom tanácskozásai – Moszkva 1957, 1960, 1969. Kossuth Konyvkiadó 1972
A nemzetkozi kommunista mozgalom. Kossuth Konyvkiadó 1973.

Ady Endre

Száz éve, 1877. november 22-én született Ady Endre.

Ady Endre

A térképre és a falu határában levő táblára így írták, kötőjellel: „Ady-Endre". De mindenki úgy mondja: Adyfalva. Ez ma a neve Érmindszentnek, Ady szülőfalujának.

Innen, Értől indult el Ady Endre. A nagykárolyi piarista gimnázium után a zilahi református kollégiumban folytatja középiskolai tanulmányait, aztán Debrecenben jogakadémiai hallgató, később a budapesti egyetem beiratkozott joghallgatója, néhány hónapig díjnok Temesvárott, majd újra Debrecenben kellene folytatnia a tulajdonképpen soha meg nem kezdett jogi tanulmányokat.

De 1898-ban, huszonegy évesen, Debrecenben újságíró lesz belőle, 1899-ben jelenik meg első kötete, a „Versek"; a város egyik legnagyobb nyomdája, a Hoffmann és Kronovitz cég készítette a kis könyvet, a fiatal költő vállalta, hogy a kiadás költségeit havi részletekben törleszti a fizetéséből. Ennek az esztendőnek a végén aztán elhagyja Debrecent. Nagyváradra megy, előbb a „Szabadság", majd a „Nagyváradi Napló" munkatársa lesz. 1903 márciusában a „Nagyváradi Napló"-ban megjelenik egy cikke, a „Levél az apámhoz". Néhány mondata: „Hogy jó lett volna, édesapám, központi szolgabíróvá választódni Zilahon, kivirágoztatni a hét szilvafát, s becsületet szerezni az elkoldusodott diósadi Adyaknak? . . . Bizony talán jó lett volna. Sose nyeltél volna keserűen a nagyobbik fiadra gondolva . . ." S a nagyváradi újságíró írja ebben a levélformában megírt, szenvedélyes vallomásban, hogy ha hív az acélhegyű ördög, az írótoll, akkor „csupa hit a világ, csupa szerelmes lángra érdemesség az élet". S vallja tovább, hogy az acélhegyű ördög hajt küzdelembe „a jobb életért, a becsületesebb világért, az előretörésért,

a világosságért, s a fantomok legfantomabbjaert, legbolondabbjáért és legszebbjéért, az igazságért . . . És nem belőlük lesznek a képviselők, a miniszterek, kormányzo nagyurak, de azokból, akik a mi vérünk árán s a mi arcunkat csak maszkolva, a mi tollunkat megbecstelenítve, a mi szent őrületeinket meg nem értve tortetnek előre . . . Mi maradunk, akik voltunk, míg összetépve le nem roskadunk akkor is a hitben, hogy az emberek, a bennünket lenézők és a bennunk reménykedók megváltásán dolgozunk . . ."

Az újságíró Ady vallomasa ez, a nagyvaradi idők elején. Azé az Adyé, aki a század első éveinek vidéki lapjában akárcsak egyetlen hónap alatt is – például 1903 januárjában – pontos, hűséges, szinte teljes képet ad az akkori Magyarországról. Az év első napján „a nagy vagyon átkáról", a feudalizmus fojtogató rendjéről ír, s kimondja: „A nagy vagyonoknak onmagukban kell hordaniok a romlást és pusztulást. Ez a torvény a modern, Morgan-féle vagyonokra is. Némi kétes vigasztalást nyújtson ez a szocialistáknak. Lélekben ma már minden dolgozó magyar ember szocialista . . ." Néhány nappal később megírja: három napig dutyiban fog ülni, „bizonyságául, hogy a nagyváradi kanonokok nem ingyenélők", ugyanis a nagyváradi káptalan sajtó útján történt rágalmazásáért fogházra ítélték. Éles szóval ír „a kacskakezű Cézárról", azaz Vilmos német császárról, aki évtized múlva kirobbantja az első világháborút. Megtámadja a kolozsvári színügyi bizottságot, amely eltiltotta a színpadról Bródy Sándor „Királyidillek" című színpadi trilógiáját, mert az nagyon is gyarló embernek rajzolta Lajos királyt, Mátyást és Bethlen Gábort. Észreveszi, hogy a még haladó gondolkodású emberek által is dicsért Prohászka Ottokár veszedelmes ember: a klerikalizmus harcosa, tehát a nép ellensége – évtizednek kell eltelnie, hogy Ady szavának igazát, az ítélet igazat elismerje az ország. Gúnnyal, haraggal ír arról a jogakadémiai igazgatóról, aki harcba indul kutyabőrért, családja nemességének, predikátumának elismeréséért. Franciaországról úgy ír, hogy még ekkor is magyar múltat, jovőt, történelmi késést emleget. „Nálunk még nem volt meg az a forradalom sem, melyet a francia már felejteni kezd . . . a feudalizmus majdnem olyan, mint Dózsa Gyorgy idejében, amihez aztán szinte őrült hallucinációképpen hangzik a modern proletárok új Marseillaise-e . . . jojjon már az a radikalizmus Nekunk elol kell kezdeni a dolgot az első rendnél, aztán a másodiknál s a harmadiknál végre. A rangokkal, kiváltságokkal, ósdurvaságokkal, arisztokráciával és klérussal s a kiszipo-

lyozó tőkével egyszerre kell végezni. Hogy? Tekintsünk Franciaországra."

Huszonhat esztendős ekkor Ady; még innen a nagy verseken, még innen a magyar közéletet felrázó, senkiéhez sem hasonlítható forradalmi Ady-hang megszólalásán, de az a költő, aki majd négy-öt év múlva írja a „Vér és Arany" meg „Az Illés szekerén" zengő strófáit, újságíróként, publicistaként már bátran, szenvedéllyel támadja a nacionalizmust, a klérust, a nagybirtokosgőgöt és a dzsentriszellemet, hasonlítja a világ akkor legelmaradottabb sarkaihoz, Mandzsúriához, messze Ázsiához a magyar úri osztály által örökösnek megtartani akart késettséget.

Ady pályájának, életművének legmodernebb marxista–leninista elemzésében Király István azt állítja, hogy Ady „1905 előtti életének egyes állomásai – Nagykároly, Zilah, Debrecen s főképp pedig Nagyvárad és Párizs – világnézeti stációkat is jelentettek egyben: egy hatalmas méretű belső fejlődésnek, a falutól a város felé vivő szellemi útnak voltak ezek a jelzőkövei. De bármennyire fontosak is az ekkori évek az egyéni fejlődés, a költői hang kialakulása szemszögéből, a világkép felől másodlagosak. Annak története az önmagára talált egyéniséggel kezdődik csak el, akkor, amikor a korai érzelmi lázadás más minőségbe, érzelmi forradalomba ment át, s felszakadt a téveszthetetlen, sajátos, adys hang, az igazi életmű." Valószínű, hogy ez a megállapítás kiegészítendő, hiszen a sajátos Ady-hang megszólal már a nagyváradi hírlapíró nem kevés cikkében is. Az életmű alapos ismerői – Bölöni Györgytől Révai Józsefig – meglelték jó néhány nagy Ady-vers alapját, elemeit, néha egy-egy sorát is az 1902-es, 1903-as nagyváradi cikkekben, majd az első párizsi tudósításokban.

Nagyvárad már a polgári radikalizmus oldalán vívott harcokhoz viszi Adyt, és innen egyenes út vezet tovább: az 1905-ös orosz forradalom, azaz az 1917 előtti utolsó nagy, szinte már a győzelemig röpítő küzdelem jelentőségének megértéséig. Az 1905-ös forradalom egymás után hívja elő Adyból a nagy verseket, a nagylélegzetű publicisztikai írásokat.

Nagyvárad az Ady-világkép legfontosabb elemeinek kialakítója. „Én mondom önöknek, hogy a világ szociális átalakítását nem a rendőrkapitányok fogják megcsinálni, s majd ha a Marseillaise elkopik, az új forradalmi indulót sem rendőr fogja komponálni" – írja s jó néhány írásban száll szembe a reakció akkoriban még sok jószándékú ember által is kevéssé veszedelmesnek látott figuráival, Prohászka Ottokárral, Bartha Miklóssal. Jellemző módon a progresszív szellemi emberek mellett – Bíró

Lajos, Somló Bódog, Fehér Dezső oldalán Bokányi Dezsőt, Szabados Sándort, Vántus Károlyt említi cikkeiben – a munkásosztály harcosaihoz barátság, tisztelet, együttérzés fűzi. Nagyvárad cikkekben, novellákban, kis jegyzetekben felvillantja már a holnapi Adyt, a nagyváradi szerkesztőségben már érlelődik az újat, a forradalmit hozó lírikus.

Az „Új versek" előtt találkozik Lédával, utazik először Párizsba. Léda alakját fénylő legendák és kicsinyes piszkálódások közepette őrizte sokáig az irodalomtörténet; Révész Béla túlzásai, Révai József értetlensége (Révai szerint Léda nem is volt „cselekvő részese" a költő életének) után Király István látja a valóságot: „Elválaszthatatlanul összefonódott Ady Endre érzelmi forradalma egy asszonyi névvel, a Léda névvel: a magyar ugar elleni lázadás adott szépséget, pátoszt ennek a szerelemnek." Párizs pedig segített végleg szembefordulni a politikai Magyarországgal: a Zilah–Debrecen–Nagyvárad út végén a világváros állt, s megmutatta, merre kell tovább tájékozódnia. Bölöni György írja, hogy Ady Párizsa olyan volt, „amilyet mások észre sem vettek. Ezt a Párizst ő fogta fel és ő érzékelte magának." Ady látomása azonban a valóságnál jobban adta vissza az igazságot. A költő ekkor már látta és megírta: a feudális rendet, mely Magyarországon kezében tartott minden hatalmat, a forradalmak Franciaországban régen leszorították a cselekvésről, és politikai befolyása alig van. Ady jól látta a világ sarkaiból Párizsba ömlő kozmopolitizmust, tündökölni látta a város gazdagságát és a polgári jólétet. De látta azt is, hogy új hajtóerő lépett fel a történelem színpadára. Párizsban látta meg, hogy a jövendőt másutt, másoknál kell keresnie, nem polgárok, urak között: a munkásosztálynál.

„Hogy fogadtok egy jövevényt?
Átok, átok.
S mégis futok tihozzátok.

Nincs már a magyar ég alatt
Csak vad átok.
Szabad mennem tihozzátok?"

– szólnak a „Menekülés úri viharból" hitvalló sorai.

Századunk magyar irodalmának egyik legnagyobb alakja, Ady, a magyar irodalom sokszázados hagyományaiból a legnemesebbet, legjobbat folytatja, teljesíti ki.

Az „Új versek", az első igazi Ady-kötet, 1906-ban jelent

meg. „A halottak élén", az utolsó kötet, amelyet még Ady állított össze, 1918-ban. Azaz tizenkét esztendő alatt születtek meg a magyar irodalom sokszázados hagyományaiból a legnemesebb-legtöbb szenvedélyt kiváltó versei. Léda-verseiben és Pénz-verseiben a modern ember nyílt, hazugságoktól irtózó szerelmi lírája és a kapitalista világ farkastörvényét értő költő szava szól. Az „istenes versek" Adyja, ha végigkísérjük vívódó, a semmivel, a pusztulással szembenéző strófáin, végül is ezt mondja: „Mert Isten: az Élet igazsága, /Parancsa ez: mindenki éljen. / Parancsa ez: mindenki örüljön. / Parancsa ez: öröm-gyilkos féljen. / Parancsa ez: mindenki éljen." A tizenkét Ady-esztendő száz meg száz csodálatos verset adott – az „Egy párisi hajnalon", a „Harc a Nagyúrral", a „Fölszállott a páva", a „Havasok és Riviéra", a „Magyar jakobinus dala", a „Két szent vitorlás", az „Álmodik a nyomor", a „Csaba új népe", az „Emlékezés egy nyár-éjszakára", a „Nézz, Drágám, kincseimre".

Ady, az elkövetkező magyar forradalmak megérzője, hívója, előkészítője így üzent a munkásosztálynak a „Küldöm a frigyládát" strófáival:

„Szívem küldöm, ez ó frigy-ládát,
S kívánok harcos, jó napot.
Véreim, ti dübörgő ezrek,
Tagadjatok meg, mégis-mégis
Én a tiétek vagyok.

Kötésünket a Sors akarta,
Nem érdem, nem bűn, nem erény,
Nem szükség, de nem is ravaszság:
Helóta nép, helóta költő,
Találkoztunk ti meg én."

Vallomás és bátorítás a „Csák Máté földjén":

„Nyakatokon vad, úri tatárok
S mégis büszke a ti fejetek.
Frissek a vérben, nagyok a hitben,
Csák Máté földjén ti vagytok az Isten.
Előre, magyar proletárok.
. . . . . .

Éhe kenyérnek, éhe a Szónak,
Éhe a Szépnek hajt titeket.
Nagyobb igaza sohse volt népnek,
Hitványabb Nérók még seholse éltek.
Vagytok: a Ma, vagytok: a Holnap."

Ady látja és láttatja, miként rohan a forradalomba az ország: „Bécs, babona, gróf-gőg, irigység, / Keletiség, zsandár, alázat, / Egy Isten se tudná lefogni / Ereinkben ma már a lázat. / Ma még tán egymást összetévesztjük, / Holnap egy leszünk, észre se vesszük. / Ölés s tisztítás vágya gyúl itt, / Tegyünk a tűzre, ébresztgessük." S a magyar élet urainak, „úr-Hunnia" dőzsölő figuráinak, legjellegzetesebbjének küldi a „Rengj csak Fold" ítélő látomását, Tisza Istvánnak:

„De rengj csak Fold, mert elvégeztetett,
Ős, buta tornyok bábelien esnek:
S, hajhó, majd véres, szép uccák során
Bősz torony-lakók romok alá esnek:
Régi dal, régi dal."

Petőfi óta nem volt a magyar költészetben a forradalomnak ilyen hűséges, harsány hívója, élesztője. S korszerű forradalmár: „Egy érdemem van: mélyre láttam / S szerettem, aki szenvedett, / A Jövendő fehéreit. / Oh, szűz proletár-seregek, / Daloljatok." „A kommunista kiáltvány"-ra utal „Az új Kísértet". – „Új Kísértet jár, harsog a hír, / Ki jött nem éjfélkor, de nappal, / Dacosan viselt, voros és szép, / De még az Úristen előtt sem / Levehető sisakkal."

Ady, amikor a „kétféle velszi bárdok"-at „azoknak a poétatársaimnak, akiknek az élet s a magyar élet tobb a poézisnél" ajánlotta, megidézte a vármegye báljáit, ahol piros borával itatott a jókedvű alispán s akadt mindig notázó diák . . .

A beteg, halálra készülő Ady még megérte a polgári demokratikus forradalmat, megérte, hogy a Vörosmarty Akadémia – a progresszió akadémiája – elnökévé választotta. Krúdy Gyula jegyezte fel 1918 decemberében, mit is mondott neki a forradalomról Ady: „Ma mindenki forradalmár, miránk tobbé nincs szükség . . . Az a baj, hogy ezek a mi forradalmi vezéreink olyan naivak, mintha tegnap szöktek volna meg a Sacré-Coeurből, mindenkinek hisznek, mert jólesik nekik hinni, mint a bakfisoknak . . . A forradalomnak elsősorban egy mérleget kellett volna felállítani. Meg kellene mérni minden embert, mielőtt telemér-

nénk a kupáját a forradalom vívmányaival." A történelem újra igazolta: Ady sokaknál pontosabban, jobban látta a magyar világot.

Negyvenegy éves volt, amikor meghalt. Ekkor kezdődött örök élete: a magyar irodalom állócsillaga lett.

Irodalom: Bölöni György: Az igazi Ady. Szikra 1947.
Hatvany Lajos: Ady. I–II. köt. Szépirodalmi Könyvkiadó 1959.
Révai József: Válogatott irodalmi tanulmányok. Kossuth Könyvkiadó 1960.
Vezér Erzsébet: Ady Endre. Gondolat Könyvkiadó 1969.
Király István: Ady Endre. I–II. köt. Magvető Könyvkiadó 1972.

„Nemzetünk pallérozására"

Százhetvenot éve, 1802. november 25-én alapította a Nemzeti Muzeumot Széchényi Ferenc

Néhány esztendővel azután, hogy Széchényi Ferenc megalapította a Magyar Nemzeti Múzeumot, s már a múzeumalapítást egyébként csak fanyalogva engedélyező Ferenc császár is kénytelen volt az aranygyapjas renddel jutalmazni a Habsburgok számára kellemetlenül felvilágosult főnemest, a sok-sok dicséret, köszönet között ott volt a Habsburg-elismerésnél sokkal többet érő hazai üdvözletek között Szabolcs vármegye rendjeinek 1808 februárjában kelt levele: „.... színmutatást nem esmérő magyar szívünkbe belső örömöt éreztünk azon, hogy találtatott ma is oly nagy hazafi, ki nemzetünk pallérozására, anyai nyelvünk virágzására s hazánk történeteinek igaz ösmeretére vezető útnak feltalálására oly nagy áldozatokat teszen."

Az alapító, Széchényi Ferenc – Széchenyi István édesapja – Bécsben találkozott a felvilágosodás eszméivel, és itt közeledett azokhoz a tudományokhoz is, amelyeknek tisztelete és szeretete előbb gyűjtővé, majd múzeumalapítóvá tette. Életrajzírói szerint tanárai közül politikailag Josef Sonnenfels, az államtudományok professzora és Karl Anton Martini jogászprofesszor hatottak rá a legjobban.

Az alapítólevél – amely megvetette a Magyar Nemzeti Múzeum gyűjteményeinek alapjat – 15 000 konyvet, 11 884 Magyarországra vonatkozó nyomtatványt, 1150 kéziratot, 142 kötet térképet és rézmetszetet, 2019 nemesi címert említ meg, ehhez még hozzá kell számítani 2675 érmet (ebből 702 arany) és számos képet, régiséget. A cenki könyvtárból – magyar és magyar tárgyú könyvek, amelyeket Széchényi már a 17. század nyolcvanas éveiben gyűjteni kezdett –, újabb 9206 kötet könyv és 6000 rézmetszet került a múzeumba. Öt évvel az alapítás után, az 1807-es országgyűlés 24. törvénycikke a nemzet birtokába vette az új intézményt.

Először 1803. december 10-én mutatkozhatott be a gyűjtemény jól rendezett anyaga Pesten, a volt pálos kolostor épületében. Könyvterem, olvasószoba, érem- és régiségszoba volt ennek a

gyűjteménynek az otthonában. A nagytermet Pietro Rivetti Magyarországon dolgozó olasz festővel díszíttette Széchényi, a rendezést Miller Ferdinánd, volt nagyváradi akadémiai tanár és Petrovics Ignác végezték el. 1811-ben a régi központi egyetemi épületben helyezték el a gyűjteményeket. Az akkori látogatási rendből tudjuk, hogy az éremtár anyagát 18 szekrényben állították ki. Ebben az időben már a hazai nyomdászok egy nádori rendelet alapján minden általuk nyomtatott könyv egy-egy példányát ingyenesen elküldték a Nemzeti Múzeum könyvtárának.

A Nemzeti Múzeum gazdagítására, fejlesztésére, támogatására az országgyűlést is felkérték, az országgyűlés bizony elég szűkmarkú volt. Napirenden volt az önálló új múzeumi épület ügye is. Végül az 1832–1836-os országgyűlés 36. törvénycikke – miután jóváhagyta, hogy a múzeum megvásárolja Jankovich Mihály 63 000 kötet könyvből, 4000 hazai oklevélből, 1400 kódexből álló gyűjteményét – félmillió forintot engedélyezett az építkezésre. A tervező Pollack Mihály, a kor legkiválóbb építőművésze volt, aki már jó néhány gyönyörű klasszicista alkotásával bizonyította különleges képességeit. A hely Batthyányi Antal néhány épülettel felszerelt 31 000 m^2-es város környéki majorsága volt, azaz a mai Múzeum körút és Kálvin tér akkor még városkapun kívüli, falusias környéke.

A ma is Budapest egyik jelentős épületének tekinthető (és elég tekintélyes nagyságú, 190-szer 70 méter alapterületű, 24 méter magas, 157 600 m^3 köbtartalmú) Nemzeti Múzeum alapjainak kiásásához 1837. június 22-én kezdtek hozzá, az épületről az utolsó állványt 1847 júliusában bontották le, Kossuth köszöntötte a „Pesti Hírlap"-ban a gyönyörű alkotást.

1843-ban pályázat útján nyerte el állását az új igazgató, Kubinyi Ágoston, aki azt vallotta, hogy a múzeumi kiállítások „nemcsak a szemet gyonyörködtessék, hanem tükör gyanánt szolgáljanak az archeológ, a történetíró, a természetvizsgáló részére, azokból alapos tudomást szerezhessen a mezei gazda, az iparűző, a bányász is". Kubinyi művelt, széles látókörű férfi volt, aki szervező munkával, okos és átgondolt rendszer felépítésével máig ható tevékenységgel írta be nevét a múzeum történetébe.

Úgy kezdődött az élet a gyönyörű új palotában, hogy „a berendezésnél elsőbbséget a könyvtár kapott. Egyelőre négy termet szereltek fel olajmázolású puhafa bútorokkal. Az Érem- és Régiségtár berendezése egy főúri kastély ócska konyhaszekrényeiből került ki, a fegyvereket zöldre mázolt lécekre tették, az edényfélék gyalulatlan deszkapolcokra kerültek ... Nagy sú-

lyuk miatt a pannóniai kőemlékeket nem lehetett az emeleten felállítani. E száznál többre menő – Kubinyi szavával élve – »tudományos kincs« a pincékben hevert. Elhelyezésére az Ötpacsirta utca (ma: Pollack Mihály tér) mentén az igazgató árkádsoros lapidáriumot szeretett volna emeltetni – ha lett volna erre fedezet" – jegyzi meg Fejős Imre.

A múzeum hamar a történelem színtere is lett. 1846 augusztusában 12 teremben és az udvarokon 516 kiállító részvételével megnyílt az Országos Iparmű-kiállítás, amely a polgárosodó és iparosodó ország érdekes seregszemléje volt. A kiállítás rendezője: Kossuth Lajos. Még két év sem telt el, és a gyönyörű épület lépcsőzetén Petőfi Sándor beszélt március idusán; itt, a bejáratnál fogadta a pesti ifjúság a bécsi egyetem küldöttségét – az osztrák fiatalok Mátyás király testőrségének pajzsát hozták ajándékba a forradalmi ország Nemzeti Múzeumának. Egy ideig a díszteremben ülésezett a Nemzetgyűlés felsőháza; itt adott díszlakomát a polgárság a honvédsereg tiszteletére 1849. május 27-én, Budavár bevétele után. 1849. július 11-én pedig az udvarról indultak el az utolsó népfölkelő csapatok Arad és Világos felé.

Az abszolutizmus éveiben a díszteremben rendezett hangversenyeken Erkel Ferenc vezényelt; 1858-ban maga Liszt Ferenc dirigálta itt Esztergomi miséjének bemutatóját. 1861-ben a díszteremben ülésezett a képviselőház.

A kiegyezés után, az évszázad utolsó három évtizedében végre bebútorozták az épületet, egész éven át látható kiállításokat rendeztek. Az 1872-ben készült statisztika az Érem- és Régiségtár anyagaként 90 000 érmen kívül 4038 őstörténeti, 383 egyiptomi, 3087 római, 568 népvándorlás kori emléket és 645 darab fegyvert említ. 1870-ben nyílt meg az állandó régészeti kiállítás. Ebben az évben 140 000 (egy évtizeddel később 330 000) látogatója volt a múzeumnak és a könyvtárnak.

A múlt század második felében az összefoglaló, minden anyagot bemutató nemzeti múzeumok helyett a szakmúzeumok felállítása került előtérbe. Folyamatosan – de nem mindig a szükségletnek megfelelően – megtörtént a különböző osztályok kiválása a Nemzeti Múzeumból; így alakult meg a többi között a Magyar Történelmi Képcsarnok, az Iparművészeti Múzeum, az Országos Keptár (a Szépművészeti Múzeum őse), a Néprajzi Múzeum, hogy csak néhányat említsünk.

Az 1867-től a második világháborúig terjedő időszak múzeumi történetének legfontosabb alakjai Pulszky Ferenc igazgató, Rómer Flóris és Hampel József, a Régiségtár munkatársai. Mű-

ködésükhöz fűződik az archeológiai tevékenység, általában a magyar történelmi emlékek gyűjtésének legtermékenyebb korszaka. A két világháború közötti időről olvasható Fejős Imre–Korek József tanulmányában: „. . . a kultúrfölényt hirdető kormányhatalom . . . nem adott megfelelő anyagi támogatást. 1932-ben tragikomikus módon 87 pengőt fordítottak ásatási célra. Amit nem adott meg a kormányzat, azt a múzeumi dolgozók megpróbálták társadalmi úton összekoldulni. Így például a tiszaderzsi honfoglaláskori temető feltárását 1931-ben a külső-

A Nemzeti Múzeum

szolnoki takarékpénztár támogatásán kívül hét magánszemély adománya tette lehetővé . . . A kifejlődő szemléleti arisztokratizmus szükségtelenné tette a közművelődésben való fokozott részvételt . . . negyedszázad alatt kevés kiállítás volt a múzeum épületében. A még 1914-ben megkezdett új kiállítás a háborús évek miatt 1925-ig húzódott és tartalmában még a korábbi képet mutatta . . .” A kiállításokat egyébként még 1943-ban lebontották, és elsőrendű értékeit elrejtették.

A második világháború következtében a palotán hetvenöt bomba ütötte seb tátongott. Kiégett több raktár, elpusztult igen sok érték. Fejős Imre–Korek József: „A Régészeti Tár az ostrom után adott kárjelentésében az őskori anyagban 15%, a római kori anyagban 2%, a népvándorláskori anyagban 1%-os anyagkárt jelentett. Különösen a pincében tárolt kerámiában tör-

tént jelentős veszteség, a nedvesség az anyagot szinte sárrá tapasztotta össze. A magyar történelem művelődéstörténeti anyaga szenvedte a legnagyobb veszteséget. A földszinti nagy raktár, ahová a múzeum nem kiemelkedő, de java törzsanyaga volt bezsúfolva, az igen sok oda menekített magántulajdonú gyűjteménnyel együtt porig égett. . . . A tűz pusztító hatását érzékelteti a téglaburkolat közé befolyt fémanyag, amelyből az 1962. évi felújítás során több mint három és fél mázsa összeolvadt arany-, ezüst- és bronzlepény került ki . . ."

A felszabadulással új élet kezdődött a múzeumban is. 1946 májusában nyílt meg az első kiállítás „Orosz–magyar kapcsolatok" címmel, ebben a Nemzeti Múzeum kötelékébe tartozó összes múzeumok munkája benne volt. A gyűjtemények gyarapítása előbb ajándékokból történt. Az első ajándékozó a Magyar Kommunista Párt piliscsabai szervezete volt: a tagok összeszedték Ferenc József címeres porcelánkészletének oda került darabjait, s ezt ajándékozták a múzeumnak. Amikor a rendőrség a Sopron környéki erdőkben meglelte az oda elrejtett Esterházy családi kincstár értékeit, az 1800 előtti darabok a múzeumba kerültek. „Az értékes gyarapodásból rendezte meg a múzeum a háború utáni első időszaki kiállítását, az új szerzemények bemutatóját, amelyet 1947. július 12-én nyitottak meg és 1948. március 10-én zártak, sajnos, a múzeum történetében páratlan esettel. Az történt, hogy a külföldre távozott Esterházy család megbízásából a családi vonatkozású rendjeleket és más nagy értékű tárgyakat a kiállításról ellopták . . ."

A Nemzeti Múzeum életében döntő fordulatot hozott az 1949. év. Az Elnöki Tanács törvényerejű rendelete akkor szabályozta először összefoglalóan a múzeumügyet, a szervezeti változtatásokon túl a múzeumi munka szocialista tartalommal való megtöltését is elősegítette. „A népi demokratikus muzeológia feladatai között az első helyen áll a nemzeti történet emlékhelyeinek megbecsülése. A szocialista hazafiságra való nevelés nem lehet teljes népünk múltjának méltó bemutatása nélkül" – írta 1950-ben Ortutay Gyula, akkor a Múzeumok és Műemlékek Országos Központjának elnöke.

A múzeum a felszabadulás óta eltelt három évtized alatt többet gazdagodott, mint bármikor előbb. A régészeti gyűjtemény mai állománya közel 35 000 darab; a középkori gyűjtemény 9600-ról közel 50 000-re, az újkori 9000-ről 34 000-re, az éremtári anyag 196 000-ről 226 000-re, a képcsarnok leltári tárgyainak száma 30 000-ről 85 000-re növekedett. Két év összehasonlítása: 1947-ben 1 027 000, 1961-ben 5 986 000 forint volt a

költségvetés összege. Ezek a számok tárgyakról és pénzről szólnak.

Nincsenek pontos adatok a múzeum múltbeli látogatottságáról, de az teljes bizonyossággal állítható, hogy a Nemzeti Múzeum első, 1846-os kiállításától 1945-ig, azaz az első évszázad alatt nem volt annyi látogató, mint az 1945-öt követő első két évtizedben. Aztán a harmadik évtized újabb előrelépést hozott; a kulturális, a múlt iránti érdeklődés növekedése megmutatkozott a Nemzeti Múzeum látogatottságában is.

Irodalom: *Fejős Imre:* A Magyar Nemzeti Múzeum története 1802–1847. Folia Archeologica, XVI. (1964.) köt.
Fejős Imre: A Magyar Nemzeti Múzeum Története 1848–1944. Folia Archeologica, XVII. (1965.) köt.
Zádor Anna: A Magyar Nemzeti Múzeum. Akadémiai Kiadó 1961.

Leszerelési közjáték

Ötven éve, 1927. november 30-án terjesztette elő leszerelési javaslatát a Szovjetunió a Népszovetség leszerelési bizottsága elé.

A két világháború közötti időszak egyik leggroteszkebb históriája alighanem a leszerelési tárgyalások kérdése. Még a Népszövetség 6. ülésszakán, 1925 szeptemberében határozták el, hogy mielőbb összehívnak egy konferenciát, amely a fegyverkezés csökkentésével és korlátozásával foglalkozik. Úgy döntöttek, hogy a konferenciára meghívnak és már az előkészítésbe bevonnak olyan országokat is, amelyek nem tagjai a Népszövetségnek: az Egyesült Államokat és a Szovjetuniót. (Az Egyesült Államok sohasem lépett be; a Szovjetunió 1934-ben lett a Népszövetség tagja.)

Amikor az előkészítő bizottság első ülése (1926 tavaszán) összeült, a német küldöttség vezetője kijelentette: mivel a leszerelés már megkezdődött annak idején a német hadsereg lefegyverzésével, most a versailles-i szerződést aláíró többi ország hadseregét kell leszerelni, de ha ez most keresztülvihetetlen, Németországnak jogot kell kapnia, hogy felfegyverkezzen. Azaz a leszerelési konferencia első szava a fegyverkezés kiszélesítésének követelése volt. A franciák egy nemzetközi hadsereg megalakítását javasolták, azzal a hátsó gondolattal, hogy az felhasználható lenne a Szovjetunió és Németország ellen is. Az angol küldöttség azt ajánlotta: csökkentsék az államok légi haderejét. Az angolok és franciák egyébként összekaptak ezen ülésen, mert Paul-Boncour, Párizs küldötte azt mondta: a háborús potenciálhoz nemcsak a fegyveres erők és a fegyverzet, hanem a háború idején igénybe vehető minden gazdasági erőforrás odatartozik. London küldötte, Lord Cecil ezt tagadta. Úgy döntöttek, hogy a vitát a leszerelési egyezmény szerkesztő bizottságának kell majd eldönteni. Ám a bizottság megalakításáról még nem döntöttek. Az előkészítő ülések közepette, 1927 szeptemberében lemondott az angol küldöttség vezetője, Lord Cecil, a népszövetségi gondolat egyik legjelentősebb alakja. Levelében, amelyet Baldwin miniszterelnökhöz intézett, nyíltan megírta: az angol kormány javaslatait nem lehet komolynak tekinteni, azok csak arra jók,

Litvinov a Népszövetség leszerelési konferenciájára érkezik

hogy a végtelenségig elhúzzák a vitát. „Kilenc, tíz, tizenkét ülésszakot fogunk tartani a Genfi-tó partján. Éveken át fogunk tanácskozni, míg a háború – szerencsétlenségünkre – ezt a munkát félbe nem szakítja" – írta keserűen Lord Cecil. Végül aztán készült valamiféle egyezménytervezet, de akadtak olyan cikkelyek, amelyeket három változatban illesztettek be a tervezetbe, mert képtelenség volt megegyezésre jutni egy mindenki által elfogadható szöveg dolgában.

Ilyen körülmények között került sor a negyedik ülésre. Ezen már a Szovjetunió is részt vett – addig a Vorovszkij-gyilkossággal kapcsolatos svájci magatartás miatt távol maradt az ülésekről. (Vorovszkij szovjet diplomatát 1923 májusában meggyilkolta egy Conradi nevű fehérterrorista. Conradit és egy bűntársát Vaud kanton bírósága elé állították, a tárgyaláson ügyész és védelem abban versengett, miként lehet jobban ünnepelni a két gyilkost, akikről azt mondták: teljesítették „nemes óhajukat, hogy bosszút állhassanak a bolsevikokon". A bírósági színjáték tizenkét napig tartott, Conradit és bűntársait felmentették. 1927 októberében végül a svájci kormány hivatalosan előterjesztette mentségeit és sajnálkozását fejezte ki a szovjet diplomata meggyilkolása miatt.)

A Szovjetunió küldöttségének vezetője, Makszim Litvinov, előterjesztette hazája javaslatát. A szovjet küldött megállapította, hogy addig tulajdonképpen egyetlen kis lépéssel sem jutottak közelebb a leszerelési egyezmény megkötéséhez, majd azt ajánlotta: mondják ki a szárazföldi, tengeri és légi haderők egész személyzetének azonnali elbocsátását; a muníciókészletek és egyéb fegyverkezési eszközök megsemmisítését; a rögtönzött katonai gyakorlatok rendezésének beszüntetését; a kötelező katonai szolgálatról szóló törvények azonnali hatálytalanítását; a fegyverkezési üzemek bezárását, a katonai célokra szolgáló összegek zárolását. A szovjet küldöttség előterjesztett egy emlékiratot, amely összefoglalta az addig nyilvánosságra hozott adatokat az 1914–1918. évi háború okozta pusztításokról. Az emlékirat így fejeződött be: „Ha új háború törne ki, az a végletekig fokozott gyötrelmeket okozna; ezek a gyötrelmek túlmennének mindazon, amin a sokat szenvedett emberiség eddigi történelme során keresztülment."

A javaslatot és az emlékiratot meghökkenés fogadta – ilyen gondos, alapos tervezet visszautasítása komoly gondot jelentett. Annál is inkább nehéz helyzetben voltak a küldöttek, mert a szovjet javaslat pontos, nyugati forrásból származó adatokat tartalmazott: a győztesek és a semleges államok közel 1 180 000

fővel növelték a hadseregeik létszámát a háború befejezése óta, és csak Európában több mint 500 millió font sterlinget költöttek a legutóbbi esztendőben fegyverkezésre. A hadikiadások a világ országaiban megközelítették a 900 millió font sterlinget.

Az előkészítő bizottság nevében Paul-Boncour francia küldött mondott nem minden gúny nélkül köszönetet a szovjet küldöttségnek „értékes javaslataiért", hozzátéve, hogy „a szovjet küldöttség Genfben való megjelenésével az eléggé nem is értékelhető együttműködés példáját nyújtja, mert szigorú bíróként áll előttünk, aki nem fogja megengedni, hogy a többi küldöttség pihenjen babérain". Aztán kijelentette: „a bizottság nem érthet egyet a bírálatokkal, mert a szovjet küldöttség ezeket a problémákat bonyolultságának ismerete nélkül fogalmazta meg. A szovjet tervezet túlságosan egyszerű – folytatta –, elsüllyeszteni a flottát, felrobbantani a repülőgépeket, hazaküldeni a katonákat. A Népszövetségnek el kell utasítania a kérdés ennyire leegyszerűsített kezelését." Végül is a javaslatokat a következő ülésszak elé utalták tárgyalásra.

A következő ülésszakon, 1928 márciusában az angol küldöttség vezetője epésen megkérdezte: „milyen titkos indítóokok sugallták a szovjet kormánynak azt a gondolatot, hogy ilyen drámai hirtelenséggel az általános leszerelés javaslatával álljon elő?" Aztán egyszerre csak kijelentette: a szovjet tervezet „az utca emberének" készült. Litvinov mindjárt felelt is. Azt mondta: a szovjet küldöttség igyekszik úgy megfogalmazni a javaslatait, hogy azok a nagy tömegek számára is érthetőek legyenek.

Az angol küldöttet támogatta a holland és a belga delegátus. Mindketten arra hivatkoztak, hogy „fennáll a rendszeresen és tudományosan előkészített forradalmak, belső zavargások, lázadások, felkelések igen komoly veszélye" és a szovjet javaslat ezért elfogadhatatlan, majd más küldöttségek is elutasították a szovjet tervezetet, mégpedig azzal az indokolással, hogy az előkészítő bizottságnak „csak a részleges és fokozatos leszerelés megvitatására" van felhatalmazása. A szovjet küldöttség ekkor azonnal benyújtott egy új egyezménytervezetet, ebben már csak a fegyverkezés részleges és fokozatos csökkentésének végrehajtására vonatkozó pontok szerepeltek. A két tervezetet ekkor egyes küldöttségek „egyformának" minősítették, mások azt magyarázták, hogy e két javaslat ugyanazt a problémát jelenti, akadtak olyan küldöttségek, amelyek „összeegyeztetés" céljából egy különbizottság elé utalták a szovjet javaslatokat, amelyeket a többség ki akart zárni a vitából. (Az a különbizottság, amely „egyez-

tette" a két szovjet javaslatot, tizennyolc hónapig foglalkozott ezzel a munkával.)

A szovjet küldöttség számára mind nehezebb lett a genfi tárgyalások légköre. „A szovjet küldöttségnek a legnagyobb önuralomra, türelemre és a leszerelés óriási fontosságának tudatára volt szüksége, hogy a bizottsági elnök tapintatlanságainak és durvaságainak hatására le ne mondjon a bizottságban való részvételről" – mondta Litvinov.

Az előkészítő bizottság még ülések végtelen sorát tartotta, de a nemzetközi leszerelési konferencia csak 1932. február 2-án nyílt meg Genfben. Litvinov itt a konferenciát üdvözlő beszédében kijelentette: a Szovjetunió elveti a háborút, mint a nemzeti politika eszközét. „A szovjet küldöttség már az előkészítő bizottságban rámutatott az újabb háborúk növekvő veszélyére. Az imperialista körök akkor nevettek ezen az intelmen, és a szovjet küldöttségnek a szemére vetették borúlátását. Most pedig a konferencia ágyúdörgés kozepette nyílt meg" – mondta Litvinov Japán mandzsúriai támadására hivatkozva, és így folytatta: „A Népszövetség alapszabályait és az 1928. évi párizsi szerződést – Litvinov a Kellog–Briand-paktumra utalt, amelyet 60 ország fogadott el és amely elítélte a háborúkat – elfogadott és aláírt két állam immár öt hónap óta, ha nem is de jure, mindenesetre de facto a háború állapotában van. A háború nincs ugyan még közjegyzőileg beiktatva és hitelesítve, de a két állam egyikének óriási területeit a másik állam fegyveres erői tartják megszállva, és a két ország sorkatonasága között ütközetek zajlanak valamennyi fegyvernem bevetésével, ezerszámra maradnak halottak és sebesültek a csatatéren. Igaz, mindez Európától távol történik. Korunkban azonban nincsenek egymástól politikailag és gazdaságilag elválasztott kontinensek; magában Európában is alig van két olyan szomszéd, akiknek ne lenne komoly területi számadása egymással. A háború ellen a legmegbízhatóbb biztosíték az általános és teljes leszerelés."

A szovjet küldöttség beterjesztett egy általános és teljes leszerelésről kidolgozott részletes javaslatot és ennek elvetése esetére egy másik javaslatot, a fegyverkezés arányos és progresszív csökkentéséről.

A javaslatot csak a török küldöttség támogatta. Az angolok például azt mondották, hogy „ha Japánra meggondolatlanul nyomást gyakorolnánk, akkor Tokió visszahívhatja küldöttségét, és ezzel kudarcba fulladhat a leszerelés ügye". 1932. július 23-án anélkül ért véget a leszerelési konferencia első ülésszaka, hogy bármilyen megállapodást elfogadtak volna. A németek szüntele-

nül a fegyverkezési egyenjogúságról, a nemzeti becsületről és a nemzetközi igazságosságról szavaltak, a japánok gúnyolódtak az angolokon, akik bizonyos hadihajókat „védelmi eszköznek" akartak nyilvánítani, a franciák azt mondták, elfogadhatatlan Németország fegyverkezési egyenjogúságának egyezménybe foglalása, az angolok pedig – miközben a nagy angol fegyvergyárak Japánba is, Kínába is szállítottak fegyvert –, olyan határozat elfogadását javasolták, amely „senkit sem kötelez meggyőződése elleni dolgok elfogadására, és nem vág elébe egyetlenegy kérdés megoldásának sem, legyen az kicsi vagy nagy". Németország küldöttsége tüntetően elhagyta a konferenciát. Grandi, az olasz küldöttség vezetője Rómában, a szenátus ülésén gúnyosan úgy foglalta össze a genfi tárgyalásokat, hogy ott „a tengeri hatalmak a szárazföldi, a szárazföldi hatalmak a tengeri leszerelést követelték". A leszerelési konferencia kudarcba fulladt.

Néhány hónappal később Genfben az angol, francia, olasz, amerikai és német küldöttség részvételével tartott külön tanácskozáson elfogadtak egy határozatot, amely elismerte „Németország és a többi, szerződés által leszerelt állam egyenjogúságát . . . egy olyan rendszerben, amely biztonságot nyújt valamennyi nemzetnek". Más szóval: a leszerelési konferencia első ülésszaka a támadó államok felfegyverkezése elismerésével fejeződött be. Németország – már hitlerista kormány volt – 1933 októberében kilépett a Népszövetségből, otthagyta a leszerelési konferenciát.

Megkezdődött a második világháború szinte nyílt előkészítése.

Irodalom: Patyomkin: A diplomácia története I–II. kot. Szikra 1950
Geneviéve Tabouis: Elsodort diplomácia Kossuth Konyvkiadó 1967

December

1927. XII. 2. Az SZKP XV. kongresszusának kezdete.
1937. XII. 3. József Attila halála.
1902. XII. 8. *Házi Ferenc, a magyar munkásmozgalom kiemelkedő harcosának születése.*
1927. XII. 11. *A kantoni kommün.*
1852. XII. 14. De Leon amerikai szocialista vezető születése.
1897. XII. 17. *Sallai Imre, a magyar munkásmozgalom mártírjának születése.*

Három testvér

Hetvenöt éve, 1902. december 8-án született Házi Ferenc.

Házi Ferenc

Harom fia volt a Bihar megyei kis falu, Komádi egyik szabósegédjének. Három kisfiút hagyott otthon, amikor bevonult az első világháború katonájaként, három árvát hagyott maga után, amikor elesett a fronton. A három Házi fiú persze ritkán volt együtt a gyerekévek után, de a húszas évek elején együtt dolgoztak a Körös mentén. Kubikosok voltak akkor mindhárman, a gátépítésnél ástak, lapátoltak, talicskáztak.

1925 állt a naptáron. Ferenc, a legidősebb fiú huszonhárom éves volt már ekkor és géplakatosként szabadult néhány éve, ám nem kapott munkát tanult szakmájában. A nagy árvíz idején a kubikos: így kerültek a Házi fiúk Békéscsabára, Makóra. Károly és Árpád szabómesterséget tanultak, de ők is talicskát fogtak, tűvel-ollóval akkoriban nem lehetett elég kenyeret keresni. A három Házi fiúnak hamarosan híre lett a Körösvidéki kubikosok között: ők voltak a szervezői minden harcos megmozdulásnak, sztrájknak, munkabér-követelésnek. Akadtak néhányan, akik azt is tudták: a munkások között titokban továbbadott bátor hangú röpcédulákat is ők hozták Pestről. „A Vági-párt emberei" – mondták a legtájékozottabbak, akik már hallottak a Magyarországi Szocialista Munkáspártról meg vezetőjéről, Vági Istvánról.

A három testvérből kettő, Házi Ferenc és a középső fiú, Házi Károly ekkor már valóban tagja volt a kommunisták vezette legális munkáspártnak, az MSZMP-nek. Házi Árpád, a legfiatalabb is útban volt a párt felé. 1925 végén Házi Ferenc Kispesten dolgozott, s az MSZMP helyi szervezetében előbb jegyzővé, majd titkárrá választották. Az illegális KMP is felfigyelt rá. 1926 nya-

rán Berlinbe küldték, ahol egyhónapos pártiskolát szerveztek a magyar kommunisták. Kun Béla, Landler Jenő, Lengyel Gyula, Révai József, Varga Jenő adtak elő ezen a pártiskolán, ahol hetedmagával tanult Házi Ferenc is. A párt aztán úgy határozott, hogy hazatérése után valamelyik bányavidéken kezd majd szervező munkába. Így is történt: Salgótarjánban, Baglyasalján ismerték és szerették meg hamarosan Házi Ferencet. Sajnos, a csendőrök is hamar megismerték; a kakastollasok rájöttek, hogy a szakszervezeti munka megerősödése, a „lázító eszmék terjedése" meg a vékonydongájú pesti géplakatos baglyasalji jelenléte között szoros kapcsolat van.

Nemsokára kitoloncolták a bányavidékről – szülőfalujában, Komádiban kellett hetenként többször is jelentkeznie a csendőrlaktanyában. A bihari falvakban akkoriban igen sok, a paraszti gondokkal foglalkozó röpirat járt kézről kézre: Házi Ferenctől indultak el a röpcédulák, hogy a környék minden házába jusson belőlük. Aztán Pécs következett: itt is a környék bányászfalvaiban szervezett, agitált.

1927 novemberében pedig ott állt az ítélethirdetés alatt az első sorban: a Szántó-per kommunista vádlottjaként két év és négy hónap börtönbüntetésre ítélték.

1929 novemberében, nem sokkal kiszabadulása után a párt őt bízta meg azzal, hogy vezesse a budapesti titkárságot. Feladata volt a Külföldi Bizottság és a titkárság közötti kapcsolat fenntartása is. Három hónap múlva nyomára jutott a rendőrség: új per és újabb ítélet következett. Most már öt évre zárták be Házi Ferencet. A Pestvidéki fogházban, a Gyűjtőfogházban és a Szegedi Csillagbörtönben őrizték Horthy foglárai.

Az ekkor huszonnyolc éves Házi Ferencről szegedi rabtársa, Tamás Aladár rajzol felejthetetlen képet a „Börtönfalak árnyékában" című könyvében: az elkövetkező harcokra készülő, tanuló, a szüntelenül tenni vágyó kommunistáról ír. Karikás Frigyestől oroszul tanult – Killián György meg Tamás Aladár voltak a tanulótársai –, tökéletesítette német nyelvtudását, hozzákezdett az angolhoz. Házi Ferenc volt az, aki a Gyűjtőfogházban megszervezte az éhségsztrájkot 1932 júliusában, amikor híre jött, hogy Sallai Imrét és Fürst Sándort statáriális bíróság elé állítják Horthyék. Akárcsak többi elvtársát, őt is sötétzárkára, magánzárkára, kedvezménymegvonásra ítélték.

A fiatal férfi, aki Marx „Tőké"-jének feldolgozása közben írt jegyzeteivel, történelmi, közgazdasági vitaírásaival pezsdítette fel a Csillagbörtön kommunista rabjainak szellemi világát, derűs, vidám ember volt s jó ideig ő volt a kollektíva „szakácsa" is.

(Hagymás zsírban átfőzték a híg és dohos főzeléket, a félig nyers tésztából, fagyott krumpliból készült grenadirmarsot feljavították, megosztották a szűkös pótlást a kommunista rabok – a „szakács" dolga volt a legtöbb.)

1935-ben szabadult, és a párt utasítására Prágába utazott. Csehszlovákia fővárosában 1936 őszén alakult meg a KMP új ideiglenes Központi Vezetősége, és munkatársai között Gráner Károly néven – illegális életéhez ilyen névre kapott papírokat – ott volt Házi Ferenc is. A külföldön dolgozó ideiglenes vezetőség egyik legfontosabb feladata az volt, hogy a kialakítandó kapcsolatok segítségével irányítsa az itthon legális szervezetekben dolgozó kommunisták munkáját.

1938 elején küldte haza a párt Házi Ferencet: szükség volt arra, hogy a letartóztatások miatt újra megszakadt kaposolatokat ismét felvegyék, szigorú konspiráció mellett megkezdődjék a párt szervezeti újjáépítése is. Budapesten Rózsa Ferenccel, Gács Lászlóval és Orlai-Fürst Károllyal (a mártírhalált halt Fürst Sándor bátyjával) tárgyalta meg Házi Ferenc a tennivalókat. Újra megindult a pártszervezetek alapjainak létrehozása, akárcsak minden olyan nehéz időben, amikor a horthysta hatóságok egy-egy letartóztatási hulláma után újra kellett kezdeni a munkát.

A szervező, a párt küldötte még visszatért Prágába, de már beteg volt. Hamminchat évesen, 1938-ban halt meg.

Irodalom: *Orosz Dezső–Pintér István:* Adatok a KPM szervezeti fejlődéséhez (1936–1942). Párttörténeti Kozlemények, 1958/3. sz.
Tamás Aladár: Börtönfalak árnyékában. Szépirodalmi Könyvkiadó 1971.
A szocialista forradalomért. A magyar forradalmi munkásmozgalom kiemelkedő harcosai. (Nagy Eta cikke Házi Ferencről.) Kossuth Konyvkiadó 1975.

Kínai forradalmárok

Ötven éve, 1927. december 11–13-án született és küzdött a kantoni kommün.

Századunk első negyedének végén, a második negyed elején éles osztály-összeütközések sora zajlott le Kínában. 1925 márciusában meghalt a modern Kína kimagasló politikai személyisége, a kínai polgári forradalom nagy vezetője, Szun Jat-szen. Ez a nagy politikai vezető világosan felismerte, hogy a keleti népek jövendője szempontjából a Nagy Októberi Szocialista Forradalom győzelmének meghatározó, döntő jelentősége van.

Szun Jat-szen súlyos beteg volt, s politikai végrendeletet hagyott hátra: ebben az általa kidolgozott politikai vonal megőrzésére szólított fel. Nem sokkal halála előtt a szovjet vezetőkhöz intézett levelében írta: „Örökbe hagyom a Kuomintangnak, hogy folytassa a nemzeti forradalmi mozgalom ügyét mindaddig, amíg Kína, amelyet az imperialisták félgyarmati helyzetbe taszítottak, fel nem szabadul. Ezért meghagytam a pártnak, hogy állandó kapcsolatot tartson fenn veletek. Szilárdan hiszem, hogy változatlanul támogatjátok országunkat, úgy, ahogy ezt eddig is tettétek, Elbúcsúzva tőletek, kedves elvtársak, ki akarom fejezni azt a reményemet, hogy hamarosan eljön a nap, amikor a Szovjetunió a hatalmas és szabad Kínában barátot és szövetségest üdvözölhet, és hogy a világ elnyomott népeinek felszabadításáért vívott hatalmas harcban ez a két szövetséges kéz a kézben fog haladni a győzelem felé."

Szun Jat-szen halála után – az általa alapított Kuomintangban – azonnal megkezdődött a jobboldal, az imperialista hatalmak által támogatott militarista erők, tábornokok, a mindenre vállalkozó nyugatbarát politikusok támadása Szun Jat-szen politikai hagyatéka ellen. A forradalmi erők – mindenekelőtt a nagyvárosok ipari munkássága, azaz a proletariátus, de a szegényparasztság is – úgy érezték: kötelességük megóvni, teljesíteni Szun Jat-szen politikai végakaratát. Ez a felismerés sztrájkokban, parasztmegmozdulásokban fejeződött ki. Így került sor például jelentős sztrájkokra a japán tőkések sanghaji textilgyá-

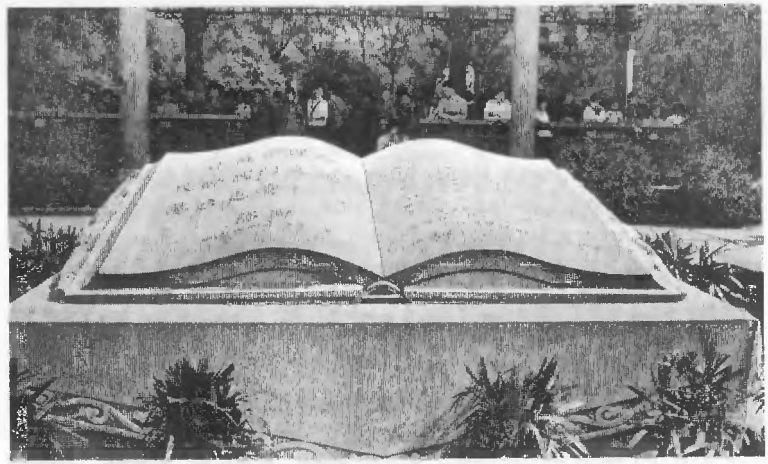

A Kantoni Kommün Parkban emelt, kőből faragott emlékkönyv, amelybe a kínai forradalomért elesett szovjet mártírok nevét vésték be

raiban, munkabeszüntetések, erőteljes bérharcok egész sorára másutt is, mindenekelőtt Kantonban, Hongkongban és Csingtaóban. Az úgynevezett koncessziós területeken jó ideje idegen katonaság és rendőrség is állomásozott – így került sor arra, hogy Sanghajban és Csingtaóban a japán rendőrség tüzet nyitott a felvonuló, tüntető sztrájkolókra. A japán tőkések – egy igen rövid visszavonulás után, amelynek során Csingtaóban ígéretet tettek a munkáskövetelés kielégítésére – ellentámadásba mentek át; tömegével hurcoltak el és gyilkoltak meg kínai munkásvezetőket.

A japánokhoz a sanghaji angol negyed angol rendőrsége úgy csatlakozott, hogy 1925. május 30-án sortüzet adtak a tüntetőkre, majd ígéretet tettek, hogy „megkísérlik tekintetbe venni a munkások követeléseit". Az ígéretet természetesen már az első héten visszavonták. A sanghaji munkások hamar megfeleltek: júniusban ötszázezer férfi és nő vonult az utcákra, hogy követeljék a letartóztatott munkásvezetők szabadlábra helyezését és több mérsékelt, néhány a polgári demokratikus rendet még csak meg sem kérdőjelező intézkedést.

A harc szélesedett. Ekkor történt, hogy csupán Sanghajban hetvenkét új szakszervezet alakult. Igaz, a kapitalizmus erői is megkezdték az ellentámadást: demagóg ígéretek egész sorával próbálták megtéveszteni a közvéleményt. A forradalmi mozgalom ellen felvonultatták hathatós „érveiket": a tengerparton és egyes kínai folyókon idegen hadihajók jelentek meg, a sanghaji „nemzetközi negyedben" pedig angol és amerikai katonákat tet-

tek partra. Hiába tiltakozott a pekingi kormányzat és több városi önkormányzati testület, az imperialisták tovább készülődtek a teljes leszámolásra. A kínai követelések lényege bizonyos, a szuverenitás minimumát érintő intézkedések sora volt: például az, hogy az úgynevezett vegyes bíróságok helyett kínai hatóságok bíráskodjanak a kínaiak felett, hogy az úgynevezett nemzetközi negyedek közigazgatási tanácsaiban kínaiak is szerepeljenek, hogy a nem egyenjogú alapokon megkötött megállapodásokat, szerződéseket vizsgálják felül. S mindenekelőtt ez volt az első követelés: vonják felelősségre a sanghaji sortűzben felelős személyeket.

Az imperialisták válasz nélkül hagyták a követeléseket. A tömegmozgalom ekkor újabb sztrájkokban mutatta meg erejét. A legnagyobb ilyen megmozdulás az 1925. június 19-i hongkongi sztrájk volt; a városban megállt az élet. Százezernyi hongkongi munkás átment Kantonba; a tizenhat hónapos sztrájk idején Kanton proletariátusa, a hongkongi munkásokkal együtt olyan támogatást nyújtott a kantoni kormánynak, hogy az valóban demokratikus intézkedéseket tudott tenni. Egy Kínában tartózkodó szovjet szakszervezeti küldöttség jelentésében megállapította: „Kantonban minden politikai előfeltétel megvan ahhoz, hogy a munkások és parasztok társadalmi tevékenysége kibontakozzon. A déli fővárosban forrásban van a közélet." Valóban: az 1926 júliusában alakult kantoni baloldali Kuomintang kormányzat Liao Csung-kaj vezetésével a forradalmi erők számára jó harci lehetőségeket biztosított. Bár Liao Csung-kaj még augusztusban reakciós merénylet áldozata lett, a kormány egy időre megszilárdította hatalmát.

A reakció, a militarista erők és a külföldi, imperialista haderők 1925 végén és 1926 elején több helyen is támadást intéztek a haladó erők ellen. A különböző nézetű tábornokok egymás ellen is hadjáratokat vezettek, végül aztán a japánok, az angolok kezére játszottak, amelynek következtében a Jangce medencéjében vetélkedő militarista csoportok feje felett a japánok terjesztették ki befolyásukat.

A Kuomintangon belül is mind élesebb harc folyt a jobb- és baloldal között. A jobboldal egyik képviselője, Csang Kaj-sek 1926. március 26-án puccsot szervezett, és Kantonban eltávolította a baloldali kormányt. A hadseregből kizárta a kommunista és a baloldali tiszteket, őrizetbe vétette egy hadihajó kommunista parancsnokát. Csang Kaj-sek a gyakorlatban mutatta meg, mit ért „a kommunista tevékenység korlátozásán" – ezt a politikát hirdette meg és ennek megfelelő javaslatokat tett 1926 májusában a Kuomintang Központi Végrehajtó Bizottságának plé-

numán is. Fellépése azonban nem változtathatta meg teljesen és mindenütt a kialakult viszonyokat, hiszen a kommunistáknak ekkor nemcsak erős szervezeteik, hanem komoly tekintélyük is volt.

1926 júliusában a különböző nézetű erők vezetése alatt álló Nemzeti Forradalmi Hadsereg (ennek magva a szovjet katonai tanácsadók által létrehozott huangpui katonai akadémia volt) Kantonból megindította az északi hadjáratot, azzal a céllal, hogy megdöntse a Kínát részekre tagoló regionális kormányzatokat szervező feudális urak és korrupt tábornokok hatalmát, majd forradalmi hatalom alatt egyesítse az országot. A kommunisták azonban ekkor már nem tudtak vezető szerepet játszani a forradalmi megmozdulásokban, a pártban Csen Tu-hsziu jobboldali opportunista vezetése ezt lehetetlenné tette. 1927 áprilisában Csang Kaj-sek újabb puccsot szervezett, ami a vuhani nemzeti kormány feloszlatásához vezetett. A nemzeti egységfront felbomlott, a forradalmi erők országszerte súlyos vereséget szenvedtek. A kialakuló fehérterror megsemmisítette a Kommunista Párt legjobb erőit: tömegével lőtték agyon a kommunista munkásokat, csak Sanghajban 18 000 volt az áldozatok száma.

A forradalmárok ekkor Kína földjén felkelések egész sorában kísérelték meg az ellenforradalom leküzdését. Nagy jelentősége volt annak, hogy a Kínai Kommunista Párt Központi Bizottsága rendkívüli plénumán (1927. augusztus) leváltották az opportunista vezetőséget.

Ahol a pártnak sikerült a felkelések közepette tömöríteni az illegalitásban élő kommunistákat, megalakultak az illegális pártszervezetek és a kínai Vörös Hadsereg első sejtjei.

Kuangtung tartományban három úgynevezett tanácsterület alakult ki: a népi hatalom első, még a reakciós tengerben szigetszerűen élő kis területei. 1927 novemberében a kuangtungi pártbizottság megkapta a pártvezetés határozatát a kantoni fegyveres felkelés megindításáról. A felkelést a kantoni munkások kezdeményezték, szervezték, a párt az ő kérésükre vette át az irányítás egy részét.

A felkelés 1927. december 11-én hajnalban kezdődött. A forradalmi nép oldalára először a kantoni helyőrség kiképzőezrede állt, majd más alakulatok is csatlakoztak a munkások vörös gárdáihoz. Kora reggel nyíltan színre lépett a szakszervezetek vezetése alatt álló Munkásküldöttek Tanácsa és a Forradalmi Katonai Bizottság. A város tudta, hogy a felkelés élén Csang Taj-lej, a pártszervezet egyik vezetője áll. Délelőtt tanácskormány alakult, amely hamarosan kiadta akcióprogramját is. A program fő

pontjai ezek voltak: 1. Az összes egyenlőtlen szerződés megsemmisítése. 2. A külföldi imperialisták és a nagytőke vagyonának átadása a népnek. 3. Az ipar, a közlekedés, a bankok államosítása. 4. A földesúri földek átadása a parasztoknak. 5. Nyolcórás munkanap és béremelés. 6. Szólásszabadság, sajtószabadság, szervezkedési szabadság a nép számára. 7. Szövetség a Szovjetunióval és a világ elnyomott népeivel.

A harcokban több mint húszezer munkás vett részt. A környező települések nem tudtak segíteni: Foisanból is csupán néhány felfegyverzett parasztosztag tudott áttörni az ellenforradalmi haderők és az azonnal segítséget felajánló külföldi csapatok még december 11-én hajnalban kialakított záróvonalán.

December 12-én már kiderült, hogy az ellenforradalmi erők túlsúlyba kerültek. A harcot eleve eldöntötte, hogy a külföldi hatalmak – mindenekelőtt a japánok és angolok – csapatait azonnal Kanton alá irányították, a külföldi flották erejét egyesítették, azok is csapatokat és fegyvert tettek partra.

December 13-án estig folyt a harc. Több ezer munkás esett el, voltak városnegyedek és házak, amelyek többször is gazdát cseréltek. A forradalmi felkelés minden vezetője harc közben esett el, hősi halált halt Csang Taj-lej is. A jobboldali kuomintangista csapatok, a japánok, az angolok fehérterrorja az első napokban mintegy nyolcezer kantoni munkást gyilkolt meg.

A kantoni kommün elbukott. A kínai proletariátus és parasztság azonban nem adta fel a harcot. 1927 és 1931 között már tíz kisebb-nagyobb tanácsterület jött létre Kína földjén, közöttük kettő, a csianghszi és a fucsieni központi szovjet körzet. A harc folyt tovább – nemsokára már a hazai burzsoázia fegyveresei mellett az országra törő japán területrablókkal is meg kellett küzdeni. Kanton, a tanácsterületek harcai olyan forradalmi iskolák voltak, ahol győzelemre készültek az 1945–1949-es népforradalom későbbi harcosai.

Irodalom: *G. V. Jefimov:* Kína újkori és legújabbkori története. Szikra 1951.
I. Jermasov: Kína tegnap és ma. Szikra 1953.
Világtörténelmi Kisenciklopédia. (Kína című fejezete.) Kossuth Könyvkiadó 1973.

Helyükbe százezer lép

Nyolcvan éve, 1897. december 17-én született Sallai Imre.

Sallai Imre

1932 májusában öt új ember került a magyar kommunisták legfőbb vezető szervébe. Tulajdonképpen többségük már majd egy éve dolgozott a KMP Központi Bizottságában, de a vezetés 1932. májusi ausztriai tanácskozása formálisan is a Központi Bizottság tagjaivá kooptálta őket. A párt Külföldi Bizottságának egyik vezetője, Huszti Ferenc júniusban írásban is beszámolt a Komintern Végrehajtó Bizottságának a magyar párt vezetésének megerősítéséről. Néhány sorban bemutatta az új embereket: Kiss Károly harmincéves cipőipari munkást, Killián György huszonhat éves lakatost, Tóth József szabómunkást, Karikás Frigyes negyvenegy éves lakatost és Sallai Imre harminchat éves alkalmazottat. Tények, tömör életrajzi adatok sorakoznak ebben a levélben. A Sallairól szóló rövid részben három mondat: „Kipróbált és állhatatos munkatárs. Az egész párt legtehetségesebb konspirátora, aki a központi apparátust eddig nem látott magaslatra emelte. Jó politikai munkatárs, aki jelenleg a leggyöngébb és legveszélyesebb területeken dolgozik." A három mondatban ott van Sallai Imre legfontosabb jellemvonása, az állhatatosság.

Két hónappal később egy másik életrajz is készül Sallai Imréről. Hain Péter detektívfőfelügyelő utasítására állította össze a budapesti főkapitányság politikai nyilvántartójának adataiból egy detektív. Pontatlan, torz, az ellenforradalmárok szóhasználatával készült életrajz ez, mégis érdemes idézni néhány mondatát. „Sallai Imre a kommün alatt Korvin Ottó embere volt. Igen veszedelmes egyén, szélső kommunista . . . A Galilei-kör tagja volt, kommunista röpiratterjesztő . . . 1924-ben az »Ifjú Munkás« vállalat vezetője, a bécsi »Rothe Fahne« irodájában működik. Egyike a legszélsőbb idealista kommunistáknak . . . 1929-ben a Ma-

gyarország elleni kommunista propaganda sajtóosztályának egyik vezetője. A berlini kommunista központ megbízottja ... 1930-ban a Központi Bizottság tagja" – írta a Horthy-detektív. Az a megfogalmazás, hogy „idealista kommunista", a budapesti főkapitányság 1932-es nyelvezetén azt jelentette, hogy szilárd eszmei alapon álló, határozott meggyőződésű ember. Ennyiben elfogadható a rendőrségi életrajz, amelynek legtöbb adatát levegőből, alap nélkül jegyezték fel a rendőrségi nyilvántartóban.

A két életrajz nem mutatta be Sallai Imre pályáját. Pedig tanulságos, harcos életút volt az Erdőfüle kozségben levő szülőháztól a miskolci, meg a homoródi nagyszülőknél töltött évekig, a Háromszék megyei Barót kozség polgári iskolájáig, aztán Budapestig, ahol házitanítóskodással, hajnali újságkihordással, távoli rokonok támogatásával szerezte meg a tanulásravalót. Budapesten járt felsőkereskedelmi iskolába és kapcsolódott be a Galilei-kör munkájába. Itt lett egyik aktív tagja annak az antimilitarista, forradalmi szocialista csoportnak, amely Szabó Ervin irányításával röplapokkal, agitációval küzdött a háború ellen.

Lengyel József írja a „Visegrádi utca" című regényében: „Ismertem Sallait. Néha ő is megjelent a Fészek-beli asztalnál. Nagyon keveset és igen csendesen beszélt, keskeny ajkát erősen összeszorította, és igaz megtestesítője volt talán egyetlenegy versének, mely a »szerény fiatalember«-ről szól, aki csendesen halad az utcán és közben a legfelforgatóbb, legmerészebb terveket kovácsolja." Lengyel írta meg azt is, hogy a csoport Visegrádi utca 15. szám alatti kis szobájában állt a Róneo sokszorosítógép, a festék és a papír; Sallai és Lengyel itt készítettek sok ezer példányt a röpiratokból.

1918 májusának egyik napján tartóztatták le először „Sallai Imre bankhivatalnok, Szentkirályi u. 19. szám alatti lakost". Éppen hónaposszobájába igyekezett hazafelé, amikor a ropcédulák után nyomozó Krecsányi-detektívcsoport emberei elfogták. Sándor László főkapitány mondta egy újságírónak: „Kiderült, hogy Sallai különösen a délutáni vagy a hajnali órákban szokott megjelenni a laktanyákban. Észrevétlenül röpiratokat szór szét, melyek arra buzdítják a legénységet, hogy dobja el a fegyvert ... Amilyen ravaszul és vakmerően folytatta az agitációt, olyan ügyesen bujkált a hatóságok elől" – magyarázta a rendőrtiszt. Sallai börtönbe került. A forradalmi szocialisták elleni bírósági tárgyalásra már nem kerülhetett sor: 1918. október 30-án a Conti utcai katonai fegyház kapuját is kinyitotta a polgári forradalom, Sallai is szabad lett.

Szabad lett, és harcolt tovább. Részese volt annak a szervező munkának, amelynek eredményeként – orosz földről hazatért, a bolsevik párt küzdelmeiben részt vett volt hadifoglyok, baloldali szociáldemokraták és forradalmi szocialisták együttműködéséből – létrejött a Kommunisták Pártja.

Egyik szervezője volt annak a fővárost felrázó akciónak, amely a köztársaság kikiáltásának ünnepségein a továbblépésre figyelmeztette a dolgozókat. Amikor a parlament épülete előtt november 16-án az ujjongó tömeg fölött megjelent néhány repülőgép és röpcédulákat kezdett szórni, Sallai, Korvin Ottó, Mosolygó Antal és társaik antimilitarista szervezetének a Mátyásföldi Repülőgépgyárban végzett jó munkája ért be.

A szocialista köztársaságért küzdött ezután Sallai, és amikor az 1919. március 21-én megszületett, védelmezőinek első sorába állt. A huszonkét éves fiatalember a Belügyi Népbiztosság osztályvezető-helyettese lett. Életrajzírója, Balla Aladárné szerint „Szamuely Tibor és Korvin Ottó mellett Sallai Imrének oroszlánrésze volt abban, hogy a proletárdiktatúra alatt sikerült féken tartani az ellenforradalmárokat".

Az emigráció éveiben előbb Bécsben, majd a Szovjetunióban dolgozott (a Marx–Engels–Lenin Intézet tudományos munkatársa volt). 1928–1929 között a párt megbízásából újra itthon, magyar földön tevékenykedett: ő irányította a párt illegális lapjának, a „Kommunistá"-nak szerkesztőségi és kiadási-terjesztési munkáit. Aztán újra a Szovjetunióban kapott megbízást: a Volga-Német Autonóm Köztársaságban végzett fontos pártmunkát.

1931-ben újra hazai pártmunkára küldték. A párt titkárságának vezetője lett. A fellendülő pártmunkát Sallai Imre háromhavonkénti váltással irányította – részben Bécsben, mint a Külföldi Bizottság, részben Budapesten, mint a Titkárság tagja – együtt Huszti Ferenccel, Poll Sándorral, Kiss Károllyal, Karikás Frigyessel, Fürst Sándorral, Sebes Pállal.

1932. július 15-én Sallai Imre, Karikás Frigyes, Fürst Sándor, Killián György lebukott. Ekkoriban statárium volt Magyarországon. A rögtönítélő bíráskodást még 1931. szeptember 20-án hirdették ki; egy Matuska Szilveszter nevű fasiszta gyártulajdonos felrobbantotta a biatorbágyi viaduktot és még elfogatása előtt az az ötlet fogant meg a Horthy-rendőrségben, hogy az ügyet fel lehet használni a kommunista mozgalom ellen. A merénylőt, Matuskát, végül is letartóztatták, a statárium mégis fennmaradt. Amikor aztán a kommunista vezetők a kezükbe kerültek, ellenük használták fel a rögtönítélő bíróságot.

Tizenkét napon át kínozták, gyötörték Sallai Imrét és társait

a rendőrségen, aztán következett a statáriális tárgyalás. A rögtönítélő bíróság elnökéül Töreky Gézát, az ellenforradalmi idők legkegyetlenebb bíráját jelölte ki a kormányzat. Sallai Imre a tárgyaláson bátran, férfiasan viselkedett: bátran vállalta, hogy kommunista, hogy pártja politikájának győzelméért küzdött. „A mi célunk az volt, hogy a munkásosztály többségét meggyőzzük eszméink helyességéről. Ezeket az eszméket külföldön mindenütt szabad terjeszteni, a kommunista párt mindenütt szabadon működik, csak Magyarországon nem szabad eszméinket terjeszteni" – mondta Sallai Imre Törekynek, aki többször is közbevágott: „Ne propagandabeszédet mondjon!"

Sallait és Fürstöt halálra ítélték. A halálbüntetés kihirdetése után nemzetközi tiltakozó mozgalom bontakozott ki, de az ellenforradalmi rendszer vérbírósága nem változtatott az ítéleten.

A Gyűjtőfogház kertes udvarán állították fel a két bitófát. Dr. Molnár René, Sallai Imre védőügyvédje, maga is kommunista, „Mártírhalál" címmel később megírta az utolsó percek történetét. „Csendesen beszélt, amint átadta az utolsó üzenetet . . . Azt mondta, szeretné, ha megmondhatná valakinek, hogy üdvözli a pártot és a Központi Bizottságot . . . Azt üzeni, hogy meghalni is úgy fog, ahogyan élt" – áll Molnár René írásában, amely elmondja azt is, hogy Sallai is, Fürst is a pártot, a forradalmat éltette utolsó szavaival.

A kommunista vezetőket 1932. július 29-én gyilkoltatta meg Horthy kormányzata. Július 31-én már Budapestről írta meg jelentését a pártnak Poll Sándor, aki Bécsből érkezett, hogy azonnal a bitón megölt Sallai és Fürst helyébe lépjen: „Senki sem hitte itt és bekövetkezett. A fasizmus tehát elérkezett az ultima ratióig . . . Megrendítő jelenetek voltak az utcán. Emberek sírva fakadtak. Munkások káromkodtak, hangosan ordítottak. Egy munkás azt kiabálta, hogy ezt a kettőt meggyilkolhatják, gazemberek, de helyükbe százezer lép . . ."

Irodalom: *Balla Aladárné:* Sallai Imre és Furst Sándor élete és mártírhalála. Szikra 1952.

Domokos József: „. . . Emlékezz, proletár!: Sallai Imre és Furst Sándor pere. Kossuth Könyvkiadó 1961.

Új dokumentumok Sallai Imre és Fürst Sándor mártírhaláláról. Párttörténeti Közlemények, 1962/2. sz.

Lengyel József: Mérni a mérhetetlent. Szépirodalmi Könyvkiadó 1966.

Az „Évfordulók" eddig megjelent köteteinek név- és tárgymutatója

Adler, Victor 1977/144
Ady Endre 1977/257
Alkotmány ünnepe 1973/181, 1974/187, 1975/159, 1976/191, 1977/180
Angliai általános sztrájk (1926) 1976/143
Angol–búr háború 1974/250
Antifasiszta felkelés Bulgáriában (1923) 1973/199
Amerikai Egyesült Államok (1776) 1976/169
Amerikai Egyesült Államok (Sacco és Vanzetti ügye) 1977/191
Apáczai Csere János 1975/114
Április negyedike 1973/96, 1974/91, 1975/69, 1976/111, 1977/106
Aradi vértanúk (1849) 1974/223
Arany János 1977/41
Arbeiter-Wochen-Chronik 1973/23
Atombomba 1975/149
Ausztria (1927. júliusi sztrájk) 1977/159

Balzac, Honoré 1974/127
Barbusse, Henri 1973/123
Bécsi sztrájk (1927) 1977/159
Békeszerződés Magyarországgal (1947) 1977/24
Békés-Glass Imre 1977/154
Berzsenyi Dániel 1976/148
Bolgár Munkáspárt 1977/34
Bolyai Farkas 1975/27
Botev, Hriszto 1976/152
Brecht, Bertolt 1973/31
Brunszvik Teréz 1975/143
Budai Krónika 1973 133
Budapest (Pest, Buda, Óbuda egyesítése, 1873) 1973/10
Bulgária (1876-os felkelés) 1976/127
Bulgária (1923-as antifasiszta felkelés) 1973/199

Bulgária (1944. szeptemberi felkelés) 1974/209
Búr–angol háború 1974/250

Ceyloni Kommunista Párt 1973/153
Curie házaspár 1973/248
Czuczor Gergely 1975/241
Czvittinger Dávid 1976/15

Csehszlovákia, 1948. február 1973/53
Cselédtörvény (1876. XIII. tc.) 1976/117
Csokonai Vitéz Mihály 1973/231

Deák Ferenc 1976/24
Debreceni nemzetgyűlés (1944) 1974/281
Debreceni trónfosztás 1974/103
Diósgyőri sztrájk (1901) 1976/275
Dohnányi Ernő 1977/169
Dolgozók Lapja 1977/100
Dzerzsinszkij, Feliksz 1977/197

Egyesülési kongresszus (1948) 1973/140
Egyesült Nemzetek Szervezete 1975/185
Egységokmány (KMP–SZDP, 1944) 1974/244
Ellenállás 1944-ben Magyarországon 1974/230
Ellenforradalom 1956-ban Magyarországon 1976/241
Első mesterséges hold (1957) 1977/227
Ember Lajos 1974/224
Erkel zenéje Kölcsey Himnuszához 1974/169
Értelmiségi világkongresszus (Wroclaw 1948) 1973/186
Észak-Atlanti Szövetség Szervezete 1974/97

Februári győzelem Prágában 1973/53
Fegyveres erők napja 1973/202
Fegyveres felkelés Bulgáriában 1974/209
Fényes Elek 1976/179
Fogaskerekű vasút Budapesten 1974/163
Földreform, 1945 1975/53
Francia Kommunista Párt 1976/254
Frankel Leó 1976/228
Függetlenségi Nyilatkozat, Amerika 1976/169
Független Szocialista Párt (Várkonyi-párt, 1897) 1977/207
Fürst Sándor 1973/236

Garami Ernő 1976/271
Glass Imre (Békés-Glass Imre) 1977/154
Gombocz Zoltán 1977/141
Gothai kongresszus 1975/102
Gőgös Ignác 1973/127
Gulliver (Swift könyve) 1976/233
Gyárak államosítása Magyarországon (1948) 1973/80
Győzelem napja 1975/92
Gyulai Pál 1976/19

Háborús főbűnösök nürnbergi pere 1975/203
Hamburgi felkelés (1923) 1973/214
Házi Ferenc 1977/279
Heltai Gáspár 1974/45
Hemingway, Ernest 1974/173
Hess András 1973/133
Hikmet, Nazim 1977/12
Hirosima 1975/149
Hoffmann Ottó 1977/123
Horváth Árpád 1975/214
Horváth Imre 1976/260

Ideiglenes Nemzetgyűlés (Debrecen, 1944) 1974/281
Indiai Köztársaság 1975/19
Iparos népgyűlés Pesten (1848. április) 1973/107
Iskolák államosítása Magyarországon 1973/146
Iszkra 1975/245

Jahn Ferenc 1977/17
Japán kapitulációja 1975/165
Jászai Mari 1976/223
Jedlik Ányos 1975/11
Jókai Mór 1975/31
Joliot-Curie, Fréderic 1975/58
Józsa Béla 1973/243
József Attila 1975/75

Kant, Immanuel 1974/111
Kantoni kommün (1927) 1977/282
Károlyi Mihály 1975/39
Képviselőház első ülése az Országházban (1902) 1977/231
Killián György 1977/62
Kínai Népköztársaság megalakulása 1974/217
Kolarov, Vaszil 1977/165
Komló 1976/207
Kommunista Kiáltvány 1973/35

Kommunista és munkáspártok 1957. novemberi moszkvai értekezlete 1977/253
Kommunista és munkáspártok 1960-as moszkvai tanácskozása 1975/218
Kommunisták Magyarországi Pártja megalakulása 1974/268, 1976/263
Kommunisták Magyarországi Pártja I. kongresszusa 1975/154
Komintern V. kongresszusa (1924) 1974/157
Kopernikusz, Mikolaj 1973/48
Koreai háború 1975/119
Koreai Népi Demokratikus Köztársaság 1973/191
Korvin Ottó 1974/82
Kossuth-híd 1976/11
Kossuth Lajos 1977/218
Kölcsey Himnusza 1974/169
Kölcsönös Gazdasági Segítség Tanácsa 1974/19
Köztársaság kikiáltása (1946) 1976/31
Kreutz Róbert 1973/20
Kulich Gyula 1974/14
Kun Béla 1976/54
Kunmadaras (1946) 1976/156

Landler Jenő 1975/209
Lenin 1974/25
Lenin: A kapitalizmus fejlődése Oroszországban 1974/49
Lenin és az Iszkra 1975/245
Leningrád 1974/31
Lenin: Mi a teendő? 1977/85
Lengyelország felszabadulása 1974/178
Liebknecht, Wilhelm 1976/104
Litvinov, Makszim Makszimovics 1976/175
Lorca, Federico García 1974/139
London, Jack 1976/7
Lumumba, Patrice 1975/127

Madách Imre 1973/26
Madzsar József 1976/77
Magyar békeszerződés (1947) 1977/24
Magyar Dolgozók Pártja 1973/140
Magyar Dolgozók Pártja II. kongresszusa 1976/59
Magyar ellenállók és partizánok (1944) 1974/230
Magyar Kommunista Párt III. kongresszusa (1946) 1976/211
Magyarok a spanyol szabadságharcban 1977/93

Magyarország felszabadulása 1973/96, 1974/91, 1975/69, 1976/111, 1977/106
Magyarországi Munkáspárt (1873) 1973/75
Magyarország náci megszállása 1974/69
Magyar partizánok Franciaországban 1974/39
Magyar rádió (A kezdet, 1925) 1975/232
Magyar–szovjet baráti szerződés (1948, 1967) 1973/44
Magyar Tanácsköztársaság 1973/70, 1974/76, 1975/62, 1976/88, 1977/79
Magyar Tudományos Akadémia 1975/193
Majakovszkij, Vladimir 1973/155
Május 1. 1973/119, 1974/123, 1975/87, 1976/135, 1977/119
Május 9.: a Győzelem napja 1975/92
Mann, Thomas 1975/109
Március 15. 1973/63, 1974/63, 1975/48, 1976/82, 1977/67
Márciusi Front 1977/73
Marconi, Guglielmo 1974/116
Matteotti, Giacomo 1974/151
Második front (1944) 1974/146
Mecsekszabolcsi csendőrsortűz (1937) 1977/29
Mező Imre 1975/237
Michelangelo 1975/44
Mohácsi csata 1976/196
Mongol Népköztársaság 1974/273
Mosolygó Antal 1977/52
Munkásharcok 1848-ban 1973/107
Munkás-Heti-Krónika 1973/23
Munkások Újsága (1848) 1973/91, 1974/107

Nagy Októberi Szocialista Forradalom 1973/227, 1974/263, 1975/198, 1976/249, 1977/243
NATO 1974/97
Német Demokratikus Köztársaság 1974/238
Németország Szocialista Munkáspártja (1875) 1975/102
Nemzeti Múzeum megalapítása 1977/264

Nemzetközi nőnap	1973/59, 1974/54, 1976/72, 1977/57
Népszava	1977/133
Népszínház	1975/179
Népszövetség 1927: szovjet leszerelési javaslat	1977/270
Norvég Kommunista Párt	1973/221
Nürnbergi per	1975/203
Nyilaspuccs (1944)	1974/256
Oroszországi Szociáldemokrata Munkáspárt II. kongresszusa	1973/165
Országház, első képviselőházi ülés, 1902	1977/231
Osztapenko kapitány	1974/286
Ötéves terv (Magyarország, 1950)	1975/286
Pákozdi csata (1848)	1973/202
Pásztor Árpád	1977/112
Péri, Gabriel	1977/20
Petőfi Sándor	1973/5
Potsdami konferencia	1975/133
Prestes, Luis Carlos	1973/16
Pugacsov-felkelés	1973/195
Puskás Tivadar	1973/40
Rádium felfedezése	1973/248
Rákóczi Ferenc	1976/98
Rákosi Endre	1974/205
Ratio Educationis	1977/7
Révai József	1973/209
Révész Béla	1976/45
Sacco és Vanzetti	1977/191
Ságvári Endre	1973/223
Salgótarjáni éhségfelvonulás (1926)	1976/123
Sallai Imre	1977/287
Schönherz Zoltán	1975/137
Schönstein Sándor	1973/173
Schweitzer, Albert	1975/15
Smith, Adam	1973/137
Spanyol szabadságharc, magyar zászlóalj	1977/93
Steinmetz kapitány	1974/286
Šverma, Jan	1976/94
Swift, Jonathan	1976/233
Szabados Sándor	1974/9
Szabó Ervin	1977/185

Szakszervezeti kongresszus (Budapest, 1899) 1974/131
Szálasi-puccs (1944) 1974/256
Szálasi-per (1946) 1976/67
Szalvay Mihály 1974/191
Szántó Zoltán és társai pere 1977/249
100% folyóirat 1977/175
Széchenyi Ferenc 1977/264
Szerb Antal 1976/139
Szlovák Nemzeti Felkelés 1974/196
Szocialista Internacionálé 1976/161
Szociáldemokrata Párt (MSZDP) X. kongresszusa 1973/102
Szovjet leszerelési javaslat a Népszövetségben 1977/270
Szovjetunió Kommunista Pártja XX. kongresszusa 1976/41
Szputnyik, 1957 1977/227
Szuezi-csatorna 1976/184

Táncsics Mihály 1973/91, 1974/107
Telefonhírmondó 1973/40
Togliatti, Palmiro 1973/85
Tompa utcai nyilasverés (1937) 1977/213
Túrkeve 1976/49

Vági István 1973/160
Vajda János 1977/127
Valero-selyemgyár 1976/216
Vámos Ilona 1976/201
Várkonyi-párt (Független Szocialista Párt, 1897) 1977/207
Varsói gettó felkelése 1973/111
Varsói Szerződés 1975/97
Vasmunkások első magyar szakegylete 1977/48
Vietnami Demokratikus Köztársaság kikiáltása 1975/170
Vietnami Dolgozók Pártja 1976/35
Vietnami háború 1976/279
Vígszínház 1976/285
Vörösmarty Mihály 1975/227

Zetkin, Clara 1977/149
Zichy Mihály 1977/236

Wroclawi békekongresszus (1948) 1973/186

Tartalom

JANUÁR

A Ratio Educationis 7
Tetőtől talpig indulat (Nazim Hikmet) . . . 12

FEBRUÁR

A szegények doktora (Jahn Ferenc) . . . 17
Az emberiségért énekelt (Gabriel Péri) . . 20
Békeszerződés, 1947 24
Mecsekszabolcs, 1937 (Csendőrsortűz Mecsekszabolcson) 29
Nehéz út Bulgáriában (A Bolgár Munkáspárt megalakulása) 34

MÁRCIUS

Arany János 41
Vasasok a Beleznay-kertben 48
Mosolygó Antal 52
A nők napja 57
Mindig jókedvű (Killián György) 62
A negyvennyolcas március 67
A Márciusi Front 73
Az első órák (A Magyar Tanácsköztársaság megalakulása) 79
„Mi a teendő?" 83

ÁPRILIS

Ötszáz hősi halott 93
Hét lapszám (A Dolgozók Lapja) 100
Felszabadulás 106
Budapesti hírlapíró (Pásztor Árpád) . . . 112

MÁJUS

Május ünnepe 119
A kocsikísérő (Hoffmann Ottó) 123
A tisztán látó költő (Vajda János) 127
A Népszava száz éve 133

JÚNIUS

A nyelvtudomány embere (Gombocz Zoltán) 141
Victor Adler Magyarországon 144

JÚLIUS
Egy harcos asszony útja (Clara Zetkin) . . 149
Párizs mellett, a Valérien-hegyen (Békés-Glass Imre) 154
Sortűz a Schmerling téren (Bécsi sztrájk 1927-ben) 159
Kolarov, Vaszil 165
Dohnányi Ernő 169

AUGUSZTUS
100% 175
A törvények törvénye (Augusztus 20.: az alkotmány ünnepe) 180
Forradalmár a könyvtárban (Szabó Ervin) . 185
Sacco és Vanzetti 191
A néphatalom védelmezője (F. E. Dzerzsinszkij) 197

SZEPTEMBER
Falusi szegények pártja (A Független Szocialista Párt megalakulása) 207
Tompa utca, 1937 (Az ifjúmunkások szétverték a nyilasok gyűlését) 213
Kossuth neve 218

OKTÓBER
Az első szputnyik 227
Az ország háza 231
A patrióta festő (Zichy Mihály) 236

NOVEMBER
A Nagy Október és a magyarok 243
A Szántó-per 249
Moszkva, 1957 (A kommunista és munkáspártok tanácskozása) 253
Ady Endre 257
„Nemzetünk pallérozására" (A Nemzeti Múzeum megalapítása) 264
Leszerelési közjáték (Szovjet leszerelési javaslat a Népszövetségben) 270

DECEMBER
Három testvér (Házi Ferenc) 279
Kínai forradalmárok (A kantoni kommün) . 282
Helyükbe százezer lép (Sallai Imre) . . . 287

Az „Évfordulók" eddig megjelent köteteinek név- és tárgymutatója 291

A kiadásért felel a Kossuth Könyvkiadó igazgatója
Szerkesztette dr. Stemler Gyula
A borító Erdélyi János munkája
Műszaki vezető Mózes Tibor
Műszaki szerkesztő Gyenes L. György
Képszerkesztő Fábri Magda
A szedést 1976. VI. 22-én kezdték meg
Megjelent 1976. X. 15-én, 20 000 példányban
Terjedelme 20,5 (A/5) ív

1148/1 – Zrinyi Nyomda, Budapest
Felelős vezető Bolgár Imre vezérigazgató

A KIADÓ AZ OLVASÓHOZ

Ötödik esztendeje jelenik meg az „Évfordulók", a magyar történelem, s ebben is mindenekelőtt a munkásmozgalom, a világtörténet, az irodalom, a művészet, a tudomány „csillagos napjait", fontos évfordulóit bemutató zsebkönyv.
Népszerű könyv lett belőle. Persze minden olvasója tudja: lehetetlen minden évfordulóról megemlékezni, eddig sem volt, ezután sem lehet teljes, hiánytalan a kötet. Az év háromszázhatvanöt napja nem háromszázhatvanöt évfordulót jelent, hanem többszörösen többet. Ha valaki például a március 23-i naptárlapra gondol, úgy kellene kezdenie az évfordulók feljegyzését, hogy 1749-ben akkor született Laplace, 1825-ben Theodor Bilharz híres orvos, 1881-ben Roger Martin du Gard, 1901-ben ezen a napon ölték meg I. Pál orosz cárt, 1842-ben e napon halt meg Stendhal, 1919-ben ekkor alapította Mussolini az első fasiszta fegyveres osztagot és 1933-ban ezen a napon lett kancellár Hitler, s még csak az események elején tartana, mert ezen a napon halt meg 1900-ban a pécsi Zsolnay Vilmos, született 1844-ben egy elfelejtett magyar költőnő, Rózsaági Antalné Bálintffy Etelka, aki Hajnalka néven adta közre írásait, 1902-ben ezen a napon halt meg Tisza Kálmán – de hol vannak még a kötetünk szerkesztésénél természetesen legfontosabbnak tartott magyar és nemzetközi munkásmozgalmi évfordulók, például Lenin „Mi a teendő?" című művének megjelenése (1902), Jan Šverma csehszlovák kommunista születése (1901), az, hogy 1930-ban ezen a napon a Természetbarátok Turista Egyesülete kommunista vezetőséget választott, 1932-ben ezen a napon a Bőripari Munkások Testedző Egyletében hatvanhat budapesti munkást tartóztattak le a rendőrök, mert kommunista röplap volt náluk, és hogy 1945-ben ezen a napon lett végre szabad Székesfehérvár. Ez a néhány „évnap" éppen csak töredéke a teljes felsorolásnak.
A válogatás nagyon fontos dolog. Csakhogy a válogatás már öt válogató esetében is ötféle lehet. Az tehát, hogy minden évfordulót tartalmazó kötetet adjon ki valaki, lehetetlen. De néhány év kötetei egymás mellett a könyvespolcon már megfelelő információt nyújtanak. Az 1977-es kötettől kezdve mutatót közlünk az előző évek cikkeiről, hogy könnyebb legyen megtalálni a keresett évfordulókat.

20,– Ft